

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI**

MODERN KIRGIZ ŞİİRİNDE KOPUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
ALİ EFE**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMAİL TURAN KALLİMCİ**

**OCAK, 2019
MUĞLA**

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

MODERN KIRGIZ ŞİİRİNDE KOPUZ

ALİ EFE

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 05.02.2019
Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 28.01.2019

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLIMCI

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Derya Özcan

Enstitü Müdürü :Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

OCAK, 2019
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün **02./01./2017** tarih ve **830/2** sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Ali Efe'nin "Modern Kırgız Şiirinde Kopuz" adlı tezini incelemiş ve aday **28/01/2017** tarihinde saat **12.00**'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra **30** dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine **gönlü** ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLIMCI

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Denya ÖZCAN

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Modern Kırgız Şiirinde Kopuz" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28.01.2019

Ali EFE

Ali

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : EFE

Adı : ALİ

Kayıt No: 10234099

TEZİN ADI

Türkçe : Modern Kırgız Şiirinde Kopuz

Y. Dil : Qopuz In Modern Kyrgyz Poetry

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Kallımcı, İsmail Turan

Ünvanı : Dr. Öğr. Üyesi

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 247

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Kırgız Edebiyatı
2. Modern Kırgız Şiiri
3. Kopuz

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Kırgız Edebiyatı
2. Kopuz
3. Modern Kırgız Şiiri
4. Kırgız Türkçesi

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Kyrgyz Literature
2. Khomus
3. Modern Kyrgyz Poetry

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☒
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	☐

Yazarın İmzası :

Tarih : 28/01/2019

MODERN KIRGIZ ŐİRİNDE KOPUZ

ÖZET

Kopuz, Türk milletinin en eski ve temel müzik aletinin adıdır. 6 bin yıllık bir geçmiŐi olduğu öne sürölen kopuz, tarihsel süreç içerisinde geniş bir coğrafi alanda tüm Türk boyları tarafından, biçim ve ismine yeni yorumlar eklenerek kullanılmıştır. Türk Dünyasında bugün dahi kopuz ismini taşıyan pek çok müzik aleti vardır.

Kırgız Türklerinde kopuz, “komuz” ismiyle yaşamaktadır. Teknik olarak kendine has bir orijinalliği olan bu çalğının etrafında köklü bir kopuzculuk ve halk ozanlığı geleneği şekillenmiştir. Kopuzculuk ve ozanlık geleneğinin yanında muazzam bir destancılık geleneğini de kapsayan Kırgız sözlü edebiyat geleneği mevcutken 1917’deki Bolşevik Ekim Devrimi’nin bir sonucu olarak Kırgız Türkleri 1924 yılında kendi yazı dillerine kavuşmuşlar ve modern Kırgız edebiyatı ve şiiri bu tarihten itibaren başlamıştır.

Üç telli Kırgız kopuzu, başlangıçtan günümüze kadar modern Kırgız şiirinde kullanıla gelen edebî bir öğe olarak varlığını sürdürmüştür. Modern Kırgız şiiri bünyesinde kopuz Kırgız halk kültürünü, modern şairleri ve geleneksel halk ozanlarını, sosyalist düşüncüyü, millî bağımsızlığı, manevî duyguları ve hatta tabiat varlıklarını karşılayan bir sembol olarak varlığını korumuŐ ve hâlen daha korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Edebiyatı, Kopuz, Modern Kırgız Şiiri, Kırgız Türkçesi, Kırgız Halk Edebiyatı

QOPUZ IN MODERN KYRGYZ POETRY

ABSTRACT

Qopuz is the oldest and basic musical instrument of the Turkish nation. Qopuz which is claimed to have a story of 6 thousand years, has been used by all Turkic tribes in a wide geographical area in the historical process by adding new interpretations to its form and name. Even today, there are many musical instruments in the Turkic world that carry the name qopuz.

In Kyrgyz Turks qopuz lives under the name “khomus”. Around this instrument which is technically unique in its originality, a deep-rooted qopuz playing and folk poet tradition of Kyrgyz verbal literature, which includes the tradition of tremendous epic story-telling as well as the tradition of qopuz playing and minstrelsy, was present, the Kyrgyz Turks gained their own literary languages in 1924 as a result of the Bolshevik October Revolution in 1917 and modern Kyrgyz literature and poetry started from this date.

The three-stringed Kyrgyz qopuz has survived as a literary element used in modern Kyrgyz poetry from the beginning to the present. Qopuz within the modern Kyrgyz poetry has maintained its existence as a symbol of Kyrgyz folk culture, modern poets and traditional minstrels socialist thought, national independence, spiritual sentiment and even the natural assets and still preserves it.

Keywords: Kyrgyz Literature, Khomus, Modern Kyrgyz Poetry, Kyrgyz Turkish, Kyrgyz Folk Literature

ÖNSÖZ

Kopuz, tarihin eski dönemlerinden beri Türk kültürünün önemli bir unsuru olmakla birlikte kültürün gelişmesine yardımcı olmuş, gelecek kuşaklara aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmiştir. Kopuz, Kırgız Türkleri tarafından “komuz” olarak adlandırılmış ve yüzyıllar boyunca Kırgız Türklerinin sözlü edebiyat geleneğinin önde gelen öğelerinden biri olmuştur. Bu nedenle Kırgızların millî birliği ve sosyokültürel gelişimi açısından geliştirici kültürel öğelerinin en önemlilerinden birisi Kırgız kopuzudur.

Tüm Türk Dünyasında millî kültürlerin modern dönemde devamlılığı, dikkat çeken ve hâlâ canlı bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu durum, Kırgız kültürünün modern sanat içerisindeki varlığının tarafımızca araştırılması açısından temel hareket noktasıdır. Ayrıca Türk Dünyasında ve Kırgız Türkleri arasında kopuzun eski çağlardan beri önemli bir millî kültür öğesi olmasından dolayı da Kırgız kopuzu modern Kırgız şiirinde yer almıştır. Bu durum Kırgız kültürünün devamlılığı açısından önemli bir noktadır. Modern Kırgız şiiri içerisinde kopuzun varlığını gözlemek bu nedenle tarafımızca elzem görülmüştür. Çalışmamızın amacı modern Kırgız şiiri içerisinde kopuzun edebî bir sembol olarak kullanılmasını ve yaşatılmasını gözlemek, böylece kopuz özelinde millî kültürün modern bir sanat dalı içerisindeki varlığını tespit etmektir.

Çalışma sırasında sadece Türkiye Türkçesine aktarılmış kaynağı taramakla sınırlı kalmadı. Kırgızistan’da Kırgız Türkçesinde basılmış fakat henüz Türkiye Türkçesine aktarılmamış şiir kitapları ve edebiyat dergileri, ayrıca bunların elektronik ortama aktarılmış formatları ve akademik makaleler taranarak içinde kopuz geçen şiirlerin izi sürülmüştür. Böylece 183 adet şiir tespit edilmiş ve bunlar Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmamızın kapsamı 1917 Ekim Devrimi’nin akabinde 1924’te başlayan ve günümüzde hâlen devam etmekte olan modern Kırgız şiiri bünyesindeki şiirlerdir. Kapsamımızı modern şiir olarak belirlediğimiz için bahsedilen dönem sırasında yazılan ve içerisinde kopuz sözcüğünü barındıran sözlü edebiyat bünyesindeki şiirler çalışmamıza eklenmemiştir.

Kırgız kopuzunun modern Kırgız şiirinde nasıl yer aldığını incelediğimiz bu çalışmanın ilk bölümünde eski Türk kopuzunun tarihçesine dair bilgiler sunulmuştur. Hun devrinden yakın geçmişe kadar olan süreçte kaydedilmiş tarihî veriler ışığında kopuzun nasıl bir çalgı olduğuna bu bölümde değinilmiş ve ilerleyen devirlerde Türk Dünyasında hangi adlandırmalarla yaşadığı sunulmuştur.

İkinci bölümde günümüzde olgun formuna ulaşmış olan Kırgız kopuzu teknik açıdan incelenirken, üçüncü bölümde Kırgız sözlü edebiyat geleneği olarak kopuzculuğun yanında Kırgız destancılık ve Manasçılık gelenekleri hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde modern Kırgız edebiyatının oluşumu, gelişimi ve olgunlaşarak günümüze gelişinin yanında özel olarak modern Kırgız şiirinin başlangıçtan günümüze durumu incelenmiştir.

Beşinci bölümde modern Kırgız şiiri içerisinde yazılmış şiirlerde Kırgız kopuzun nasıl geçtiği, şiir örnekleri ve bu şiirlerin tahlilleri ile birlikte incelenmiştir. Kültür, halk şairleri, millî benlik, sosyalizm, beşerî duygular ve tabiat temaları etrafında kümelenen kopuz şiirleri hem anlam, hem de edebî türler açısından geniş bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Çalışmamız oluşturulurken klasik edebî tahlil yöntemi kullanılmıştır. Konu tematik açıdan incelendiği için temel olarak şiirlerin muhtevalarına odaklanılmıştır. Yöntemimizin inşâsında İsmail Çetişli ve Mehmet Kaplan'dan faydalanılmıştır.

Kırgız Türkçesinde “komuz” olarak geçen çalgının ismi Türkiye Türkçesinde “kopuz” şeklinde hâlen yaşamakta olduğundan, konunun daha iyi anlaşılacağı ve aktarılacağı düşünülerek aktarımlarda ve metin içerisinde “komuz” yerine “kopuz” sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir.

Türk Dünyasının her bölgesinin millî kültürünün devamlılığının sağlanmasına dair farkındalığın oluşabilmesi adına, sadece şiirde değil diğer modern edebî türler ve hatta tüm modern sanat dalları içerisinde millî kültürün izlerinin sürdürülmesi ve bunların akademik anlamda araştırılarak yeni bilimsel eserler verilmesi temennimizdir.

Bu çalışmam sırasında bana her türlü kolaylığı ve toleransı gösteren; şiir aktarımlarında, kaynak bulma ve gerek teknik, gerek fikirsel anlamda yol gösterme

konularında bana yardımcı olan saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan Kallimci'ye, bana dair inançlarını hiçbir zaman yitirmeyen aileme ve moralimi daima yüksek tutan arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ali EFE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK ÇALGILARININ ATASI KOPUZ

1.1. Kopuzun Tarihçesi.....	2
1.2. “Kopuz” Sözcüğünün Kökeni ve İlk Kopuz.....	5
1.3. Kopuz ve Şamanizm.....	6
1.4. Dede Korkut’ta ve Efsanelerde Kopuz.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ KOPUZU: KOMUZ

2.1. Kırgız Türklerinin Müzik Aletlerinin Tasnifi.....	15
2.2. Kırgız Çalgısı Komuz ve Bölümleri.....	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKLERİNDE KOMUZCULUK GELENEĞİ

3.1. Kırgız Akınlık Geleneğinin Tarihçesi.....	20
3.2. Kırgız Destancılık Geleneği.....	25
3.2.1. Manas Destanı ve Manasçılık Geleneği.....	26

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MODERN KIRGIZ EDEBİYATI

4.1. Genel Hatlarıyla Modern Kırgız Edebiyatı.....	31
4.1.1. Sovyet Dönemi Öncesi Kırgız Edebiyatı.....	31
4.1.2. Sovyet Kırgız Edebiyatının Oluşum Yılları (1917-1929).....	31
4.1.3. Sovyet Kırgız Edebiyatının Gelişim Yılları (1930-1940).....	34

4.1.4. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Modern Kırgız Edebiyatı (1941-1959).....	36
4.1.5. Liberal Dönemde Modern Kırgız Edebiyatı (1960-1991).....	40
4.1.6. Bağımsızlık Dönemi Modern Kırgız Edebiyatı.....	42
4.2. Modern Kırgız Şiiri.....	44

BEŞİNCİ BÖLÜM

MODERN KIRGIZ ŞİİRİNDE KOPUZ

5.1. Kopuz: Kültür Taşıyıcısı.....	56
5.1.1. Asırları Aşıp Gelen Kopuz.....	65
5.1.2. Kırgız Kültürünün Temel Öğeleri Arasında Kopuz.....	73
5.1.3. Kırgız Halk Müziğinin Sembolü Olarak Kopuz.....	78
5.1.4. Bilge ve Sırlı Kopuz.....	80
5.2. Kopuz: Şairlerin ve Halk Ozanlarının Yâreni.....	86
5.3. Kopuz: Millî Varoluş.....	115
5.4. Kopuz: Sosyalizm Aracı.....	137
5.5. Kopuz: Duyguların Tercümanı.....	146
5.5.1. Aşkın Sembolü Olarak Kopuz.....	150
5.5.2. Acı, Hüzün ve Benzeri Duyguların Sembolü Olarak Kopuz.....	157
5.5.3. Mutluluk, Huzur ve Benzeri Duyguların Sembolü Olarak Kopuz.....	174
5.6. Kopuz: Doğanın Yansıması.....	187
5.6.1. Doğadaki Seslerin Kopuz Sesine Benzetilmesi.....	195
5.6.2. Ağaçtan Mâmul Kopuz.....	205
5.6.3. Kopuzun Bağırsak Telleri.....	209
SONUÇ.....	212

KAYNAKLAR	219
EKLER.....	226
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

Kisaltmalar	Açıklama
DLT	Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi
TDTEA	Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi
TDOE	Türk Dünyası Ortak Edebiyatı

GİRİŞ

1. TÜRK ÇALGILARININ ATASI KOPUZ

“Kolca kopyz yükseltip elden ele, beyden beye ozan gezer.

Erin cömerdini, erin cimrisini ozan bilir.

Karşınızda çalıp söyleyen ozan olsun.

Azıp gelen kazayı Tanrı savsın hanım hey!” (Dede Korkut Hikâyelerinden)

(Ergin, 2017: 15)

Tüm milletler gibi Türk milleti de tarihsel süreç içerisinde kendi medeniyetini inşa etmiştir. Bu medeniyetin yapı taşları olan birçok kültürel öge, Türk milletinin hem estetik yönünün, hem de millî bilincinin oluşmasını sağlamış, böylelikle millî kimlik kazandırmıştır.

Milletleri millet yapan kültür öğelerinden en önemlilerinden birisi de kuşkusuz müziktir. İnsanoğlu asırlardan beri mutluluk, hüznün, sevinç, acı, keder, coşku gibi türlü duygularını müzik vasıtasıyla dile getirmişlerdir. Müzik elbette ki duygu ve düşüncelerin beyanı açısından tek araç olmasa da onları en iyi ifade eden ve dinleyiciye en iyi aktarabilen araçlardan biridir.

Türk milleti, tarih sahnesine çıktığından beri gerek orijinal bir üretim yoluyla, gerekse siyasî, sosyal, ekonomik vb. noktalarda etkileşimde buldukları medeniyetlerin kültürlerinden etkilenerek Türk kültürünü oluşturmuş, geliştirmiş ve yükseltmişlerdir. Türk müziği de başından beri bu yollarla oluşmuş, lâkin kendi orijinal yapısını ve tarzını her zaman korumuştur.

Eski Türk müziği denildiğinde akla ilk gelen çalgı aleti kopuzdur. Eski devirlerden beri kopuz, Türklerin ulusal müzik kültürünün bir simgesi olmuştur. Bu yönüyle kopuz, Türklerin efsanelerinde, destanlarında, halk hikâyelerinde de saygın yerini korumuştur. Türk millî aklının ve bilgeliğinin zirvesi sayılabilecek Dede Korkut’un can yoldaşı kopuz olmuştur. Tarihsel süreçte kopuz değişik biçim ve adlandırmalar almışsa da, Türk milletinin ayak bastığı ve yurt edindiği her yerde onun yoldaşı, koldaşı, sırdaşı olarak yanında yer almıştır.

1. 1. Kopuz'un Tarihçesi

Türkçe Sözlük'te (2009) yer alan tanıma göre kopuz; "Ozanların çaldığı telli Türk sazı"dır (s. 1215). Bazı araştırmacılar Orta Asya Türk Müziğinin 6000 yıllık bir tarihe sahip olduğunu ifade ederler (Ergeshov, 2011: 16). Kopuz, M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren Altay Türk kültürünün ve dolayısıyla Altay Türk müzik kültürünün de belirleyicisidir. Altay Türk kültürü nispeten dış tesirlere açık bir kültürdür. Bu kültür çevresinin kuzeyinde, dış tesirlere kapalı olan iki bölge vardır: Hakas ve Tuva bölgeleri. Bu bölgeler eski Türk kültürünün çok değerli hazineleridir. Bu iki kültür çevresi, Altay Türk kültür çevresi ile de ilişki halindeydiler. Bu devrin Altay kültürünün başlıca özelliği, Güney Sibirya Kültür karakterine girmesidir. Bunun sonucu olarak, müziklerinde de benzer özellikler bulunmaktadır. Altaylılar Orhun kıyıları, Moğol bozkırları ve İrtiş boylarına etkide bulunarak ve M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren ilk yurtlarından ayrılarak ileriki zamanlarda teşekkül edecek olan Orta Asya Türk müzik kültürünün temellerini hazırlamışlardır (Budak, 2000: 23).

Kopuzun tarihçesi de yaygın görüşe göre günümüzden 1000 yıl öncesine dayandırılır (Caferoğlu, 2002: 144). En eski Türk çalgısı ve dolayısıyla tüm Türk Dünyası çalgılarının atası olarak kopuz gösterilir.

Türkler ve Türk kültürü bin yıldan uzun bir süredir dünyanın pek çok bölgesine yayıldığından kopuz da asırlar boyunca farklı şekillere girmiş, farklı çalgılara isim olmuş ve sözcük olarak da farklı şekillerde yazılıp söylenmiştir. Bunun yanında kopuz, başlangıçta muhtemelen tek bir çalgının adıdır (Gürdal, 2002: 105). "Kopuz" sözcüğü, bugün Türk halkları arasında halen çeşitli enstrümanları karşılamak için çeşitli şekillerde kullanılmaktadır (Eroğlu, 2011: 29-42).

"Kopuz" adı başlangıçta muhtemelen tek bir çalgıyı karşılamaktayken günümüzde farklı biçimlerde yazılıp söylenmektedir. Günümüzde Türk Dünyasında kopuz adıyla var olan üç tür çalgı vardır:

Birincisi; yayla çalınan kemençe olan kopuzdur. Kazakistan'da "kalkobız", Tuva'da "igil", Altay'da "ikili", Hakasya'da "ıkh" yahut "khomus", Kırgızistan'da "kıyak", Saha-Yakut Türklerinde ise "kalkhomus" denir. İkincisi, elle çalınan telli kopuzlardır. Kırgız Türklerinin çalgısının adı "komuz"dur. Altay'da "tobşur", Tuva'da "topşulur"dur. Üçüncüsü ağız kopuzudur. Ağız kopuzunun çatalı ön dişlere dayanır;

parmak ile esnek olan metal dil titreştirilerek çalınır. Bu çalgının adı Saha-Yakut Türklerinde “khomus”, Tuva’da “demir khomus”, Kazak Türklerinde “şankobız”, Kırgız Türklerinde “ooz Komuz”, Başkurt ve Tatar Türklerinde “kubuz”, Türkmenistan’da “gopuz”, Özbek Türklerinde “şang kobuz”dur. Bu kopuza “ağız tanburası” da denir. Aynı zamanda “ağaç komuz” denen bir ağız kopuzu türü daha vardır. Bu kopuz, tahtadan yapılır. Ağza yerleştirildikten sonra ucuna bağlı bulunan ipin sertçe çekilmesiyle çalınır (Gürdal, 2002: 105-109).

Kopuz çalgısının tarihi, belki de Türk milletinin tarihi kadar eskidir. Milattan önceki Hun devrinde Hun hükümdarlarına müzik aleti hediye etme geleneğinin olduğu, kağanlara verilen değerli hediyeler arasında müzik aletlerinin de olduğu bilinmektedir. Vambery’ye göre Türk müziği ve çalgıları orijinal Türk kültürü öğeleridir ve göçebelerin eğlencelerinde önemli bir rol oynar. Bu müzikli eğlencelerde önde gelen alet kopuzdur. Bu kopuz iki tellidir, parmakla yahut at kılından yapılmış bir yay ile çalınır. Doğu Hun Hükümdarlarının sarayında müzik heyetlerinin olduğu da bilinmektedir (aktaran Orkun, 1949, s. 10). Hunların sonrasındaki devirde Çin kaynaklarında Tikuyi diye adlandırılan Göktürklerin erkekleri de “hyupu” adlı bir müzik aleti çalarlardı (Caferoğlu, 2002: 144-145). Çeşitli kaynaklardaki bilgiler, “Ud” ve “Lavta” gibi enstrümanların bu çalgıdan türediği şeklindedir (Akdoğan, 2003: 356). Bu devirdeki ozanlar, birbirine benzeyen basit kopuzculardı. Oba oba dolaşırlar, meclislerde eski kahramanların öykülerini, millî destanları anlatırlar yahut yeni olaylar hakkında yeni türküler söylerlerdi. Bu ozanlar, aynı zamanda kopuz aracılığıyla “sihirbazlık, falcılık” da yaparlardı. “Sığır”larda (ulusal av törenleri), “şölen”lerde (ziyafet, toy), “yuğ”larda (matem, cenaze törenleri) bulunurlardı (Köprülü, 1976: 11). Pelliot’un yayınladığı, Eski Uygurlar dönemine ait bir metinde de bir Uygur şehzadesinin kopuz çalıp söylediği geçmektedir (aktaran Caferoğlu, 2002, s. 146).

Eski Yenisey Kırgızlarının kamlama törenlerinde saz çaldıklarını Gardizî (11. yüzyıl) haber vermektedir (İnan, 2000: 93). Tüm bunların yanında, IX. – XI. asırlarda, göçlerle beraber Türk kültürü Orta Asya kültür çevresinden Karadeniz’in kuzey ve güneyinden Batı’ya yayılmıştır (Ergeshov, 2011: 17). Kopuz da bu göçlerle birlikte, göç eden Türkler vasıtasıyla Batı’da yerli kültüre sirayet etmiş; ayrıca orada yayılan Türk kültüründe var olmaya devam etmiştir.

İslâm öncesi Tengricilik inancına sahip Türklerin ilkel göçebe devirlerinde de çeşitli ayinler ve şölenler tertip edilirdi. Yirmi dört Oğuz Boyu hazır bulunduğu bu şölenlerde ozan; kopuz çalarak Oğuzname'yi okurdu. Bu kopuzlu ozanlar; “kâhin, şair, sihirbaz ve Oğuz ruhanîleri” idiler (Gökâl, 1976: 63).

İslamiyetin kabulünden sonraki devrin Eski Oğuzlarının ozanları, şamanizm geleneklerini devam ettirdiklerinden, kopuzu kutsal sayarlardı. Dede Korkut, her hikâyede kopuzu ile meydana çıkar; ad verirken, dua (alkış) ederken kopuz çalardı. Oğuz yiğidi kopuz sesinden güç alır ve galip gelirdi (İnan, 2000: 93).

Kaşgarlı Mahmud'un 11. yüzyılda yazdığı Divân-ı Lügat'it-Türk'te “kubuz” sözcüğü yer alır ve Ud'a benzer bir çalgı olarak tanımlanır (DLT, 1985: 365). Ayrıca “kubuzluğ kişi (kopuz, ud çalan kişi)”, “kubzadı (kopuz, ud çaldı)”, “kubuz kubzaldı (kopuz, ud çalındı)”, “kubzaşmak” (kopuzla atışma yapmak) ve “bucı kubuz” (inleyen bir ud çeşidi) gibi kelimeler de Kaşgarlı'nın Divan'ında yer almaktadır (Koç Keskin, 2008: 73).

12. ve özellikle 13. yüzyıllara doğru kopuz, Türkistan Türkleri arasında geniş biçimde yayılmış ve “kopuzcu müzisyenler sınıfı” oluşmuştur. Bu sınıf, halk arasında saygı gören bir sınıf olarak varolmuştur. 1363 tarihli, müellifi bilinmeyen ve Kuman-Fars-Latin dillerinin bir lügatı olan “Kodeks Kumanikus”ta “Sonator (çalgıcı, kopuzcu)” manasında “cobuñi” kelimesine rastlanmaktadır. İlerleyen dönemlerde “Kıpçak kopuzu”; siyasî, askerî ve dolayısıyla kültürel yayılım alanlarına; Mısır ve Suriye'ye kadar geldiği; Rus, Ukrayna, Kazak, Macar, Romanya sahalarına kadar girdiği düşünülebilir (Caferoğlu, 2002: 146).

İranlı müzik bilgini Meragalı Abdülkadir'in aktardığı üzere Doğu Türkistan'da 15. yüzyılda ulusal bir çalgı olarak “pi-pa” mevcuttu. “Pi-pa” çalgısı, günümüz Çin müziğinde de aynı isimle yaşamakta olan “dört telli, kısa saplı” bir çalgıdır. İsim olarak Göktürklerin “hyupu”sunu anımsatmaktadır (Gürdal, 2002: 105).

Kopuz, Moğol ordusunda ve Çağatay şairlerinin eserlerinde de önemli yerini korumaya devam etmiştir. Muhtemelen 13.-14. asırlardan beri Anadolu'da yayılmaya başlayan kopuz, Osmanlı Ordusunda da yerini almıştır.

Geniş Türk coğrafyasında, Altay'dan başlayarak Akdeniz kıyılarına kadar yayılan ve sevilen Türk kopuzu sadece bu bölgeler içerisinde kalmamış, Türklerin ayak bastığı

ve temasta buldukları pek çok yabancı ülkede de benimsenmiş, bu bölgelerin halkının ruhlarını okşamış ve kendine özgü yeni bir kültürel alan oluşturmuştur. Öyle ki günümüzde dahi Macar, Ukrayna, Almanya, Rus, Çek, Leh, Romen, Sırp ve diğer milletler, Türk kültür ögesi olan kopuzu saygıyla ve dikkatle araştırmaktadırlar (Caferoğlu, 2002: 147-149).

1. 2. “Kopuz” Sözcüğünün Kökeni ve İlk Kopuz

Mahmut Ragıp Gazimihal (2001), “Kopuz” sözcüğünün etimolojisine dair malumatında “kopuz”un kökü olan “kov” ve “kovı” sözcüklerinin; “kovu”dan (içi oyuk şey) ziyade, “kopsamak” gibi fiillerin köküyle alakalı olduğunu öne sürer. Bu fiillerin “kopmak, fırlamak, seğırtmek, defetmek” ve “saz çalanın el ve parmak cerbezesi” anlamını ifade edebileceğini ve “kopuz” adından önce “kopsamak” gibi fiillerin doğmuş olabileceğini, bu durumun da doğal bir gelişim süreci olduğunu söyler ve ekler: “Bizce tezenenin hızına göre kopuz adı doğmuş olabilir.” (s. 17)

Bahaeddin Ögel (1987) en eski kopuzların nasıl bir şekle ve düzene sahip olduğu konusunda ilk kopuzların ana tellerinin iki tane olduğunu fakat zamanla bu tellerin çoğaldığını ve Türk sazlarının ilk basamaklarının iki yahut üç telden müteşekkil olduğunu belirtmiştir (s. 62). Ona göre Türk sazlarının en orjinal ve en eski şekli, dış kültürlere kapalı olduğundan öz Türk kültürünün pek fazla değişmediği bir bölge olan Hakasya’da çalınan “komıs”ların şekline benzemektedir (s. 2). Vertkov’un “Atlas” adlı eserinde geçen Hakas komıs tasviri şöyledir:

Komis, 2 veya 3 telli bir sazdır. Altay çevresinde, tobşur denen saz ile Tuva’daki topşulur adlı sazlarla aynı kökten gelir. Teknesi ve sapı, aynı kütükten çıkarılır. Alt kısmı, koyun veya geyik boynuzu ile kaplanır. Perdesi yoktur. Telleri, at kılı veya koyun bağırsağı ile yapılır. İki telinden biri ak, diğeri ise kara idi. Alt teli, beşliktir. 70-80 santim kadar uzunluğu vardır. Eskiden âşıklar bu sazlar ile destanlar anlatırlardı. Şimdi ise, yavaş yavaş kaybolmaktadır (alıntılayan Ögel, 1987 s. 2).

En eski Türk sazı olan kopuzların ilkin parmakla mı, yoksa yayla mı çalındığı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Birçok kaynağa, bilim insanına ve halk efsanelerine göre ilk kopuz yaylı bir çalgıdır. Bahaeddin Ögel (1987) ilk kopuzlar

yay ile çalındığında kopuz gibi isimler alırken; bunların parmak ile de çalınabildiğini, bunların tip ve şekil bakımından ise pek bir ayrımlarının olmadığını söyler (s. 24). Mahmut Ragıp Gazimihal bu meselede kopuzu parmakla çalınan telli bir çalgı olarak tanımlamış; zamanla okla çalınmaya başlandığını ve muhtemelen bundan dolayı “oklu kopuz” ya da sadece “oklu” denilmiş olabileceğini belirtmiştir. Gazimihal’in “okla çalınmak”tan kastı yayla çalınmaktır. Bunun yanında Müzikolog S. Longinova da “khomus” sözcüğünün Saha-Yakut dilinde kamış anlamına geldiğinden hareketle, ilk “khomus”un nefesli bir çalgı olma ihtimalini ileri sürer (aktaran Gürdal, 2002, ss. 105-106).

Kopuz ismiyle anılan yaylı Türk çalgılarının sayısı telli kopuzlara nazaran bugün daha fazladır fakat çalgı aletlerinin oluşumundaki ilk aşamada yay çekmek değil, gerili tellere parmakla vurarak ses çıkarma yöntemi daha kolay ve dolaysız bir yoldur. Bu yüzden bizce ilk kopuz, yaylı değil parmakla çalınan telli bir çalgıdır.

1. 3. Kopuz ve Şamanizm

Müzik ve kopuz veya saz; şifa verici, ruhları dinlendirici, iradelere kuvvet veren ve şüphesiz ki topluluklarda birlik bilincini doğuran sosyal araçlardı. Kopuzun ilk icracıları ve efsanelere göre çoğu zaman ilk mucitleri ise “kamlar” yahut “şamanlar”dır (Ögel, 1987: 5).

Kam, şaman yahut baksı; İslam öncesi antik dönemlerde oluşan ve gelişen bir toplumsal roldür. R. Oruç Güvenç (2002) kamların mistik, sanatsal, sosyal ve psikolojik yönleri hakkında önemli bir tanımlama yapar:

Tedavici, icra ettiği müzik, ritm ve danslarla bir sanatçı gibi görünür, ama o trans içinde sezgi bilgisinden bahsettiği için medyumdur. Toplumun ihtiyacı ve sorularına cevap verdiği için sosyolog ve pedagog ve ayrıca psikolog rolünü de üzerine almıştır. Ulaştığı trans’ın sezgi neticesi oluşturduğu bilgi derinliği açısından, insanların duygularına yön verme imkânı sebebiyle hekim ve de manevi ihtiyaçlara cevap verme yeteneği ve konumu sebebiyle de ruhiyatçı rolünü oynamaktadır. Dede Korkut misalinde olduğu gibi (s. 461).

Kamlar; doğum yaptırırken, hastalığı tedavi ederken, gelecekte haber verirken, fal bakarken, Gök Tanrı'ya ve doğa güçlerine (“Yer-Su”, “iye”) kurban verirken kopuz eşliğinde dua ederdi. Eski Kazak baksılarının da böyle güçleri ve görevleri vardı (Ergun, 2002: 2). Kamlar kendi yardımcı ruhlarını çağırmak için kopuz sesini kullanırdı. Kopuz aynı zamanda şamanist törenlerde ritüel bir müzik aletiydi (Beydili, 2004: 318). İki yaylı kopuzlar Türk kamları tarafından dualarda, destan söyleyişlerinde, sihir törenlerinde en çok kullanılan sazdı (Ögel, 1987: 5-6). Çok eski zamandan beri de kam törenlerinin temel aracı, bugün Altaylılar ve Sahaların “tüngür, tünür, tüür, çalu” adını verdikleri kam davuludur (Gömeç, 2008: 67).

Kamların kadim dönemlerdeki kopuz çalma geleneği çağımızda devam etmektedir. Radloff 19. yüzyılda Orta Asya ve Sibirya'da gördüklerini derlediği “Sibirya'dan” (1976) adlı eserinde yarı-müslüman Kazak “Baksa”larının ayinlerinde “kobus” çaldığını anlatır. Radloff'un anlattığına göre “Baksa”, davul yerine kemana yahut viyolonsel benzeyen ve “kobus” adı verilen bir çalgı çalar. Baksa bu “kobus”u, müzisyenlerin viyolonsel ya da kemençe çaldıkları gibi önüne koyar. Çalgıya at kılından örülmüş iki tel gerilmiştir ve sapına demir çingiraklar takılmıştır. Bu çingiraklar, Baksa çalgıyı hareket ettirdiği zaman takırdayarak sesler çıkarır. Sihirbazlık yapacak Baksa, kobus çalmakla işe başlar. “Kobus” ile tekdüze bir şarkı ile çalar. Ardından değneğini yakalar ve coşkun hâlde dans ederken bunu şiddetle sallayarak korkunç sesler çıkarır. Genellikle bu büyü işini iki Baksa yapar. Bu durumda Baksalardan biri kobus çalar, öteki de değnekle sıçrar ve dans eder (ss. 291-292). Anlatılanlardan hareketle Kazak “Baksa”larının “kobus”un yaylı bir çalgı olduğu anlaşılmaktadır. Keza Ögel'in (1987) de dediği gibi kopuz eskiden de iki at kılından yapılan, “kıyak” adlı bir kemençe türüydü (ss. 269-270). Bunun yanı sıra Radloff (1976) yarı-müslüman Kazak Baksalarının hastalara şifa veren ayinler yaptığını ve bu ayinlerde kobus çalarak hastaya şifa vermesi için şarkılar söylediğini aktarır (s. 293). Abdülkadir İnan (2000) da, Türkistan'da kendisinin gözlemlediği bir Kırgız-Kazak baksısını tasvir eder: Bu baksı; külahında ve kopuzunda puhu kuşunun tüylerinden süsler olan, kırk-kırk beş yaşlarında hoş sohbet ve aynı zamanda saz şairi olan bir kopuzcu baksıdır (s. 113). Baksa yahut baksı, kopuzu vasıtasıyla kötü ruhları kovar ve kişiye şifa verir. Bu kopuz, baksıyı başka diyarlara götüren ve vecde getiren bir ritüelistik enstrümandır (Reichl, 2014: 61). Kırgız-Kazak baksıları, “lohusa

kadınlara musallat olan, sarışın bir kadın suretinde görünen albastı”yı kovmak için de kopuzlarını kullanırlardı (İnan, 2000: 169). Yakutların “Oyun” adı verilen kamlarının ayinlerinde de kopuz vardı (Gökalp, 1976: 80). 20. yüzyılın başlarında Malov’un anlattığına göre Doğu Türkistan’ın müslüman kamlarının vecdli ayinlerinde sazendeler hazır bulunurdu (aktaran İnan, 2000, s. 109).

Kopuz; Kırgız-Kazak baksılarının dualarında, yakarışlarında da kendine yer bulmuştur. Bu örnek dualar, yakarışlar şunlardır:

“Ey var Tanrım yanıldığımda yalvarsam kuvvet ve gayret ver! Ey kopuzum, kopuzum! İyi tayin et, iyi haber ver, domuzum! Üyenki ağacının dibinden (gövdesinden) oyarak alınmış kopuzum! Kızıl çalı (tobulgu)dan perdeni yaptığım (kopuzum),

“Yürük atın kuyruğunu (kılını) tel kıldığım kopuz! Taşa biten “ırgay” çalından kulak yaptığım kopuz! İyi tayin et, iyi haber ver, domuzum!.. Bu falım eğer çıkmazsa, söylenen söze itaat etmezsen kulağını burayım, (seni de) kaldırıp yere vurayım.

“Askerin tuğ tutanı Karabaş, toplanıp karma karışık konuyorlar. Kopuzunu kaldırıp Kaf dağından gelsen-a, Çarabaş! Doksan koyunun derisinden bir giyimi çıkmayan, seksen koyunun derisinden bir külahı çıkmayan Çarabaş! Çok ağır iş oldu ki kopuzuma iştirak etmedin!..

“Çam (tahtasından) kopuzumu elime aldım, su yılan gibi dolandım, döndüm... Bu kopuzum kırılmadı, garip başım rahat duramadı. /bu ruh/ on beş yaşında iken bana yapıştı, yirmi yaşında buluştu, istemediğim işi yapmağa mecbur etti, kurumuş ağaca /tahta kopuza/ esir etti...” (aktaran İnan, 2000, ss. 141-143)

Kam olacak kişi, kendi iradesi doğrultusundaki bir seçimle bu yola girmez. Onun kam olması kaderini doğa tayin eder. Kam olacak kişi, kaderini reddederse ya delirir, ya da ölür. Bu nedenle kam olacak kişiler için kamlık, bir tercih değil, bir mecburiyettir (Beydili, 2004: 510). Bu açıdan üstteki duada baksının kopuzculuğundan şikâyetle bahsetmesi, şamanizm bağlantısının delillerinden biridir.

Yakarışlarda kopuzuna seslenen baskıların duaları, kopuz yapımında kullanılan ağaçlar hakkında ipuçları vermektedir. Kopuza “üyenki” ağacından gövde, “kızıl çalı (tobulgu)”dan perde, “ırgay” çalısından kulak yapılır. Bunların yanı sıra Orta Asya’da kopuz yapımında kullanılan ağaçlar şöyledir: Kırgızlar ve Kazaklar ceviz ağacından, Altay Türk kültür çevresindeki Kuzey Türk halkları çam ve sedir ağacından, Doğu Türkistan ve Türkmenistan Türkleri ise dut ağacından kendi “kopuz”larını imal etmişlerdir. Kopuzlarda bazen de gövdeye hayvan derisi gerilir. Kırgızların yarı-müslüman baksıları ve Kazaklar deve derisi, Kuzey Türkleri tay derisi gererlerdi (Ögel, 1987: 106-110).

Daha eski bir döneme ait bir bilgi olarak, 11. yüzyılda Gerdizî ve Mervazî’nin aktarımına göre Kırgızların bu şamanına (“Tanrının peygamberi” manasında olup Sogdça kökenli bir sözcük olan) “faghinun” denirdi (Roux, 2001: 67). (Daha eski devirlerden bir Çin kaynağına göre, Kırgızlar kendi şamanlarına “gan” derlerdi. Bu sözcük de “kam” sözcüğüne çok benzemektedir) “Faghinun” denen kişi, her yılın belirli bir gününde gelir ve ayin yaparmış. Ayin için yanında çalgıcılar ve çalgı aletleri de getirmiş. Şamanik ve yarı-müslüman baksıların törenlerindeki gibi faghinun da, çalgıcılar sazlarını çalarlarken ayinine başlar, bir süre sonra bayılarak düşer ve kehanet edermiş (İnan, 2000: 73-74).

1. 4. Dede Korkut’ta ve Diğer Efsanelerde Kopuz

Dede Korkut yahut Korkut Ata’da da kopuz çalgısının çok önemli bir yeri vardır. Anonim ve efsanevi öyküler olarak Dede Korkut ya da Korkut Ata, aynı kaynaktan beslenmişlerdir. Anadolu’daki Dede Korkut öyküleri, bilinen metni ile 15. yüzyıl sonlarındaki Anadolu’daki Türk yaşamını yansıtmaktadır (Nerimanov, 2002: 851).

Orta Asya Türklerince “Korkut Ata” olarak adlandırılan Dede Korkut hakkında Bahaeddin Ögel’in (1987) tanımlaması şu şekildedir:

“(Dede Korkut) kopuzlu bir evliya ve uluların atası olarak sayılmıştır. (...) Elinde kopuz taşıyan kimse, ‘Dede Korkut hürmetine’ saygı görüyordu. O, bir devlet ve bütün Türk kavimlerinin ulusu idi. Kopuzu ile öğerek güç veriyor, yol gösteriyordu. Kopuzun sihirli sesi, hafiften gelen bir sadâ gibi,

toplumu yönlendiriyordu. Bu, yüksek insan topluluklarını, hayvanlardan ayıran bir özelliktir.” (s. 241)

Kopuz Dede Korkut hikâyelerinde görünür ve pek çok özelliği metin içinde ihtiva eder. Segrek Bey, kopuzu belinde uyurken; ağabeyi Egrek Bey, onun yanına gelir ve onu uykusundan kopuzunu çalarak uyandırır. Burada “kopuzla haberleşme” söz konusudur. Bunu duyan Segrek ise öfkeyle kalkar ve ona “Mere kâfir! Dedem Korkut kopuzu hürmetine, (kılıcımla seni) çalmadım! Eğer belinde kopuz olmasaydı, ağam başı için, seni iki para kılar idim” der. Burada “Dede Korkut’un kopuzuna saygı” vardır. Bir başka Dede Korkut hikâyesinde Kanturalı isimli yiğit, korkuya kapılan kırk yoldaşını cesaretlendirmek için “Kolça kopuzumu getirin, övün beni!” der. Burada “kopuz ile övme” vardır. Bir diğer hikâyede kâfirler Kazan Bey’den kopuzla kendilerini övmesini isterler, fakat Kazan Bey kopuzla kendisini övüp, kâfiri yerer. Burada “kopuzla yerme” vardır. Öteki hikâyede esir düşen Dirse Han, oğlu Bugaç Bey için “Kolça kopuzumu elime verin, ol yiğidi döndüreyim” der. Diğer hikâyede ise Beyrek yurduna dönerken, bir ozandan atı karşılığında bir kopuz alır ve yurduna kopuzlu bir ozan olarak döner. Bundan sonra da hep kopuz vasıtasıyla iletişim kurar. Burada, o dönem için temel vasıta olan ve dolayısıyla çok değerli olan at ile kopuzun eşdeğerde tutulması dikkat çeker ve kopuzla biçilen değer ne kadar değerli olduğu anlaşılır. Ayrıca Beyrek, kopuzuyla ululuk ve velilik gösterir. Burada da “ululuk ve velilik simgesi olarak kopuz” ile karşılaşılır. Bunların ve tüm verilerin ışığında Bahaeddin Ögel’in kopuzla dair oluşturduğu meşhur analizi kopuzun vasıfları konusunu özetlemektedir:

...Kopuz, yalnızca tedavi ve kötü ruhları kovmada kullanılan bir ses aleti değildir:

- 1) Velilik ve ululuk sembolü idi. Dede Korkut’ta görüldüğü gibi.
- 2) “Gazi erenlerin başına ne geldiğini” söyleyen bir sembol idi.
- 3) “Ulularla haberleşme”, medet ve yardım isteme sesiydi.
- 4) “Kopuzla öğülen yiğitlere güç veren”, boğalar ile buğrular yenmelerine imkân veren, ilâhî bir sestir. Kanturalı hikâyesinde olduğu gibi...

5) Topluluğa haber veren, halkı uyaran kutlu ses de kopuzun kutlu sesidir. Beyrek'in yurduna dönüşünde, atını verip, bir kopuz alması gibi. (...)

6) “İyi ruhları çağıran, kötü ruhları kovan kutlu ses” de, kopuzun sesidir. (Ögel, 1987: 5-22)

Korkut Ata yahut Dede Korkut öğüt verici bir bilge, destancı, kopuzcu bir ozan, hastaları tedavi eden bir otacı (şifacı), toplum ve insanlar için iyi dileklerde bulunan bir duacıdır (Güvenç, 2002: 461).

Orta Asya Türklerinin kültüründe de Korkut Ata'nın çok önemli bir yeri vardır. Kazak-Kırgız baksıları kopuzlarıyla ruhları çağırırlarken Korkut Ata'ya hitap ederek ondan yardım isterlerdi (Ögel, 1987: 8). Kazak ve Karakalpak ozanlarına göre kopuzun atası Korkut Ata'dır. Kazak Türklerinin efsanelerine göre Korkut Ata kopuz çalmaya başladığında “rüzgâr durur, dağlar yerinden doğrulur, kuşlar uçmayıp havada durur, sular akmaz olur”muş. Kopuz çalan Korkut Ata'ya ölüm bile yaklaşmazmış (Ergun, 2002: 115-116).

Korkut Ata “kopuzlu ve sazlı âşıkların piri ve en büyüğü” olarak kabul edildiği için ona “Korkut Bahşı” da denir. Mezarı, Sir-Derya kıyısında olduğu için “Su Ayağı Er Korkut!” diye de hitap edildiği olmuştur (Ögel, 1987: 8). Kırgız-Kazak baksılarının dualarında şöyle bir bölüm vardır:

“Su ayağı Er Korkut! Felaketi sen korkut!

Baksıların piri sen değil misin? Gözünü sal, kolumu tut!” (İnan, 2000: 142-143)

Bu dualarda önce Korkut Ata'dan, daha sonra da Kaf Dağı'ndaki koruyucu ruhlardan medet dilenmektedir. Demek ki Korkut Ata muhtemelen Kaf Dağı'ndaki ruhlardan da üstündü. Ululuğunu ifade etmek için ona “Dev pirim!” diye de seslenilmiştir (Ögel, 1987: 14).

Kazak Türkü bir kopuzcu olan Simetay'ın anlattığı kopuzla alakalı açıklaması ve Korkut Ata bağlantısı önemlidir:

Kopuz Dede Korkut'un sazıdır ve yayla çalınır. Baş kısmındaki tellerin bağlandığı ses burgularından birisi güneşi, diğeri ayı temsil eder. Gövdede telleri taşıyan köprü kısmının altı yeri, üstü de göğü temsil etmektedir. Ses

yayın sürtünmesi ile ikisinin arasından çıkar; bu ses ata ruhu ile bağlantı kurmaya yardımcı olur (aktaran Güvenç, 2002, s. 462).

Bir söylenceye göre de Korkut Ata, kopuzunun püskülünü (“munçak”) bir yerde unutmuş. Bu yüzden bu yerlere Munçaklı Dağ yahut Munçaklı Orman derlermiş (Ögel, 1987: 28). Tüm bu bilgilerin ışığında görüldüğü üzere Korkut Ata, Kazak-Kırgızların inanişına göre en büyük velilerdendir. Onun başlıca velilik, ululuk sembolü kopuzdur.

Kopuzcuların piri Korkut Ata aynı zamanda kopuzun mucididir. Karakalpak cıravları (ozanları) Esemirat ve Kiyas’ın anlattığı efsaneye göre Korkut Ata, ağaçtan bir kopuz yapmak ister. Birçok ağacı yontup işlese de beceremez. Bunu gören şeytanlar Korkut Ata’yı çağırıp onlara kopuzunu göstermesini isterler fakat Korkut Ata onlara kulak asmaz. Neden sonra Korkut Ata şeytanları gizlice dinler. Kendi aralarında konuşan şeytanlar, “Korkut bir işe niyetlenmiş ama vakıf olamamış. Eğer kopuzunu domuzların sürtünüp kuruttuğu iğde ağacından yontarsa, bağırان devenin baş derisiyle kaplar ve kişnek atın kuyruğundan kıl takarsa o zaman başarır” diye söylenmektedirler. Bunları duyan Korkut Ata, geri döner ve duyduğu şekilde bir kopuz yapar. Böylece kopuzların piri olur (Ergun, 2002: 115). Başka bir efsaneye göre ise Korkut Ata yirmi yaşındayken bir rüya görür. Rüyasında ona ancak kırk yıl daha yaşayacağı söylenir. Bunun üzerine oradan uzaklaşmak için yola çıkar. Her yerde kazma kürekli insanlar görür. “Ne kazıyorsunuz?” diye sorunca “Korkut’un mezarını” cevabını alır ve hemen oradan uzaklaşır. Ölümünden kaçmak için dünyayı dolaşır ama her yerde mezarını kazın insanlar görür. Kaçamayacağını anlayan Korkut Ata, devesine biner ve Sir-Derya’ya geri dönerek ilk kopuzu yapar. Devesini keser ve derisini kopuzuna gerer. “Suda ölüm yok” diyerek Sir-Derya’nın üzerine bir kilim yayar, üstüne oturarak sürekli kopuz çalar. Korkut Ata’nın kopuzu önünde tüm tabiat boyun eğer. Hatta ecel bile, kopuz çalarken Korkut Ata’ya yaklaşamaz. Bir ara kopuz çalmayı bırakınca ecel yaklaşır ve Korkut Ata ölür (Ergun, 2002: 123-124).

Kırgızlarda da kopuzun icadını konu alan efsaneler vardır. Bu efsanelerde kopuzun mucidi Kambar Han (Kambarkan) olarak gösterilir. Bu bağlamda Kırgız Türklerinde “Küünün başı Kambarkan (Kırgız Müziği Kambarkan’dan başlar)” diye bir söz de vardır (Ergeshov, 2011: 36).

Kırgız Türklerinin Kambarkan ile alakalı pek çok efsanesi vardır. Kırgız Türk Mitolojisinde yeri olan Kambar Ata; “At sürülerinin korucusu”dur. Belyayev’in “Slobin” adlı eserinde anlatıldığına göre Kamber-Ata, bir eşeğin bağırsağını germiş ve bu bağırsağa parmağı ile bir mızrap gibi vurup ses çıkarmış; böylece kopuzu icat edilmiştir (alıntılayan Ögel, 1987, s. 26).

Bunun dışındaki Kambarkan ile kopuzun icadının konu edildiği efsanelerin çeşitli varyantları mevcuttur. Meşhur Kırgız kopuzcusu Kurmanalı Matikeev’in anlattığına göre; düşmanın ani saldırısından kaçan bir maymunun karnı, ağaca tırmanmaya çalışırken yarılr. Bağırsağı ağaç dalında asılı kalır ve güneşin altında kalarak kurur. Rüzgâr estikçe bu kuru bağırsak gür bir ses çıkarmaya başlar. Usta, bilge ve avcı olan Kambarkan, yoldan geçerken bu sesi duyar ve ona hayran kalır. İlham alarak “komuz” isimli üç telli Kırgız kopuzunu icat eder. Diğer Kambarkan efsanesinde avcı Kambarkan, geyik avına çıkar. Geyik sürüsüyle karşılaşan avcı, yayını gerer ve büyük bir geyiğin karnına okunu saplar. Geyik, can vermeden önce kayadan kayaya atlar ve bir ağaca düşer. Bağırsakları da ağacın dallarına takılır. Geyiğin yanına gelen avcı, rüzgâr sayesinde bağırsaktan çıkan sese hayran olur ve üç telli Kırgız kopuzunu icad eder. Bir diğer efsanede ise, Kambarkan bu kez bir kağandır. Han Kambarkan’ın kızının sevgilisi ölür, kız da acısından ormanlarda dolaşmaya başlar. Bir çam ağacına asılı kalmış tilki bağırsağının çıkardığı gamlı sesi duyar ve derdini unuttur. Bu kuru tilki bağırsağını bir ağaç gövdesine gererek çalmaya başlar. Böylece meşhur “Kambarkan” küyü (ezgisi) ortaya çıkar (aktaran Ergeshov, 2011, ss. 36-38).

Kırgız yazar Şakin Esengulov’un “Kambar Han” adlı hikâyesinde de farklı bir Kambarkan efsanesi anlatılır: Vakt-i zamanında Kambar Han isimli zalim bir han varmış. Kambar’ın tek oğlu varmış, bu oğul da işe yaramaz biriymiş, sürekli de ava çıkarmış. Bir gün çıktığı avdan geri dönmemiş. Kambar, oğlunun bulunması için dört yana haber salmış. Aradan aylar geçmiş. Kambar Han, halkını toplayıp ferman okutmuş: “Erkekler atlanıp silahlansın, oğlumu arasın. İyi haber getirene kilosunca altın vereceğim. Kötü haber getirenin başını keseceğim. Hiç haber gelmezse, hepinizin başını keseceğim!”

Atlılar, günlerce gezip durmuşlar, gene de Kambar’ın oğlunu bulamamışlar. Bir gece, bir yangına denk gelmişler. Burada Kambar Han’ın tazısı dolanıyormuş. Oğlan

da gece uyurken yangın tarafından aleve sarılmış. Erimiş mızrağının ve kılıcının ucunu görmüş atlılar.

Atlıları sükûnet almış. Bu sırada bir fırtına esmiş ve bir ses duyulmuş. Görülmüş ki bir ağacın dalında maymun bağırsağı asılı duruyor, yel estikçe bağırsak ses çıkartıyor.

Atlıların arasından isimsiz bir yiğit çıkıp bu bağırsağı almış, asılı olduğu dalı da insan şekline getirip kullanarak bir kılkopuz yapmış ve “Gidelim!” demiş. Atlılar, başlarına gelecekten korka korka bu adamı takip etmişler.

Obaya geldiklerinde bu yiğit, Kambar Han’ın yanına gitmiş ve bu ilk kopuzu çalmaya başlamış. Kambar Han, acı acı çalan ezgiden anlamış oğlunun öldüğünü. Hiddetlenip “Hemen bu yiğidin başını alın!” demiş. Yiğit “Hanım, fermanınız böyle değildir. Ben hiç söz etmedim. Size ölüm haberini veren bu çalgıdır. Bir şey yapacaksınız buna yapın, suçlu odur!” demiş.

Kambar Han “O zaman haberi getiren bu çalgının kafasını kesin, kollarını, bacaklarını ayırın! Sen, ey yiğit, sen de ömrümün sonuna kadar, çaldığın ezgiyi yanı başımda durup bana çalacaksın!” demiş:

İsimsiz kahraman, kolları kesilip kollarından ve ayağından olan müzik aletini elinden düşürmeden, ömrü tükenip günleri bitene dek Kambar Han'ın karşısında, türkü çalıp oturmuş diye anlatırlar. Onun icad ettiği türkü saçan bu alet, halkı birleştirip yüreklerde yer edip nesilden nesile geçmiştir. Bu etkileyici sesi çıkaran müzik aletine “kopuz” demiş ve günümüze kadar gelmiştir. "Türkünün başı Kambar Han" sözü işte buradan kaynaklanmıştır (TDTEA, 2005b: 310-314).

2. KIRGIZ KOPUZU: KOMUZ

“*Kırgızga Komuz menen kımız bolso* Kırız’a kımız ve komuz olsa yeter.
bolgonu” (Kırız Atasözü)

(Ergeshov, 2011: 36)

Türkler Orta Asya'nın ve dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmaya başlayınca, her Türk boyunun karakteristik kültür özellikleri geçirdikleri sürece bağılı olarak şekillenmeye başlamıştır. Ortak Türk kültürü ögesi olan kopuz da Türk halklarının kültürlerinde çeşitli formlarla kendine yer edinmiştir. Örneğin Kazak Türklerinde “kopuz” ismi, yaylı bir çalgının adı olarak yaşamaya devam etmiştir. Kırız Türklerinde ise elle çalınan telli bir çalgı olarak ve “komuz” ismine dönüşerek mevcudiyetini korumuştur. Günümüzde Kırız Türklerinin vurmali, yaylı, nefesli birçok sazının da olmasının yanında; “Kırız komuzu” Kırız Türklerinin ulusal enstrümanı olarak Kırız ulusal kültürünün saygın bir ögesi konumundadır.

2. 1. Kırız Türklerinin Müzik Aletlerinin Tasnifi

Muratbek Kasey (2015) günümüz Kırız Türklerinin müzik aletlerini şöyle tasnif etmektedir:

I. Telli-Yaylı Çalgılar:

1. Telli Çalgılar: Komuz, Bas Komuz, Kontrabas Komuz;
2. Yaylı Çalgılar: Kalkıyak (Kalkopuz), Zım (Tel) Kıyak, Bas Kıyak, Kontrabas Kıyak.

II. Dilli Vurmali Çalgılar:

1. Temir Ooz Komuz (Demir Ağız Komuzları) – A (La), G (Sol), E (Mi), D (Re) notalarına akortlu olmak üzere dört tip;
2. Cıgaç Ooz Komuz (Ağaç Ağız Komuzu)

III. Üflemeli Çalgılar:

1. Sıbızgı: Kaval, (Islık Sıbızgı), A (La) Sıbızgı, G (Sol) notalarına akortlu olmak üzere iki tip;

2. Çoor: D (Re) Çoor, A (La) Çoor, E (Mi) Çoor (Bas) notalarına akortlu olmak üzere dört tip;

3. Çopo Çoor: Kaval, Çopo Çoor, A (La), G (Sol), E (Mi), D (Re) notalarına akortlu olmak üzere dört tip;

4. Surnay (Zurna)

5. Kerney (Borazan): Bakır Kerney, Boynuz Kerney.

IV. Vurmalı Çalgılar:

1. Muayyen Ölçülerdekiler: Dobulbas (Büyük boy, Orta boy, Küçük boy), Koñuroo (Büyük boy, Orta boy, Küçük boy);

2. Belirsiz Ölçülerdekiler: Dool (Davul), Dayra/Dap (Def), Asa Tayak, Şıldırak, Cılaacın... (ss. 35-36)

“Çoor” dişe takılarak çalınan dilsiz bir kavaldır. Farklı boyutlarda olabilir, delik sayısı değişebilir. “Kerney” yahut “karnay” iki-üç metre civarında boyu olan bir açık hava çalgısıdır. Bayramlarda, düğünlerde çalınır. Melodi çalgısından ziyade bir ritm çalgısıdır (Gürdal, 2002: 108).

İrfan Gürdal (2002) yukarıdaki diğer çalgıları Kazak çalgısı olarak sunuyor ve açıklıyor: “Sıbzgı” 30 – 60 cm arasında boyu olan, ağaçtan yahut kamıştan yapılmış, dilsiz boru şeklindeki bir kaval türüdür. Üflemeli bir Kazak çalgısıdır. Eski türlerinde üç parmak deliği vardır. “Asatayak” üzerinde çingirak yahut metal parçalar bulunan bir asadır, ritim için kullanılır. “Surnay” da İrfan Gürdal’ın dediğine göre bir Özbek çalgısıdır ve zurnanın aynısıdır (ss. 108-109).

2. 2. Kırgız Çalgısı Komuz ve Bölümleri

Kırgız Türklerinin önde gelen çalgısı “kopuz” sözcüğüne benzeyen “komuz” adlı enstrümandır. Parmaklarla tellere vurularak çalınan bir çalgı olan Kırgız komuzunun karakteristik özellikleri; gövdesinin şekli ve tel sayısıdır.

Komuz çalgısının bölümleri şöyle tasnif edilebilir:

1. Çanak / Gövde
2. Kapak
3. Boyun
4. Kulaklar
5. Sap
6. Teller
7. Tel Bağı
8. Bağ Kazığı (Kasey, 2015: 36)

Komuzun 6-8 cm derinliğinde armut Şeklinde bir teknesi (gövdesi) vardır. Notaların yerlerini iŐaretlemeye yarayan perde sistemi yoktur, perdesizdir. Teknenin arka tarafı bağlama gibi oval değil, düzdür (Gürdal, 2002: 108). Uzunluğu Bahaeddin Ögel'e göre (1987) 85-90 cm kadardır (s. 244). Daha güncel Kırgızca kaynaklarda ise ortalama 75 cm diye belirtilir (Akmatova, 2016: 120).

Teller bu tür algılar için ses çıkarmalarının temel aracıdır. Tellerin parmaklar sayesinde titreŐimi ve bu titreŐimin bir gövde sayesinde yankılanması temelinde müzik icra edilir. Komuz, 3 telli bir sazdır (Ögel, 1987: 244). İmalat esnasında telin bir ucu, çalgının boynunun çerçevesindeki deliklerden geçirilir ve tellerin sesini ayarlamaya, onları akort etmeye yarayan kulaklara bağlanır. Diğer uç ise saptan aŐaęıya doğru indirilerek gövdenin dip tarafına getirilir ve buradaki tel bağına bağlanarak sabitlenir.

Komuzun telleri içi farklı malzemeler kullanıla gelmiştir. Eski zamanlarda komuz teli için dağda otlayan kara koyun yahut dağ keçisinin bağırsağından yapılmış teller daha çok kullanılırdı. Fakat bugün modern dünyada bunun yerine naylon, misina teller daha çok kullanılmaktadır. İpek de bugün yaygın olarak tel yapımında kullanılan bir malzemedir (Kasey, 2015: 36-37).

Gövde bölümü armut, karagay ardıç ve söğüt gibi ağaçlardan yapılır (Akmatova, 2016: 120). Gövde yapımında kayın ve ceviz ağacı da kullanılır (Ögel, 1987: 244). Yani imalat için sert ağalar tercih edilir, ancak en temel kullanıma sahip olanı erik ağacıdır. Komuzun gövdesi genel olarak erik ağacından imal edilir. Erikten oyulan

gövdenin üstüne, karagay ağacından yapılma bir tahta kapak monte edilir ve bunun üstüne bir ses deliği oyulur. Köprü, telli sazlarda telleri gövdenin biraz üstünde sabitleyen bir parçadır. “Eşik” de denir. Köprü de gövdenin yapıldığı erik gibi sert ağaçlardan yapılır. Köprüden boyuna (tel bağlanan bölüme) kadar olan aralığa “cumuşçu (işçi)” bölümü denir (Kasey, 2015: 36).

Telleri akord etmeye yarayan kulaklar erikten, ardıçtan ya da boynuzdan yapılır (Akmatova, 2016: 120). Özellikle koni biçiminde imal edilir. Böylece dirençli ve dayanıklı olur (Kasey, 2015: 37).

Komuz çok soğuk nemli ya da çok sıcak yerlerde bırakılmamalıdır. Eğer böyle ortamlarda kalırsa şekli ve sesi bozulur, kullanılmaz hale gelir. Özel kutusunda muhafaza etmek zorunludur; saklanacağı yer ılık ve kuru olmalıdır (Kasey, 2015: 37).

Üç telli komuz çalgısının akord sistemine göre alt ve üst teller aynı notaya, orta teli ise diğer tellere göre dördü yahu beşli nota sistemine göre akortlanır (Akmatova, 2016: 120). Kırgız Türk kültür çevresinde komuz çalma tekniği oldukça ileridir. Ayrıca komuz, daha çok solo bir enstrümandır (Ögel, 1987: 245). Komuz çalgısının Sovyetler Birliği döneminden itibaren orkestra çalgısı olarak tasarlanmış türleri de geliştirilmiş; bu yeni versiyonların komuz-prima, komuz-sekunda, komuz-alt ve komuz-bas gibi isimleri vardır (Akmatova, 2016: 120).

3. KIRGIZ TÜRKLERİNDE KOMUZCULUK GELENEĞİ

“Toktogulday ırçı bol, Tolubayday
sınçı bol”

(Kırgız alkış (dua) sözü)

“Toktogul gibi ozan ol, Tolubay gibi
insan sarrafi ol”

(Kayıpov, 2005: 20)

Kırgız Türklerinde komuz çalma geleneği antik döneme dayanır. Yüzyıllar içerisinde hem komuz çalgısının formu, hem de bu çalgıyı çalanların isimleri, toplumdaki konumları ve vasıfları gelişerek, değişerek günümüze değin süregelmiştir. “Komuzculuk” yahut “akınlık (halk ozanlığı)” geleneği diyebileceğimiz bu gelenek; yüzyıllar öncesinde Orta Asya Türk toplumlarında icat edilmiş ve devam ettirilmiştir.

“Akınlık” yani ozanlık ve komuz müzisyenliği, tüm Türk boylarında olduğu gibi kök olarak birdir. Eski devirlerde ozanlar yazdıkları şiirleri, komuz çalarak besteleyerek söylerlerdi. Kırgızlarda âşıklara yahut ozanlara “akın” ya da “ırçı” denir. Akınlık yahut ırçılık geleneğinin kökeni kamlık dinine, “şamanizme” dayanır. Kamdan sonra ise “bakşı” tipi ortaya çıkar. Bakşılar da zaman içinde sınçı ve çeçenler olmak üzere ikiye ayrılır. Mizah kültürünün gelişmesi doğrultusunda da “kuudullar” ortaya çıkar. “Kuudul” komedyen demektir. Kırgız ozanlık geleneğinin en olgunlaşmış ve yaygın tipini ise “tökmö akınlar (irticalen şiir okuyabilen ozanlar) teşkil eder. Kırgız sözlü geleneğinin zirvesi ise “comokçu” denen destancılarıdır (Temür, 2014: 16). Sınçılar ise kâhin, danışman, insanların ve hayvanların kalitesini tayin eden, âlim ve belagat sahibi bilge insanlardır (Temür, 2014: 42).

Yudahin’in hazırladığı Kırgızca-Türkçe sözlükte “akın” sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “halk şairi” diye verilmiştir. Kırgız Sovyet Ansiklopedisi’nde kopuz, kıyak gibi halk müziğine ait çalgılar eşliğinde şiir okuyan ve sözlü gelenek unsurlarını halka aktaran kişiye “akın” dendiği kaydedilmiştir. Süleyman Kayıpov; kronolojik sırayı takip ederek Kırgız sözlü edebiyat temsilcilerini şöyle sınıflandırmıştır:

1. Bakşılar
2. Sınçılar
3. Çeçenler

4. Kuudullar
5. Tökmö Irçılar/Akımlar
6. Camakçı Irçılar/Akımlar
7. Comokçular
  - A) Comokçular
  - B) Manasçılar
    - a) Manasçı
    - b) Semeteyci
    - c) Seytekçi

(aktaran Temür, 2014, ss. 14-17)

3. 1. Kırgız Akınlık Geleneğinin Tarihçesi

Kırgız halkının çok eski dönemlerden beri müzikle içli dışlı olduğuna dair Çinli gezgin Syuan Tsyuan'ın kayıtları günümüze uzanan bir belge niteliğindedir. MÖ 630'da gezgin, Kırgızları ziyaret ettiğinde ona yapılan karşılama töreninde lirik bir müzik çalındığını kaydetmiştir. Müziğin önemine dair "Kırgız süyünsö da, küyünsö da, sezimderin muzıka arkıluu cetkiret" (Kırgız, sevincini de, kaygısını da müzikle ifade eder) şeklinde bir Kırgız atasözü vardır (Ergeshov, 2011: 36-51). Akınlık geleneğinin başlangıcını kesin bir tarihe oturtmak mümkün değildir. Bin sene öncesinde yaşamış Kırgız akımları hakkında ise az da olsa bilgiler vardır. Manas destanında adı anılan Caysañ Irçı ve Iramandın Irçı Uulu adlı ırçıların 9. yüzyılda yaşadıkları bilinmektedir (Temür, 2014: 12).

9.-13. yüzyıllar arasında yaşamış ozanlar hakkında bilgiler henüz elimize geçmemiştir. 13. yüzyılda Cengiz Han döneminde yaşamış Ket Buka hakkında bazı malumatlar vardır. Belek Soltonoyev'in anlatımına göre; 1227 yılında Cengiz'in oğlu Cuçi öldüğü zaman, herkes korktuğu için bu kara haberi Cengiz Han'a kimse söyleyemez. Cesaretini kaybetmeyen Ket Buka haberi mecaz anlatımlarla hanın kendisine bildirir (aktaran Ergeshov, 2011, ss. 53-55). Ket Buka'nın ismi Nogay, Kazak, Kırgız, Karakalpak anonim eserlerinde geçmektedir (TDTEA, 2005a: 243).

Komuzcu akın Ket Buka, komuzun telinden çıkan ses vasıtasıyla kişinin iç dünyasındaki gam, keder, sevgi, aşk gibi duyguları yansıtabilmiştir. Bunun dışında Ket Buka'nın olayların arka planını ve geleceği bilme yeteneği de vardır. Her türlü sorunu Tanrının yardımıyla çözebilmektedir. Bu nedenlerle Ket Buka komuzcu, ozan, evliya; psikolog ve düşünürdür. Bu dönemden kalma Ket Buka adlı musiki eseri de 13. yüzyılda ismi bilinmeyen bir Fars tarihçinin “Türklerin Sözlü Edebiyatının Külliyyatı” eserinde ve Arap tarihçisi İbn al-Asiridin'in el yazmalarında kayıtlıdır. Bu eser, Kırgızların bilinen kayıtlı ilk müzik eseridir. Eserin tamamını ilk olarak 1227 yılında İbn Al Asidi kayda geçirmiştir (Ergeshov, 2011: 52-53).

14. yüzyılda Toktogul Irçı ve Tolubay Sınçı adlı ozanların isimlerinden yalnızca sözlü kaynaklar bahsetmektedir. “Toktogul gibi ozan ol, Tolubay gibi insan sarrafi ol” şeklindeki bir hayır duası o dönemden günümüze kadar Kırgızlar arasında söylenegelmiştir (Kayıpov, 2005: 20). Bu ozanlar, Altın Orda Hanı Canıbek (1340-1357) devrinde yaşamışlardır. Canıbek Han devrinde yaşayan diğer Kırgız ozanları ise Asan Kaygı, Ceerençe Çeçen, Aldar Köse gibi ozanlardır (TDTEA, 2005a: 245).

Toktogul Irçı ile Toktogul Satılganov, isim benzerliği nedeniyle birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Toktogul Irçı, 14. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Toktogul Satılganov ise 1864 – 1933 yılları arasında yaşamış büyük bir Kırgız akınıdır (TDTEA, 2005a: 312).

14.-15. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen Asan Kaygı hakkında pek bir bilgi olmasa da ismi Nogay, Kırgız, Kazak, Karakalpak sözlü geleneklerinde geçer. Asan Kaygı hem bir ozan, hem de bir düşünürdür. Sançı Sınçı ise sözlü edebiyatta eleştirel hükümlerin sahibi bir sınçıdır. 16.-17. yüzyıllarda yahut sonraki dönemlerde yaşadığı tahmin edilmektedir. Sınçıların en büyüğü olarak nitelendirilir. Bu tarihten 19. yüzyıl başına kadar olan süreç içerisinde akınlık geleneğinin gelişimi hakkında kesin bir bilgi yoktur.

Ozanlık geleneği Kırgızlarda 18.-19. yüzyıllarda muazzam bir gelişme kaydeder. Bu dönemlerde sosyal ve siyasi hayatın değişmesiyle birlikte akınların işlediği temalarda da gelişmeler baş gösterir. 19. yüzyılın ortalarında şiirde “Zamana” teması Kalıgul Bay Uulu tarafından başlatılır, Arstanbek Buylaş Uulu ve Moldo Kılıç Şamırkan Uulu adı akınlar tarafından devam ettirilir. Balık Kumar Ulu, Çoñdu Koyçuman

Uulu, Esenaman Calgaş Uulu, Soltobay Toktobolot Uulu, Nurmoldo Narkul Uulu gibi akınlar 19. yüzyılın irticalen şiir okuyan ünlü şairleridir. İrticalen şiir okuma geleneğini bu akınlardan sonra Ceñicok, Toktogul Satılğanov, Eşmambet Bayseyit Uulu, Korgol Dosuyev, Kalık Akıyev, Barpı Alıkov, Osmonkul Bölöbayev, Ismayıl Boronçiyev, Toktosun Tımbekov gibi akınlar devam ettirmişlerdir (Kayıpov, 2005: 20-21).

19. yüzyılın ilk yarısında Kırgız Türkleri arasında dinî düşünceler hızla yayılmış ve bu durum edebiyatı da etkilemiştir. Dinî düşünceleri temsil eden akınlar genellikle “Moldo (Molla)” ünvanıyla adlandırılmışlardır. Bu akınlara başta Moldo Kılıç olmak üzere Aldaş Moldo, Cumamüdün Moldo, Niyazalı Moldo, Nurdin Moldo ve Cenicok örnek gösterilebilir (Temur, 2014: 20).

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında okuma yazma bilen ve kendi eserlerini yazıya dökabilen “cazgıç akınlar” ortaya çıkmaya başlar. Cazgıç akınların en büyüğü Moldo Niyaz’dır. Cumamüdün Moldo, Togolok Moldo, Moldo Kılıç Şamırkan Uulu, Aldaş Moldo gibi akınlar da cazgıç akındır (Kayıpov, 2005: 21). Örneğin Togolok Moldo’nun şiirlerinde yer alan “Bayımbet bayandap, kalemin dayardap (Bayımbet beyan edip, kalemini hazırlayıp)”, “Bolor kalem kolgo alıp (Polat kalem ele alıp)” gibi dizeler onun bir cazgıç akın olduğuna delil niteliğindedir. Cazgıç akınlar kendi eserlerini yazıya geçirseler de sözlü edebiyat geleneğinden kopmayan akınlardı. Bu akınlar komuz çalmalarıyla da ün kazanmışlardır. Togolok Moldo, önemli bir Kırgız bilgisi olan amcası Muzoke’dan komuz çalmasını öğrenir. 22 yaşından sonra artık hayatını komuzuyla kazanmaya başlar. Togolok Moldo, pek çok yer gezerek komuzuyla âşık atışmaları yapar ve destan söyler. Aynı zamanda iyi bir şecere anlatıcısı ve manasçıdır (Arvas, 2011a: 514-517). Babası bir “kuudul” olan Toktogul Satılğanov da derin felsefi şiirleri ve komuz besteleri vardır (TDTEA, 2005a: 312). Arstanbek, öğrencisi Cenicok’a komuzu iyi çalması için öğüt vermiştir (Temur, 2014: 45). Sadece Kalıgul Bay Uulu diğer Kırgız akınlarının aksine komuz çalmamıştır (TDTEA, 2005a: 251).

1917 yılında Çarlık Rusya İmparatorluğu’nda V. İ. U. Lenin önderliğindeki Bolşevikler tarafından bir devrim gerçekleştirilmesinden sonra; yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin kurulmasından sonra yeni bir akın türü olarak “Demokrat

Akınlar” ortaya çıkmıştır. Ekim Devrimini, sosyalist düşünceyi ve Sovyetler Birliği iktidarını sanatsal eserlerinde öven halk ozanlarına “Demokrat Akın” denmiştir. Bu halk ozanları 1917 devrimi ile gelen yeni dönemi büyük bir sevinçle karşılayıp bir zafer olarak nitelendirmişler ve bu doğrultuda şiirler yazmışlardır. Toktogul Satılğanov başta olmak üzere Barpı Alıkov, Kalık Akiyev, Isak Şaybekov, Togolok Moldo, Abılkasım Cutakayev, Ceñicok, Aldaş Moldo, Toktoralı Talkanbayev gibi isimler demokrat akınlardandır (Özgen, 2014: 59-60).

Abdulsalam Arvas’ın makalesinde (2011b) “Günümüz Kırgız Akınları” olarak geçen isimler Amantay Kutmanaliyev, Cenişbek Toktobekov, Aalı Tutkuçev, Azamat Taalay Bolgonbayev, Elmirebek İmanaliyev, Coldubay Caparov, Akcoltoy Kanat Uulu, Adilet Aytikeyev, Asılbek Maratov, Kadırbek Beyşenov’dur (ss. 30-35). Günümüzün ünlü komuz müzisyenleri ise Samara Toktakunova, Nurak Abdrakmanov, Zayindin İmanaliyev, Anara Esengulova, Ruslan Cumabayev, Nurzat Orozaliyeva gibi isimlerdir (Akmatova, 2016: 120).

Akınların tasnif edilmesi hususunda birçok görüş ve tasnif söz konusudur. Ali Abbas Çınar’ın tasnifi şu şekildedir:

1-El Akınları: Eğitim alırlar. İrticalen yani doğaçlama olarak söyleyemezler. Çok azı komuz çalabilir.

2-Tökmö Akınlar: Usta-çırak ilişkisi vardır. İrticalen şiir söyleyebilirler. Çoğunun okuma yazması yoktur. Hepsi komuz çalabilmektedir (aktaran Temur, 2014, s. 16).

Akınlık mesleğine girişte önemli unsurlar rüya görme, yetenekli olma, aileden birinin öncü olması, kendi kendini yetiştirme ve usta-çırak ilişkisidir. Akınlar, genellikle bir rüya vasıtasıyla bu işe girdiklerini söylerler. Örneğin Akcoltoy akınının rüyası şöyledir: “Rüyamda ana babam beni Beyit’te yatan ata babaların mezarına götürüyorlar. Orada atın yelesinin bağlandığı bir mızrak duruyor. Her bir mezar taşının dibinde sıradan ağaçlar değil, mezar ağaçları büyüyor. Biraz ilerde bir çocuğu Manas atamızın mezarına, beni ise Almanbet bahadırın mezarına yatırıyorlar. Ölen adamın adının yazıldığı taşa benim adım saklanır, gümüş, altın koyduğumda kaptaki gümüş ile altın eriyip kıvrılan iki yemyeşil yılan dönüşür ve bunlar beni uzunca süzerler”. Fakat bazı akınlar ise rüya ile akın olunamayacağını dile getirirler. Azamat akın, üç kez rüyaya yatmasına rağmen düş görmemiştir. Aileden birinin akınlığa ilgi

duyması yahut akın olması da önemlidir. Örneğin; Cenişbek ve Aalı, babalarının akın olmasından dolayı akınlığa ilgi duyduklarını dile getirmişlerdir. Yetenek sahibi olup kendini akınlık alanında geliştirme de öne çıkan önemli unsurlardandır. Yani akınlık mesleğinde “yetenek”, “usta” ve “rüya” önemlidir (Arvas, 2011b: 30-36).

Akınlık mesleğindeki bir diğer çok önemli unsur ise atışma geleneğidir. Kırgız Türkçesinde “aytış” denen atışma geleneği, akınları diğer icracılardan ayıran en önemli özelliktir. Bir kişinin akın ünvanını alabilmesi için şairlik hünerini toplum önünde sergileyebilmesi gerekir. Akın, kendi hünerini gösterebilmek için namlı bir akınla atışma yapar ve kazanırsa akın ünvanını alır. Bu ozanların “akın” adını almasının da “saldırmak” anlamındaki “akın etmek” fiilinden türediğini savunan bilim insanları mevcuttur, çünkü akınlar atışmalarda birbirlerine saldırır gibi şiir söyleyen icracılardır (Temur, 2014: 15).

Kırgız müzisyenleri atışma yahut şiir yazmanın dışında komuzda sözsüz ezgiler de çalarlar. Bu sözsüz eserlere “küü” denir. Belirli bir enstrümantal esere eşlik ederek, onun içeriğini açıklamak için, besteye ek bir öge olarak kullanılan kısa türler olarak “küü ırları (beste, makam türküleri)” da Kırgız sözlü geleneği içerisinde. “Küü ırları” kısa ve eşlik ettiği komuz ya da “ooz komuz” bestesine uygun olmasıyla ayırt edilir. Bu ırlar, kendi başına söylenmez, ancak beste eşliğinde söylenebilir. Komuz ve demir komuz bestelerine eşlik eden küü ırlarına çokça rastlanır (Kayıpov, 2005: 18).

Müstakil küüler ise doğaçlama olabilir, bestelenmiş yahut bir akının bir besteyi kendi tarzı doğrultusunda eklemeler yaptığı bir küü de olabilir. Küüler sade olmalarına rağmen Kırgız müziğinde vokalden daha ön saflardadır. Küülerin her birinin kendi özgü bir hikâyesi vardır. Örneğin “Nasıykat” adlı küü eserin hikâyesi şöyledir: Kırgız ülkesi Oyrotlar tarafından işgal edilir ve Oyrotlar, Kırgızları asimile etmeye çalışırlar. Bu yüzden önce komuzu ve onun sesini yok etmeyi amaçlarlar. Bu doğrultuda bütün komuzcuların yok edilmesi emrini verirler. “Köyde hiç komuzcu kalmadı” haberi verildiği sıralarda bir ihtiyar dağ başında komuz çalar. Bu ihtiyarın adı Süyünbay’dır. Askerler ona gelir ve “Komuz çalanın kafası kesilecek, duymadın mı?” diye sorarlar. Süyünbay da “Ben de bu emri duyduğum için çalışıyorum” diye yanıtlar. Süyünbay derhal idama mahkûm edilir. Son isteği sorulunca halkının

önünde son bir kez komuz çalmak istediğini söyler ve Kırgızların cesaretini, akıllığını, komuzun sesi olmadan gelişemeyeceğini ve Kırgız ulusal bilincinin ancak komuz sesiyle kazanılabileceğini anlatan “Nasıykat” adlı küyünü çalar. Komuzun sesinden etkilenen Kırgız yiğitleri düşmana karşı gelir ve ağır bir mücadeleden sonra bağımsızlıklarını kazanırlar (Ergeshov, 2011: 154).

Yüzyıllardan beri süregelen akınlık mesleği bugün de canlılığını korumaktadır. Akınlar günümüzde 10 günde bir toplanırlar. Bu toplantılarda çekilen kuralar sonucu akınlar birbirleriyle eşleşirler ve gene kura sonucu belirlenen bir konu üzerine birbirleriyle atışma yaparlar. Bu aytışlarda genç akınların akınlık ve aytış usullerini öğrenmeleri için genellikle usta akınlarla eşleşmelerine özen gösterilir. Akınlar kendi dernekleri etrafında örgütlenirler. Bu derneklerden birinin ismi Aytış Derneği’dir. Bu dernek bugün “tökmö akınların mektebi” konumundadır. Dernekler sayesinde akınlar, bu kadim Kırgız-Türk geleneğini günümüzde de yaşatırlar ve genç nesillere aktarırlar (Arvas, 2011b: 35).

3. 2. Kırgız Destancılık Geleneği:

Kırgız Türklerinde akınlık geleneğinin yanında, destancılık geleneği de asırlar içerisinde muazzam bir gelişme göstermiştir. Tüm Türk halklarında destancılık geleneği çok ileri bir düzeydedir lâkin Kırgız Türklerinin destancılık geleneği Manas destanı nedeniyle ayrı bir yerde durur. Manas destanı uzunluğu, içeriği, şekli ve kendi geleneği sayesinde dünya destanları içerisinde de saygın bir yer tutar. Manas destanının etkisiyle Kırgız destancılık geleneği de gelişmiştir.

Destan; bir milletin başından geçen göç, savaş, afet gibi etkileyici hadiselerin millî ülküler çevresinde, idealize edilen bir kahraman tarafından temsil edilerek sanatsal biçimde anlatıldığı edebi türlerdir. Kahramanlar, mensubu buldukları milletin gelenek, inanç, duygu, düşünce ve ahlaki değerlerini en üst seviyede temsil ederler. Birçok sosyal ve kültürel unsur destan içerisinde yer alır. Ayrıca tarihî olaylar ile millet içi ve uluslararası ilişkiler de destanları etkiler (Temur, 2014: 35).

Fuad Köprülü’ye göre Türk sözlü geleneğinde ilk anlatmalar dinsel, mistik, mitolojik boyutlardadır. Bunların icracıları kamlardır. Kamların inançsal konularının; din adamlığı, kâhinlik, hekimlik, bilim insanlığı gibi özelliklerinin yanında sanatçı

kimlikleri de vardır. Kamlar, İslâm öncesi dönemin toplumsal törenlerinde, yerine göre sagu ya da koşuk söylerlerdi. İslâm öncesi ve sonrası devirlerde de anlatıcılar; savaşımlardan, avlardan, şölenlerden sonra yiğitlik hikâyeleri anlatırlardı (aktaran Akyüz, 2011, s. 16). Bu bilgilerden hareketle söylenebilir ki Türk destancılık geleneğinin ilk temsilcileri kamlardır. Asırlardan günümüze kadar süregelen destancılık geleneği bugün hala özellikle Orta Asya Türklerinde ve bilhassa Kırgız Türklerinde canlı bir biçimde devam etmektedir.

Kırgız Türklerinde “destan” kavramını karşılamak için “epos” ya da “comok” sözcükleri kullanılır. Kırgız destanlarını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Batırlık (Kahramanlık) Destanları: Manas, Kurmanbek...
2. Mitolojik-Fantastik Destanlar: Er Töştük...
3. Sosyal konulu Destanlar: Sarıncı Bököy...

Kırgız destancıları yani “comokçular”, Kırgız akınları gibi sanatlarını icra konusunda ilâhi bir kaynak tarafından görevlendirildiklerine inanırlar. Bu hususta rüya görme ve usta-çırak ilişkisinin yeri önemlidir (Yıldız, 2002: 549).

Kırgız destan anlatıcıları coğrafi bölgeleri esas alarak dört grupta tasnif edilmiştir: 1. Çuy Ovası destancıları; 2. Issık Göl Bölgesi destancıları; 3. Tanrı Dağı Bölgesi destancıları; 4. Güney Kırgızistan destancıları. Kırgız destanları çoğunlukla nazım eserler olsa da, nazım-nesir karışık Kırgız destanları da mevcuttur. Nazım nesir karışık olan destanların (örneğin Kurmanbek destanı) icrasında nesir kısımlar müziksiz, nazım kısımlar müzik eşliğinde söylenir. 1924 yılında dünyaya gelmiş Kırgız destancısı Mambet Sart, lirik türküleri komuz eşliğinde söyler; fakat ona göre her destan her zaman enstrüman eşliğinde söylenmez (Reichl, 2014: 85-106).

3. 2. 1. Manas Destanı ve Manasçılık Geleneği:

Kırgız Türklerinin destanları arasında en önemlisi Manas destanıdır. Manas destanı ve Manas anlatıcılığı; Kırgızlar arasında büyük saygı görür. İki milyon mısrayı geçkin olduğu tahmin edilen bu destan, halk geleneği arasında mühim bir yer edinmiştir ve Kırgız milli bilincinin oluşmasındaki etkisi çok büyüktür. Yüzyıllardan

beri gelişerek devam Manas destanı ve Manasçılık, günümüzde hala Kırgızlar arasında kutsallığıyla yaşamaktadır.

Kırgız Türklerinde akınlar halk önünde yaptıkları atışmalara Manas'la başlarlar. Manas'ı en güzel kim anlatırsa atışmayı da o kazanır. Manasçılıkta da akınlıkta olduğu gibi gördükleri ilâhi bir rüya sonucunda bu mesleğe giriş yaptıklarını söylerler. Manasçıların rüyasına giren Manas, onlara kendi destanını anlatmasını emreder. Bu rüya motifinin yanında usta-çırak ilişkisi, Manasçı olma yolundaki diğer önemli unsurdur. Usta Manasçı, çırağına destanın bölümlerini, komuz çalmayı ve Manasçılık tüm yönlerini incelikleriyle öğretmekle mükelleftir. Örneğin Tınıbek'in ustası Coñbaş, Sagımbay'ın ustası Keldibek, Şapak'ın ustası Balık, Akbat'ın ustası ise Sagımbay Manasçılardır (Temur, 2014: 24).

Manas destanı, 9. yüzyıldan itibaren Kırgız Türklerinin başından geçen olayları, mücadeleleri anlatır ve bu zaman diliminden günümüze kadar geçen her yüzyıldan unsurları bünyesinde barındırır. Farklı varyantlarda bazı değişiklikler mevcut olsa da Manas destanının temel olay zinciri şöyledir: Kıtaylar tarafından Altay'a sürülen Cakıp Han burada çok zenginleşir ve yaşlılık çağında bir erkek çocuğu olur. Doğan çocuk için bir toy düzenlenir ve ad konur. Çocuk büyür ve onun düşmanlardan saklanması için bir çobanın yanına gönderilir, ismi de gizlenir. Çocuk Manas, burada Kıtay çocuklarını döver. On yaşından sonra han olur. Kıtayları yurdundan kovup Kırgızların ata yurduna geri dönmesini sağlar. Esen Han'ı öldürüp Neskara, Nökör Dev, Coloy gibi güçlü düşmanları yener. Bu sırada Almanbet müslüman olup Manas'ın yanına gelir. Manas daha sonra Kanıkey ile evlenir ama düğün gecesi kavga ederler ve Kanıkey Manas'ı yaralar. Manas, intikam için and içer ama yolda zehirlenir ve ölür. Manas'ın ölümü üzerine onun atı, tazısı ve avcı kuşu ağlarlar ve buna dayanamayan Tanrı Manas'ı tekrar diriltir. Bunun üzerine Manas ile Kanıkey evlenir. Manas Kökötöy Han'ın ölü aşını idare eder. Cakıp Han'ın Kalmuklara esir düşen kardeşi ve kardeşinin çocukları Manas'ın yanına gelir Kırgızlarla yaşamaya başlarlar ancak çocuklar hain çıkar ve Manas'ı zehirler. Mekke'deki Han Koca (peygamber) yardımıyla Manas tekrar dirilir ve Pekin üzerine büyük bir sefere çıkar. Tüm Kırgızları tek bir bayrak altına topladıktan sonra ölür. Destanın Manas bölümü bu şekilde sonlansa da bu sırada Kanıkey hamiledir ve doğacak çocukları Semetey

üzerinden destanın diğer bölümü devam eder. Semetey öldükten sonra da onun oğlu Seytek'in maceralarını anlatan Seytek bölümü başlar (Yıldız, 2002: 547-553).

Efsanelere göre ilk Kırgız Manasçıları, Manas'ın yoldaşları olan Irçı Iramanoğlu ve Caysan Irçı'dır. Irçı Iramanoğlu, Manas'ın ölümü üzerine onun menşei ve başından geçen olayları şiir şeklinde, ağıt olarak söylemiştir.

Geçmiş zamanlarda "comokçuluk" diye adlandırılan Manasçılık, Kırgız Türkleri arasında mesleklerin, sanatların en yücesi olarak kabul edilir. Manasçıların Manas destanını çok iyi bilmelerinin yanında genel kültür bilgilerinin de çok geniş olması gerekir. Manasçılar, öncelikle destanı her yönüyle özümserler. Ardından yaratıcılıkları sayesinde kendi iç dünyalarına yansıyanları destana ekleyerek destanı yorumlarlar. Özgün bir anlatıya ulaşan Manasçı, yeni bir Manas varyantı vücuda getirmiş olur. Kırgız Türkleri Manasçılara efsanevi vasıflar yüklemişlerdir. Manas destanı okunurken "ölmek üzere olan kişi dirilir, düşman karşısındaki askerler güç ve cesaret gelir" (Temur, 2014: 21-22).

Manas destanı diğer Kırgız destanlarının aksine, müziksiz yani komuz çalınmadan anlatılır. Anlatırken her mısradaki aynı olacak şekilde melodik bir ritim tutturulur. Bu hususi melodik ritme Kırgız Türkçesinde "jorgo söz (akıcı anlatım)" denir (Reichl, 2014: 105-107).

Manasçılık da diğer Türk destancılık geleneklerinde olduğu gibi mekteplere ayrılmıştır. Raisa Kızırbayeva mektepleri dört kola ayırmıştır:

a) Çüy Mektebi; b) Isık Köl Mektebi; c) Tiyaşan Mektebi; d) Tüştük Mektebi.

Çüy mektebi temsilcileri Keldibek, Balık, Naymanbay, Akmat; Isık Köl mektebi temsilcileri Nazar, Çoyuke, Sayakbay, Şabat Azizov, Mambet Çokmorov; Tiyaşan mektebi temsilcileri Sagımbay, Şabak İrismendiyev, Bayımbet Abdırahmanov, Togolok, Bağış Tımbek, Aktın Tımbekoğlu; Tüştük mektebi temsilcileri Canıbay Kocoke, Dosu Taşmetov, Kalbek Cumagulov, Togaybek, Muratov, Çal Kadıkov'dur (aktaran Temur, 2014, ss. 22-23).

Bazı Manasçılar destanın üç bölümünü (Manas, Semetey, Seytek) de okumuş ve kaleme almış, bazıları da yalnızca tek bir bölümde uzmanlaşmıştır. Togolok Moldo ve Şapak Rısmendeyev üç bölümü de kaleme almıştır. Mambet Çokmorov ve

Moldobasan Musulmankulov da üç bölümü okumuştur. 1935 yılında Musulmankulov'un okuması yazıya geçirilmiştir. Sagımbay Orozbekov Manas ve Semetey'i; Canıbay Kocekov ve Cakşılık Sarıkov, Semetey ile Seytek'i okumuştur. Akmat Rısmendeyev ise Semetey'i okuyup yazmıştır. Sayakbay Karalayev; Manas, Semetey, Seytek ve destanın devam eden bölümleri olan Kenen, Alımsarık ve Kulansarık'ı okumuştur, daha sonra bunlar yazıya geçirilmiştir. Doğu Türkistanlı büyük Manasçı Cusup Mamay ise destanı sekiz daire şeklinde (Manas, Semetey, Seytek, Kenenim, Seyit, Asılbaça-Bekbaça, Sombilek, Çigetey) söylemiş, kendisi yazıya geçirmiş ve baskıya vermiştir (Temur, 2014: 23).

Manasçılar arasında en ünlüleri Sayakbay Karalayev, Sagımbay Orozbekov ve Cusup Mamay'dır. Sagımbay'ın versiyonu 180.000 mısradan fazladır, dört cilt olarak yayınlanmıştır. Sagımbay 1876 yılında Isık Göl kıyısındaki Koburga'da doğmuştur. Babası ünlü bir surnay müzisyenidir. Sagımbay, Manas'ı anlatmaya 15-16 yaşlarında başlamıştır. Ustaları Çonbaş Narmantay ve Narmantay'ın çırağı Tımbek'tir. Geçimini köy köy gezerek toplantılarda Manas anlatmakla sağlamıştır. Sagımbay Orozbekov, onun Manas versiyonu yazıya geçirilmeye başladığında 55 yaşındadır. Rahatsızlığı nedeniyle bu çalışma yarım kalmıştır. Kendisi 1930 yılında ölmüştür.

Sayakbay Karalayev 1894 yılında Isık Köl bölgesindeki Jeti Oguz bölgesinde dünyaya gelmiştir. 1916'da Çarlık Rusya'ya karşı bir ayaklanma olan Ürkün'de yer almış, 1918'de Kızıl Ordu'ya katılmıştır. Manas'ı ilk kez ninesinden duymuş ve Çoyuke Manasçı'dan öğrenmiştir. Sayakbay rüya ile bu mesleğe girdiğini söylemektedir. Anlattığına göre bir gün atıyla giderken bilincini kaybeder, uyandığında kendini bir çadırdadır bulur. Burada üç ayrı kaptan "dolu" içer ve Almambet ile tanışır. Almambet ona Manas destanını anlatmasını emreder. Uyandığında Manas hakkında çok şey bilmeye başladığını fark eder. 1939'da "Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Sanatçısı" ünvanını alan Sayakbay Karalayev, 1971 yılında vefat etmiştir.

Doğu Türkistanlı Cusup Mamay ise 1918 yılında Doğu Türkistan Kırgız Özerk Valiliği, Kızıl Su eyaletindeki Akçı bölgesi, Karabulak ilçesine bağlı Konur'da doğmuştur. Okuma yazmayı dini okulda öğrenmiştir. Cusup Mamay "rüya görme" ile Manasçı olma motifinin gerçekliğine şüphe ile yaklaşmış ve böyle bir rüya da

görmemiştir. Manas'ın 200.000 mısra tutan sekiz kolu dışında yirmi beş destan ve çeşitli türküler, masallar bilen Mamay, bildiği destanlardan bazılarını başkalarından yardım alarak da olsa kendisi yazıya geçirmiştir (Reichl, 2014: 85-89).

Manasçılıkta “rütbe” olarak tanımlanabilecek aşamalar vardır. Kırgız Sovyet Ansiklopedisi'ne göre bunlar dörde ayrılır:

1. Çoñ Comokçu (Büyük Manasçı)
2. Çıñığı Comokçu (Gerçek Manasçı)
3. Çala Comokçu (Vasat Manasçı)
4. Üyröncük Comokçu (Çırak Manasçı)

Çoñ Manasçı; Manas'ı başından sonuna kadar bilir ve ana çerçeveden kopmadan destana yeni unsurlar katar. Mükemmel bir şekilde komuz çalar. Keldibek, Tınıbek, Çoyuke, Sagımbay ve Sayakbay gibi manasçılar “Çoñ Manasçı”dır.

Çıñığı Manasçı; destandaki olayları iyi bilir ama destana ilaveler yapmamıştır. Bu tür Manasçılar sadece bir bölümü çok iyi bilirler. Musulmankulov, Togolok Moldo, Rısmendiyev gibi Manasçılar “Çıñığı Manasçı”dır.

Çala Manasçı; destanın belli bölümlerini bilir ve okur. Bu Manasçılar destanın halk arasında yayılmasında önemli role sahiptirler, bunlar Manas'ın tamamını değil, halk arasında yayılmış bazı kollarını ustalıkla anlatan manasçılardır. Üyröncük Manasçı ise adı üstünde, henüz Manas anlatmaya başlamamış, öğrenme aşamasında olan Manasçı adaylarıdır (aktaran Temur, 2014, ss. 23-24).

4. MODERN KIRGIZ EDEBİYATI

4. 1. Genel Hatlarıyla Modern Kırgız Edebiyatı

4. 1. 1. Sovyet Dönemi Öncesi Kırgız Edebiyatı

1917 Ekim Devrimine kadar Kırgız edebiyatı temelde sözlü edebiyat geleneği doğrultusunda devam etmiştir. Ekim Devrimi arifesinde Aldaş Moldo, Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç, Cenicok, Toktogul, Togolok Moldo, Kalık Akiyev gibi halk ozanları Kırgız sözlü edebiyatının önde gelen temsilcileridir. Bu ozanların verdikleri nazım eserler, temelde Çarlık Rusyasının gerçekleştirdiği baskıları ve dönemin zorluklarını dile getirmiştir. Bu tema “Zamana” adı verilen temanın da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. “Zamana Adabiyatı” diye de adlandırılan bu akımın temsilcileri Kalıgul Bayuulu, Arstanbek Buylaşuulu, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo, Cenicok gibi isimlerdir. Ayrıca 1910 yılında Çoñ-Kemin’de gerçekleşen deprem de Sovyet dönemi öncesi Kırgız halk şairlerinin eserlerinde tema olarak ön plana çıkar.

Bu dönemde 1916 yılında gerçekleşen Ürkün olayı hakkında da eserler verilmiştir. Isak Şaybekov, Aldaş Moldo, Kalık Akiyev, Abılkasım Cutakeyev gibi halk şairleri, 1916 yılında yoksul Kırgız halkının Çarlık Rusyasına karşı ayaklanıp mağlup olması ve daha sonra Çin’e sürülmeleri olayı olan Ürkün hakkında manzumeler yazmıştır (Özgen, 2014: 43-50).

Devrim ile birlikte Kırgız Türklerinin dili ve edebiyatı modern türlerle tanışmıştır fakat bu dönemden önce de az sayıda Kırgızca eserler basılmıştır. Bu eserler Moldo Kılıç’ın “Kıssa-i Zilzile” (1914) isimli uzun manzumesi, Osmonalı Sıdıkov’un “Muhtasar Tarih-i Kırgızıya” (1913) ve “Tarih-i Şatmaniya” (1914) isimli nazım-nesir karışık eserleridir (Koç, 2009: 28).

4. 1. 2. Sovyet Kırgız Edebiyatının Oluşum Yılları (1917-1929)

Çarlık Rusyasının baskıcı politikalarından bezmiş halde olan Kırgızistan halkı ümit besleyerek 1917 Ekim Devrimini selamlamışlardır. Toktogul Satılganov, Barpı Alıkov, Kalık Akiyev, Osmonkul Bölöbayev, Alımkul Üsönbayev gibi halk şairleri devrimin ilk döneminde devrimi, sosyalizmi, Sovyetler Birliği’ni ve Lenin’i konu alan eserler vermişlerdir. Kırgız gençleri tarafından verilen yazılı modern edebiyat

ürünleri ilk olarak Tatar ve Kazak Türkçelerinde yazılmıştır. Sıdık Karaçev ilk şiirini Tatarca olarak yayınlamıştır. Kasımalı Bayalinov'un birkaç şiiri de Kazak Türkçesinde neşredilmiştir. Kasım Tınıstanov'un Kırgızca ilk şiiri 1922 yılında yazdığı "Ala-Too" şiiridir. 1924 yılında ise Kırgız Türkçesinde ilk gazete olan "Erkin Too (Özgür Dağ)" yayın hayatına başlamıştır. Erkin Too'nun çıkmasıyla birlikte Kırgızlar kendi yazı dillerine sahip olmuşlardır. Gazetenin ilk sayısında Aalı Tokombayev'in "Oktyabrın Kelgen Kezi (Ekim Geldiği Zaman)" adlı ilk şiiri yayınlanmıştır (TDOE, 2007: 639). Tokombayev'in şiirinin yayınlanması, bazı araştırmacılar tarafından Modern Kırgız Edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilir (Ocakbeği, 2009: 83).

İlk dönemdeki Kırgız şairleri halk şiirinden yoğun bir biçimde beslenmişlerdir. Halk şiirinin edebî yöntemlerini modern yazılı şiirde kullanmışlardır. Halk edebiyatını temel almanın yanında Kırgız şairleri edebiyatta yeni arayışlara da girişmişlerdir. 20'li yıllarda manzume türünde eserler de verilmiştir. Aalı Tokombayev, Moldogazı Tokobayev gibi isimler bu dönemde manzume türünde eserler yazmışlardır (TDOE, 2007: 640).

20'li yıllar Kırgız edebiyatı sosyalist-realizm temelinde şekillenmiştir ve sosyalizmi halka anlatma ve benimsetmenin propagandatıf bir aracı halinde varolmuştur. Temel konular; sosyalizm ve devrimin yanı sıra özgürlük, eşitlik, halkların kardeşliği ve bağımsızlığıdır (Özgen: 2014: 56-57).

1920'lerde "Kızıl Alev" edebiyat derneği kurulmuştur. Bu derneğin o dönemki başlıca temsilcileri Mukay Elebayev, Kasımalı Bayalinov, Coomart Bökönbayev, Cusup Turusbekov, Moldogazı Tokobayev, Alıkul Osmonov, Temirkul Ümötaliyev, Tügölbay Sıdıkbekov, Raykan Şükürbekov gibi Kırgız edebiyatçılarıdır. "Kızıl Alev" edebiyat derneği; 20'li yılların sonunda kurulan Kırgızistan Proleter Yazarlar Birliği ve 30'lu yıllarda kurulan Kırgızistan Yazarlar Birliği'nin temelini oluşturmuştur (Artıkbayev, 2013: 62).

Kırgız edebiyatının ilk nesir yazarlarından biri Sıdık Karaçev'dir. Karaçev'in "Erksiz Kündördö (Tutsak Zamanlarda)" ve "Erik Tangında (Özgürlük Şafağında)" adlı hikâyeleri, Modern Kırgız Edebiyatının ilk hikâyeleri sayılabilir (Cigitov, 2006: 99). Karaçev'in "Üylönüüdön Kaçtı (Evlenmekten Kaçtı)" hikâyesi ise 1919'da Kömek

gazetesinde Tatarca olarak yayınlanmıştır. 1919-1920 yılları arasında Karaçev'in Tatarca hikâyeleri yayınlanmaya devam etmiştir.

Modern Kırgız edebiyatının ilk hikâyesi Sıdık Karaçev'in 1919 yılında Kömek gazetesinde Tatarca olarak yayınlanan "Üylönüüdön Kaçtı (Evlenmekten Kaçtı)" adlı hikâyesidir. 1919-1920 yılları arasında Karaçev'in kadın erkek eşitsizliği konusunda yazdığı birkaç hikâyesi daha yayınlanmıştır. 1924 yılında Kasım Tınistanov'un "Mariyam Menen Köl Boyunda (Meryem ile Göl Kıyısında)" hikâyesi yayınlanmıştır. Kadın teması üzerine yazılmış bu hikâye, dönemin sosyal adaletsizliği nedeniyle kavuşamayan iki genç aşığın hikâyesini anlatmaktadır.

Modern Kırgız Edebiyatının başlangıcı esas olarak Kasımalı Bayalınov'un "Acar" (1927) hikâyesiyle başlar. Acar hikâyesi, 1916'da yaşanan Ürkün olayı ile alakalıdır. Hikâyede Ürkün ile birlikte Çin'e kaçmak zorunda kalan Acar isimli bir Kırgız genç kızın zorluklarla dolu hayatı; ailesini kaybetmesi, Çin'de ihtiyar bir zenginle evlendirilmesi, daha sonra onun evinden kaçması ve çölde kurtlara yem olması anlatılır.

20'li yılların Kırgız nesrinde temel olarak hikâye formundaki eserler hâkimdir. 20'li yıllarda hiciv makaleleri, fıkra ve denemeler gibi örneklere de rastlamak mümkündür (TDOE, 2007: 641). Tokombayev, Camgırçiyev, Abdukayimov, Abducarimov gibi yazarlar da 20'li yıllarda nesir eserler veren Kırgız edebiyatçıları arasındadır (Artıkbayev, 2013: 104).

Genel olarak 20'li yılların Kırgız nesrinde; Ekim Devrimi öncesi ile sonrasının hayat şartları arasındaki farklar, kırsal kesimlerdeki sınıf çatışması, yeni Sovyet hükümeti ve onun çalışmaları, halkın siyasî olarak bilinçlenmesi, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olup özgürlüklerine kavuşması konuları işlenmiştir (Özgen, 2014: 76).

Ekim Devrimi ile birlikte Kırgızlarda tiyatro faaliyetleri de başlamıştır. 1917'den önce Kırgızistan'da herhangi bir profesyonel tiyatro girişimi olmamıştır. Devrimden sonra Kırgız gençleri tiyatro dernekleri kurmaya başlamıştır. Kırgız Tiyatrosunun tarihi asıl olarak Moldogazı Tokobayev'in "Kaygılıu Kakey (Dertli Kakey)" (1926) piyesi ile başlar. Bu piyeste feodalite eleştirisi ve kadın teması dikkat çeker. Kasımalı Cantöşev'in "Karaçaç (Kara Saç)" (1928) piyesi de tematik açıdan "Kaygılıu

Kakey” ile paraleldir. 20’li yıllarda Karaçev ve Kökönov da piyesler yazmıştır (TDOE, 2007: 641-642).

4. 1. 3. Sovyet Kırgız Edebiyatının Gelişim Yılları (1930-1940)

1930’lu yıllarda Kırgız Edebiyatı gelişme safhasına girmiştir. Edebî türler çeşitlenmiş, konu ve içerik zenginleşmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Edebiyatçıların ürünleri de edebî açıdan olgunlaşma dönemine girmiştir. Bu dönemde genç edebiyatçılar da Kırgız edebî ortamına katılmışlardır.

Kırgızistan Proleter Yazarlar Birliği 1934’de yeniden yapılandırılarak Kırgızistan Yazarlar Birliği adıyla yeniden kurulmuştur. Bu birliğin başkanlığına Aalı Tokombayev seçilmiştir (TDOE, 2007: 642-643).

1934 yılının Ağustos ayında ise Moskova’da Maksim Gorki başkanlığında SSCB Yazarlar Birliğinin 1. Kurultayı gerçekleştirilmiştir. Kurultayda her SSCB ulusunun kendi halk edebiyatı ürünlerini derlemesi, Rus Yazarlardan tercüme yapılması, eserlerin içeriğinin siyasî-sosyal değişimler ve insan ilişkileri olması kararlaştırılmıştır. Bu kararlar doğrultusunda yeni Sovyet İnsan Tipi, geleceğe dair mücadeleler ve halkların kardeşliği teması edebî eserlerde yer alacaktır. Eserler şeklen millî, içerik açısından sosyalist olacaktır.

Bu yıllarda Tügölbay Sıdıkbekov, Alıkul Osmonov, Temirkul Ümötaliyev, Raykan Şükürbekov, Abdrasul Toktomuşev, Midin Alıbayev, Kuseyin Esenkocoyev gibi genç sanatçılar Kırgız Edebiyatına dâhil olmuştur (Özgen, 2014: 92-93).

1930’lu yıllarda Kırgız Şairleri 60’tan fazla şiir kitabı çıkarmıştır. Dönemin şairi Coomart Bökönbayev emek teması ve doğa betimlemeleri açısından çok başarılı eserler vermiş, işçi sınıfı temasını Kırgız şiirinde ilk kez işlemiştir. Bökönbayev dışında Elebayev, Ümötaliyev, Turusbekov, Tokombayev, Malikov, Toktomuşev gibi şairler de Kırgız şiirini şiirleriyle tematik açıdan genişletmişlerdir. Bu dönemde hayat, aşk, dostluk gibi beşeri temalar da şiirlerde yer almıştır. Malikov’un, Ümötaliyev’in, Tokombayev’in, Turusbekov’un felsefi içerikli şiirleri, Kırgız lirik şiirini beslemiştir (TDOE, 2007: 643).

1930'lu yıllarda “vatan savunması” ve “kızıl asker” teması çok yoğun bir şekilde şiirde işlenmiştir. Bu dönemde bu temalarda yazmayan şair yok gibidir. Aalı Tokombayev, Midin Alıbayev, Temirkul Ümötaliyev, Kubanıçbek Malikov, Alıkul Osmonov da vatan savunması ve Kızıl Ordu üzerine pek çok şiir yazmışlardır (Özgen, 2014: 101-102).

Halkların kardeşliği, edebiyatın topluma doğru yolu göstermesi gibi temalar da pek çok şair tarafından işlenmiştir. Ayrıca lirik şiirlerin yanı sıra epik şiirler de yazılmış, manzume türü yükselişe geçmiştir. Dönemin manzumelerinde gerçekçi bir anlatım ve başarılı doğa tasvirleri hâkimdir (Artıkbayev, 2013: 101-103).

30'lu yıllarda tüm Sovyetler Birliğinde sanayileşme atılımı yükseldiğinden dolayı Kırgız şiirinde bir diğer hâkim tema da “sanayi” temasıdır. İlk yıllardan beri önemli bir tema olan “Eski Dönem - Yeni Dönem Çatışması” temasında bu dönemde de birçok şiir yazılmıştır. Satirik şiir büyük oranda gelişme göstermiştir. Özellikle Kubanıçbek Malikov'un yazdığı satirik şiirler dikkat çekmektedir. 20'li yıllarda olduğu gibi bu dönemde de Ekim Devrimi teması şiire konu olmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra dünyada yaşanan gelişmeler şiire konu olmuştur. Henüz acıları taze olan 1916'daki Ürkün olayı da 30'lu yıllar Kırgız şiirinde yerini almıştır.

Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Coomart Bökönbayev, Tügölbay Sıdıkbekov, Temirkul Ümötaliyev, Alıkul Osmonov, Kubanıçbek Malikov gibi önemli şairler 30'lu yıllarda birçok şiir kitabı yazarak Kırgız şiirini ileri bir noktaya taşımışlardır (Özgen, 2014: 96-105).

1930'ların Kırgız nesri şekillenme süreci içerisinde A. Tokombayev ve M. Elebayev'in eserleri, bu dönemde rağbet edilen otobiyografik deneme türündeki eserlerdir. Elebayev'in 1936'da yazdığı “Uzak Col” romanı da otobiyografik olmakla birlikte Kırgız edebiyatının ilk realistik romanı olma özelliğine sahiptir. Romanın konusu 1916 Ürkün olayıdır.

Dönemin diğer önemli nesir eserleri K. Malikov'un “Azamattar (Yiğitler)” (1938), K. Cantöşev'in “Eki Caş (İki Genç)” (1939), A. Tokombayev'in “Küünün Sırı (Ezginin Sırri)” (1940) hikâyeleri ile K. Cantöşev'in “Kanıbek” (1939), T. Sıdıkbekov'un “Keñ-Suu” ve “Temir (Demir)” romanlarıdır. 30'lu yıllarda başlatılan bir kolektifleştirme politikası başlamış ve özel çiftlikler kamulaştırılmıştır. “Keñ-

Suu” romanının konusu da bu kolektifleştirme atılımı olmuştur. Romanda kolhozlaştırma süreci ve bu dönemki köylü tipi Sıdıkbekov tarafında çok gerçekçi bir şekilde anlatılmıştır (TDOE, 2007: 644-645).

1930’lu yılların Kırgız nesrinde, o dönem için daha önce görülmemiş oranda hacimli eserler yazılmıştır. Roman türü Kırgız edebiyatında yerini sağlamlaştırmıştır. Hikâyelerin de ideolojik-estetik derinliğinde artış görülmüştür. Sosyalist realizm metodu edebiyatta benimsenmeye başlamıştır (Artıkbayev, 2013: 670).

Tema ve tür açısından gelişmiş olan 30’lu yıllar Kırgız tiyatrosunda C. Bökönbayev, C. Turusbekov, K. Eşmambetov, K. Malikov, R. Şükürbekov’un emekler büyüktür. C. Turusbekov ise Ürkün temalı “Acal Orduna (Ecel Yerine)” piyesini (1935) yazmıştır. R. Şükürbekov’un komedi türündeki “Capalak Catpasov” piyesi de bu dönemde yazılmıştır.

K. Tınıstanov 1933 yılında “Akademiya Keçeleri (Akademi Geceleri)” piyesini yazmıştır. Piyes üç bölümden oluşur ve her bölüm ayrı ayrı feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm sistemlerini anlatmaktadır. Bu piyes yüzünden Tınıstanov ağır suçlamalara maruz kalmıştır ve 1937-38 tasfiye döneminde öldürülmüştür (TDOE, 2007: 644-646).

4. 1. 4. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Modern Kırgız Edebiyatı (1941-1959)

1941 yılında Nazi Almanyası SSCB’ye saldırmış ve Sovyet topraklarını büyük bir cehennemine içine sokmuştur. Bu dönemde SSCB’nin tüm gündem maddesi doğal olarak İkinci Dünya Savaşı olmuş, ekonomik kaynaklar cepheye aktarılmıştır. Dolayısıyla bu dönem edebiyatının konusu savaştır.

Bünyesinde birçok ulusu barındıran SSCB, cephede her ulustan pek çok yurttaşını kaybetmiştir. Kırgız Türkleri de savaşta ölen bu yurttaşlar arasında yer almışlardır. Ayrıca 60 Kırgızistan SSC vatandaşı, savaşta kahramanlıklarından dolayı SSCB Kahramanı unvanı almıştır.

Kırgız Türkleri tarafından “Büyük Vatan Savaşı” diye adlandırılan İkinci Dünya Savaşı sırasında birçok Kırgız edebiyatçı cepheye gidip savaşmıştır. T. Ümötaliyev, U. Abdukaimov, R. Şükürbekov, C. Aşubayev, T. Şamsiyev, H. Çokmenov gibi

isimler İkinci Dünya Savaşında cepheye giden Kırgız edebiyatçılarıdır. Ayrıca savaşta C. Turusbekov, M. Elebayev, K. Esenkocoyev şehit düşmüş; A. Tokombayev, K. Bayalinov, C. Bökönbayev ve T. Sıdıkbekov da cephe gerisinde faaliyet göstermiştir. Bu dönemde Kırgız edebiyat camiasına N. Baytemirov, M. Alıbayev gibi genç edebiyatçılar katılmıştır (TDOE, 2007: 647).

Bu dönemki Kırgız şiirinde Ata Yurda duyulan sınırsız aşk, halkın kaderi, düşmana nefret, vatan savunması, anti-faşizm; birlik, beraberlik, sabır ve yardımseverliğe davet, zafer arzusu, ölümün getirdiği üzüntü, geleceğe dair inanç gibi temalar bolca yer almaktadır.

Şiirde SSCB'ye saldıran Nazi Almanyasına ve Hitler'e karşı yoğun bir nefret görülür. Bu dönemki Kırgız şiirinde politik davet havası hâkimdir. Bağımsızlığa, vatan sevgisine, vatan savunmasına, savaşa, çalışkanlığa davet şeklinde olan bu unsurun yanında vedalaşma, uğurlama, yemin etme, mektuplaşma, görev şuuru, hediye gönderme gibi konulara da rastlanır. Savaşta gösterilen kahramanlıklara, fedakârlıklara ve zaferlere de bolca vurgu yapılır (Artıkbayev, 2013: 173-175).

“Halkların kardeşliği” teması savaş yıllarında çokça başvurulan bir diğer temadır. Bunların yanında cephe gerisindeki faaliyetleri anlatan şiirler de yazılmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde Kırgız şiirinin edebi seviyesi daha da yükselmiş; konu ve tema genişlemiş, içeriği derinleşmiştir (TDOE, 2007: 648-649).

Dönemin Kırgız nesrinde konular nazım türünde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı odaklıdır. Düşmanı defetme, vatani koruma ve ona duyulan sonsuz aşk, faşizme karşı birlik, beraberlik ve dayanışma duygusu, vatan savunusuna davet gibi konular savaş dönemi Kırgız nesrinin konuları olmuştur.

Savaş döneminde hacimli nesir eserleri yazılmamıştır. Dönemin konjonktürü nedeniyle daha az hacimli türler olan hikâyeye deneme gibi nesir türleri daha çok kullanılmıştır. Cephe gerisinde Sovyet ordusuna malzeme temini faaliyetlerini konu alan nesir eserler de İkinci Dünya Savaşı yıllarında kaleme alınmıştır. T. Sıdıkbekov, K. Bayalinov, A. Tokombayev, K. Cantöşev, C. Bökönbayev bu dönemin önde gelen nesir yazarlarıdır (TDOE, 2007: 649).

Bu dönemdeki hikâyelerin görevi, tıpkı şiirdeki gibi halkı savaşta Nazi tehlikesine karşı vatanseverlik duygularıyla donatmak ve bu doğrultuda gerek cephedeki gerek cephe gerisinde faaliyet gösteren yurttaşları harekete geçirmektir.

İkinci Dünya Savaşı dönemi tiyatrosu da içerik ve misyon açısından aynı durumdadır. A. Tokombayev, C. Bökönbayev, K. Eşmambetov, A. Osmonov Sovyet askerinin savaştaki kahramanlıkları ile halkların kardeşliği konuları çerçevesinde piyesler yazmışlardır (TDOE, 2007: 650).

Folklorik unsurların piyeslerde kullanılması da İkinci Dünya Savaşı döneminde çok yoğunlaşmıştır. Kasımalı Cantöşev'in "Kurmanbek", Kubanıçbek Malikov ile Kuttubayev'in "Cañıl" gibi piyesleri Kırgız destan kahramanlarının vatanseverlik duygularının vurgulandığı piyeslerdendir (Özgen 2014: 148).

İkinci Dünya Savaşında Nazileri hem kendi topraklarından kovan hem de yeryüzünden silen SSCB, savaş boyunca büyük bedeller ödemiş, çok büyük kayıplar vermiştir. Savaş sonrası dönemde ülke, yeniden toparlanma sürecine girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında edebiyatın ana teması "savaş"tı. Savaş sonrası dönemde de, 1940'ların sonuna kadar bu tema Kırgız Edebiyatında yoğun şekilde işlenmeye devam etmiştir. 50'li yıllarda ise savaş temasının yerini daha çok "barış" teması almıştır. Ayrıca 50'li yıllarda Kırgız Edebiyatı daha da politikleşmiş ve sosyalist ideolojiyle bağdaşmayan, ters düşen bazı edebî eserler yasaklanmıştır.

Barış ve dostluk temasında yazılan şiirlere T. Ümötaliyev'in "Tıncıktı Caktooçularğa" ve A. Osmonov'un "Kızıl Cük" adlı şiirleri örnek gösterilebilir.

Savaş sonrası Kırgız şiirinin en önemli ismi Alıkul Osmonov olmuştur. Osmonov insan hayatını ve psikolojisini şiirde kullanarak Kırgız şiirinin yenilikçi şairi konumuna yükselmiştir (TDOE, 2007: 651).

Savaşın getirdiği yıkımlar ve acılar, savaş bittikten sonra da şiirin konusu olmaya devam etmiştir. Savaş sonrası Kırgız şiirinde savaş kahramanları ve onların yiğitlikleri, emekleri yoğun şekilde anlatılmıştır. Bu açıdan 1945-50 arası Kırgız şiirinin temel konusu hâlâ savaştır denebilir. A. Osmonov, K. Malikov, A. Tokombayev T. Ümötaliyev savaş temasını şiir ve manzumelerinde başarılı bir şekilde işlemişlerdir.

50’li yıllarda ise şiirin konusu tüm Sovyet edebiyatlarında olduğu gibi Kırgız şiirinde de “barış”tır. Tüm dünyada bu dönemde barış yanlısı bir akım yükselirken İkinci Dünya Savaşından en çok etkilenmiş olan Sovyet halkları içinde de barış düşüncesinin yükselmesi kaçınılmaz olmuştur. Savaştan sonra ülkenin tekrar gelişmesi ve refaha kavuşturulması açısından önem arz eden “yeniden inşa” teması, 50’li yıllar şiirinin bir diğer önemli temasını oluşturmuştur (Artıkbayev, 2013: 180-183).

50’li yıllarda R. Şükürbekov didaktik şiirler yazarak şiirde yeni imkânlarla yol açmıştır. Süyünbay Eraliyev “Ak Möör” manzumesi ile modern şiirde folkloru kullanma yönteminde yeni bir çığır açmıştır (TDOE, 2007: 652).

1950’lerin ikinci yarısından itibaren Kırgız şiiri profesyonel seviyeye yükselmiş, felsefi derinliği artmış, şiirde işlenen konular çoğalmış ve içeriği aktarmadaki ustalığa ulaşmıştır. 50’lerde Kırgız şiirinde S. Eraliyev, B. Sarnogoyev, S. Cusuyev, E. Uzakbayev, A. Toktakunov gibi birçok genç şair katılmıştır (Artıkbayev, 2013: 183-186).

50’li yıllarda Kırgız nesrinde eserlerinde üretim süreci kesintisiz bir biçimde devam etmiştir. K. Bayalinov 40’lı yıllarda yazdığı “Bakıt (Baht)” hikâyesinin ikinci kitabını da yazarak “Köl Boyunda (Göl Kıyısında)” ismiyle yayınlamıştır. Nasirdin Baytemirov da “Saltanat” romanının ikinci kitabı olan “Caş Cüröktör (Genç Yürekler)” romanını neşretmiştir. Baytemirov’un “Akırkı Ok (Son Kurşun)” romanında kolhozlaştırma dönemi çok başarılı bir şekilde işlenmiştir. Bundan sonra yazdığı “Cıldızkan” romanının konusu ise Kırgız emekçileri olmuştur. T. Sıdıkbekov’un 50’li yıllarda tekrar basılan “Too Arasında (Dağ Arasında)” (Keñ-Suu romanının yeni varyantı) ve K. Cantöşev’in “Kanıbek” romanları da edebiyat camiasında büyük yankı uyandırmıştır (TDOE, 2007: 652-653).

1950’lerin nesrindeki en büyük olay Cengiz Aytmatov’un edebiyat dünyasında tanınması olmuştur. “Obon (Ezgi)” kitabı ile orijinal edebiyat anlayışını hissettiren Aytmatov daha sonra “Asma Köpürö (Asma Köprü)” (1955), “Betme Bet (Yüz Yüze)” (1957) hikâyelerini ve “Cemile” (1958) adlı uzun hikâyesini yayınladı. Aytmatov, bu uzun hikâyesiyle birlikte Kırgız edebiyatının nesir türünde “psikolojik tarz” diye adlandırılabilen yeni bir çığır açmıştır (Artıkbayev, 2013: 195-196).

Savaş sonrası (1946-1954) Kırgız tiyatrosunda 20'den fazla piyes yazılmıştır. Abdumomunov'un "Atabektin Kızı (Atabek'in Kızı)" (1956) piyesi, Kırgız tiyatrosunda ilk defa bireyin günlük hayatını işleyen eserdir. 50'li yıllarda Kırgız tiyatrosunda tarihî temalar ve otobiyografik eserler hâkimdir, lâkin tiyatro bu dönemde insan dünyası, kişinin bireyselliği ve bireysel hayat tarzı konuları üzerine bir tema genişlemesi yaşamıştır (TDOE, 2007: 653-654).

4. 1. 5. Liberal Dönemde Modern Kırgız Edebiyatı (1960-1991)

1960'lı yıllarda Kırgız edebiyatı her alanda ilerlemesini sürdürmüştür. Bu yıllarda C. Urmambetov, E. Tursunov, T. Moldobayev, M. Abdilkasımova, C. Turgunbayeva, S. Şatmanov, R. Rıskulov, O. Sultanov, G. Momunova, T. Koşomberdiyev, M. Bularkayeva, K. Taşbayev, C. Mamıtov gibi genç şairler edebî ortama katılmış; bunlar arasından R. Rıskulov, O. Sultanov, T. Koşomberdiyev, M. Abdilkasımova, C. Turgunbayeva ve C. Mamıtov gelecek kuşakları da etkileyecek derecede iz bırakmışlardır. 60'ların şiirinde beşerî istekler, peyzaj, felsefî derinlik, gerçekçilik ve kurmaca gerçeklik, köy, kır ve şehir hayatı, kafiyede hem geleneksellik hem de serbestlik görülmektedir (Özbay, 2008: 82).

Baydılda Sarnogoyev 1960'lardan itibaren geleneksel şiirin yeniliğini temsil etmiştir. Bu dönemde ve daha sonrasında Sarnogoyev, pek çok şiir ve manzume kitabı yayınlamıştır. Şair, geleneksel şiir formunu kullanmış ama daha önce söylenmeyen yeni fikirleri ve yeni görüntüleri şiirinde kullanarak okuyucunun beğenisini kazanmıştır. Sarnogoyev'den başka A. Tokombayev, K. Malikov, A. Toktomuşev, N. Baytemirov, S. Cusuyev, C. Sadıkov, S. Abdukadırova gibi şairler de geleneksel şiir ile modern şiiri başarılı bir şekilde harmanlamışlardır.

60'lı-80'li yıllarda sanatıyla ön plana çıkan bir diğer Kırgız şairi Calil Sadıkov'dur. O da geleneksel şiir türünde yazarak bunun içine yeni fikir ve arayışlar katmış ve farkını ortaya koymuştur. Sadıkov ilk şiir kitabını 1958'de yayınlamış ve ardından sanatsal üretimine son hızla devam etmiştir (Artıkbayev, 2013: 296-299).

Stalin'in 1953 yılındaki vefatından sonra iktidara gelen Hruşçev döneminde birtakım anti-stalinist reformlar yapıldı. 60'lı yılların genç edebiyatçıları kendilerini "Altmışınçılar" diye adlandırarak yeni dönemde, yeni yöntemlerle yeni konular

hakkında edebi eserler verdiler. Bu edebiyatçılar genellikle sosyalist realizmden uzak Batılı yazarlara öykündüler. “Altmışınçılar” genel olarak hayatı eleştirmiş, kolektif hayat yerine bireylerin hayatını ve iç dünyasını konu edinmişlerdir.

Eserlerde birey, bireyin iç dünyası, psikolojisi ve günlük hayat ön plandadır. 60’lı yılların eserlerinde parti, komünist yöneticiler artık eskisi kadar ön planda değildir. Aytmatov’un ilk eserleri bu yönde yazıldığı gibi K. Cusubaliyev ve M. Bayciyev gibi yazarların da bu çerçevede yazılmış eserleri vardır. Öte yandan halen daha sosyalist realist metotta eserler veren yazarlar da mevcuttur. T. Sıdıkbekov’un ve Ş. Beyşenaliyev’in 60’lı yıllarda yazdıkları romanlar sosyalist realist metotla yazılmıştır (TDOE, 2007: 657-659).

60’lı yıllardan 80’lerin sonuna kadar pek çok şiir kitabı yazılmıştır. Turar Kocomberdiyev, Omor Sultanov, Colon Mamıtov 60’lardan 80’li yılların sonuna kadar şiir kitabı çıkaran önemli şairlerdendir.

Bu dönemlerin dikkat çeken bir olayı da kadın edebiyatçıların yükselişidir. 50’li yıllara kadar karşımıza çıkan tek kadın şair Nurkamal Cetikaşkayeva iken 60’li yılların başından itibaren kadın şairler yoğun şekilde edebiyat dünyasına giriş yapmaya başlamışlardır. S. Abdıkadırova, M. Bularkayeva, N. Cündübayeva, Z. Sooronbayeva, gibi kadın şairler Kırgız edebiyatında 60’ların başından itibaren yoğun ve hızlı bir yükseliş göstermiştir.

60’lı ve 70’li yıllarda manzume türünde Tokombayev, Malikov, Ümötaliyev gibi şairler tarafından pek çok eser vermiştir. Yine bu dönemde mizahî nazım türünde de üretimler artmış, R. Şükürbekov ve M. Alıbayev başta olmak üzere M. Borbugulov, A. Tokombayev, M. Tursunaliyev gibi şairler mizahî nazım türünde pek çok eser vermiştir (Artıkbayev, 2013: 300-315).

70’li yıllar Sovyet döneminin en “liberal” dönemidir. T. Samudinov, C. Akmatbekova, A. Ömürkanov, C. Bekniyazov, O. Koçkonov gibi şairler bu dönemde edebiyat dünyasına giriş yapmışlardır (Özbay, 2008: 82).

1917 Ekim Devriminden 1950’lerin sonlarına kadar Kırgız nesri emekleme dönemi geçirirken 1960’lardan itibaren kendi orijinalliğini yakalamaya başlamıştır. 60’ların önemli nesir yapıtları T. Sıdıkbekov’un kadın temasını işlediği “Zayıptar

(Hanımlar)” (1966) romanı, K. Bektenov’un tarihî-biyografik temadaki “Tabaldı Pudovkin” romanı ve K. Kaimov’un “Altay” romanlarıdır (TDOE, 2007: 655-656).

1960’lar ve 70’lerde hikâye türünün gelişmesi yönünde T. Sıdıkbekov, K. Kayimov, Ş. Beysenaliyev, M. Bayciyev gibi isimler; mizahi hikâye ve tiyatro türlerinde R. Şükürbekov, C. Alıbayev, K. Bektenovlar büyük emek vermişlerdir.

1960’lı ve 70’li yıllarda roman türünde de kaliteli üretim artmıştır. Bu dönemde kolhozları ve pastoral yaşamı anlatan “Cıldızkan” ve “Hantenrilik Çaban (Han Tanrılı Çoban)”; Ekim Devriminden önceki Kırgızların yaşamını ve ardından gelen Sovyet yönetimini anlatan “Zayıptar (Hanımlar)”, savaş dönemindeki cepheyi ve cephe gerisini konu edinen “Boroonduu Kündör (Fırtınalı Günler)” gibi romanlar yazılmıştır. (Artıkbayev, 2013: 675-676) Bu alanda bu dönem verilen en önemli eser Tölögön Kasımbekov’un “Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç)” romanıdır. Romanın konusu 19. yüzyılda Hokand Hanlığı hâkimiyeti altında yaşayan Kırgızların Hokand Hanlığı ve Çarlık Rusyası ile olan ilişkileridir (Artıkbayev, 2011: 76).

Cengiz Aytmatov da bu süreçte “Toprak Ana” (1963), “Elveda Gülsarı” (1966), “Selvi Boylum Al Yazmalım” (1970), “Beyaz Gemi” (1970), “Fuji Yama, Fuji Dağının Tepesi” (1973), “Yıldırım Sesli Manasçı” (1975), “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” (1977), “Gün Olur Asra Bedel” (1980), “Dişi Kurdun Rüyalari” (1988) gibi romanlarını yazmıştır (Nerimanoğlu, 2011: 72).

1960’lardan itibaren Kırgız tiyatrosunda insanın manevî dünyası ön plandadır. T. Abdumomunov’un 1963’te yazdığı “Abiyir Keçirbeyt” piyesi bu temada yazılmıştır ve dönemin önemli piyeslerindedir. Abdumomunov’un dramları Sovyet Kırgız tiyatrosunun son 30 yıllık döneminde farkını ortaya koymuştur (Artıkbayev, 2013: 676).

4. 1. 6. Bağımsızlık Dönemi Modern Kırgız Edebiyatı

1991’de SSCB’nin dağılmasıyla birlikte her Sovyet Cumhuriyeti müstakil birer cumhuriyet haline gelerek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Artık eski Sovyet ülkeleri sosyalist ekonomi yerine kapitalist ekonomi biçimine geçmişlerdir. Bu ani

sistem değişikliği, siyasî, sosyal, ekonomik ve sanatsal karmaşayı beraberinde getirmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde yazarlara yüksek yüksek telif ücreti ödenirken ve kitapların üretimi, dağıtımı, satışı desteklenirken Sovyetlerden sonra bu destekler ortadan kalkmıştır. Bu nedenle de edebî gelişim son derece yavaşlamış ve kitapların tirajları gittikçe azalmıştır (Cigitov, 2006: 11).

Kapitalizme geçişin ilk yıllarında bu sürecin verdiği zararları ve mevcut şartların kötüye gidişatını anlatan çok sayıda şiir yazılmıştır. Anatay Ömürkanov ve Şayloobek Düyşeyev gibi şairler bağımsızlığın ilk yıllarındaki toplumsal sorunlara dair birçok şiir yazmıştır.

Bu dönemde tarihi konular da edebiyatta ve şiirde pek çok kez işlenmiştir. Nasirdin Baytemirov Kırgız tarihî kişilikleri hakkında destan ve gazeller yazmıştır. Şair Sooronbay Cusuyev, Kurmancan Datka'yı konu alan bir manzum-roman kaleme almıştır. Calil Sadıkov "Cer Keremeti (Toprağın Gizemi)" adlı hacimli manzumesinde zor hayat şartlarını, Colon Mamıtov manzumelerinde dramatik efsaneleri konu edinmiştir. Süyünbay Eraliyev'in şiirleri genel olarak doğal olayları, doğa manzaraları ve insanın iç dünyasını anlatır.

Nasirdin Baytemirov, şekillenmeye başlayan yeni hayatı "Çüy Beyanı" şiirinde anlatmaya çalışmıştır. C. Sadıkov ise bu geçiş sürecini uzun şiirlerinde anlatmıştır.

Bu dönemin şiirinde genel itibariyle eleştirel gerçekçilik hâkimdir. Bunun yanında dönemin önde gelen şairleri, insanın iç dünyasını başarılı bir şekilde şiirde işlemişlerdir (Artıkbayev, 2013: 590-622).

Dönemin nesrinde de şiirde olduğu gibi tarihî konularda eserler yoğunluktadır. Bu dönemde K. Saktanov, A. Stamov'un romanları yakın ve uzak geçmiş hakkındadır (TDOE, 2007: 661).

Tiyatro sanatındaki gelişmeler Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra da devam etmiştir. C. Sadıkov, B. Cakiyev, Z. Sooronbayeva gibi isimler de bu dönemde tiyatro eserleri vermeye devam etmişlerdir (Artıkbayev, 2013: 679).

4. 2. Modern Kırgız Şiiri

Modern Kırgız edebiyatı 1917 Ekim Devriminden sonra başlıyor olsa da, Kırgız sözlü edebiyat ürünleri arasında matbaalarda basılarak kitaplaştırılmış olanlar vardır. Bunun yanında başka sözlü edebiyatın nazım eserleri dilden dile aktarılmaya devam etmiştir. Bu eserler 1917 arifesinde belli temalar etrafında halk şairleri tarafından verilmiştir. Örneğin Ekim Devrimi öncesi döneminin zor hayat şartlarını ve Çarlık Rusyasının baskılarının hüküm sürdüğü devrin kötülüklerini anlatma çerçevesinde “Zamana” teması oluşmuştur. “Zamana” teması etrafında Kalıgul Bayuulu “Akır Zaman (Ahir Zaman)”, Arstanbek Buylaşuulu “Tar Zaman (Zor Zaman)”, Moldo Kılıç “Zar Zaman (Izdırap Zamanı)”, Aldaş Moldo “Hal Zaman”, Cenicok “Zamana (Zamane)” isimli eserlerini söylemişlerdir.

1910 yılında Kırgızistan’ın Çoñ-Kemin bölgesinde yaşanan büyük deprem felaketi de Kırgız sözlü şiirinde ayrı bir tema olarak yer almıştır. Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akiyev’in bu tema etrafında oluşturdukları “Zilzala” adında manzumeleri vardır. Bu deprem felaketinin anlatıldığı Zilzala şiirlerinin önemli yanı şudur ki Kırgız halk şairleri depremin verdiği zararları anlatırken, semboller kullanmak suretiyle dönemin feodal ağalarına ve Çarlık Rusyasının baskıcı uygulamalarına eleştiri sunmuşlardır.

1916 yılında yaşanan Ürkün olayı da Ekim Devrimi öncesi Kırgız sözlü edebiyatının bir başka önemli temasıdır. Kırgız Türkleri, Çarlık Rusyasının baskılarına karşı ayaklanıp mağlup olmuşlar ve bu yüzden büyük kalabalıklar halinde Çin’e kaçmak zorunda kalmışlardır. Büyük acılar barındıran bu olay hakkında birçok eserler verilmiş; Kırgız halk ozanları Isak Şaybekov “Kayran El (Zavallı Halk)”, “Azgan El (Şaşkın Halk)”, “Kaytkan El (Dönen Halk)”; Aldaş Moldo “1916. Cılkı Ürkündün Aldında (1916 Yılındaki Ürkün Öncesinde)”, “Ürkün Poemasınan (Ürkün Manzumesinden)”, “Altı Şaar (Altı Şehir)”, “Ürkün (Ürkme)”, “Kaç Kaç”; Kalık Akiyev “1916 Cıl Ürkün Cıl (1916 Yılı Ürkün Yılı)” ve Abılkasım Cutakeyev “Kaçak Turmuşu (Kaçak Hayatı)” manzumelerini yazmışlardır (Özgen, 2014: 43-50).

Ekim Devrimi öncesi Kırgız Edebiyatı genel olarak sözlü olarak söylenip yayılmış olsa da bu dönemde kimi halk ozanlarının kimi eserleri matbaalarda basılmıştır.

Moldo Kılıç'ın "Kıssa-i Zilzile" isimli uzun manzumesi (Ufa, Şark basması, 1914) 1910 Çoñ-Kemin depremini konu alır. Osmonalı Sıdıkov'un "Muhtasar Tarih-i Kırgızıya" (Ufa, Şark basması 1913) ve "Tarih-i Şatmaniya" (Ufa, Şark basması 1914) isimli nazım-nesir karışık eserleri ise birer Kırgız şeceresi, tarihidir. "Tarih-i Şatmaniya" yahut "Tarih Kırgız Şadmaniya" adlı eser; "Muhtasar Tarih-i Kırgızıya" eserinin yeniden düzenlenmiş halidir. Bu eserin içinde iki adet nazım bölüm vardır. Bunlardan biri Kırgız tarihi kahramanı Şabdan hakkındadır (Artıkbayev: 2013: 39-48).

Devrim öncesinde Çarlık Rusyası içerisindeki modern Türk mektepleri olan Cedit okulları daha çok Kazakistan ve Tataristan coğrafyası içerisinde var olmuştur. İlme ve sanata meraklı az sayıdaki Kırgız gençleri de burada eğitim almışlar da ilk şiirlerini Kazak ve Tatar Türk kültür çevresinde yazmışlardır. Kırgız şairleri ilk şiirlerini Kazakça ve Tatarca yazmışlar ve bu Türk lehçelerinde çıkan gazetelerde basmışlardır. Sıdık Karaçev'in ilk şiiri Tatar Türkçesinde yazılmış, Tatar basınında yayınlanmıştır. Kasımalı Bayalinov'un ve Kasım Tınıstanov'un da ilk şiirleri Kazak Türkçesinde yazılmış ve Kazak basınında yer almıştır. 1924 yılında ilk Kırgız Türkçesindeki gazete olan "Erkin Too"nun çıkmasıyla Kırgız Türkleri kendi yazı dillerine sahip olmuşlardır. Bu gazetenin ilk sayısında Aalı Tokombayev tarafından yazılan "Oktyabrın Kelgen Kezi (Ekim Geldiği Zaman)" şiiri Kırgız edebiyat araştırmacıları tarafından Modern Kırgız şiirinin başlangıcı olarak kabul edilir (Ocakbeği, 2009: 83).

İlk dönem Kırgız edebiyatçıları hakkında Salıcan Cigitov'un söyledikleri önemlidir:

"Bizim ilk yazarlarımız hem eğitim açısından hem de yazarlık denilen mesleğe bakış açıları bakımından gereken kıstasların çok uzağında bir çizgide edebi ürünler ortaya çıkarma gayreti içerisine girmişlerdir. Aslında bu kalemler yazarken de; sanat eseri yaratmak, milli edebiyatın temellerini atmak ya da isimlerini ortaya koydukları eserler vasıtasıyla ölümsüzleştirmek gibi ideallerden ziyade, kendilerine yeni bir hayatın başlangıcını veren Sovyet yönetimine hizmet etmek, karanlıkta kalan halkı aydınlatmak fakirlerin kederi ile kederlenip şarkısını söylemek şeklinde ifade edebileceğimiz ideallerle yola çıkmışlardır" (aktaran Özbay: 2008, s. 79).

Bu çerçeveden baktığımız takdirde görürüz ki ilk Kırgız modern şiiri içerik olarak yoğun bir şekilde, yeni gelen Sovyet yönetimini selamlamıştır. Modern Kırgız şiirinin teşekkül aşaması olan Sovyet Kırgız edebiyatının ilk döneminde bu nedenle temel konular sosyalizm, devrim, hürriyet, eşitlik, halkların kardeşliği ve bağımsızlık gibi konulardır (Özgen, 2014: 56-57).

Salıcan Cigitov'un yukarıda söylediklerinden çıkarılabilecek bir diğer sonuç, ilk Kırgız şairlerinin modern edebiyatı profesyonel anlamda tanımadıkları, bilmedikleridir. Onlar ilk şiirlerini yazarlarken, bir yandan da modern şiiri öğreniyorlardı. Bu sırada elbette birçok hatalar yaptılar ve bu hatalarından ders alarak modern Kırgız şiirini oluşturdular.

İlk Kırgız şairleri, bir yandan yeni içerik ve türlerin arayışına çıkıyorlar; diğer yandan da sürekli Kırgız sözlü şiir geleneğine başvuruyorlardı. Sözlü gelenek onlar için dayanılacak bir dağ konumundadır. Kimi şairler sözlü şiir geleneğinden fazlasıyla esinlenerek onun bir anlamda “tutsağı” olmuş, kimileri ise sözlü şiir ile modern şiiri başarılı bir şekilde harmanlamışlar ve orijinal eserler ortaya koymuşlardır. Mukay Elebayev'in “Zarıgam (Arzuluyorum)” (1925), Coomart Bökönbayev'in “Cer Algan Kedeylerge (Arazi Alan Fakirlere)” (1927), Kasım Tınıstanov'un “Sosyalistik Talaada (Sosyalistlik Tarlasında)”, “Traktor (Traktör)”, Cusup Turusbekov'un “Lenin Colu (Lenin Yolu)” (1928) gibi şiirleri, sözlü edebiyat geleneğine yaslanarak oluşturulan başarılı modern şiir örneklerindedir (Artıkbayev, 2013: 86).

1920'li yıllarda Aalı Tokombayev, Moldogazı Tokobayev gibi şairler manzume türünde eserler de vermişlerdir. Kasım Tınıstanov'un “Kasım Irları Cıynağı (Kasım'ın Şiir Külliyyatı)” (1925), Tokçoro Coldoşev'in “Kızıl Gül” (1927) ve Aalı Tokombayev'in “Ayaldar Aynegi (Kadınların Aynası)” (1929) Kırgız Türkçesinde yayınlanan ilk şiir kitaplarıdır (TDOE, 2007: 640).

1930'lu yıllara gelindiğinde modern Kırgız şiiri gelişimine devam etmiştir. Tür ve içerik açısından yeni ürünler verilmeye, Kırgız şiiri olgunlaşmaya ve mayalanmaya başlamıştır. Şiirin temaları genişlemiştir; ilk temalarda yeni şiirlerin yazımına da devam edilmiştir. Örneğin, eskiden beri revaçta olan bir konu olan Ekim Devrimi teması 30'lu yıllarda da şiirin gündeminde büyük yer tutmuştur. 1916'da yaşanan

Ürkün faciası da hala şiirde çokça kullanılan temalardandır. 20'lerde olduğu gibi 30'lu yıllarda da “eski dönem - yeni dönem” çatışması şiirde kullanılan temalardandır. Şairler bu tema etrafında yazdıkları şiirlerinde devrim öncesi feodal dönemin uygulamalarını eleştirmişler, halkın ve bilhassa kadınların eski düzenden muzdarip oldukları noktalara değinmişler ve yeni sosyalist düzenin bu kötü şartları düzelttiğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla “kadın özgürlüğü” teması da ilk yıllardan beri işlenen ve 30'lu yıllarda da şiirde kullanılmış olan önemli temalardan olmuştur (Özgen, 2014: 103-105).

Sosyalist realist metodun olmazsa olmazı “emek” temasında dönemin en başarılı örneklerini veren şair Coomart Bökönbayev'dir. Onun emek temasında yazdığı “Emgek (Emek)”, “Caz Koynunda Emgekçi (Yazın Koynundaki Emekçi)”, “Emgek Marşı (Emek Marşı)”, “Emgek Tölünö (Emeğin Evlâdına)” gibi şiirleri dönemin önemli şiirlerindedir. Şair ayrıca doğa tasvirlerinde de büyük bir başarı göstermiştir. “Kırgızstandın Alatoosu (Kırgızistan'ın Ala-Too'su)”, “Caydan Keçi” gibi şiirlerinde Kırgızistan doğal güzelliklerini başarılı bir şekilde betimlemiştir. Ayrıca işçi sınıfı temasını Kırgız şiirinde ilk kez işleyen şair de Coomart Bökönbayev olmuştur (TDOE, 2007: 643).

Bökönbayev dışında diğer Kırgız şairleri de 30'lu yıllarda emek temasında birçok eser vermişlerdir. Cusup Turusbekov “Pahta Sırı (Pamuk Sırrı)”, “Pahtaçı Kızına (Pamukçu Kıza)”, “Emgek Kızı (Emek Kızı)”, “Bıyık Caz (Bu Yılkı Bahar)”, “Terim Küüsü (Ekin Ezgisi)” gibi şiirlerinde emeğin sürecini, kolektif yapısını ve geleceğini anlatmıştır. Mukay Elebayev “Mında Kel (Buraya Gel)” “Pahta Üçün (Pamuk İçin)”, “Pahta Aylında (Pamuk köyünde)”, “Epkindüü Ceñem (Hamarat Yengem)” gibi şiirlerinde; Temirkul Ümötaliyev “Farganamdın Talaası (Fergana'mın Bozkırları)”, “Komsomol Pahta Başında (Komünist Gençler Pamuk Başında)”, “Mayramkan” gibi şiirlerinde emek temasını işlemişlerdir (Özgen, 2014: 97-99).

30'lu yıllarda şiirde en çok işlenen temalardan biri de “vatanı koruma” ve “Kızıl Ordu” olmuştur. A. Tokombayev'in “Coldoş Kızıl Askerler! (Yoldaş Kızıl Askerler!)”, M. Elebayev'in “Bizdin asker (Bizim Asker)”, C. Bökönbayev'in “Kızıl Kılıç”, K. Malikov'un “Kızıl Armiyanın Sözü (Kızıl Ordu'nun Sözü)”, C.

Turusbekov'un "Canı Polk (Yeni Alay)", A. Osmonov'un "Kızıl Uçuçtar (Kızıl Pilotlar)", A. Toktomuşev'in "Cılım Keldi (Yılım geldi)" gibi şiirleri bu temalarda yazılmıştır. A. Tokombayev'in "Kalamga (Kaleme)", C. Bökönbayev'in "Irdaşalı (Şarkı Söyleyelim)" C. Turusbekov'un "Komuz" A. Osmonov'un "Ala Toodon Moskvaga (Ala Dağ'dan Moskova'ya)" şiirlerinin konusu ise o dönemin diğer önemli temalarından olan "edebiyatın topluma doğru yolu göstermesi" temasıyla ilgilidir. Bu dönemde şairler diğer halkların kültürleriyle de ilgilenmişler; A. Tokombayev "Mayakovski", M. Elebayev "Puşkinge (Puşkin'e)", C. Bökönbayev "İspan Balasının İri (İspanyalı Çocuğun Şarkısı)", K. Malikov "Moskva-Mayram (Moskova Bayramdır)", A. Osmonov "Coldoş Kirov" gibi şiirlerini diğer halkların ve özellikle Rus halkının kültürü ve edebiyatıyla ilgili yazmışlardır. Bu şiirlerdeki hâkim tema "halkların kardeşliği"dir (Artıkbayev, 2013: 101-102).

30'lu yıllarda satirik şiir büyük oranda gelişme göstermiştir. Kubanıçbek Malikov'un "Men Kaydaymın (Ben Nasılım)", "Esep Suraybız (Hesap Soruyoruz)", "Cañı Cigit, Cañı Kız (Yeni Genç, Yeni Kız)" gibi şiirleri o dönemin önemli satirik şiirleridir.

30'lu yıllar şiirinde bir diğer hâkim tema "sanayi" temasıdır. O dönemde Kırgızistan coğrafyasında kurulan fabrikalar, demiryolları, madenler çalışmaları halk ve şairler için görülmedik işlerdir. Bu nedenle sanayi teması da şiirde bolca yer almıştır.

Mukay Elebayev'in "İrlar Cıynagı (Şiir Antolojisi)" (1931), "Komsomolka (Komünist Gençliğe)" (1938), Aalı Tokombayev'in "Emgek Gülü (Emek Çiçeği)" (1932), "Lenin Tuuraluu (Lenin Hakkında)" (1936), Cusup Turusbekov'un "Cusuptun İrları (Yusuf'un Şiirleri)" (1932), Coomart Bökönbayev'in "Emgek Tölü (Emek Dölü)" (1933), Tügölbay Sıdıkbekov'un "Akın Bulbul (Şair Bülbül)" (1938), Tölön Şamşiyev "Otuz Adır" (1934), Temirkul Ümötaliyev'in "İrlar Cıynagı (Şiir Antolojisi)" (1935), Alıkul Osmonov'un "Çolponstan" (1937), Kubanıçbek Malikov'un "Teatralık İrlar (Tiyatro Şiirleri)" (1935) gibi şiir kitapları 1930'larda basılan şiir kitaplarından bazılarıdır (Özgen, 2014: 96-100).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş, bütün Sovyetler Birliği halklarının ana gündemi olmuştur. Dolayısıyla savaş yılları şiirinin teması temel olarak "vatanseverlik"tir. Aalı Tokombayev'in "Tübölük Cırgal Üçün Küröş (Ebedi Huzur İçin Mücadele)" (1941), Coomart Bökönbayev'in "Bürküt Şaşıdı (Kartal Şahlandı)"

(1941), Mukay Elebayev'in "Salam Kat (Selam Mektubu)" (1941), Kubaniçbek Malikov'un "Kanga Kan (Kana Kan)" (1942), Alıkul Osmonov'un "Mahabat (Sevgi)" (1945) gibi şiirleri "vatanseverlik" temasında yazılmıştır (Artıkbayev, 2013: 173).

Bu dönemde C. Bökönbayev C. Turusbekov, T. Ümötaliyev'in şiirlerinde somut tiplerle; A. Tokombayev, A. Osmonov'un felsefi düşüncelerinin yoğunluğu, K. Malikov ve M. Elebayev'in şiirlerindeki coşku bu şairlerin sanatını özgün kılmıştır.

Savaş yılları şiirinde "çağrı" tarzı, çokça başvurulan bir şiir şeklidir. Bu tür şiirlerde Kırgız halkı "ata yurdu savunmaya" çağrılır. Bu şiirlerin en önemli özelliklerinden biri ise halk deyişlerinden, atasözü ve deyimlerden sıkça faydalanılmasıdır. Alıkul Osmonov'un "Koştoşuu (Uğurlama)" şiiri bu tür şiirlere en güzel örneklerden birini teşkil eder. Bu şiirde "vatan" teması gayet somut bir biçimde verilmiştir. Şiirin kahramanı yurdunu düşmana karşı korumak için memleketini geride bırakarak tüm ailesiyle vedalaşır. T. Ümötaliyev'in "Baratam (Gidiyorum)", M. Elebayev'in "Enesi Menen Koştoşuu (Anne ile Vedalaşma)", C. Bökönbayev'in "Koş Ala-Too Uuluñ Ketti Maydanga (Elveda Ala-Too, Oğlun Savaşa Gitti)" şiirleri de bu türdeki önemli şiirlerdendir.

Dönemin diğer şiir türlerinden olan "ant" tarzı şiirlere T. Ümötaliyev'in "Atkaram Bergen Antımdı! (Andımı Yerine Getireceğim!)", A. Tokombayev'in "Al Mınday Dedi (O Böyle Dedi)"; "Kat" (mektup) tarzı şiirlere ise A. Toktomuşev'in "Kakşaal'dan Kat (Kakşaal'dan Mektup)" gibi şiiri gibi şiirler örnek gösterilebilir.

Savaş yıllarında şairler Sovyet askerlerini kartal, şahin gibi yırtıcı kuşlara; düşman askerlerini ise köpek, yılan gibi sevimsizliği sembolize eden hayvanlara benzetirler. Bu durum, halk şiirinde sıkça rastlanan bir sembolleştirmedir. Savaş dönemi şiirinde halkın vatanperverlik duygularını harmanlamak için Kırgız halk şiirinin şekil, tür ve motiflerine yoğun biçimde başvurulmuştur. Ayrıca o dönemde (C. Bökönbayev'in "Acal Menen Ar-Namıs (Ecel ile Ar-Namus)" şiirinde olduğu gibi) Manas, Bakay, Almambet, Çubak gibi Kırgız destan kahramanlarından çok kez bahsedilmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde şiirin temel görevi, halkı savaşta düşmana karşı vatan savunmasına çağırarak, halkın vatanseverlik duygularını coşturmak olmuştur (Özgen, 2014: 135-42).

Savaş sonrası Kırgız şiirinin en önemli şairi Alıkul Osmonov'dur. Onun "Otuz Caş (Otuz Yaş)", "Süyüügö (Sevgiye)", "Aldanba (Aldanma!)", "Ata Curt (Ata Yurt)", "Muzıka (Müzik)" gibi şiirleri, estetiğinin orijinalliği ve felsefi derinliği açısından klasikleşmiştir (TDOE, 2007: 651).

İkinci Dünya Savaşı büyük yıkımlar getirdiği için, savaşın izleri halkın aklından ve kalbinden kolay kolay silinmemiş, "savaş" teması hala şiire konu olmaya devam etmiştir. A. Osmonov'un 1945 sonlarında yazdığı "Ölöp Tirilgender (Ölöp Dirilenler)" manzumesinde olduğu gibi savaş sonrası 1945-1950 yılları arasında şiirin temel konusu hala "savaş" olmaya devam etmiştir. Bu manzumede savaşın getirdiği acılar ve kötülükler konu edilir. Osmonov'dan sonra savaş temasını K. Malikov "Dostluk Cana Mahabat (Dostluk ve Muhabbet)", A. Tokombayev "Sagımbay", T. Ümötaliyev "Kubat" manzumelerinde devam ettirmiştir. 1950'lerde ise artık "savaş" temasının yerini "barış" teması almıştır. A. Tokombayev'in "Tıñtıktın Uranı (Barış Sloganı)", "Mir Köçösü (Barış Sokağı)", K. Malikov'un "Tıñtıktın Daragı (Barışın Ağacı)", T. Ümötaliyev'in "Tıñtıktın Üçün (Barış İçin)", A. Toktomuşev'in "Ak Kepter (Ak Güvercin)", M. Alıbayev'in "Moskva – Tıñtıktın Tuusu (Barışın Tuğu Moskova)" gibi şiirleri 50'li yılların başlarında yazılan ve barış, dostluk, halkların kardeşliği temalarında yazılmış olan şiirlerdir. Bunlarla koşut olarak ülkenin barış döneminde savaşın yaralarını sararak kendini "yeniden inşa" etmesi teması da Kırgız şiirinde önemli bir temayı teşkil etmiştir. A. Tokombayev'in "Mekenim (Vatanım)", K. Malikov'un "Kırgızstan", "Leninizm", T. Ümötaliyev'in "Ceniş Uşu (Zafer Budur)" gibi şiirleri "yeniden inşa" temasındadır (Artıkbayev, 2013: 180-183).

60'lı yıllarda eski edebiyatçılardan A. Tokombayev'in "Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)" (1961), "Mezgil Uçat (Zaman Uçar)" (1965), T. Ümötaliyev'in "Tegene" (1960), K. Malikov'un "Köl Ceeginde Kezdeşüü (Göl Kıyısında Buluşma)" (1961), A. Toktomuşev'in "Erkin Saptar (Özgür Dizeler)" (1966) gibi şiir ve manzume kitapları çıkmıştır (TDOE, 2007: 654).

60'lı yıllardan 90'lı yıllardan başında Sovyetler Birliğinin dağılına kadarki dönemde büyük Kırgız şairleri birçok şiir kitabı yazarak Kırgız şiirine katkıda bulunmuşlardır. Baydılda Sarnogoyev, 1960'lardan itibaren geleneksel şiir türünde

yenilikçi eserler vermiştir. Sarnogoyev, “Ak Kalpak” (1961), “Toolor Cana Tooluktar (Dağlar ve Dağlılar)” (1966), “Üzülbögön Ümüttör (Kesilmeyen Umutlar)” (1968), “Süylöşüü (Konuşma)” (1970), “Menin Batpas Künüm (Benim Batmaz Güneşim)” (1972), “Aşuudan Bergen Otçetum (Geçitte Verdiğim Rapor)” (1982), “Taalay Ölböyt (Talih Ölmez)” (1982) gibi şiir ve manzume kitapları yayınlamıştır.

Geleneksel şiiri ustalıklı kullanmış olan bir diğer şair olarak Calil Sadıkov’un 1958’de yayınladığı “Ubada (Söz Vermek)” adlı ilk şiir kitabını “Caykı Tanda (Yaz Şafağında)” (1961), “Kılımdın Baraktarı (Asrın sayfaları)” (1964), “Unutulgu Obondor (Unutulmaz Ezgiler)” (1971), “Coogazın (Lale)” (1973), “Tuugan Cer (Memleket)” (1979), “Akkan Suu (Akan su)” (1984) gibi şiir kitapları izlemiştir.

Bu dönemde yazılan diğer önemli şiir kitapları Turar Kocomberdiyev’in “Kölçüktögü Ay (Gökcükteki Ay)” (1961), “Kızıl Alma (Kızıl Elma)” (1965), “Tankı Simfoniya (Sabah Senfonisi)” (1968), “Kün, Cer, Cürök (Güneş, Yer, Yürek)” (1970), “Kızgıltım Keç (Kızılımsı Akşam)” (1973), “Nurlu Tereze (Nurlu Pencere)” (1975), “Toktogul Gesi (Toktogul Hidro Elektrik Santrali)” (1976), “Tankı Cıldız (Şafak Yıldızı)” (1979), “Ay Tiygen Too (Aydın Değdiği Dağ)” (1981), “ır Bulak (Şiir Pınarı)” (1984); Omor Sultanov’un “Otuzunçu Stantsiya (Otuzuncu İstasyon)” (1968), “Aeropanaroma (Uçak Panaroması)” (1970), “Araldar Arasında (Adalar Arasında)” (1976), “Düynö (Dünya)” (1979), “Çarçoonun Cüzünçü İri (Yorgunluğun Yüzüncü Şiiri)” (1982); Colon Mamıtov’un “Caşıl alam (Yeşil Alem)” (1971), “İrlar (Şiirler)” (1975), “Mezgildin Elesi (Mevsimin Sureti)” (1976), “Suunun Ömürü (Suyun Hayatı)” (1981) gibi eserlerdir.

Tokombayev’in “Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)”, “Ak Sulunun Aynan (Beyaz Güzel Yüzünden)”; Malikov’un “Askadan Ün (Uçurumdaki Ses)”, Ümötaliyev’in “Kunduzkan”, Toktomuşev’in “Süyüü Cana Korkunuç (Aşk ve Tehlike)”, Eraliyev’in “Uyan Cıldızdar (Utangaç Yıldızlar)”, Cusuyev’in “Ümüt (Umut)”, Sadıkov’un “Kalça” gibi manzumeleri o dönem yazılan önemli manzumelerdendir.

60’lardan itibaren Kırgız şiiri, ideolojik aygıt olma özelliğini yavaş yavaş yitirmiş ve artık bireyin iç dünyası ve onun günlük hayatta yaşadığı olay ve düşünceleriyle daha fazla ilgilenir olmuştur (Artıkbayev, 2013: 296-315).

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ekonomik ve politik sistem değişikliğinin getirdiği krizler neticesinde Kırgız şairleri de bu sancılı geçiş sürecinin sorunlarını şiire taşımışlardır. Yalnızca Kırgızistan'a değil, tüm eski Sovyet Cumhuriyetlerinde özgü bir durum olarak bağımsızlığın ilk dönemlerinde şiir, bir suskunluk ve durgunluk aşaması yaşamıştır (TDOE, 2007: 662).

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonraki ilk yıllarda Kırgız şiirinde toplumsal sorunların anlatımı yoğundur. Anatay Ömürkanov "Ayıldeşarım (Köylülerime)" şiirinde dönemin yöneticilerinin hatalarından bahseder, "Kırgız Gençler Arazi Aldı" şiirinde ise o dönem baş gösteren arazi sorunundan dem vurur. Prestroyka döneminde şairliği gelişen Şayloobek Düyşeyev "Kaydıgerlik (Umursamazlık)" (1992) adlı kitabındaki şiirlerinde geçiş sürecinin sancularından bahseder. Süyünbay Eraliyev, "Kesir İnsan (Mağrur İnsan)" adlı uzun manzumesinde Çernobil felaketini konu alır. Nasirdin Baytemirov "Çüy Beyanı"; Calil Sadıkov "Aç Börünün Armanı (Aç Kurdun Hüznü)" (1996), "Kitepterdin Iyı (Kitapların Ağlaması)" (1997) şiirlerinde yine toplumsal geçiş sürecini konu edinmişlerdir.

Bu süreçte Nasirdin Baytemirov, Sooronbay Cusuyev, Colon Mamıtov gibi şairler başta olmak üzere dönemin şairleri, tarihsel olay ve kahramanlara tekrar rağbet göstererek konusunu Kırgız tarihinden alan birçok manzum eser üretmişlerdir. Cusuyev'in "Kurmancan Datka" (1994) şiir-romanı, 19. yüzyılda yaşamış Kırgız kadın kahraman Kurmancan Datka'yı konu edinir. "İrispay", "Razzakov Bayanı" adlı destanlar da şairin Kırgız tarihini konu aldığı diğer şiirlerindendir.

"Yeniden Yapılandırma" ve kapitalizme geçiş sürecinde S. Eraliyev, N. Baytemirov, C. Sadıkov, T. Kcomberdiyev, C. Mamıtov, O. Sultanov, C. Abdıkalıkov, R. Rıskulov, M. Abılkasımova, S. Abdıkadırova, E. İbrayev, A. Ömürkanov, N. Alımbekov, K. Taşbayev, T. Arıkov, Ş. Düyşeyev, S. Akmatbekova, M. Aamatov gibi Kırgız şairleri birçok eser vererek insanın iç dünyasını başarılı bir biçimde şiirde işlemişlerdir (Artıkbayev, 2013: 590-602).

Görüldüğü üzere, modern Kırgız şiiri 1917 Ekim Devrimi ile birlikte vücuda gelmeye başlamıştır. Bu teşekkül aşamasında Kırgız şairleri modern şiiri oluştururken köklü sözlü edebiyat geleneğine sırtlarını çevirmemişler, dünyanın en uzun destanı olan Manas'ın içinde olduğu sözlü şiir ve destan geleneğine sırtlarını

dayayarak yeni ve modern şiiri Kırgız Türkçesinde var etmişlerdir. Bunu yaparken kimi zaman sözlü şiir geleneğine gereğinden fazla saplanmışlar, kimi zaman da tamamen yeni bir şiir tarzı arayışına girerek bocalamış olsalar da nihayetinde yıllar içerisinde özgün bir modern şiir inşa etmeyi başarmışlardır.

Sözlü şiir geleneğinin izleri, gerek tür, gerek biçim, gerek de içerik yönünden özellikle Sovyet Kırgız şiirinin ilk yıllarında yoğun şekilde görülür. İkinci Dünya Savaşı dönemi şiirinde ise sözlü edebiyat geleneğine tekrar yoğun bir şekilde yaklaşılr. Kırgız halkını vatan savunusu için coşkulandırmayı hedef edinen savaş yılları şiirinde sözlü şiir geleneğinin hayvan motiflerine bolca rastlarız. Sözlü şiirde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşının modern Kırgız şiirinde de düşman askerleri “sevimsiz” hayvanlara, Kızıl Ordu askerleri yırtıcı kuşlara benzetilmiştir.

1917’den İkinci Dünya Savaşının sona ermesine kadarki süreçte Kırgız halk şiiri geleneği; hem oluşum hem de gelişim yönünde modern Kırgız şiirine dayanak olmuştur. Bu süreçten sonra da Kırgız şairleri, yer yer sözlü şiirden esinlenerek yeni şiirler oluşturma gayreti içerisine girmişlerdir. Bu noktada Kırgız halk kültürünün önemli simgeleri de birer sembol olarak şiirdeki yerlerini almışlardır. Kırgız millî kültürünün mühim unsurları; “kutsal” Kırgız başlığı ak kalpak, Kırgız göçebe halkının asırlardır konağı ve “yurt”u olan “boz üy”, her önemli anıyı ve anı kutsamaya yarayan kımız ve Kırgız halkının hüznünü, neşesini, acısını, derdini, coşkusunu asırlardır dile getiren komuz, sözlü Kırgız şiirinde olduğu gibi modern Kırgız şiirinde de her zaman rağbet gösterilen önemli edebî simgelerden olmuştur.

5. MODERN KIRGIZ ŞİİRİNDE KOPUZ

“Biz ketsek - komuz kalat ırlar
menen...”

(Biz gidersek-kopuz kalır şiirler ile...)

Kıyalbek Urmanbetov – Ömürzar
(Ömür)

(TDTEA, 2005b: 325)

“Ben giderim adım kalır, dostlar beni
hatırlasın...”

Âşık Veysel Şatıroğlu

(Günay, 1993: 41)

Sözlü edebiyatın bir ürünü olarak şiir, tarih boyunca tüm dünyada estetik keyif olmasının yanı sıra, “unutulmaması gereken şeylerin korunması tekniği”ymişcesine, adeta bu amaç doğrultusunda bir araç olarak kullanılmıştır. Kalıcı kılınmak istenen olay, olgu ve kişilerin hatıraları şiirselleştirilerek ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa aktarılarak korunmuştur. Bu hususla alakalı olarak G. Jean’in “Şiir, yazısı olmayan toplumların belleğidir” sözü bir özet niteliğindedir (aktaran Joubert, 1993: 19).

Kırgız Türklerinin sözlü edebiyat geleneğinde de unutulması istenmeyen, nesiller boyu hatırlanması istenen anlar ve olaylar başta destan olmak üzere sözlü edebiyatın çeşitli türleri aracılığıyla anlatıla gelmiştir. Sözlü geleneğin şiirinin temel destekçisi ise kopuz çalgısıdır. Sözlü gelenek şiirinin yoldaşı kopuz, şiirin söylenmesi esnasında çalınarak “eski” şiirin icrasının bir parçası olmuştur. Keza bu durum yalnızca Kırgızlara özgü değil, çok eski dönemlerden bugüne ortak bir Türk geleneği olarak varlığını sürdürmüştür. Buna bir delil olarak gösterilebilir ki eski Türkçe’de “şiir” kavramıyla “şarkı, melodi” kavramı birbirinden ayrı görülmemiştir. Uygur ve Karahanlı dönemlerinde “yır”, bazı lehçelerde ise “ır” olarak geçen sözcük “şarkı, türkü” anlamındadır. Anadolu’da halen yaşamakta olan “ırlamak/yırlamak” deyimleri de “koşuk (şiir) okumak” anlamına gelmektedir (Aksan, 1995: 9).

Kopuz, Kırgız sözlü edebiyat geleneği içerisinde başlı başına edebî bir sembol olmaktan uzaktır. İstisna olarak kopuzun “Tanrı tarafından verilen” ozanlık yeteneğini ve mesleğini sembolize ettiği örnekler mevcuttur. Örneğin Abdülkadir İnan’ın (2000) aktardığı, Kırgız-Kazak baksılarının dualarında “Bu kopuzum kırılmadı, garip başım rahat durmadı. (Bu ruh) on beş yaşında iken bana yapıştı,

yirmi yaşında buluştu, istemediğim işi yapmağa mecbur etti kurumuş ağaca (tahta kopuza) esir etti” denmektedir (s. 143). Baksının bu anlatımında “kopuza esir olmak” durumundan kasıt o kişinin kaderinde kopuzcu baksılık gibi “zorlu” bir işin olması ve bu çetin baksılık kaderinden edilen şikâyetidir. Bu gibi ender görülen edebî anlatımlar dışında kopuz, Kırgız sözlü edebiyat döneminde edebiyat içi bir öge olmaktan uzak; yalnızca (şiiirin söylenmesini sağlayan ezgiye eşlik eden çalgı olarak) sanatın yaratılmasındaki bir araçtır.

Orta Asya Türk ülkelerinde ve Kırgızistan’da modern anlamda edebiyat ve şiiirin başladığı tarihlerde kopuz, sözlü geleneğin değerli, saygın ve önde gelen bir ögesi olarak modern dönem şiiirinde yerini almıştır. Yirminci yüzyılın başında yazılı ve modern bir forma da kavuşan Kırgız şiiiri, batı şiiirinden gelen yeni türleri Kırgız Türkçesinde işleyerek yeni ve özgün bir millî şiiir anlayışının inşâsına adım atmıştır. “Modern Kırgız Şiiiri” diye adlandırılabilir bu şiiir anlayışı, yeni sayılan modern şiiir şekilleri, Kırgız şiiiri ve dili için yeni anlatım yolları açmıştır. Bu edebî imkânlar, modern şiiirin mevcudiyeti bağlamında baştan aşağı yeniliğin yolu olsa da bu yolda yürüyen ve yeni edebiyatı yaratan Kırgız şiiirleri, sözlü edebiyat geleneğinin edebî özgünlüklerini şiiirlerine taşımayı unutmamışlardır. Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin edebî anlatım imkânlarını ve edebî hatıralarını modern şiiir bünyesine taşımışlardır. Bunun yanında eski Kırgız tarihi dönemlerinin önemli olayları, bu eski dönemlerdeki Kırgız halkının yaşam tarzları ve kültürleri de modern şiiirde konu olarak da yer almıştır. Bu bağlamda Kırgız Türklerinin millî çalgısı kopuz (“komuz”) da modern şiiirde çok yerde kullanılmış; kimi zaman Kırgız geleneksel halk kültürünün bir sembolü olarak, kimi zaman doğrudan Kırgız Türk halkının ve yurdunun sembolü olarak şiiirlerde yer almıştır. Bunların yanında beşerî duyguların şiiirsel anlatımında da kopuz sembolüne başvurulmuştur. Edebî bir sembol olarak kopuz, sosyalist realist edebiyat anlayışının hâkim olduğu Sovyetler Birliği döneminin modern Kırgız şiiirinde sosyalist ideoloji bağlamında sembolleştirilmişken 90’lı yılların sonunda kurulan Bağımsız Kırgızistan döneminin şiiirinde de milliyetçi anlayışa binâen şiiirlerde millî bir edebi sembol hâlini almıştır. Tüm bunların ışığında modern Kırgız şiiirinde “kopuz” sembolü, Kırgız sözlü şiiir geleneğinin modern Kırgız şiiiriyle olan önemli bağlantılarından birini teşkil etmektedir.

5. 1. Kopuz: Kültür Taşıyıcısı

Üç telli Kırgız kopuzu, Kırgız millî kültürünün geçmişten bugüne kadar gelmiş olan başlıca öğelerinde biridir. Kırgız Türkleri millî tarihlerinden doğmuş destan, türkü ve ezgilerini kopuzla yaşatmışlardır. Arkaik dönemden beri süregelen bir durum olarak millîlik vasfı dolayısıyla kopuz çalgısını Kırgız halkı arasında her zaman muteber bir konumda yer etmiştir.

Modern Kırgız şiirinde kopuz, birçok eserde bir halk kültürü unsuru olarak yer almıştır. Kopuz; eski döneme dair anlatılan sahnelerde ve modern çağlarda yaşanan kırsal yaşamdaki sahnelerde geleneksel Kırgız kültürünün bir simgesi olmuştur. Şiirlerde pek çok yerde şairler tarafından kullanılmıştır. Örneğin; Şarşenbay Kulov'un sosyalist-realist yöntemle yazdığı "Kırgız Eli (Kırgız Yurdu)" şiirinde Kırgız kültürüne yöneltilen methiyeler arasında kopuzun bir halk kültürü öğesi olarak yüceltilmesiyle karşılaşılmaktadır:

Erkesi el kolunda koñur komuz,	Nazlı halkın elinde güzel kopuz,
Eritip et cüröktü küü caratkan.	Eritip etten yüreği ezgi yaratmış.
Erdigi epos bolup, ırğa aylanıp,	Kahramanlığı epos olup, şiire dönüşüp,
Elimden ergip çıkkın kazal, dastan!	Halkımdan damıyıp gazel, destan çıkmış!

(Kulov, 1997: 22)

Manas'ın güzel ahlakından ve Kırgız-Rus halklarının kardeş olduğundan da bahsedilen şiirde Kırgız halkının kopuz çalarak yüreklere işleyen türküler yarattığını, halk kahramanların maceralarını destan eylediği anlatılmıştır. Kopuz, adeta halkın "demirden" yüreğini "eriterek" türküler dökmüştür. Kopuz, bu şiirde Kırgız halkının mânevî dünyasını da yansıtan bir kültür öğesi olarak betimlenmiştir.

Kırgız kopuzunun şiirlerde yer alması, Kırgız halkının belli başlı destanlarının modern şiir formuna dönüştürülmesinde ve mistik halk geleneklerinin modern şiire yerleştirilmesinde de karşılaşılan önemli bir sembol olmuştur. Aman Toktogulov'un "Kancar Cana Komuz (Hançer ile Kopuz)" şiiri bu hususta önem teşkil etmektedir. Şiirde kopuzun icadı anlatılır. Toktogulov'un şiiri, öncelikle yoksul bir Kırgız delikanlısının betimlenmesiyle başlar. Yoksul Kırgız gencinin bir hançeri ve bir şeceresinden başka bir malvarlığı yoktur. Burada şecere, Kırgız halkının soyunu,

atalarını; hançer ise savaşçı ve mücadeleci ruhunu simgeler. Bu genç, hanın kızına sevdalanır ama yoksul olduğu için Han onun bu duygularıyla dalga geçer ve kızını yaşlı bir zengine verir. Bunun üzerine yoksul Kırgız genci, acısını dindirmek için Kırgız kopuzunu icat eder:

Kesip algan daraktan,
Keltirip komuz çaptır.
İçegisin eçkinin,
İyrip kıldı tagıptır.

Parçalarından ağacın,
Yakıştırıp kopuz yapmış.
Bağırsağını keçinin,
Eğirip tel olarak takmış.

Keremet bir ün çıkarıp,
Mancası kılga urunat.
Küü emes, ıyık kurandın,
Sözdörü bolup ugulat.

Kerametli bir ses çıkarıp,
Parmakları tele vurmuş.
Ezgi değil, kutsal Kur'an'ın
Sözleri gibi duyulmuş.

Küü çertse kelip elesi,
Külüñdöyt carkın koluktu.
Kancar, komuz koş bayık –
Kark kılıp saldı tooluktu.

Ezgi çalarken gelmiş hayali,
Gülümser ay gibi sevdiği.
Hançer ile kopuz beraber
Birleştirdi dağlıları.

Biyikte çaşayt tooluktar,
Bir körsöñ barıp üyünön:
Dubalda kancar, komuzu,
İlingenil ilingen.

Yüksekte yaşar dağlılar,
Bir görsen gidip evinde:
Duvarı hançeri, kopuzu
Yan yana asılı dururlar.

(Toktogulov, 1997: 161)

Kırgız genci kestiği ağaçtan kopuzun gövdesini ve sapını, keçi bağırsağından da tellerini imâl eder. Yaptığı kopuzun sesi öylesi ahenkli ve sırlıdır ki ondan çıkan ezgiler adeta Kur'an ayetleri gibi kutsaldır. Burada eski Kırgız yaşamında kopuza ve ozana atfedilen kutsallık vurgulanmıştır. Kopuzun mucidi genç, hançeri ve kopuzu ile dağlıların gönlünü fetheder ve asırlardan beri Kırgız dağlı halkı duvarında hançer ve kopuzu gururla asarlar. Bu anlatıda hançer Kırgız halkının onurunu

simgelemekten kopuz ise halkın manevî duygularını, millî benliğini ve tarihini simgelemektedir.

1950’li yıllarda edebiyat dünyasına katılan ve başarılı lirik şiirleriyle dikkat çeken Sooronbay Cusuyev’in “İrispay” destanında ise geleneksel bir motif olarak halk ozanının mesleğe giriş ritüeli olan rüya motifine rastlanmaktadır:

Cali emes, sıykır coluktu, Bala alıp taasir oluttuu, Tüyşölüp tündö şıktanıp, Tüşündö çertti komuzdu.	Cali değil, sihir geldi, Çocuk aldı olgunluk tesirini. Döne döne heyecanlanarak gecede, Rüyasında çaldı kopuzu.
Tün gana emes, öñündö Al tüştü saktap köñülgö, Kozgoldu oyu eelentip Komuzçu boluu cönündö.	Sadece gece değil, uyandığında da O rüyayı sakladı gönlünde. Uyandı düşüncesi, benimsedi Kopuzcu olma fikrini.
Komuzdun küüsü cattalıp, Komuzdu catti cazdanıp. Alagdı kılıp baarınan, Aldı oyun komuz başkarıp.	Kopuzun ezgisini ezberledi, Kopuza yaslandı. Bırakıp tüm işlerini, Sadece kopuzu düşündü.

(Cusuyev, 1997: 126)

Şiirin bu kısmında Cali Aliyev’in rüyasında kopuz çalması anlatılmıştır. Cali’nin rüyasına kopuz girmiş ve kopuzcu ozanlığın geleneksel giriş ritüeli olarak yüzyıllardır yaşayan “rüya görme” hadisesi Cali’nin de başına gelmiştir. Rüyasında kopuz çalan Cali Aliyev bu hadise neticesinde artık kopuzculuğu benimsemiştir ve halk ozanı İrispay adını almıştır.

Geleneksel motiflerin yanı sıra kopuzcuların halk tarafından düzenlenen ve halkın birbiriyle olan bağlarının kuvvetlendirme ve millî kültürü yaşatma konusunda önemli bir işlevi olan şölenlerde, toylarda halk önünde kopuz çalmaları sahnesi şiirlerde pek şair tarafından kullanılan yaygın bir konu olmuştur. Politik ve bireysel konulardaki şiirlerinde halk şiiri öğelerini başarıyla kullanan ve modern şiirin en üretken

isimlerinden olan, özellikle 30'lu yıllarda yazdığı pek çok şiir sayesinde Kırgız edebiyatına büyük katkı sağlayan Temirkul Ümötaliyev'in (Artıkbayev, 2013: 439-448) "Süyüü (Sevgi)" isimli şiirinde anlatılan şölende kopuz, pek çok yerde ismi geçen ve vurgulanan bir motiftir:

Suu boylop ubap-çubap bara cattu,
Kız ırdayt, cigit biylep komuz çertet.
(...)

Köründü biyik öskön bir tüp çınar,
Kez bolduñgayлуу cer köç tıngırap.
İtelgi cer cañırttı kıyak tartıp,
Oyloğu: "küünü süygön el bar çıgar".
(...)

Biyleşti, komuz çertti, ır ırdaştı,
Küldürdü, kubandırdı karı, çaştı,
İtelgi kıl kıyagın kabulcutup,
Toydoğu kız-kelinder köönün açtı.

(Ümötaliyev, 1989a: 45-46)

Su boyunda katar katar gidiyorlar,
Kız şarkı söyler, yiğit rakedip kopuz çalar.
(...)

Göründü yüksekçe büyümüş bir kök çınar,
Rast geldi rahat bir yer göç konacağı.
Doğan yerini yeniledi kılkopuz çalıp,
Düşündü: "Ezgiyi seven halk var olur".
(...)

Rakedip kopuz çaldı, şarkı söyledi
Güldürdü, sevindirdi yaşlıyı, genci,
Doğan kılkopuzunu ahenkle çaldı,
Şölendeki kız gelinler gönlünü açtı.

Ümötaliyev'in şiirindeki bu anlatımlarda bir şölen anlatılmaktadır. Kırsalda yaşayan Kırgızların eğlencesi olan şölen manzarasında tüm halk dans edip eğlenmekteyken onların bu eğlencesine eşlik eden başat unsur Kırgız kopuzudur. Kızlar, delikanlılar dans ederek şiir söylerken şölen meydanına gelen Doğan (İtelgi) ise kılkopuz icrasına başlar. Kılkopuzcu burada Kırgız halkının fikirlerini dile getiren bir unsurdur, adeta Kırgız halkının bir sembolüdür. Kırgız halkının sembolü bir kılkopuzcuysa, Kırgız kılkopuzu da Kırgız halk kültürünün bir sembolüdür. Bu kılkopuzcu "Ezgiyi seven halk, var olur" diyerek Kırgız halkının kopuz ezgilerine tutunması gerektiğini, böylece onurlu bir millet olarak varlıklarını sürdürebileceklerini ima eder. Bu nasihatteki kılkopuz ise millî bir semboldür. Kılkopuz, millet olma bilincinin ve millî benliğin sembolüdür.

Ümötaliyev'in "Bir Şiltemder (Anlık Şiirler)" şiirinde de bir şölen manzarası yansıtılmıştır. Burada da tüm gençler umut ve mutlulukla doyasıya eğlenmektedirler.

Şair bu manzarayı; halkın bu neşeli hâlini anlatırken, eğlenceyi şiir ve kopuzla taçlandırır:

Kız, boz ulan canaşsın,
Külkü menen tañ atsın!
Baktıga tolgon ayluu tün
Büt aalamdı karatsın!

Kız ile boz oğlan yanaşsın,
Kahkaha ile tan atsın!
Talihle dolan aylı gece
Tüm âlemi baktırsın!

Köp bolso ak kız, boz ulan
Cakşı söz çıkan oozunan,
İrdap, komuz çertken go
Men dagı barıp koşulam.

Çok olsa ak kız, boz oğlan
Güzel söz çıktı ağzından,
Şiir söyleyip, kopuz çalmakta
Ben de gidip katılırim.

(Ümötaliyev, 2003: 137)

Temirkul Ümötaliyev başlı başına bir halk şölenini yansıtabilmiştir. Şiirin önceki dizelerinde gençlerin aylı bir gecede, kahkahalar eşliğinde oyunlar oynadığını anlatır. Kırgızların geleneksel oyunlarından biri olan “Ak Çölmök” oyununun ismi bu anlatım çerçevesinde zikredilmiştir. Akabinde genç kızların ve oğlanların güzel atlarıyla, şafak sökene değin oyun oynayarak eğlendikleri sahneleri, huzurlu bir şölen ortamını yansıtmak için anlatılır. Keza bu sahnelerin verdiği huzurlu ve talihli durum, “talihle dolan aylı gece” diye devam eden dizede ve daha önce söylenmiş olan aylı gece tasvirinde pekiştirilmiştir. Huzurlu, neşeli; oyun oynanan oyun güzelliği; gençlerin hep bir ağızdan güzel sözler söyleyerek şiir söylemesi, kopuz çalması imajları verilerek bir kez daha pekiştirilir. Geleneksel bir şölenin olmazsa olmazları olarak oyunlar ve şiirler ile birlikte kopuz, geleneksel halk eğlencesinin önemli bir ögesi olarak şiirdeki yerini alır. Nihayet şair de, bu şöleni gerçekleştiren halkın arasında kendisinin de katıldığını ifade ederek halkı ile bütünleştiğini vurgular.

Şairin “Böltürüktün Ölümü (Kurt Yavrusunun Ölümü)” isimli şiirinde yine bir toy tasviri yer alır ve kopuz burada da şölenin olmazsa olmaz bir parçasıdır:

Carı kelip, koluktusu süyünüp,
Tışka ıkısa eşik açtı iyilip.
Apakesi canı kalbay calbardı,
Muratınan kalgan ele tũnũlũg.
Atakesi koygo cumşap baldardı,
Tuugandarı kelip cattı ũyũlũp.
Comok aytıp, komuz çertip catıştı,
Eki kũnũ tamaşağa batıştı.

Yâri geldi, nişanlısı sevindi,
Dışarı çıkınca eşik açtı, eğildi.
Anacığı hâli kalmadan yalvardı,
Murat ile kũsũp kalmıştı.
Babacığı koyuna gũnderip evlatlarını,
Kardeşleri gelip toplanıp yattı,
Masal anlatıp, kopuz aldılar,
İki gũn boyu eğlenceye daldılar.

(Ūmũtaliyev, 1989b: 184)

Bu şolende sevgililer; anne, baba ve evlatlar, kardeşler hep beraber iki gũnlũk bir eğlence içerisine dalmışlardır. Tũm bu gũzel bağlar ve gũzel atmosfer etrafında yapılan şolenin eğlencesi; masal anlatımı ve kopuz icrasıdır. Obaya gelen kişi, ailesine kavuşunca insanların gũnlũnde huzurlu bir hava oluşmuş ve herkesi mutluluk duygusu kuşatmıştır. Bu mutlu ve huzurlu durumu pekiştirmek için kũũk çaplı bir eğlence dũzenlenmiř; masallar anlatılıp, kopuz çalınmıştır. Kopuz, oba sakinlerinin dũzenlediđi kũũk çaplı bir eğlencede mutluluğun ve huzurun pekiştiricisi bir halk kũltũrũ oğesi olarak var olmuştur.

Kuseyin Esenkocoyev'in "Aken Menen Zukeş (Aken ile Zukeş)" şiirinde de bir halk meclisi betimlenmiştir:

Ir irdagan birũũ bar,
Komuz ertken cũdũũ bar.
Eki ayıldın oñdorı
Aytıştıru mũdũũ bar.
eendikke salıştı,
Tekşi aytışıp kalıştı.

şiir sũyleyen biri var,
Kopuz çalan bir sıska var.
İki kũyũn bũyũklerini
Sũyleřtiren bir amaç var.
Bilgeliğe saldılar,
Tamamıyla sũyleřip kaldılar.

Seyahat eden bir kafilenin bir kũyũnden geerirken karşılaştığı manzaranın tasvir edildiği bu dizelerde tay kesimi ve kımız gibi kũltũrel motifler mevcuttur. Ayrıca şiirde bilgilerle, aksakallarla dolu halk meclisi ile kopuzcular ve halk şairleri de yer almaktadır. Bilge aksakallar gibi ozan ve kopuzcular da bir halk kũltũrũ oğesi olarak bu toydaki yerlerini almışlardır.

“Lenincil Caş” gazetesi, “Ala Too” dergisi ve “Kırgızstan” yayınevi gibi önemli kuruluşlarda çalışan; pek çok şiir, araştırma, edebî eleştiri, ders kitabı ve makalenin yazarı, ünlü eleştirmen, edebiyat bilimci, şair ve çevirmen Kaçkınbay Artıkbayev’in (Ekici, 2014: 416) “Komuzçu (Kopuzcu)” şiirinde ise bir kopuz dinletisi sahnesi yer almıştır. İlk önce yemek yenir ve şarap içilir; bunların akabinde bir genç delikanlı kopuzunu çalıp şarkılar söylemeye başlar. Herkes bu kopuzcuyu dinler ve şair kopuz sesinin hoş, kopuzcunun sözünün bal gibi tatlı olduğunu söyler. Kopuz ve kopuzcunun sesini de bülbüle benzetir:

Bir maalda komuz çertken cigit ırdap,	Kopuz çalan yiğit şarkısına girdi,
Baarıbiz kulak türdük tügöl tıñdap,	Oradakiler eksiksiz kulak kesildi,
Çirkin ay, ünü – argen, sözü – bal beym,	Muhteşem! Sesi hoş, sözleri bal,
Bulbulday kuyultkanın bolbos sınap.	Anlatılmaz nağmeleri bülbül misali.

(Artıkbayev, 2004: 49)

Şiirin diğer kısımlarında görüldüğü üzere kopuz çalan genç, dinleyicilerin duygularını coşturur. Bu genç, kopuz çalmada, güzel söz söylemede usta olan, sesi güzel bir ozandır. Bu kopuzcu etrafında örülen şiir boyunca kopuzcunun hüneri anlatılır. Böylesi güçlü bir kopuzcunun yer aldığı halk şölenu; yemeklerin, içkilerin yanı sıra kopuzun da güzelliği ile tamamlanmış bir sefa hâlini anlatır.

“Emeği Geçen Sanatçı” ödülü ve “Ardak Belgisi” nişanı sahibi, 60’lı ve 70’li yılların şairi Şekerbek Şerkulov’un (TDTEA 2005a: 389) “Suusamır” şiiri, Kırgızistan’ın doğal güzelliklerinin anlatıldığı pastoral temaya sahip bir şiirdir. Bu doğal güzelliklerin ortasında yaşayan halkın düzenlediği klasik bir eğlencenin başat unsuru Kırgız kopuzudur:

Karasañ Ala-Toonun çokuların,	Baksan Ala-Too’nun sırtlarına,
Carkırap túbölüktüü catkan karı	Parıldar ebedî duran karları.
Kök adır teskey cagı “Çaar-Taştan”,	Gök tepecik kuzey yanı “Çaar-Taştan”ı,
Al күnü malçı menen men dağı aşkam.	O gün çoban ile ben de aşmıştım.
Ir ırdap, komuz çertip, oyun koyduk,	Şiir söyleyip, kopuz çalıp, oyun oynadık,
Karı-caş alkış aytıp kumar cazgan.	Yaşlı-geç dertlerini dağıttı.

(Kırgız Poeziyasının Antologiyası, 2000: 107)

Dağlık-göçer Kırgız halkının yaşayışının anlatıldığı şiir boyunca Kırgız vatanının doğal güzelliklerinin ve bu güzelliklerin bulunduğu yörelerin isimleri sıralanıp betimlenmiştir. Bir taraftan pastoral manzaraların, bir taraftan da göçebe halkın hayat tarzının yansıtıldığı şiirde; tüm bu güzellikler nihayet bir şölen yahut daha küçük sayılabilecek bir halk eğlencesi ile taçlandırılmıştır. Şölende yaşlılar ve gençler, dua ederek mutlu olurlar; insanlar türkü söylerler, kopuz çalarlar, oyun oynarlar. Şölen, şiirde anlatılmış olan güzel tabiatın, güzel Kırgız vatanının ve dağlık Kırgız halkının kutsanması niteliğindedir. Bu mahiyet de Kırgız vatanının sahibi olan Kırgız halkının geleneksel hayatının bir parçası olan şölen düzenleme biçimindedir. Şölen ise “türkü, kopuz ve oyun” ile anlatılmıştır. Böylece kopuz, Kırgız halkının geleneksel kültür öğelerinin merkezinde konumlandırılmıştır.

Kopuz; Kırgız Türklerinin geleneği olarak açık havada tüm halkın katıldığı büyük toyların önemli unsurlarından biri olarak yaşaya gelmişken, bunun yanı sıra sadece tüm köyün yahut obanın katıldığı şölenlerde değil, halkın en küçük bölümü olan ailelerin yaşadıkları mutluluğu süslemek için düzenledikleri aile eğlencelerinin de bir parçası olmuştur. Bu aile ortamında kopuz, aile birlikteliğini pekiştirici nitelikteki küçük ve anlık eğlence ortamının yaratıcı konumdadır. Modern Kırgız şiirinde kimi yerlerde bu tür sahnelerde, kopuzun rolü şiirsel anlatım çerçevesinde kullanmıştır. Örneğin; Genç yaşta vefat etmesine rağmen kısacık ve acı dolu hayatında sanatsal anlamda pek çok anıt eser bırakan, 1930’lu ve 40’lı yılların önemli Kırgız şairi Alıkul Osmonov “Boz Üy (Yurt Çadırı)” şiirinde benzer bir aile eğlencesini anlatır:

Çer kumarı komuzuna burulat,	Orman düşkününü kopuzuna döner,
Anı koyup, kayra mandaş urunat.	Onu bırakıp, tekrar bağdaş kurar.
E, baldarım bir körgöndü aytayın,	Haydi çocuklar, gördüğümü anlatayım,
Degen kezde üy da tım-tırs tınçtanat.	Dediğinde evde sessizlik olur.

(Osmonov, 1964: 77)

“Orman düşkününü” denen bir kişi, gittiği yerden geri gelerek obasına ve halkına kavuşur. Geri döndüğü vakit o, bir hikâye anlatıcısı konumuna geçer ve gördüklerini, yaşadıklarını kopuz ezgileri eşliğinde oba halkına anlatır. Bu kişi, bir halk geleneği

olan destan ve hikâye anlatıcılığı geleneğini yaşatmaktadır. Bu geleneği de kopuz ile icra etmektedir.

1964 yılında yazdığı “Cıldızdarga Sayakat (Yıldızlara Seyahat)” isimli poemasıyla modern Kırgız şiirinde adeta bir miladı temsil eden, birçok şiir kitabı ve poemanın yazarı Süyünbay Eraliyev’in (Özbay, 2008: 84-85) “Küü (Ezgi)” isimli, “Kopuzcu Dayım Orozbay’ın anısına...” ithaf ettiği şiirinde de aynı temaya rastlanır. Aile eğlencesinin bir parçası olan, aile ocağının önünde toplanan ailenin çalıp dinlediği bir kopuzu anlatan şair, başköşesinde kopuz bulunan bir Kırgız evini betimlemiştir:

Mına emi,	İşte şimdi,
Uyabızda biz da çoгуu,	Yuvamızda biz de hep beraberiz,
Az-azdan calinga ötöt ottun çoгу.	Yavaş yavaş aleve geçer ateşin koru.
Tayatam komuz kayırıp tördö olturat,	Dayım kopuz tutup başköşede oturur,
Ben catam,	Ben yatarım,
Karap koyup kolomtonu.	Seyrederek ocağı.

(Eraliyev, 2009: 30)

Huzurlu bir yuva tasvirinde şair, kendini ocağa bakarak uzanırken betimlemiştir. Bu huzurlu “aile ocağı”nda başköşede kopuz durmaktadır. Kopuz, adeta o ailenin de bir üyesi gibidir, yeri her zaman için başköşedir. Tüm aile fertlerinin toplandığı huzurlu, mutlu anlarda çalınmak üzere başköşedeki saygın konumunda asılı duran Kırgız kopuzu; huzurun ve millî kültürün başat bir sembolü hâindedir.

Dini hassasiyetleri yoğun olan ve şiirlerinde bu hassasiyetini sıkça işleyen Kırgız Sadık Gavay, babasına ithaf ettiği “Memireyt Kasiyettüü Toonun Koynu... (Sessizdir Kutsal Dağın Koynu..)” şiirinde modern dünyadaki geleneksel bir sahneyi sunmuştur. Şiirde şairin babası, bir iş gününün akşamında ateşin başına oturup kopuz çalar ve güzel sesi ile kopuza eşlik ederek türkü söyler. Ateş başında aile büyüğünün kopuz çalıp şarkı söylemesi, Kırgızların yüzyıllardır gelenek hâline gelmiş bir eylemidir:

Kee tündör kamap koyup cilkıların,
Atakem ot boyunan orun alçu.
Komuzun koluna alıp... koştóp keede,
Koñur ün menen sekin ırdap kalçu...
Bazı geceler ağıla kapatıp yılıkaları,
Babacığım ateş başında yerini alırdı.
Kopuzunu eline alıp çaldığı zaman,
Hoş sesi ile yavaşça türkü söylerdi...

(Gavay, 2003: 57)

5. 1. 1. Asırları Aşıp Gelen Kopuz

Kopuz, geleneksel şölenlerin ve aile eğlencelerinin başat unsuru olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca kopuzun asırlar boyunca Kırgız halkının kültürünün bir parçası olarak yaşaması, yüzyılları aşarak günümüze gelmesi ve canlı bir halk kültürü değeri olarak hâlen varlığını sürdürmesi modern Kırgız şiirinde kopuz etrafında oluşturulmuş olan bir diğer temadır. Kopuzun eski devirlerden bugüne Kırgız kültürünün önemli bir ögesi olması, bilinmeyen ve çok eski tarihî dönemlerde icat edilip asırları aşarak günümüze ulaşması şiirlere konu olmuştur.

Bir “ata-baba mirası” olarak Kırgız kopuzu sembolünü barındıran şiirlere bir örnek olarak geleneksel sözlü edebiyat kökenli Kırgız şairi Alımkul Üsönbayev’in “Komuz (Kopuz)” şiirinde kopuz, birçok betimlemenin yanında “ataların çaldığı kopuz” olarak nitelendirilmiştir:

Tilge coldoş, üngö dem,
Komuzdu koşup ırdaylı.
Bababız çertken bul komuz,
Barkına cetip sıylaylı.
Dile yoldaş, üne dem,
Kopuzu alıp türkü söyleyelim.
Atalarımızın çaldığı bu kopuzun
Değerini bilip hürmet eyleyelim.

(TDTEA, 2005a: 364)

“Dile yoldaş, sese dem” gibi kopuzun sanatsallığının manevî betimlemelerinin yanında kopuz “Kırgızların atalarının çaldığı” değerli ve muteber bir çalgıdır. Değerli ve muteber olan ve bugün dahi Kırgız Türklerinin hayatında önemli yeri olan kopuzun atalar tarafından çalınması, kopuzun bir ata yadigârı olduğunu, dolayısıyla asırlar öncesinden bugüne bir kültür mirası olarak geldiğini anlatan bir tabirdir.

Alımkul Üsönbayev burada kopuzun asırlar önce Kırgızların ataları tarafından çalındığını, asırları aşarak bugüne kadar geldiğini vurgulamıştır.

1934 yılında “Lenincil Caş” gazetesinde “Caş Tilek (Genç Dilek)” adlı şiirinin yayınlanmasıyla edebiyat dünyasında giriş yapan ve edebî hayatı boyunca yazdığı şiir ve düzyazı eserlerle adından sıkça söz ettiren Kırgız edebiyatçı Nasirdin Baytemirov’un (Artıkbayev, 2013: 464-478) “Kıl Komuz (Kılkopuz)” şiirinde de kopuzun asırlar öncesinden bugüne geldiği anlatılır. Buradaki kopuz üç telli kopuz değil, iki telli yaylı kılkopuzdur:

Kılımdardı kırkıp ötkön kıl komuz,	Yüzyılları kırıp geçen kılkopuz,
Özünçö ele düynö emespi bul komuz.	Tek başına bir dünya değil mi bu kopuz.
Kılım sırn küügö sala alıñız,	Yüzyılların sırnını ezgiye salınız,
Anık ele siz komuzçu bolsoñuz.	Gerçek manada siz kopuzcu olsanız.

(Baytemirov, 1988: 39)

Şiire göre kılkopuz asırları aşıp günümüze kadar ulaşmış bir Kırgız halk kültürü ögesidir. Kılkopuz, asırlardan beri Kırgız halkı tarafından çalınmasına bağlı olarak, tek başına bir dünya barındıracak kadar sırlı ve hikmetlidir. Onu çalan kılkopuzcu, kılkopuzun asırlardan beri ulaştığı sırları ezgiye dönüştürmektedir.

Baytemirov, “Komuz Çertse (Kopuz Çalınca)” şiirinde de kopuz ile “asırların akıp gitmesi” durumu arasında bağlantı kurmuştur:

Komuz çertse sen da, men da cuurulduk,	Kopuz çalınca sen de, ben de yoğrulduk,
Kılımdardı kırkkan öñdüü tuurulduk.	Yüzyılları devirmiş gibi doğrulduk.
Zakımdagan sansız ötkön kündördün,	Hızla geçip giden sayısız günlerin,
Salaasınan şıpırılıp suurulduk.	Nehrinde temizlendik, arındık.

(Baytemirov, 1988: 370)

Kopuz sesi, onu dinleyen iki kişinin iç dünyasında manevî bir “yoğrulma” yani olgunlaşma etkisi yaratmıştır. Bu olgunluk, kopuz sesinin etkisinden kaynaklanan ve “asırları devirip çıkmış” gibi hissettiren bir olgunluktur. Kopuzun bu etkiyi vermesi, onun da asırlardan beri süregelen kültürel gelenek sonucunda günümüze ulaşarak hâlâ yaşamasıyla bağlantılıdır. Şairin iki kişiye sınırlı bir zaman içerisinde adeta bir

zaman yolculuğu yaşatması ve bunun kopuz neticesinde olması, kopuzun asırlar süren yolculuğunun vurgulanması amacına yöneliktir.

Kopuz sayesinde yapılan “asırları deviren manevî yolculuk”, aynı zamanda kopuzu dinleyen bu iki kişiye “geçen sayısız günlerin nehrinden temizlenerek çıkma” hâlini yaşatmıştır. Kopuz, eski çağlardan bugüne kamların kullandığı bir çalgıdır. Kutsallığının bir yönünü de buradan alan kopuz, şifacı olarak toplumda konumlanan kamların şifa yeteneklerini kullanmalarında birer araçlardır. Kamlar, insanlara verecekleri şifayı kopuz aracılığıyla da verirlerdi ve onlara hem maddi hem de manevi bir arınma yaşatırlardı (İnan, 2000: 169). Kopuzun bu mistik özelliği, şiirde kullanılmış ve kopuzun tarihsel özellikleri ile başka bir bağlantı kurulmuştur.

Kaçkınbay Artıkbayev’in “Komuzçu (Kopuzcu)” şiirinde ise Kırgız kopuzunun soydan soya iletilerek geçmişten günümüze gelen bir kültürel öge olması ve bu tarihsel devir daim neticesinde halkın kopuza ve kopuzcuya duyduğu saygı vurgulanmıştır:

Bütkün beym kırgızımdın cürögünön,	Yaratılmış sanki Kırgızımın yüreğinden,
Ayaluu orundu eelep ar bir üydön.	Başköşeyi kapmış her bir evden.
Tukumdan tukum kuup kelgen komuz,	Nesiller boyu yaşayan kopuz,
Kazılıp bütkü eken senin düynöñ.	Ne kadar kazılsa da bitmez dünyan.

Andıktan komuzçunu urmat kılıp,	Bu yüzden kopuzcuya hürmet gösterdi,
El-curtum ezelteden canday süygön.	Halkım canı gibi sevdi ezelden beri.
Oşonun biri bolup men da azır,	Onlardan biri olarak şimdi ben de,
Tañdanıp tıñşap turam kızıp büyröm.	Huşuyla dinlerim hayret içinde.

(Artıkbayev, 2004: 50)

Şiirde anlatıldığına göre üç telli Kırgız kopuzu adeta Kırgız halkının yüreğinden doğmuş denebilecek kadar Kırgız halkıyla özdeşleşmiştir. Ayrıca kopuz, Kırgızlar arasında nesilden nesile iletilerek günümüze ulaşmış eski ve ulu bir enstrümandır. Bu nedenlerden ötürü de asırlardır can yoldaşları olan kopuza, dolayısıyla kopuzcuya Kırgız halkı derin bir hürmet ve sevgi beslemektedirler. Bunlara binâen şair de, Kırgız milletine mensup bir birey olarak kopuzu hayretle dinlediğini belirtmiştir.

Daha 13 yaşında şiirleri yayınlanmaya başlayan, 1953 yılında çıkardığı “Şumkar (Şahin)” adlı kitabıyla ünlene, 2004 yılında vefat eden, Alıkul Osmonov şiir ödülü sahibi Baydılda Sarnogoyev’in (TDTEA, 2005b: 80) “Komuzum (Kopuzum)” şiirinde de kopuzun asırları geçip günümüze geldiğine dair bir anlatım mevcuttur:

Kılımdın kozgop ar cılın,	Yıllarını bezeyip geçmişin,
Kubulcup çıkkan kayrıgıñ.	Zevk veren nağmelerin.
Kuralıp bütkön ceri okşoyt,	Kesiştiği yere benzer
Kubanıç menen kaygının.	Sevinçler ile kederlerin.

(Sarnogoyev, 1997: 324)

Sarnogoyev’in şiirinde Kırgız kopuzu için yazılmış bu dizelerde kopuz, yüzyılları sıra sıra süsleyerek aşip günümüze kadar ulaşmış bir değerdir. Kopuz, bu asırlar süren yolculuğu neticesinde dahi günümüze ulaştığında güzelliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Bunun yanında asırların yıpratamadığı üç telli Kırgız kopuzu, sevinç ve keder duygularının her ikisini de bünyesinde barındıran sırlı ve bilge bir çalgıdır.

1940’lı yıllardan beri şiir yazan Ergeşbay Uzakbayev ise kopuz sesini güzelliği, ululuk ve sonsuzluk anlamlarına bezenerek tasvir edilmiştir. Ergeşbay Uzakbayev’in “Tüştük Türmөktөрү (Öğle Yumakları)” şiirindeki dizeler böyle bu doğrultudadır:

Şiñgir, taza ünü komuz, kıyaktuu,	Çınla, temiz sesinle kopuz, kılkopuz.
Turmuş tınbay tañşıp turgan sıyaktuu.	Hayat durmadan ötüp durur gibi.
“Bul toolorgo kelip-ketpey murdaraak,	“Bu dağlara gelip gitmeden evvel,
Bolgon ekem, bolgon ekem uyattuu”...	Olmuştum, olmuştum ayıplı”...

(Uzakbayev, 2001: 98)

Şiirde hem telli bir çalgı olan kopuzun, hem de yaylı bir çalgı olan kılkopuzun sesi “temiz” diye nitelendirilmiştir. Kopuzun temiz sesli olması da onun ebediyen ahenkle çalmasıyla bağdaştırılmıştır. Kopuz ebediyen ötmüşçesine temiz bir sese sahiptir. Bu güzellemede kopuz temizlik ve ebediyetin bir sembolüdür. Burada, önceki şiirlerin aksine kopuzun geçmiş tarihten geldiği vurgusu değil, insan hayatı süresine kısılıp kalmadan, insan hayatını da aşan bir süre boyunca çalması temennisi

yüklenmiştir. Ergeşbay Uzakbayev'in şiirinde kopuz ve zaman arasındaki ilişki böyle kurulmuştur.

Süyünbay Eraliyev'in iki adet "Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)" başlıklı şiiri vardır. Bunların adları aynı olsa da içerikleri farklıdır. Birinci "Komuz Küüsü" şiirinde, Kırgız kopuzunun en eski çağlardan bugüne bir gelenek olarak geldiği ve birçok asır daha Kırgız halkı ile birlikte yaşayacağı vurgulanmıştır:

Komuz kelgen bayırtadan biz menen,	Kopuz ezelden geldi bizimle,
Bizdi uzatıp barat dağı kançaga!	Daha bizi uğurlayacak ebediyete!
Tirüülükto canga ırgal izdegen,	Dirilikte canına neşe arayan,
Ar kim ugup: "Kanbadım" deyt kansa da.	Dinleyenler "kanmadım" der kansa da.

Kopuzun neşelendirici etkisinin ve kopuz sesinin verdiği keyfe hiçbir zaman doyulamayacağını da vurgulandığı bu mısralarda kopuzun ezelden ebediyete kadar bu dünyada Kırgızlarla birlikte yaşayacağı ifade edilmiştir. Kopuz için "ezelden geldi" denilerek dünyanın ilk oluştuğu anlardan beri Kırgızlarla yaşadığı söylenmiş, mübalağa sanatı çerçevesinde kopuzun Kırgızların en eski kültürel miraslarından biri olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında "Daha bizi uğurlayacak ebediyete!" dizeleriyle de Kırgız kopuzunun eski çağlardan beri pek çok asrı devirerek günümüze geldiği, fakat daha çok uzun yıllar daha dünyada varolacağı öngörüsü yapılmıştır. "Bizi uğurlayacak ebediyete" ifadesi ise dünyada Kırgız Türkleri diye bir halk kalmasa da o çok ileri gelecekte dahi Kırgız kopuzunun yaşayacağı düşüncesinin belirtilmesidir. Kısacası şiirde kopuzun asırları devirerek bugüne geldiği ve nice asrı daha geçerek gelecekte de var olacağı vurgulanmıştır.

Eraliyev'in "Irlarıma (Şiirlerime)" şiirinde kopuz, Kırgızların en eski kültür ögesi olması yönünde bir vurguyla yer almıştır. Şiirde kopuzdan "Üç bin yıl öncesinden günümüze gelmiş kopuz" diye bahsedilir:

Köçkön bulut, akkan sudan aynımam:	Göçen bulut, akan sudan vazgeçmem:
Üç miñinçi cıldın alıs aylınan,	Üç bin yıl öncesinin uzak köyünden,
Kırgız bala çertip catkan komuzdun	Kırgız balasının çaldığı kopuzun
Bir kılına bir ün bolup kayırlam.	Bir teline bir ses olup takılırım.

(Eraliyev, 2009: 203)

Kopuzun geçmişten günümüze yaşayarak gelmesi, kopuzun zaman kavramının yıkıcılığına ve unutturuculuğuna karşı koymasındır. Bu tür anlatımlarda kopuz, zaman karşısında daha edilgen bir konumdayken bazı şiirlerde zamanın kopuz karşısında edilgen bir konuma düştüğü, kopuzun zamana nitel açıdan da hükmettiği gözlemlenir. Örneğin; Süyünbay Eraliyev'in "Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)" adlı şiirindeki kopuz da zaman kavramı ile ilgilidir ancak burada, diğer şiirlerdeki gibi zamanın kontrolü altında olan bir kopuzun aksine, zamana doğrudan hükmeden bir kopuzla karşılaşılır:

Miñ şookumda ekilengen kıldar da,	Bin gürültüde ikilenen teller de,
Bir zamatka buup taştap mezgildi,	Bir vakit boğup da atıp zamanı,
Bölüp münöt, saattarga, cıldarga,	Bölüp dakika, saatlere, yıllara,
Düynö bizge oposuzun sezirdi.	Dünya bize hainliğini sezirdi.

(Eraliyev, 1994: 88)

Şiirde geçen "tellerin çiftlenmesi" ifadesi kopuz tellerinin çalınarak titremesini anlatmaktadır. Çalınmakta olan kopuz "zamanı boğup atmakta" yani adeta zamanı bükmekte ve ona hükmetmektedir. Zamanı bükten kopuz onu dakika, saatlere, yıllara bölmekte; onunla dilediği gibi oynamaktadır. Şiire göre asırlardan bugüne kadar gelen Kırgız kopuzu, zamana hükmedecek manevî bir güce sahiptir.

Eraliyev'in yine "Komuz Küüsü" adını taşıyan farklı bir diğer şiirinde yine kopuz, zaman kavramına hükmetmektedir:

Kaçan kelgem, kayda turgan elem men?	Ne vakit geldim, nerelerdeydim ben?
Unutkanmın... Bilbeym mezgl cılğanın.	Unutmuşum, aymadım zamanın aktığını.
Canım gana çaşırınıp denemden,	Bir tek ruhum gizlenip bedenimden
Cattı sorup küüdön alğan cırgalın.	Emiyordu ezgiden çıkardığı lezzeti.

Şiirin başında şair kopuzdan Toktogul'un "Miñ Kıyal (Bin Hayal)" ezgisini dinlediğini ifade etmiştir. Bunun üzerinde bu kopuz ezgisinin kendisi ve tüm dinleyiciler üzerindeki etkisini nitelendiren şair, bu dörtlükte kopuz ezgisini

dinlediğinde nerede olduğunu ve ne zamandır kopuzu dinlediğini, hangi zaman diliminde olduğunu hatırlamadığını ifade etmiştir. Şair, zaman ve mekân kavramlarını belli bir süre için kaybetmiştir. Bu durumun sebebi, ruhunun “bedeninden bile gizlenerek” kopuz ezgisinin lezzetini, bir bebeğin emzik emmesi gibi dinlemesidir. Kopuz ezgisinin ahengi ve güzelliği, kopuz dinleyen şaire zaman ve mekân kavramlarını unutturmuştur. Kopuz, burada da zaman kavramına hükmeden bir konumdadır.

Nasirdin Baytemirov’un “Komuz Çertse (Kopuz Çalınca)” şiirinde zamanın kopuz karşısında bir başka şekilde edilgen durumda olması ile karşılaşılır:

Komuz çertse too solk etken okşodu,	Kopuz çalınca dağ sallanır gibi oldu,
Too deysiñbi? Mezgl tıñşay toktodu.	Tek dağ mı? Zaman dinlemeye koyuldu.
Balkim menin zarlap ötkön atakem,	Belki acılarla yaşayan babacığım,
Taş töşöngön şordu kezın kozgodu...	Taş döşeli o bedbaht zamanına hayıflandı.

(Baytemirov, 1988: 370)

Kopuz çalmanın, kopuz sesinin “dağları sallayan” bir etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Bu mecaz, kopuzun manevi gücünü vurgulama odaklı bir mübalağadır. Bu mecazın ardından kopuzun gücü tedricen yükseltilir ve “zaman bile kopuzu dinlemeye koyuldu” denir. Buradaki kopuz, Süyünbay Eraliyev’in şiirinde olduğu gibi zaman hükmetmektedir. Kopuz çalınırken zaman bile onu dinlemeye koyulmuştur. Zamanın kopuzu dinlemesi ve onun adeta esiri olması imajında zaman sadece kopuzun gücünü anlatmak için kullanılmamıştır. Zamandan kasıt, dörtlüğün son dizesinde belirtildiği üzere “zor zamanlar”dır. Sözlü edebiyatın kopuz şairlerinin “Zamana” akımına benzeyen bir biçimde kopuzun sesini dinleyen ve kopuzun sesini dinleyen babanın ağlamasına sebep olan zaman, Kırgızların eskiden taşın üzerinde uyuyacak kadar yoksul ve aciz durumda oldukları, zorlukla dolu bir zamandır. Kopuz, böyle zamanlara da Kırgız halkıyla birlikte tanıklık etmiş ve görüp geçirdiği bu zamanları nağmeleriyle anlatarak, o zorluklarla dolu günleri yaşamış olan eski nesillere ibretli bir nostalji yaşatmaktadır.

Şiirdeki bir diğer dörtlükte de kopuzun “bir asrı devirmesi” bir başka biçimde vurgulanmıştır. Kopuzcu, kopuz ile “bir asrı devir”miştir:

Komuz çertse bık ettirbey katırdı,   Kopuz çalınca gizliden sakladı,
Köñülümdü alıs cakka capırdı.   Gönlümü uzak tarafa savurdu.
Mına uşu cöpcönököy komuzga,   İşte böylece şu yalın kopuza,
Bir komuzçu balkim kılım batırdı...   Kopuzcu belki de bir asrı sığdırdı.

(Baytemirov, 1988: 370)

Kopuz, bu dörtlüğün ilk iki dizesinde onu dinleyen şairin gönlünü “uzak tarafa savur”muştur. Burada kopuzun mânevî ve fikirsel olarak etki gücü görülmektedir. Kopuzun dinleyicide uyandırdığı etki neticesinde onu bazen belli bir konuya yahut duyguya odaklayabilirken, bazen de o duygudan çok uzaklara da sürükleyebilmesi şiirde böyle yer almıştır ve bunun yanında kopuzcuların belki bir asrı kopuzun nağmelerine sığdırabildikleri vurgulanmıştır. Bu ifade, duygu durumu değişimi gücüne sahip olan kopuzun dinleyicilerin duygu ve düşünce dünyasında çok etkili değişiklikler yapabildiğine, dinleyicilerde ve kopuzcunun kendi nezdinde, kopuzda icra edilen sanatın kuvveti sayesinde zaman kavramının da izâfî bir noktaya gelebileceğine işaretir. Bu dizelerde kopuzcu ve kopuzun zaman kavramının dinamiklerini değiştirebildiğine dair bir anlatım mevcuttur.

Sooronbay Cusuyev’in “İrispay” adlı destanında da kopuzcunun kopuz çalışının dinleyicilerdeki hisleri yansıtılırken, zaman kavramının izâfiyetine bir gönderme yapılmıştır:

Oynotup kılga tırmaktı,   Tellere tırnağını vurup,
Oştontup çeber ırgaktı,   Kurdu ustaca heceyi,
Kıskartıp tündü komuzçu   Kısalttı geceyi kopuzcu
Kıyaldı, dildi cırgattı.   Hayalleri, yürekleri şad etti.

(Cusuyev, 1997: 125)

Şiirde yansıtılan sahnede kopuzcu, onu dinleyen ahaliye sunduğu kopuz dinletisinde dinleyicilerini neşelendirmiş; onların hayallerini ve yüreklerini şad etmiştir. Kopuzcunun kopuz çalışı sayesinde olumlu hisler uyandırdığı dinleyicilerin uzun ve sıkıcı gecesini adeta kısalttığı ifade edilen bölümde; kopuz çalan halk ozanı

kopuzunu öyle konuşurmuştur ki adeta zamanı bükerek insanlara neşe ve huzur vermiştir.

1969 yılında zengin duygu ve düşünce dünyasıyla romantik konuları ele aldığı “Ottu Süyöm” şiir kitabıyla modern Kırgız şiirinde önemli bir yer edinen Colon Mamıtov (TDOE, 2007: 655) “Toolugum (Dağlığım)”adlı şiirinde eski Kırgız hayatını işlemiş, eski çağlarda dağlık bölgelerde yaşayan Kırgız halkının geleneksel yaşantısından kesitler sunmuştur. Mamıtov şiirinde bu betimlemeleri yaparken, kopuzcunun kopuz çalması ile zaman arasında bir bağlantı kurmuştur:

Künün baştap azoolordu tokuştan, Toodo çaşap, zor turmuşka okuşkan. Tünü köktön cıldız uçkan öñdönüp, Attarının tuyagınan ot uçkan.	Gün başlar hayvanları eğerlemeyle, Dağda yaşayıp zorlu hayatı öğrendiler. Geceleyin gökten yıldız uçmuş gibi görünüp, Atlarının toynağından alev saçılan.
Kegin alıp kırıp kirgen otrotton, Kılıç şiltep kökürögün oygotkon. Şatıratıp ötkün ötkön kezderdey Şartıldatıp komuzda kol oynotkon.	Öcünü alıp kırıp girdi aniden Kılıç sallayıp göğsünü uyandırdı. Kırıp geçirip hızla geçen zamanlar gibi Atlarının toynağından alev saçılan.

(Mamıtov, 1991: 13)

Şiirde dağlık yaşamda vahşi hayvanlarla olan mücadeleden, dağlık hayatın zorluğundan, doğayla iç içe olunmasından bahsedildikten sonra kılıç kullanan bir insandan bahsedilmiştir. Bundan sonra, bu hayatın kültüren bir unsuru olarak kopuzun adı geçer. Kopuzun burada felsefi bir kullanımı da vardır. Zaman nasıl hızlıca akıp gidiyorsa, kopuzcu da kopuz çalarken elini öyle hızlı oynatmaktadır. Burada dağlık Kırgız halkının kültüründen bir parça olarak yer alan kopuz, aynı zamanda zamanın hızının sembolü olarak kullanılmıştır.

5. 1. 2. Kırgız Kültürünün Temel Öğeleri Arasında Kopuz

Kırgız kültürü asırlar öncesinden bugüne kadar kendine özgü kültürel ürünler üretmiştir. Bu kültürel ürünler belli bir zaman sonra olgunlaşarak Kırgız kültürünün orijinal unsurları olmuşlardır. Bu orijinal unsurlar artık Kırgız halk kültürünün

sembolü haline gelmişlerdir. Bunların en başında kopuz sayılabilirken öte yandan konargöçer Kırgız halkının “Boz Üy” denen çadırı, kımız, “ak kalpak” da en az kopuz kadar simgeleşmiş birer halk kültürü ögesi konumundadır.

Kırgız kültürünün bahsi geçen öğeleri bazı şiirlerde bir arada kullanılarak Kırgız kültürünü bütünlükle yansıtmının sembolik ve edebî bir yolu tercih edilmiştir. Süyünbay Eraliyev, “Kırgızdın İzin Karaymın (Kırgızın İzine Bakarım)” şiirinde böyle bir anlatım kalıbına başvurmuştur:

Birok ayran kalasın:	Fakat hayran kalırsın:
Korgogondoy balasın,	Korur gibi balasını,
Korgop alıp kelgenge -	Koruyup gelmesini;
Komuz, boz üy, “Manasın”.	Kopuz, boz ev, “Manas”ını.

(Eraliyev, 2009: 34)

Eraliyev’in bu şiiri, Kırgız halkının sahip olması gereken tarih bilinci üzerine yazılmıştır. Şiir boyunca Kırgız coğrafyasından ve Kırgız geleneksel yaşantısından bahsedilir. Şiirin son kısmında tarih bilinci “Tarih yazılmadan önce kâğıda / Sonradan gelen diğerleri / Bulsun diye yolunu şaşırınlar / Tamga bastılar taş” dizeleriyle vurgulanmıştır. Burada Hem Kırgız Türklerinin hem de bütün Türk halklarının ortak kültürel mirası olan “kaya resimleri”ne bir atıfta bulunmuş ve bu atalar mirasını Kırgızlar için gerekli olan tarih bilincinin sembolü olarak şiirine konumlandırmıştır. Bu dörtlükten sonra yer alan son dörtlükte ise Kırgızların aslında bu tarih bilincine zaten sahip olduklarını anlatmak için Kırgızların kendi kültürlerini adeta evlatlarını korur gibi asırlardan bu yana koruduklarını ifade etmiştir. Burada Kırgız kültürünü ve hatta Kırgız millî bilincini “Kopuz, Boz Ev, Manas” diye üçlü bir kodlamayla sembolleştirmiştir. Bu kodlamaya çok benzer bir diğer kodlama, 1960’lı yıllardan beri şiirler yazan Kırgız şair Baytemir Asanaliyev’in “Muras (Miras)” adlı şiirinde de vardır:

Ata-baba mirası:	Ata baba mirası:
Boz üy,	Boz üy,
Komuz,	Kopuz,
Ak kalpak.	Ak kalpak.

Unutpastan bulardı,
Urunalı ardaktap.
Ar bir kırgız balası,
Ak kaplaktı kiyişsin.
Ak boz üydö olturup,
Komuz çerte bilişsin!
Elin-cerin süyüşsün!

Unutmadan bunları,
Saygı gösterelim.
Her bir Kırgız balası,
Ak kalpak giysin.
Ak boz evde oturup,
Kopuz çalmayı bilsin!
Halkını, vatanını sevsin!

(Cañı Ala-Too, 2010b: 201)

Kalpak kültürü yalnızca Kırgızlara ait bir kültür değildir; lâkin Kırgızların kendilerine özgü kalpağı “ak kalpak” diye adlandırılır. Kendine öz bir biçimi olmasının yanında barındırdığı ve çeşitli toplumsal rollere bağlı olarak değişkenlik gösteren renkleri sayesinde orijinal bir simgeselliği de vardır. Beyaz keçeden yapılan ve dört parçadan müteşekkil ak kalpağın bölümlerine, desenlerine, renklerine bağlı olarak mitolojik, kültürel ve tarihsel anlamlar da halk tarafından yüklenmiştir (Arıkan ve Kallimci, 2008: 34-35). Bu nedenle Kırgız ak kalpağı başka şiirlerde olduğu gibi bu şiirlerde de Kırgız kültürünün sembollerinden biri olarak kopuz ve boz evin yanında yer alabilmiştir.

Eraliyev’in şiirindeki “kopuz, boz ev, Manas” üçlüsü gibi Asanaliyev’in şiirinde Manas’ın yerini “ak kalpak” almıştır ve “kopuz, boz ev, ak kalpak” üçlüsü, Kırgız halk kültür mirasının üçleme olarak bir sembolü olarak şiirde yer almıştır. Öyle ki, şiirde her bir Kırgız’ın vatanperverlik duygusunu tesis etmenin yolu ak kalpak giymesi, ak boz evde oturması ve kopuz çalabilmesidir. Şiirdeki “kopuz, boz ev, ak kalpak” üçlüsü, ata mirası halk kültürünün ve vatan sevgisinin sembolüdür.

Kocoş Musayev de şiirlerinde benzer bir kullanım söz konusudur. Şairin “Kırgız Eli (Kırgız Halkı)” adlı şiirinde ak kalpak ve kopuz, kıkopuz gibi enstrümanlar birlikte kullanılmıştır:

Kırgız eli, tüpkü tegi,
Cakşıldardın, cakşısı!
Ak kalpağı, tebeteyi,
Komuz, çooru, kıl kıyagı.
Kırgız eldin sıymıgı.

Kırgız halkı, eski kökü,
İyilerin en iyisi!
Ak kalpağı, başlığı,
Kopuz, kaval, kılkopuzu.
Kırgız halkının talihi.

(Musayev, 1997: 7)

Musayev'in şiirinde, Kırgız kültürünün müzik, giyim, edebiyat gibi çeşitli alanları işlenmiştir. Burada kopuz, kılkopuz ve kaval; kırgızların zengin müzikal mirasının bir parçası olarak sembolleştirilmiştir. Kutsal ak kalpak ise kopuzlarla birlikte Kırgız kültürünü bütünlüklü bir şekilde ifade etmek için şiirde kullanılmıştır. Kocoş Musayev'in "Kırgızdardın İntımagı Kırgız Sırı (Kırgızların Birliğı Kırgız Sırı)" adlı bir diğer şiirinde ise Kırgız kültür öğeleri ak kalpak ve kopuz; Manas ve kımız ile yan yanadır:

Kırgızdardın,
Düynö cüzün düñgürötkön
Manası bar.
Kırgızdardın,
Bal tatıgan, kımızı bar.
Kırgızdardın,
Kızıl cüzdüü, kızdarı bar.
Kırgızdardın,
Sıymıktangan, ak kalpağı,
komuzu bar.

Kırgızların,
Yeryüzünü kasıp kavuran
Manas'ı var.
Kırgızların,
Bal gibi tatlı kımızı var.
Kırgızların,
Pembe yanaklı kızları var.
Kırgızların,
İftihar ettiğı ak kalpağı,
kopuzu var.

(Musayev, 1997: 9)

Kırgızların sahip olduğı kültürel değerlerin sıralandığı şiirde millî iftihar sembolü olarak verilen Manas'ın yanına kımız, Kırgız kızları ve ak kalpak ile kopuz sıralanmıştır. Şiirde Kırgız halk kültürünün başat sembolleri, ulusal onur sembolü Manas; "tatlı" olarak betimlenen ve böylece tatlı bir yaşamın, yani refahın simgesi olarak kullanılan "kımız"; Kırgız soyunun estetik güzelliğinin sembolü olarak

“pembe yanaklı Kırgız kızları” ile birlikte ulusal iftihar kaynağı olarak “ak kalpak ve kopuz” bir arada kullanılmıştır.

Musayev, “Ak Kaplak, Komuzuñ Iyık Nerse (Ak Kalpak ve Komuzun Kutsal Şeylerdir)” şiirinde de Kırgız ak kalpağı ve kopuzunu bir arada kullanmış ve bunların kutsallığını vurgulamıştır:

Eliñ menen bir törölgön, al komuz.	Halkın ile birlikte doğdu bu kopuz.
Eliñ menen çaşay beret, aynıksız.	Halkın ile yaşayıverir, şüpheşiz.
El sıymıgı, kadir tutkan, ak kalpak.	Halkın övüncü, değerli, ak kalpak.
Bul eköönü, kaday adam, caratat.	Bu ikisini nasıl bir insan yaratmıştır.
Teñir ata, Umay Ene, Kolu tiygen,	Tengri Ata, Umay Ana'nın eli değmiş
Kırgız için, baa cetpegen, ıyık nerse!	Kırgız için paha biçilemez kutsal şey!
Tüşüngöngö, eger bilse!	Anlayana, eğer biliyorsa!

(Musayev, 1997: 44)

Şiirde önce kopuz anlatılmış ve kopuz için “Kırgız halkı ile birlikte doğdu ve Kırgız halkı ile birlikte yaşar” denmiştir. Kopuzun Kırgız halkı ile yaşıt olduğu ve eski tarihten günümüze asırları aşarak geldiği, günümüzde de Kırgızların önemli bir halk kültürü ögesi olduğu ifade edilmiştir. Ardından Kırgız ak kalpağına geçilmiş ve ak kalpak için “halkın övüncü, değerli” gibi müspet nitelendirmeler kullanılmıştır. Şair, ak kalpak ve kopuz için “nasıl bir kişi bu ikisini yaratmış ki?” diyerek bunların mucitlerinin tasavvur edilemeyecek derece değerli bir insan olduğunu anlatmıştır. Ak kalpak ve kopuzun mucitleri elbette bilinen kişiler olmamakla birlikte aslında asırlarca ilerleyen, gelişen halk kültürünün öğeleridir. Dolayısıyla ak kalpak ve kopuzun mucidi aslında Kırgız halkıdır. Şair burada Kırgız halkının maharetini yüceltmektedir. Musayev bu “paha biçilemeyecek derecede kutsal iki şey”in kutsallığını “Tengri Ata ve Umay Ana'nın eli değmiş” gibi diye tanımlamıştır. Böylece hem eski Kırgız ve ortak Türk tarihini selamlamış, hem de eski Türk inancının başat iki unsuru olan eril Tengri ve dişil Umay'ın isimlerini şiirinde ak kalpak ve kopuzu nitelendirirken geçirerek bu iki halk kültürü öğesinin kutsallığının derecesini muazzam bir ölçüye oturtmuştur.

Baydılda Sarnogoyev'in "Komuzum (Kopuzum)" şiirinde ise "Kopuz, Ala-Too, Ak Kalpak" üçlemesi görülmektedir:

Ala-Too kaysı, el kaysı...	Ala Too nerde, halk nerde...
Ak kalpak kaysı, sen kaysı...	Ak kalpak nerde, sen nerde...
Siler bar cerde men erke,	Siz varsanız ben hürüm,
Siler çok kezde men cartı.	Siz yoksanız ben nerde?..

(Sarnogoyev, 1997: 325)

Sarnogoyev, şiir boyunca kopuza seslenmekte ve ondan bahsetmektedir. Bu nedenle dörtlükte "sen" diye hitap ettiği şey kopuzdur. Şiirde Ala-Too ile sembolize edilen şey ise Kırgız yurdudur. Ala-Too ile Kırgızistan'ı sembolize eden şair, ak kalpaktan sonra kopuzdan bahsederek Kırgız halk kültürünün iki başat sembolü olarak ak kalpak ile kopuzu birbirine denk tutmuştur. Böylece Kırgız kültürünü ve milli varlığını "Ala-Too, Ak Kalpak, Kopuz" diye kodlayan Sarnogoyev, dörtlüğün sonunda bunlar var olunca özgür olduğunu, bunlardan mahrum kalınca ise kendini yokmuş gibi hissettiğini belirtmiştir.

5. 1. 3. Kırgız Halk Müziğinin Sembolü Olarak Kopuz

Kopuz, Kırgız halk kültürü içerisindeki özel bir alanın, geleneksel halk müziğinin temel taşıdır. Kırgız Türklerinin geleneksel müziğinin yaşatıcısı olan kopuzun şölen ve toy gibi halk etkinliklerinden ve onun manevî yahut felsefî yönünden ziyade doğrudan bir enstrüman olduğu, halk müziğinin parçası olduğu vurgusu da şiirlerde rastlanan bir durumdur. Örneğin; ünlü manasçı Tımbek Capı Uulu'nun oğlu Kırgız şair ve destancı Aktan Tımbekov'un (TDTEA, 2005a: 350) "Beşik İrı (Ninni)" şiiri, doğrudan halk edebiyatı ve halk müziği eseri olan "ninni" formatında yazılmıştır:

Kopuz çertip, ırdagan	Kopuz çalıp, şiir söyleyen
Akın bolor bekensiñ?	Ozan mıymışsın?
Kulatıp coonu kaçırğan	Yıkıp düşmanı kaçırın
Baatır bolor bekensiñ?	Kahraman mıymışsın?

(Kırgız Poeziyasının Antologiyası, 2000: 58)

“Ninni” şiirinde şair; yani “ebeveyn”; bebeğine hitap etmektedir. Ona güzel sıfatlar ve güzel dilekler ileten şair, bu güzel sıfatlara ozanlık ile başlamıştır. Akabinde yiğitlik sıfatlarının ve “Manas, Kanıkey, Semetey” isimlerinin geçirildiği şiirde ozanlık da yiğitlik gibi Kırgız millî övünç değerlerinden biri olarak kullanılmıştır. Bu halde “kopuz çalan ozan” kavramı, Kırgız kültürünün millî övünç kaynaklarından bir parçası olan ozanlığın bir sembolü olarak şiirde yer almıştır.

1933 yılında kolhozcu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve asıl mesleği veteriner olmasına rağmen 1960’lı yıllarda gazetelerde çalışmaya başlayan, ilk şiir kitabı çocuklar için olan şair Barktabas Abakirov’un (TDTEA, 2005b: 102) “Muras (Miras)” adlı şiirinde Kırgız halk müziği çalgıları sıralanmıştır:

Komuz, çoor sayrasın,	Kopuz, kaval çalsın
Temir komuz aldan asıl	Demir kopuz önden asıl
Sıbızgıgan kıl kıyak	Sıbızgıyla kılkopuz
Kılım köçün candasın	Asrın akışını canlandırırsın.

(Abakirov, 1997: 101)

Kırgız kültürel mirasının resmedildiği bu şiirde Kırgız millî çalgılarına yer verilmiştir. Şiirde, Kırgızların üflemeli çalgıları olan kaval ve Sıbızgı’nın yanında telli, “kakmalı” ve yaylı çalgılar olarak Kırgız millî müzik aletleri kopuz, demir kopuz ve kılkopuz da sıralanmış; bunların “asrın akışını canlandıracağı” ifade edilmiştir.

Günümüz Kırgız şairlerinden Cediger Salaay İbrayım Uulu “Men Kırgızımın (Ben Kırgız’ım)” şiirinde Kırgız halkının sanatsal becerilerinden bahsetmiş ve Kırgızların sanat ile yükseleceğini söylemiştir:

Kırgız kutu – bul kırgızdın önörü,	Kırgız kutu, işte budur Kırgız’ın hüneri,
Tökmölüğü, manasçılık, bölöğü...	Ozanlığı, Manasçılık, diğerleri...
Üç kıl komuz – bütündöy bir orkestr,	Üç telli kopuz, başlı başına bir orkestra,
Önör menen kırgız örgö cönödü.	Sanat ile Kırgız yukarıya yükseldi.

Üç kıl komuz, ıylap, sızdap, burkurap,	Üç telli kopuz; ağlar, sızlar, yaş döker,
--	---

Camakçı akın, comokçu ır kurap,
Küpüldötüp kün-tün aytam Manastı,
Manasımda tübölüktüü sır turat.

İrticalî ozan, masalcı şiir yazar,
Durmadan gece gündüz söylerim Manas'ı.
Manas'ımda derinlikli sır saklı.

(Cañı Ala-Too, 2009: 142)

Şiire göre Kırgız halkının kutlu hünerleri arasında ozanlık ve Manascılık gelenekleri ön plandadır. Kırgız halk müziği öyle derinliklidir ki Kırgızların üç telli kopuzu; adeta “başlı başına bir orkestra”dır. Şiirde anlatıldığına göre Kırgız kopuzu, dev bir orkestranın ortaya koyduğu müzikal ürünü tek başına icra edebilmektedir. Bu hem müzikal anlamda olmakla birlikte, hem de duygusal anlamdadır. Çünkü şair diğer dörtlükte kopuzun “ağlayıp, sızladığından” dem vurur. Üç telli Kırgız kopuzu; hem müzikal olarak başlı başına bir orkestranın müzikal yeterliliğine sahiptir; hem de insanın mânevî dünyasına etki eder. Bu şiirde Kırgız kopuzunun müzikal değeri tüm yönleriyle aktarılmıştır.

5. 1. 4. Bilge ve Sırlı Kopuz

Kırgız kopuzu yüzyıllar boyunca Kırgız halkına yoldaşlık etmiş, Kırgızlar acılarını, mutluluklarını, millî tarihlerini ve gururlarını yansıtan destanlarını kopuzda çaldıkları ezgilerde dile getirmiş, bazen de kendi duygularını bu kopuz ezgilerinde gizlemişlerdir. Bunların ötesinde kamlar da mistik yolculuklarına vesile olarak kopuzu bir ritüel aracı olarak kullanmışlardır (İnan, 2000: 93). Tüm bunların ışığında Kırgız halkının geleneksel kültürünün baş tacı kopuz, Kırgız şairleri tarafından “bilge” ve “sırlı” olarak nitelendirilmiştir.

Kopuzun “sırlara mâlik” ve “bilge” olması fikrine binâen; Alıkul Osmonov’un “Osuyat (Vasiyet)” adlı şiirinde kopuzdan “bin telli” diye bahsedilmektedir:

Kıyalı komuz miñ kıldıu,
Çertilse küüsü köp sırluu.
Ömürdün özü sıyaktuu –
Cumşak, tattuu cıpcıluu.

Hayalî kopuz bin telli,
Çalınsa ezgisi pek sırlı.
Ömrün kendisi gibi
Yumuşak, tatlı, ıp-ılık.

(Osmonov, 1990: 9)

Osmonov'un bu şiirine göre Kırgız kopuzu, sırlar gizli olan hikmetli bir çalgıdır. Mana derinliği vardır, ulu ve bilgedir. Burada kopuzu “bin telli” olarak nitelendiren şair; kopuzda pek çok sırların ve bilgeliklerin meftun olduğunu ifade etmiştir. Bu yönden bu şiirde kopuz, temel olarak bilgelik vasfı ile anılmıştır. Kopuz, Alik Akimaliyev'in “Acıraşuu Elegiyası (Ayrılık Ağıdı)” şiirinde de “bin telli” olarak nitelendirilmiştir:

Kızganiç, ıza menen caralangam	Kıskançlık, zulüm ile yaralandım,
Bir cılda men cüz çaşka karıp kalgam.	Bir yılda ben yüz yaşıma bastım.
Çertemin miñ kıl tamır cürök komuz,	Çalarım bin telli kök yürekli kopuzu,
Can teñim – kıska taalay, alıksı arman.	Can bedenim, kısa talih, uzaktaki huzur.

(Akimaliyev, 2008: 66)

Buradaki “bin telli” olma durumu da yine Osmonov'un şiirinde olduğu gibi bilgelikle ilgilidir. Şair, “bin telli” ifadesinin geçtiği dizenin hemen öncesinde “bir yılda yüz yaşına” geldiğini, yani zorluklar neticesinde olgunlaştığını ifade etmiştir. Eriştiği olgunluğun ve onun neticesinde elde ettiği bilgeliğin sayesinde “bin telli” bir kopuz çaldığı söyleyen şair; kendi kaderini “talihli kısa bir süreç ve ümit edilen uzaktaki bir huzur” olarak nitelendirir. Bu tanımı, ulaştığı bilgelik sayesinde yapabilmektedir. Bu nedenle Akimaliyev'in kopuzu nitelendirmek için kullandığı “bin telli” ifadesi, Osmonov'ununki gibi “bilgelik” anlamındadır.

1960'lı yıllarda edebiyat dünyasına giriş yapan ve döneminde adından çok söz ettirerek yeni bir şiir üslubu inşa etmeyi başarmış Omor Sultanov (TDOE, 2007: 654-655) da “Öksüp, Öksüp Iylap Aldım Uurdanıp (İçlenir İçlenir Ağlarım Gizli Gizli)” adlı şiirinde de kopuz bilgelikle bağlantılandırılmıştır:

Komuzdagı atasınday daana ele,	Kopuzdaki atası gibi bilge idi,
Münözü da too suusunday şar ele.	Karakteri de dağ suyu gibi tez idi.
Basıp bara catsa maga körünçü,	Basıp gidiyorsa bana görünür,
Paygambardın balasınday tak ele.	Peygamber evladı gibi dürüst idi.

Omor Sultanov bu şiirinde Nurlan Eşmambetov'un iyi özelliklerinden bahsedilmiştir. Aynı dörtlükte Eşmambetov'un dürüstlüğü “peygamber evladı” dürüstlüğüne,

karakteri de “dağ suyu”na benetlenmiştir. Buna mukabil bilgeliği ise “kopuzdaki atası gibi” diye nitelendirilmiştir. Şiirde bilgeliğin kopuz aracılığıyla nitelendirilmesi tercih edilmiştir. Bu açıdan şiirde kopuz, bilgeliğin sembolüdür.

Baydılda Sarnogoyev de kopuzu, pek çok özelliğinin yanında bilge olarak niteleyen Kırgız şairlerindedir. Şairin “Komuzum (Kopuzum)” şiirinde kopuz, “hatip dilli” olarak nitelendirilmiştir:

Çeberdin tiyse kol uçu,	Ustanın değse elinin ucu,
Çer cazgan mukam dobuşu.	Sıkıntıyı alır makamın ünü.
Çertilip keldiñ bayırtan,	Çalına geldin kadim çağdan
Çeçen til Kırgız komuzu.	Hatip dilli Kırgız kopuzu.

(Sarnogoyev, 1997: 324)

Şaire göre kopuz sesi can sıkıntısını bitiren bir özelliğe mâliktir. Kadim çağlardan beri çalına gelen Kırgız kopuzu şiirde, kadim ezgileri ve asırlardan beri söylenen, hikmetli sözler içeren türküleri nedeniyle “hatip dilli” olarak tarif edilmiştir.

Kazakistan’da elçilik görevi de yürüten önemli Kırgız şairi Akbar Rıskulov (TDTEA, 2005b: 477) nasihatın öneminden bahsettiği “Nasıykat (Nasihat)” şiirinde bu önemi kopuz çalgısı aracılığıyla ifade etmiştir:

...O, mezgildin öktömdüğü, ıldamdığı!	...Hayret zamanın kuvvetine, hızına!
Kanday kezde caraldı eken "Sıngan bugu"?	Ne zaman yaratıldı acaba "Kırılan Bugu"
Komuz kılın birindetip,	Kopuzun tellerini bir bir,
Dirildetip nasaat ır kaldı.ı.	Titreterek çalınan nasihat şarkısı mı kaldı?

(TDTEA, 2005b: 477)

Şair şiirde bir nasihat şarkısından bahsetmiştir. “Nasihat şarkısı çalan tek bir kopuz kaldı mı acaba?” diyerek aslında içinde bulunduğumuz çağlarda öğüt vermek gibi bir vasfa sahip hiç kimsenin olmadığından şikâyet etmektedir. Bu şikâyetini ise “kopuz tellerini bir bir titreten bir nasihat şarkısı çalmak” imajıyla vererek kopuzu nasihat vermenin, dolayısıyla bilgeliği ifade etmenin edebî bir aracı olarak şiirinde kullanmıştır.

Nasirdin Baytemirov, “Çertegör Komuz Abıška (Kopuz Çaladur, İhtiyar!)” adlı şiirinde kopuzu doğrudan “bilge” olarak sıfatlandırmasa da ihtiyar bir kopuzcunun ağzından bilge sözler etmektedir:

Çertegör komuz abıška,	Çalıver kopuzunu usta,
Köñülüm uçsun alıska.	Gönlüm uçsun uzaklara.
Kılımdan kılım arıtıp,	Asırdan asra gezinip,
Kıylalar tüşsün carıška.	Başlasın hayaller yarışa.

(Baytemirov, 1988: 352)

Şiirin başında kopuzcu ihtiyara “Çal kopuzunu!” diye seslenen şair; şiir boyunca bu ihtiyar kopuzcunun çaldıklarını anlatır. Kopuzcu, kopuzu aracılığıyla okura doğa, insanlar, duygusal ilişkiler, mevsimler, çocukluk, gençlik, yaşlılık, akıl, emeğin önemi, ömür, duygu ve düşünceler hakkında hikmetli sözler söylemekte ve öğütler vermektedir.

Raykan Şükürbekov’un “Komuz Menen (Kopuz İle)” şiirinde ise farklı bir durum vardır. Şiirin isminde kopuz geçmesine rağmen hiçbir dizesinde kopuz kelimesi geçmemektedir. Şair, şiirini bir kopuz şiiri formunda yazmıştır ve şiirde dile getirdiklerini bir kopuzcu ozanın ağzından söylemiştir. Şair, böylece kopuzcunun ağzından bilge sözler ve öğütler vermiştir. Şiirine “söze nasihat ile başlayalım” diye başlayan Şükürbekov, bilge sözlerini toprağın ve toprağı işlemenin önemiyle açmıştır:

Baştasak sözdü termeden,	Başlasak söze nasihatten,
Baykasak turmuş cer menen.	Dikkat eylesen hayat toprak ile.
İrdasak elge termeden,	Şiir söylesek halka nasihatten,
El-curttun künü cer menen.	İnsanların günü toprak ile.

(Cañı Ala-Too, 2012b: 170)

Şiirin neredeyse yarısı, toprağa emek göstermenin ehemmiyetiyle alakalıdır. Şairin toprak ile ilgili verdiği öğütler ve bilge sözler; Âşık Veysel Şatıroğlu’nun “Koyun verdi, kuzu verdi / Verdi, et verdi; verdi, süt verdi / Kazma ile dövmeyince kıt verdi / Benim sadık yârim kara topraktır” dizelerine benzemektedir:

El koluna tiygeni,
Kulpunup çıktı kara cer.
Raket olup atılıp,
Culkunup çıktı kara cer.
(...)
Suuları mayga aylanıp,
Şam bolup catat kara cer.
Topuragi cuurulup,
Nan olup catat kara cer.

Halkın eli değince,
Rengarek oluverdi kara toprak.
Roket olup atıldı,
Çırpınıp çıktı kara toprak.
(...)
Suları yağa dönüşüp,
Mum oluyor kara toprak.
Toprağı yoğrulup,
Ekmek oluyor kara toprak.

(Cañı Ala-Too, 2012b: 170)

Halkın toprağı layıkıyla işleme durumu da kendisine gösterilen emeğin karşılığını mutlaka vereceğinden bahsedilen şiirde, bu düşüncenin akabinde insanların emeği vurgulanır. Emek ve emekçilik övülürken bunların aydınlık bir geleceğe yol açacağını, çalışmaktan kaçıp serserilik eden insanların aydınlık yüzü göremeyeceğini, halkın sözünden çıkmamak gerektiğini ve tüm Sovyet halklarının kardeş olduğunu bilge sözler ve öğütlerle şiir boyunca dile getiren şair, kopuz türküsü formundaki şiirini yazmasındaki temel sebebin bilgelik olduğunu şu dizelerle açıklamıştır:

Çeçendin işi sayramak,
Sözdü kurap saymalap.
Kañgıp cürgön naadanga,
Kara cer beti taygalak.

Hatibin işi güzel söz söylemek,
Sözü kurup nakış gibi işlemek.
Boş dolaşan nâdâna,
Kara toprağa basmak bile haramdır.

(Cañı Ala-Too, 2012b: 174)

Bu dizelerin ardından ise “yoldaşlığın, Komünist Parti’nin ve Lenin’e verilmesi gereken değer” önemi vurgulandıktan sonra Kırgız halkının talihli günleri görmesinin Komünist Parti önderliğinde olacağını söylenip şiir sonlandırılır. Görüldüğü üzere Raykan Şükürbekov, düşüncelerini bir bilgelik vurgusu aracılığıyla verme kaygısı sonucunda şiirinin başlığını “Komuz Menen (Kopuz İle)” koymuş ve şiiri de bir kopuz türküsü formunda, kopuzcu bir ozanın ağzında yazmıştır. Şair,

şiiirinde söylediği bilge sözler ve verdiği öğütleri destekleyici nitelikte kurguladığı bilgelik vurgusunu, kopuz sayesinde tamamlamıştır.

Şükürbekov'un "Komuzçuga (Kopuzcuya)" adlı şiiirinde ise kopuz "sırları derin" diye nitelendirilmiştir:

Kanbadım uksam dağı otuz cılı,	Doymadım duysam dahi otuz yıldır,
Tañkaltkan sıırı tereñ komuz kılı,	Kopuz telinin derin sıırı hayrete düşürür,
Düynönü çark köpölök aylandırar,	Dünyayı köşe bucak dolaştırır,
Şıktanıp çın tüşünüp uksañ munu,	Canlanıp gerçekten anlayıp dinlesen onu,
Küü degen kandan çıkan ölbös eles...	Ezgi adlı kanından çıkan ölümsüz siluet..

Şair, şiiirinde otuz senedir kopuz ezgileri dinlemesine rağmen kopuz müziğine hala doymadığını ifade etmiştir. Doymaması, hem kopuzun güzelliğinden, hem de derin sırları bünyesinde muhafaza etmesinden kaynaklanmaktadır. Derin sırları ihtiva eden bilge kopuz, dinleyicilerine "dünyayı köşe bucak dolaştırmaktadır". Bu denli güzel, sırlı ve bilge olan kopuzu ve ondan çıkan "ölümsüz bir silüet" olarak kopuz ezgilerinin bilinmesini okuyucusundan talep eden şair, şiiirinde kopuzu "derin sırlı" ve "bilge" sıfatları ile donatmıştır.

Modern Kırgız şiiirinde kopuzun geleneksel Kırgız halk kültürünün bir sembolü olarak yansıtılması, beş çeşit tema etrafında gerçekleştirilmiştir. Kırgız halk geleneğinin önemli parçalarından şölen ve toy eğlencelerinin başat unsuru olarak konumlandırılan Kırgız kopuzuna şiiirlerin bir kısmında, tüm obanın yahut köyün topyekün katılım gösterdiği şölen sahnelerinin betimlemelerinde karşılaşılrken kopuz kimi şiiirlerde de bir Kırgız ailesinin ateş başındaki küçük bir akşam eğlencesinin parçası olarak yansıtılmıştır.

Kırgız halk kültürünün köklü bir tarihe sahip olduğu vurgusunda kopuzun bir sembol kullanıldığı şiiirlerde, kopuz "asırları devirip bugüne kadar yaşaya gelen" sıfatlandırması yapılmıştır. Bu anlatım yoluna bağlı olarak zaman kavramının kopuz karşısında edilgen bir hâlde olduğu şiiirler de mevcuttur. Bu konu etrafında oluşturulan kopuz sembolü bazen somutlaştırılmış bir karakter olarak zamanı bile kendi güzel sesine kulak vermeye zorlarken, bazen de kopuzu dinleyen kişinin

zaman algısı değişir ve zamanın nasıl hızlıca geçtiğini anlayamayan dinleyici ile kısa bir zamanın ona uzun bir zaman gibi geldiği dinleyici olarak iki tip oluşur.

Kırgız geleneksel halk kültürünün şiirsel bir yolla anlatılmasında kopuzun yanında başka sembollerden de yararlandığı olmuştur. Kırgız halk kültürünü şiirlerinde anlatan Kırgız şairleri; halk kültürünün temel sembolleri olarak Orta Asya Türklüğünün göçebe yaşam tarzının kendine has evi olan çadırlarını, yani “Boz Üy”leri, bunun yanında diğer önemli öğeler olan kımız, Akkalpak, Ala-Too, Manas ve doğal olarak üç telli Kırgız kopuzunu kullanmışlardır.

Kopuzun her şeyden önce bir halk müziği çalgısı olmasına karşılık da şiirler yazılmıştır. Bu şiirlerde halk müziğinden örnekler verilmesinin yanında temelde Kırgız kültürünün zenginliğine bir örnek olarak halk müziği gösterilmiş; halk müziğinden bahsedilirken Kırgız halk müziğinin temel yaşatıcısı olan üç telli Kırgız kopuzu diğer Kırgız halk enstrumanlarıyla birlikte anılmıştır.

Kırgız Türklerinin asırlardan beri can yoldaşı sayılabilecek kopuz çalgısının betimlenmesi noktasında şairler, kadim kültürün sembolü olarak konumlandıkları kopuzu birçok yerde “bilge” ve “sırlı” olarak nitelendirmişlerdir. Kopuza bilge ve sırlı demek, aynı zamanda Kırgız halk kültürüne ve bu kültürü oluşturan Kırgız halkına da bilge ve sırlara mâlik demekle eşdeğerdir. Kırgız şairleri, tüm bu anlatılar çerçevesinde Kırgız halkını yüceltmek için geleneksel halk kültürünü, halk kültürünü sembolleştirmek için de kopuzu bir sembol olarak kullanmayı tercih etmişlerdir.

5. 2. Kopuz: Şairlerin ve Halk Ozanlarının Yâreni

Eski çağlardan bugüne süregelen bir durum olarak ozanlık ve dolayısıyla kopuzculuk Kırgız Türkleri arasında her zaman muteber bir meslek olmuş, kopuz çalan halk ozanları halk arasında daima saygı görmüş ve el üstünde tutulmuşlardır. Eski dönemde kopuzcu ozanların halk nezdinde saygınlığı o kadar yüksekti ki radyo, televizyon gibi haberleşme araçlarının olmadığı dönemlerde halk ozanları bu işlevi de yerine getirmişlerdir. Bu yüzden zenginler dahi kendi propaganda araçları olarak kullanmak için kopuzcu halk ozanlarını kendi saflarına çekmeye çalışmışlardır (Artıkbayev, 2013: 38). Kırgız kültüründe bu denli mühim bir yer kaplayan kopuzculuk sanatının anlatıldığı şiirlere modern Kırgız şiirinde rastlamak

mümkündür. Temirkul Ümötaliyev'in "Bir Şiltender (Anlık Şiirler)" adlı şiirinde ozanın ve kopuzun halk arasındaki saygın mertebesi açıkça görülmektedir:

Irdadım eldin batkısın,	Şiire döktüm halkın talihini,
Komuz boldu çertkenim.	Kopuz oldu çaldığım.
Uşunu bilgen ayılda	Bunu bilen köyde
Urmat-sıy boldu cetkenim.	Hürmet, saygı oldu eriştiğim.

(Ümötaliyev, 2003: 136)

Şiirde şairin ağzından şiirsel bir şekilde anlatılan şudur ki halkın talihi şiirleştirilip kopuzla çalınmaktadır. Ümötaliyev'in şiirinde kopuz ile Kırgız halkına dair olumlu niyetler dile getirilmiştir. Kopuz, Kırgız kültürünün mühim bir ögesi olarak, Kırgız halkının talihini dile getirmede bir aracı olmuştur. Sözlü edebiyat eserlerinde olduğu gibi kopuzla yakılan şiir, halkın talihini anlatmıştır. Bunu icra eden kopuzcu ise halk arasında saygıya erişmiştir. Kopuz, Kırgız halkının talihli bir geleceğe ulaşmasına dair bir dileğin ve umudun aracı; kopuzcu ozan ise muteber bir konumdur.

Midin Alıbayev'in "Talanta Ösör Cer Uşul (Yeteneklerin Yetiştigi Yerdir Burası)" adlı, kopuzcu ozanlığın anlatıldığı şiirinde kopuz, Kırgız halkının hünerlerinden biri olan ozanlığın bir parçası olarak sunulmuştur:

Öttü go neçen sonun ukmuş adam,	Geçti gitti nice iyi büyük insan,
Belsenip dalay işke bağıt algan.	Gayret edip pek çok işe yönelen.
Türtkülöp ar önörgö şıktandırıp,	İtip her tür sanata ilgi uyandırıp,
Çağılgan talantının otu cangan.	Şimşek gibi yeteneğin ateşini yakan.
Neçender caağın cangan akın bolup,	Niceleri çene çaldı ozan oldu,
Neçender komuz tolgon küü çırgan.	Niceleri kopuz çalıp ezgi çıkardı.
Kee biröö ötkür akıl, neçen tilüü –	Bazen birisi keskin akıl, nice dili;
Eline tereñ maani makal caygan.	Halkına derin manalı sözler yaydı.

(Alıbayev, 1996: 40)

Şiire göre iyi insanlar belli bir gayret, çalışma ve yetenekleri neticesinde çeşitli zanaatlerin sahibi olmuşlardır. Bilgelik, "sınçılık" gibi kabiliyetlerin hemen öncesinde kopuzculuk ve ozanlık hünerleri anlatılmıştır. Yetenekleri sayesinde kimi

insanlar “çene çalarak” ozan olmuşlar, kimileri ise “ezgi çıkararak” kopuz çalmışlardır. Burada kopuz ve kopuzculuk, Kırgız halkının içinden çıkardığı birer değer olarak sunulmuştur.

Ernis Tursunov köy köy gezen bir halk ozanının dilinden yazdığı “Men Konok Emesmin! (Ben Misafir Değilim)” isimli şiirinde halk ozanının öneminden ve vasıflarından bahsetmiştir:

Men ötükcü ötük-maası ultaraar,
Men komuzçu küü deñizin tolkutar.
Men mugalim baldarıñan kut tabar
“A” tamgadan ak niyettikke okutar.

Ben çizmeciyim; çizme, mesh dikerim,
Ben kopuzcuyum; ezgi denizini dalgalandırırım.
Ben öğretmen çocuklarından kut bulurum
“A” harfinden iyiliğe kadar okuturum.

Bul önördün baarı bolso akında,
Men akınmın, konok emes silerge.
Ar üydömün dep çıkkamın cakında,
Anda tuugan, aç eşiğini kirerge!

Bu hünelerinin hepsi varsa ozanda,
Ben ozanım, konok değilim sizlere.
Her evdeyim, diye çıkarım yakında,
O halde kardeşim, aç eşiğini gireyim!

(Tursunov, 2004: 371)

Şiirde görüldüğü üzere dönemin gezgin halk ozanları halkın pek çok ihtiyacını karşılayan bir konumdadır. Bu nedenle uğradığı her beldede ozana saygıyla yaklaşmış, ozanlığı ve kopuzculuğunun yanında pek çok mahareti sayesinde halk tarafından sevgi ve saygı duygularıyla karşılanmıştır. Şair, bu yüzden şiirinde halk ozanları için “Ozanlar gezginlik yapıp köy köy gezseler de uğradıkları köylerde birer misafir değil, tam anlamıyla Kırgız halkının bir bireyi ve bu toprakların, bu halkın evlatlarıdır” demiştir.

Modern dönemde de bu saygın konum devam etmiştir. Kırgız Türkleri kopuzculuğu hala Kırgız toplumu arasında yaşayan ve yeri olan bir meslek olarak kabul etmişlerdir. Şair, eleştirmen ve bilim insanı Süyörkul Turgunbayev’in “Talant (Yetenek)” şiirinde her mesleğin yetenek gerektirdiğinin ifade edildiği dizelerdeki meslekler arasında kopuzculuk da vardır:

Talant bar bardık işte:
cıgaççı, temirçide
ötükçü, kilemçide
uçkuçta, komuzçuda
baatırdık, erdik işte
cana da el başkargan
miñ kırduu zor mildette.

Yetenek vardır tüm işlerde:
marangozda, demircide
kunduracıda, kilimcide
pilotta, kopuzcuda
yiğitlik, erlik işinde
ve de halka önderlik eden
Zorlu, büyük vazifede.

Barktabas Abakirov ise “Komuz Tañşıyt (Kopuz Ahenklenir)” adlı şiirinde kopuz ve kopuzcuya çok boyutlu bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Abakirov’un şiirinde kopuzun eski zamanlardan bugüne asırlar boyunca bir gelenek olarak taşınmasının yanında yirminci yüzyılda şöhretinin Kırgızistan topraklarından ABD, Çin, Japonya gibi dünyanın çeşitli ülkelerine kadar yayıldığı vurgulanmıştır:

Komuz caştaş neçen-neçen kılımga,	Kopuz yaşıttır eski nice asırlara,
Dañkı uzadı cıyırmançı kılımda...	Şöhreti uzandı yirminci asra da...
AKŞ, Kıtay, Yaponordu tañ kaltkan,	ABD, Çin, Japon’u hayret ettirdi,
Komuzçunun ak emgegi çımında.	Kopuzcunun temiz emeği aslında.

(Abakirov, 1997: 7)

Kırgız kopuzunun ulusal bir değer olması temelinde yeşererek son asırlarda artık evrensel de bir değere dönüşmesinin asıl nedeni Abakirov’un şiirin Kırgız kopuzcusunun “temiz emeği” olarak açıklanmıştır. Kırgız kopuzunu ahenkli bir şekilde çalan Kırgız kopuzcuları, Kırgız yurdunun ve Kırgız halkının değerli varlığının bir tecellisi ve Kırgızların temiz emeğinin bayraktarlarıdır. Kopuzu dünyaya duyuran ve millî değere mâlik bu sanatkârlar, dünya çapında ve yerel anlamda saygın bir konumdadırlar.

Toplum arasında muteber ve sağlam bir yer edinmiş ozanlar yüzlerce yıllık Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin bir parçası, taşıyıcısıdırlar. Bu sağlam geleneğin temsilcileri olan ozanlar halen Kırgız halkının hatırasında sevgili ve saygın bir şekilde durmaktadırlar. Buna binâen, Modern Kırgız Şiiri bünyesinde eserler veren pek çok şair, sözlü edebiyat geleneğinin temsilcileri olan Toktogul Satılganov, Ceñicok, Kalıgul, Atay, Musa, Karamoldo gibi halk ozanlarının bahislerini

şiiirlerinde geçirmişlerdir. Buna mukâbil; Temirkul Ümötaliyev, “Akındın Aylında (Ozanın Köyünde)” adlı şiirinde Kırgız Türklerinin saygın ozanı Toktogul Satılğanov’dan bahsetmiştir:

Az es aldım Arımda,	Az akıl aldım Arım’da,
Ağın sunun boyunda,	Akar suyun kıyısında,
Akın Coomart canımda,	Şair Coomart yanımda,
Ar iş kelet oyuma:	Her şey gelir aklıma:

Toktoguldun Arımı!	Toktogul’un Arım’ı!
Manday-teskey kök şiber,-	Her yer yeşil ot;
Ömrünün carımı	Ömrünün yarısının
Komuz menen ötkön cer.	Kopuzla geçtiği yer.

(Ümötaliyev, 1989a: 29)

Ümötaliyev’in şiirinden de anlaşılacağı üzere Arım, şair Toktogul’un ömrünün yarısının geçtiği köydür. Şair, şiirinde önce Arım köyünün doğal güzelliklerini betimlemiş, ardından Toktogul Satılğanov’un şairlik yeteneğinden bahsetmiştir. İlk dörtlükte şair Coomart Bökönbayev’in adını anan Ümötaliyev, Arım köyünü “Toktogul’un Arım’ı” diye nitelendirmiş, Arım köyünü “Toktogul Satılğanov’un ömrünün yarısının kopuzla geçtiği yer” diyerek tarif etmiştir. Ömrün yarısının “kopuzla geçmesi”nden kasıt, halk ozanı Toktogul’un şairliğini burada icra ettiğini anlatmaktadır, dolayısıyla bu şiirde kopuz halk ozanının şairlik yeteneğinin ve mesleğinin bir sembolüdür.

Ümötaliyev “O, Bulbul (Ah Bülbül)” şiirinde de baştan sona kadar Toktogul Satılğanov’dan bahsetmektedir:

Kılga tiyse kol uçu,	Tele deyse elinin ucu,
Kişçe süylöp komuzu,	İnsan gibi konuşurdu kopuzu,
Too cañırtıp turçu ele	Dağda yankılanıyor idi
Toktoguldun dobuşu.	Toktogul’un sesi.

Añtarıp бүtkül düynödön,
Añkıgan atır güldördön
Ir çoğultkan önördü
Toktoguldan üyröngöm.

Tersine çevirip bütün dünyadan,
Yayılan güzel koku, güllerden,
Şiir toplama sanatını
Toktogul'dan öğrendim.

(Ümötaliyev, 2003: 87)

Şiirin isminde geçen “Bülbül” sözcüğü Toktogul Satılğanov’u temsil etmektedir. Çünkü Toktogul Satılğanov’un lakabı “Too Bürkütü (Dağ Kartalı)”ve “Too Bulbulu (Dağ Bülbülü)”dür (Bobulov, 1989: 10). Şiirde Toktogul’un sahip olduğu özelliklerden bahsedilmiştir. Onun hakkında “emekçinin yanındaydı, yiğit bir şairdi” denmiştir. Ümötaliyev şairliği Toktogul’dan öğrendiğini söyleyerek Toktogul’un ozanlığının değerini ve milliliğini belirtir. Şairin anlatımına göre Toktogul’un sesi dağda yankılanır; kopuzu ise çalındığında adeta insan gibi konuşmaktadır. Bu, Toktogul Satılğanov’un müzikal kabiliyetinin çok büyük olduğuna dikkat çekmek için böyle kullanılmıştır. Aynı zamanda “insan gibi konuşan kopuz”, Toktogul’un ezgilerinin insanlara bir şeyler anlattığını ima ederek bilgeliği sembolize eder.

Ümötaliyev’in “Toktogul Calal-Abadda (Toktogul Celalabad’da)” isimli şiirinde Toktogul’un Kırgızistan’ın Celalabad kentine yaptığı bir gezi sırasında yaptıkları anlatılmıştır:

Döbönü közdöy ozundu
Komuzun küülöp oturdu.
Akinga koygon estelik
Ölböstörgö koşuldu.
Toktogul – aloo öçpögön,
Toktogul – señir çökpögön.
Toktogul – iyık bayterek,
Kartanbay miñ cıl köktögön.

Tepeye doğru vardı,
Kopuzunu çalıp oturdu.
Ozana dikilen anıt
Ölümsüzlere eklendi.
Toktogul, alev sönmedi,
Toktogul, dağın eteği çökmedi.
Toktogul, kutlu titrek kavak,
Kocamadan bin yıl kök saldı.

(Ümötaliyev, 2003: 69)

Toktogul bir tepeye bakarak oturur ve kopuzunu çalar. Onun hatırası, ölümsüzlüğe erişir. Alev sönmesi, dağın çökmesi gibi yıkıcı hiçbir etki Toktogul’un hatırasını

bozamamıştır ve Toktogul, “kutlu bir ağaç olan kavak” misali bin yıllık bir hatıraya sahip olarak köklerini tarihe ve Kırgız kültürüne salmıştır.

Temirkul Ümötaliyev’in “Ir Çıgat (Şiir Çıkar)” adlı şiirindeyse Toktogul ve Ceñicok’un isimleri geçmektedir:

Toonu karap ır cazam...	Dağa bakıp şiir yazarım...
Tolkun şilep çındasam,	Dalga küreyip çınlasam,
Too cañirtkan dobuşu	Dağda yankılanan sesi
Toktogul menen ırdaşam.	Toktogul ile atışırım.
Kılçak karap turbastan,	Geriye bakıp durmadan,
Kıyalımda kırdı aşam.	Hayalimde kırı aşarım.
Çaşıl tör cayloo çergemde	Yeşil başköşe yayla karargâhımda
Ceñicok menen bir basam.	Ceñicok ile birlikte gezerim.
Kıyaktı küügö keltirem,	Kemençeyi ezgiye getiririm,
Komuz bolup çertilem.	Kopuz olup çalınırım.

(Ümötaliyev, 1989b: 103)

Toktogul’un dağda yankılanan sesiyle karşılıklı şiir söylediğini ifade eden şair, ardından ozan Ceñicok ile manevî anlamda birlikte yürüdüğünü, onunla ruhsal anlamda bir yoldaşlık hissi içerisinde olduğunu dile getirir. Kırgızistan’ın güzel doğa manzaraları ve eski halk ozanlarının hatıraları neticesinde kendisini kopuz gibi hissettiğini anlatmıştır. Kopuz burada Kırgız vatanının doğal güzelliklerinin ve Toktogul ile Ceñicok özelinde eski Kırgız halk ozanlarının hatırasının modern bir şairin bedenindeki zuhuratının bir sembolüdür.

Ümötaliyev, “Komuzçu (Kopuzcu)” şiirinde bir kopuzcuya seslenmekte, kopuzcuyla konuşmaktadır. Şair, kopuzcudan kopuz çalmasını isterken bunun için Toktogul, Niyazalı, Muratalı, Atay gibi eski Kırgız halk ozanlarından ve bazı Kırgız geleneksel halk müziği eserlerinden bahseder:

Niyazalı sayratkan,	Niyazalı’nın şakıttığı,
Boz corgodoy aydatkan,	Boz yorga gibi bindiği
“Sarı barpi” küünü çert,	“Sarı Barpi” ezgisini çal,

Tıñşasın bulbul çarbaktan.

Dinlesin bülbül daldan.

(Ümötaliyev, 1989a: 33)

Halk ozanı Nıyazalı'nın kopuz çalmasını yorga atın koşmasına benzeten Ümötaliyev bu örneğin ardından kopuzcudan “Sarı Barpı” ezgisini çalmasını istemektedir. Akabinde; Toktogul'dan söz açan şair, onun “Botoy” türküsünü duymak ister:

Oygo kelbey ubayım,

Akla gelmeden kaygım,

Oyunuña tunayın.

Oyununa bakıp doayım.

Toktoguldun “Botoyun”

Toktogul'un “Botoy”unu

Çertip koyçu, ugayın.

Çaliver de duyayım.

(Ümötaliyev, 1989a: 33)

Kopuz sesi neticesinde aklına kaygı dahi gelmeyeceğini ifade eden Ümötaliyev, kopuzcudan Toktogul'un “Botoy”unu çalmasını istedikten sonra halk ozanı Muratalı'nın “Sıngan Bugu” ve “Kamber Han” ezgilerini kopuzunda sertçe, coşkulu bir biçimde icra ettiğini ifade eder. Bu küüleri “müjdeli ezgiler” olarak niteleyen şair; adı geçen ezgilerin dinleyenleri hayrete düşürecek kadar güzel ve etkili olduğunu belirtmiştir:

Muratalı çal tartkan

İhtiyar Muratalı çaldı

“Sıngan bugu”, “Kambarkan”

“Sıngan Bugu”, “Kamber Han”ı

Ukmuş sonun küülör go

Eşsiz güzel ezgiler onlar

Ukkan candı tañ kaltkan.

Hayrete salar dinleyenleri.

(Ümötaliyev, 1989a: 34)

Nıyazalı, Toktogul ve Muratalı'dan sonra sıra Atay'a ve onun kopuzuna gelir:

Sende turat büktül oy,

Sendedir bütün fikirler,

Erip ketsin bütkön boy,

Rahatlasın tüm bedenin,

Atay çertken “Küydüm çok”,

Atay'ın çaldığı “Küydüm Çok”

Oşol küünü çertip koy.

Bu ezgiyi de çaliver.

(Ümötaliyev, 1989a: 34)

Şair, seslendiği kopuzcu için “sendedir bütün fikirler” diyerek kopuzculuk mâkâmının bilgeliğine vurgu yapmıştır. Bu vurgunun ardından halk ozanı Atay’dan ve “Küydüm Çok” ezgisinden bahseder. Temirkul Ümötaliyev bu şiirinde meçhul bir kopuzcuya seslenirken aslında gelmiş geçmiş tüm kopuzculara ve Kırgız millî kültüründe her zaman önem arz eden bir mâkâmda duran kopuzculuk mesleğine seslenmekte, kopuzculuğa ve kopuzcu ozanlara selam etmektedir. Bunu yaparken de Kırgız halkının içinden çıkmış en önemli kopuzcu ozanlardan olan Niyazalı, Toktogul, Muratalı ve Atay’a da selamını esirgememiş; şiirinde bu ozanların isimlerini geçirmiştir.

Şair Tuuganbay Abdiyev de “Toktogul Akına (Halk Ozanı Toktogul’a)” adlı şiirinde Toktogul Satılğanov’un büyük bir şair ve usta bir kopuzcu olduğundan bahsetmiştir:

Koldoruñ kıldı süylötüp	Ellerin telleri söyletip,
Komuzuñ ukmuş öñdögön.	Kopuzunu ustaca kullanan.
Çeber til menen tañdayıñ	Usta dilin ve sözlerin,
Çeçende tizgin berbegen.	Söz üstadına dizgin vermeyen.
Curtuña cakkan akınsıñ,	Halkının sevdiği şairsin,
Cumuru baştuu pendeden.	Eşi bulunmayan insansın.

(TDTEA, 2005b: 232)

Şair Abdiyev, Toktogul’un halk tarafından sevilen bir şair olduğunu, şair dilinin usta olduğunu belirtmiştir. Bunlardan önce usta bir kopuzcu olduğunu söylemiştir.

Süyünbay Eraliyev, “Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)” şiirinde Toktogul Satılğanov’un “Miñ Kıyal (Bin Hayal)” isimli kopuz ezgisini huşû, huzur gibi ruhânî arınma temelli kavramlar ile nitelemiştir:

Añgıça bir biyik üydön, mañdayda,	Bir anda karşıdaki büyük evden,
Toktoguldun “Miñ kıyalı” cañırdı,	Toktogul’un “Bin Hayal”i yankılandı,
Cata kalıp ukçu candım, andayda	Huşu içinde dinleyenlerin, tam o an,
Başka bardık eşikteri cabıldı.	Dünyalık kapıları bir bir kapandı.

Şiir, büyük bir evden Toktogul’un “Miñ Kıyal” ezgisinin duyulmasıyla başlatılmıştır. Ezginin çalındığı evin “büyük” olarak nitelendirilmesi, Toktogul’a yüklenen ululukla

ilgilidir. Toktogul ulu, büyük bir halk ozanı olduğu için onun ezgilerinin çalındığı ev de büyüktür. Toktogul'un ezgisini dinleyen kişiler huşû içine sürüklenmiş ve “dünyalık kapıları kapanarak” dünya ile bağlantıları o an için kesilmiş, kopuz ezgisinin manevi etkisi nedeniyle madde âleminden manevî âleme sürüklenmişlerdir. Toktogul'un ezgisini çalan kopuzun, dinleyenleri manevî bir huşûya sürükleyecek kadar ulu bir maneviyata sahip olduğu şair tarafından şiirde işlenmiştir.

Toktogul, Toktogul'un “Miñ Kıyal” ezgisi ve bu ezginin çalındığı kopuzun nitelendirilmesi şiirin başka bir dörtlüğünde de devam eder. Bu dörtlükte kopuz ve “Miñ Kıyal” ezgisi için “keramet” diye bahsedilir ve bu kerametın nasıl bir keramet olduğu şiirsel anlatımla genişletilir:

Caratkan ay, bul ne degen keremet,	Ey Yaradan! Bu nasıl bir keramet?
Küü “emçegin” men öndönüp cer emet!	Ezgi memesini benim gibi toprak emer!
Men keyisem, eger bolsoñ coorotmok,	Kederlendiğimde teskin etmek istersen,
“Miñ kıyaldın” bir kayrımın bere ket?!	“Bin Hayal”ın bir dörtlüğünü bana ver?!

Şiirin bu kısmında ezgi bir “meme”ye benzetilmiş, bu memeyi hem şairin hem de yeryüzünün, toprağın emdiği belirtilmiştir. Ezgi, bir bebeği emzirir gibi kopuz dinleyici olan Kırgız Türkü şairi ve tüm yeryüzünü beslemektedir. Yeryüzünü yani toprağı emzirmesi belki de toprağa bereket sağlamaktadır; keza kopuzu dinleyen insanlar da huşû içerisine girmektedirler. Kopuz ezgisi insanları da toprağı da maddî ve manevî anlamda bir şekilde beslemektedir. Şairin bahsettiği keramet budur. Aynı zamanda şair, kederlendiği vakit sakinleşmek için “Miñ Kıyal” ezgisinin bir dörtlüğünü dinlemek istemektedir. Demek ki bu ezginin manevî huzur sağlama noktasındaki bir işlevi de keder duygusunu yok ederek sakinleştirmesi, huzur vermesidir. Süyünbay Eraliyev bu bağlamda Toktogul'u, onun ezgisi “Miñ Kıyal” ile Kırgız kopuzunu huzur veren ve bunları dinleyenleri manevî anlamda sağaltan kişi ve kavramlar olarak şiirinde var etmiştir.

Sooronbay Cusuyev'in “Vladimir Karpov, Cazuuçu, Sovetter Soyuzunun Baatırı (Vladimir Karpov: Yazar ve Sovyetler Birliği Kahramanı)” şiirinde Atay, Musa, Toktogul, Karamoldo, Sait isimli halk ozanları ile karşılaşılır:

Al ugat Atay, Musa dobuşun da,
Toktogul, Karamoldo komuzun da.
Al ugat Saitin kıl kıyağın da,
Colugup Bübüsayra kıyalında,
Biyleşet Suusamırdın konuşunda.

O işitir Atay'ın, Musa'nın sesini de,
Toktogul'un, Karamoldo'nun kopuzunu da.
O duyar Sait'in kılkopuzunu da,
Karşılaşırlar Bübüsayra ile hayalinde,
Dans ederler Suusamır'ın içinde.

(Cusuyev, 1997: 239)

Şiirin bu bölümünde Kırgız halk ozanlarından ve onların hünerlerinden bahsedilir. Şiirde Atay ve Musa ozanlar sesleriyle, Toktogul ve Karamoldo ozanlar kopuzlarıyla, “Sait Aga” lakaplı Sait ise kılkopuzuyla yer almıştır. Şiirde Toktogul ve Karamoldo'nun kopuzlarıyla yer alması, bu ozanların kopuz icrasındaki ustalıklarını kanıtlar niteliktedir.

Kambaralı Bobulov, Sovyetler Birliği'nin yıkılıp bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti'nin kurulmasına binâen yazdığı “Komuz Bayanı (Kopuz Beyanı)” şiirinde kopuz genel olarak Kırgız halkını ve Kırgız halkının dünü, bugünü ve yarınını simgelemiştir. Bu konular işlenirken Kırgız halk ozanları Toktogul, Niyazalı, Atay, Musa ve Karamoldo'nun isimleri şiirde geçirilmiştir:

Komuz küüsü erktüü çıgat ukkanımda,
Kanday küç bar şıdır ketken ırğagında?
Gül azıktay ümüt bergen keleşekten,
Toktoguldun eñ azaptuu cıldarında.

Kopuzun sesi hürce çıkar duyduğumda,
Nasıl bir güç var ahenkli melodisinde?
Gül azıktay ümit verir gelecekten,
Toktogul'un en çileli yıllarında.

Komuz küüsü şaňduu çıgat ukkanımda,
Ava cirep asman menen uçkanımda.
Niyazalı, Atay, Musa bozdop tursa,
Böksörgönsüyt cürök ezgen armanımda...

Kopuzun sesi şanlı çıkar duyduğumda,
Havayı yararak gökyüzü ile uçtuğumda.
Niyazalı, Atay, Musa ağlayıp durur,
Boşalır gibidir yüreğimi ezen hasretim de...

(TDTEA, 2005b: 186)

Dörtlüklerdeki kopuz, bağımsızlığın sembolüdür, keza kopuz sesi “hür” ve “şanlı” diye nitelendirilmiştir. Bağımsızlık vurgusu kopuz sembolü ile yapılırken ünlü Kırgız halk ozanları da bu vurguyu pekiştirmek için şiire yerleştirilmiştir. Bağımsızlık

sembolü “hür kopuz sesi” Toktogul Satılganov’un en çileli yıllarına bile ulaşarak ona ümit vermektedir. “Şanlı kopuz sesi” duyulduğunda Niyazalı, Atay, Musa mutluluktan ağlarlar ve şair de amacına erişir. Şiirin ilerleyen dörtlüklerinde şair, kopuzcu Samara’ya Toktogul ve Karamoldo’nun kopuz ezgilerini çalmasını söyler:

Çert Samara Toktoguldun küülörün,
Arman aytıp bozdrop ıylap cürgönün.
Taş kazganda tirek kılıp komuzdu,
Erdik menen kara bulut sürgönün.

Çal Samara Toktogul’un nağmelerini,
Hasret çekip, ağlayarak gezdiğini.
Taş kazana direk edip kopuzu,
Erlik ile kara bulut sürdüğünü.

Çert Samara Kara-Moldo küülörün,
Şaňkıldatıp komsoo kıldın ündörün.
Bir kılımda bir caralğan can ele,
Körkün açkan üç kıl komuz önörün.

Çal Samara Kara Moldo nağmelerini,
Döktürüp sade telin sesini.
Bir asra bir kez gelen can idi,
Namını çıkaran üç telli kopuz hünerinin.

(TDTEA, 2005b: 186)

Toktogul’un ezgileri kopuzda çalındığında; akla hasret ve ağlamak gelmektedir. Zor zamanlarda kopuz dayanaktır. Bu düşünce “kopuzun taş kazana direk olması” imajıyla anlatılmıştır. Karamoldo’nun kopuz ezgileri duyulduğunda ise Karamoldo’nun ozanlığı ve kopuzculuğu methedilmiştir: Karamoldo yüzyılda bir ancak gelecek kadar usta bir sanatçıdır ve üç telli Kırgız kopuzunun maharetini o ünlendirmiştir. Kopuz sesinin “hüzünlü” ve “gür” diye tarif edildiği diğer dörtlüklerde de bu iki halk ozanının isimlerine rastlanır:

Çert Samara komuzuñdu muñkatıp,
Cürögüñdön calın çaçıp, ot canıp.
Eger bugün tirüü bolso Toktogul,
Bata bermek önörüñö kubanıp.

Çal Samara kopuzunu hüzünlü,
Yüreğinden alev saçıp, ateş yanıp.
Eğer bugün sağ olsaydı Toktogul,
Dua verirdi hünerine sevinip.

Çert Samara komuzuñdu şaňkıldap,
El közüñçö tiygen ayday carkıldap.
Kara -Moldo tirüü bolso, daanışman,
Kubangandan özü turup kol kısmak.

Çal Samara kopuzunu gür sesle,
Halk gözünde doğan ay gibi parlayarak.
Kara Moldo sağ olsaydı, daanışman,
Sevincinden kendisi kalkıp elini sıkardı.

Kopuzcu Samara kopuzu hüzünlü bir şekilde çaldığında Toktogul sağ olsaydı bu ustalığa sevinip dua ederdi, denmiştir. Aynı şekilde Karamoldo da Samara'nın gür bir sesle kopuz çaldığını duysa, sevinip Samara'ya takdirini bildirmek adına onun elini sıkacağı ifade edilmektedir. Bu kopuz icraları Kırgız halkının kültürünün şahlanışını ve bağımsız Kırgız devletinin kuruluşunu simgelemektedir; bu nedenle ulu Kırgız ozanları Toktogul ve Karamoldo da kopuzcu Samara'nın nezdinde aslında tüm Kırgızları selamlamaktadırlar.

Raykan Şükürbekov “Ölbös Komuz (Ölümsüz Kopuz)” adlı şiirinde büyük halk ozanları Toktogul, Karamoldo ve Atay'ın saygınlığını ve hatıralarının ölümsüzlüğünü vurgulayıp onları selamlamıştır:

Kart karağay kulasa şamal sogup, Başına bulbul sayrap, caşı çıgar. Almaşıp cer özgörüp, el cañırsın, Komuzdu biz öñdönüp ızat kılar.	Yaşlı köknar yıkılırsa rüzgâr ile Başında bülbül öter, yaş döker. Alt üst olsun toprak, halk yeşersin, Kopuzu bizim gibi, el üstünde tutanlar.
---	---

Toktogul, Karamoldo, Atay markum, Üç kılduu, komuz attuu biyik çınar! Çaypalsa köl çaypalar, too buzular, Kılımdan kılımdarga ölbös bular.	Merhum Toktogul, Karamoldo, Ataylar, Üç telli, kopuz adlı büyük çınar! Çalkalansa göl çalkalanır, dağ yıkılır, Yüzyıllar boyu yaşar, ölümsüzdür onlar.
---	---

(Şükürbekov, 2013: 186)

Şair, şiir boyunca ozan Karamoldo'dan bahseder ve ona “Moldocuğum” diye seslenir. Karamoldo'nun ulu sanatının Kırgız halkının bağrından çıkmış olduğunu şiir boyunca vurgulayan şair, “kopuzu bizim gibi el üstünde tutan halkımız yeşersin, bereketlensin” diyerek kopuza olan saygısını ve halkına dair sevgisini şiirinde ifade etmiştir.

Şiirin sonunda üç büyük Kırgız halk ozanı Toktogul, Karamoldo ve Atay'ın birlikte anılarak onlardan “üç telli, kopuz adlı büyük çınar” diye bahsedilmesi, yine bu halk ozanlarının sanatsal yönünün Kırgız kopuzu ile sembolleştirilmesinin ve onların

hatıralarının ölümsüzlüğüne dair bir vurgunun bir yansımasıdır. Çınar, uzun yıllar yaşamasıyla bilinen ve bazen de bilgelik ile özdeşleştirilen bir ağaç olduğundan Toktogul, Karamoldo ve Atay'ın bu şiirde kopuza benzetilmesi, onların hatıralarının uzun yıllar boyunca saygıyla anılacağına sanatsal bir ifadesidir. Zira şiirin sonunda “göl çalkalansa da, dağlar yıkılsa da” onların hatıralarının asırlar boyunca, ölümsüz bir şekilde akıllarda diri kalacağı ifade edilmiştir. Tüm bu anlatımlar açısından “üç telli kopuz”un Çınar ağacına benzetilmesi; ölümsüzlük, bilgelik ve saygınlık açısından dikkate değer bir benzetmedir. Bu ölümsüz bilgelik vurgusu ise zaten şiirin “Ölümsüz Kopuz” başlığında okuyucuya verilmektedir.

Nadırbek Alımkulov'un “Uşul Eköo (O İkisi)” adlı şiiri halk ozanları Atay ve Musa hakkında yazılmıştır:

Attiñ çın, alar sürgön cıldar asıl,	Gerçekten yaşadıkları yıllar asıl,
Arçaday kubarbagan ırlar çasıl,	Ardıç gibi solmayan şiirler yeşil,
Eskirip, eki komuz kalgan menen,	Eskiyip, geriye iki kopuz kalması ile,
Ergitet el cürögün kıldar azır.	Şimdi hoplatır halkın yüreğini teller.

(Alımbekov, 1992: 57)

Şiirin başlığı olan “O İkisi”nden kasıt Atay ve Musa'dır. Şiirin ilk başlarında Atay ve Musa'nın şairlik yeteneği övülmüştür. Son dörtlükte ise onların ölümlerine dair üzüntü dile getirilir; fakat bu hüznün içerisinde aynı zamanda bu ozanlar methedilerek onların yaşadıkları yılların asil olduğu ve söylemiş oldukları şiirlerin hala “yeşil” yani hala taze oldukları anlatılır. Ozanların ölümleri “geriye yalnızca iki adet kopuz kaldı” denilerek yansıtılmıştır. Bu anlatım neticesinde geriye kalan kopuzlar, Atay ve Musa'nın şairlik yeteneklerinin ve hatıralarının sembolüdür.

Ergeşbay Uzakbayev'in “Önörlüü kız (Sanatçı Kız)” isimli şiirinde Atay ve Musa'nın isimlerine rastlanır. Şair, kopuzcu bir kızın anlattığı şiirinde kopuzcunun hünerini anlatırken onu Atay ve Musa ile mukayese eder:

“Küydüm çok” küüsün çertip, ırın ırday,	“Küydüm Çok” ezgisini çalıp, şiirini söyler,
Küküktöy kündö tañşıp tursa tınbay.	Guguk kuşu gibi, şakısa durmadan.
Elesteym ergip köñülüm, öz ordunda?	Hatırlarım kalbim çarpar yerinde?

Ölböstön Atay çertip oturganday.

Ölmemiş de Atay çalıyormuş gibi.

“Caş kıyal” caman küübü, bilgen biler,
Caraşsa çertmekçisi tilge kirer.

“Genç Hayal” kötü ezgi mi, bilen bilir,
Yakışsa çalan kişi dile girer.

Totuday kız kolunan sayrayt, tañşıyt,

Papağan gibi kız elinde ahenkle öter,

Toktogul topto kızıp çertken küülör.

Toktogul’un kalabalıkta şevkle çaldığı ezgiler.

(...)

(...)

Biylese, çimirilse butu tınbay,

Dans etse koşup, ayağı durmadan,

Kılaktap kırgıyektin uçuşunday.

Hızlı genç atmacanın uçuşu gibi.

Ir bilgen, komuz çertken, ışkısı artkan,

Şiir bilen, kopuz çalan, aşkı artan,

Kırgızdın kıyaldantkan kızı uşunday.

Kırgız’ın düşünceye boğan kızı böyledir.

(Uzakbayev, 2001: 119-120)

Şiirde başından sonuna kadar hünerli bir Kırgız kızını betimler. Bu kız, tüm Kırgız kızlarını sembolize eder ve hüneri de geleneksel sanat yeteneğidir ve özel olarak da kopuzculuğudur. Şiirin diğer kısımlarında görüldüğü üzere bu kopuzcu kız; Atay ve Toktogul ozanlardan aldığı ulusal manevî miras neticesinde kopuzu ahenkli bir şekilde çalabilmektedir. Kırgız kızının tüm özellikleri şiirde “şiir bilen, kopuz çalan, aşkı artan” şeklinde özetlenmiştir.

Hakiki ve hünerli Kırgız kızı, şiir bilip kopuz çalan kızdır. Bu vesileyle kopuz bu şiirde Kırgız kızlarının maharetini sembolize etmektedir. Bu sembol oluşturulurken yapılan kopuzcu kızın tasvirinde Kırgız halk ozanları Atay ve Toktogul ile Kırgız halk müziği eserleri “Küydük Çok” ve “Caş Kıyal” isimlerinden faydalanılmıştır. Kızın kopuzdaki hüneri, usta ozanlar olan Atay ve Toktogul ile mukayese edilmiş, bunlar denk görülerek kopuzcu övülmüştür.

Kambaralı Bobulov “Rekviem (Matem Müziği)” şiirinde Osmonkul, İbray, Atay, Musa ve Seyit Aga’nın kopuzlarına yer vermiştir:

Osmonkul ak sakalın caykap koyup,

Osmonkul ak sakalını sallayıp,

Cürçü ele asıl başın caykap koyup.

Yürümüştü soylu başını sallayarak.

Emi ötpöyt komuz çertip törübüzgö,

Şimdi geçmez kopuz çalıp başköşemize,

Urmattap biz çakırsak baytal soyup.

Hürmet edip çağırsak, tay kessek.

(Bobulov, 1997: 18)

Şiirin bu bölümünde halk ozanı Osmonkul'un artık hayatta olmamasından duyulan hüznün yer alır. Onun hayatı ise "başköşeye oturup kopuz çalması" sahnesiyle sembolleştirilmiştir. Ozan Osmonkul'un hayatta geçirdiği zamanların halkın ve şairin hatırasında sembolleşen kısmı, ozanın kopuz çalmasıdır. Başköşede olması ise kopuz ve ozana verilen değeri göstermektedir. Şiirin devamında halk ozanı İbray ve onun kopuzundan söz edilmiştir:

Komuzu çertilbesten ün çıkarıp,

Kopuzu çalınmadan ses çıkarır,

Küülörün uga berseñ – uluu tarih.

Ezgileri duyuyersen; ulu tarih.

Mezgilin İbray abam dañktap öttü,

Zamanı İbray amcam ses verip geçti,

Aksakal el aldında cüzü carık.

Aksakalın halk önünde yüzü aydınlık.

(Bobulov, 1997: 19)

Halk ozanı İbray'ın kopuzu, çalınmadan bile ses çıkarmaktadır; çalındığında oluşan ezgiler ise ulu bir tarihi barındırır. İbray'ın kopuzuna dair yazılmış olan bu dizeler, ulu ozanın müzisyenlik yeteneğini ve derinliğini ifade etmektedir.

Birçok şiirde birlikte anılan Atay ve Musa ozanlar şiirin bu dörtlüğünde de birlikte anılmış; bu iki halk ozanının genç yaşta ölümlerinin halkı üzdüğü vurgulanmıştır:

Egizdey Atay, Musa birge cürgön,

İkiz gibi Atay ve Musa birlikte yürüdü,

Eeçişip komuz çertip el küldürgön.

Sıra sıra kopuz çalıp halkı güldürdü.

Kayrandar caş kezinde kıyran bolup,

Kıymetliler gençlik çağında göçtü gitti,

Öksüttü öz elin çındap süygön.

Candan seven halkını üzdü.

(Bobulov, 1997: 19)

Kılkopuzdaki ustalığıyla nam salmış Seyit Ağa'nın dinleyicilerin duygularında uyandırdığı etki şu dörtlükte anlatılmıştır:

Kıyagıñ Seyit ake candı kozgoyt,
Küçünön cürök ıylap, cürök bozdoyt.
Emne üçün estelik çok sen catasıñ,
Belgisiz köçödögü cetimge okşop?

Kılkopuzun Seyit Ağa, canı coşturdu,
Gücüyle yürek sızlatıp, yürek çığırttı.
Niçin hatırası olmayan sen yatarsın,
Bilinmez sokaktaki öksüze benzer?

(Bobulov, 1997: 19)

Kambaralı Bobulov, “Rekviem” şiirinde eski ozanlardan Osmonkul’u bilgelik ve soyluluğuyla, İbray’ı müzikal yeteneğiyle, Atay ve Musa’yı birbirlerine can yoldaşı olmalarıyla, Seyit Ağa’yı müziğinin duygulardaki etkisiyle anlatmış ve bu anlatımları kopuz ve kılkopuz çalgılarını kullanarak ifade etmiştir.

Baydılda Sarnogoyev, ismiyle müsemma “Atay” şiirinde halk ozanı Atay’ı anlatmıştır:

Kırgızdan çıkkın bulbuldu,
Kim bilbeyt Atay kurgurdu?!
“Küydüm çok”, “Güldün” avtorun
Kuu acal alıp cım kıldı.
(...)

Komuzga Atay bap kelip,
Atayga komuz bap kelip.
Irdaşa birge ırdaşçu
Iylaşa birge çaş tögül.

Kırgızdan çıkan bülbülü,
Kim bilmez zavallı Atay’ı?!
“Küydüm çok”, “Gül”ün yazarının
Kurnaz ecel sesini kıstı.
(...)

Kopuzga Atay tam gelir,
Atay’a kopuz tam gelir.
Şiir söyleseler birlikte söyleştiler
Ağlasalar birlikte yaş döktüler.

(Sarnogoyev, 1997: 329-330)

Şiirde “Kopuzga Atay tam gelir; Atay’a kopuz tam gelir” dizeleri ile halk ozanı Atay ile Kırgız kopuzunun birlikteliği vurgulanmıştır. Bu dizelere göre Atay ile kopuzu adeta bir elmanın iki yarısı gibidir. Biri olmadan diğeri eksik kalır. Atay; kopuzu olmaksızın tam anlamıyla var olamaz. Çünkü Atay’ın Kırgızlar arasındaki en temel unvanı ozanlılığı ve kopuzculuğudur. Atay artık kopuzu ile var olmuştur ve kopuz adeta onun bir parçası, bir organı gibidir. Kopuz ise onu çalacak insanla beraber tamam olur ve bu işi en iyi yapan insan da şiire göre Atay’dır. Keza Atay; şiirde de verildiği üzere Kırgız halk müziği eserlerinden “Küydüm Çok” ve “Gül” küülerinin

yazarıdır. Kopuz da Atay onu çalmadıkça eksik kalacaktır. Atay ve kopuz kavuşunca da iki eksik, tamamlanmış olur.

Midin Alıbayev'in "Koş Musa! (Hoşçakal Musa!)" şiirinde halk ozanı Musa'nın ölümü hüzünlü bir anlatımla işlenmiştir:

Ölümdü kıyın eken saga coruş,	Zor işmiş sana ölümü yakıştırmak,
Calp etip, kapıs öçtüñ kayran dobuş.	Ansızın, birdenbire söndün, güzel ses.
Tolgonup küügö kelip turgan boydon,	Ezgiye dönüşmüş olan endamdan
Dıñıldap kalıp kaldı üç kıl komuz...	Tıngırdayıp durdu üç telli kopuz...

(Alıbayev, 1996: 134)

Halk ozanı Musa'ya bir veda mahiyetinde olan bu şiirde, Musa'nın ölümü ardından "onun güzel sesi birdenbire sönmüş"tür. Bu sönüş ve susuş, kopuz benzetmesiyle verilmiştir. Musa'nın yaşamı, adeta kopuzda çalınan ahenkli nağmeler gibi renkli ve hoştur, öylesi bir güzelliğe sahiptir. Keza şiirde Musa'nın endamı, "kopuz ezgisi"ne benzetilmiştir. Acı ölümü dolayısıyla Musa'nın sesi artık "sönmüş", yok olmuştur. "Güzel sesinin sönmesi" yani ölümü, üç telli Kırgız kopuzunun susmasına benzetilmiştir. Bu şiirde kopuz, Musa'nın ölümü sembolize etmiştir.

Kaçkınbay Artıkbayev "Komuzçu (Kopuzcu)" şiirinde genç bir kopuzcu ozanın sanatsal yönünü betimlerken Atay ve Moldo adlarını kullanır. Şiirdeki kopuzcunun kopuz çalışı Togolok Moldo'ya sesi ise Atay'a benzetilmiştir. Atay ve Togolok ozanların sanatları bir ustalık derecesi olarak şiirde kullanılmış ve bu ozanların adları Kırgız halkının sanatıyla bağlantılandırılarak halk sanatının yüceliği, "Canları eritir ve göğe yükseltir" denilerek övülmüştür:

Komuzu Moldokeni eske saldı,	Kopuzu Moldo akla düşürdü,
Ününön Atay közgö kele kaldı.	Sesiyle Atay'ı göz önüne getirdi.
Elimdin önörünö bali, rahmat,	Halkımın sanatına hürmettarım
Ergitip kökkö uçurgan ar bir candı.	Eritip göğe uçurdu her bir canı.

(Artıkbayev, 2004: 50)

Ümötaliyev "Erkesarıga (Erkesarı'ya)" adlı şiirinde ise Kırgız halk ozanları Erkesarı ve Niyazalı'dan bahsetmiştir:

Komuz çertip otursañ, Erkesarı,
Kayra kelip kalgansıyt Niyazalı,
Teñegim çok özüñö dıñkultatıp
Çertmek borun tırmagan kunasanı.

Kopuz çalıp otursan keşke, Erkesarı,
Tekrar geldi Niyazalı.
Dengin yok özüne tıngırdatıp
Çalmak bağrını tırmalayan leyleğini.

(Ümötaliyev, 2003: 70)

Şair, halk ozanı Erkesarı'ya yazdığı şiirinde onu methetmektedir. Kırgızların gönüllerinde yer etmiş olan Erkesarı'yı ve bir diğer değerli halk ozanı Niyazalı'ya dair özlemine dile getiren şair onların tekrar Kırgız halkının arasında kopuzlarını çalmalarını arzulamaktadır. Bu özlemine “Erkesarı keşke gelse de kopuzunu çalsa” diyerek ifade etmiş ve Erkesarı'nın kopuzunu eski ozanlara duyulan özlem bağlamında şiirinde kullanmıştır.

Baydılda Sarnogoyev'in “Midinge Kat (Midin'e Mektup)” adlı şiirinde birçok halk ozanından bahsedilmiştir. İlk olarak halk ozanı Karamoldo'dan söz açan şair, onu “kuvvetli ihtiyar” diye betimlemiştir:

Komuzga elpek koldoru,
Kol emes ele corgobu!
Köp küüsün çertse el turgay,
Köşügön Kırgız tooloru,
Sakaday bolgon zalkar çal,
Sagındık Karamoldonu.

Kopuzda çevik elleri,
El değil de yorga at mı!
Pek çok ezgisini çalsa halk bir yana,
Rahatladı Kırgız dağları,
Endamlı, kuvvetli ihtiyar
Özledik Kara Moldo'yu.

(Sarnogoyev, 1997: 294-295)

Karamoldo kopuz çalmada o kadar ustadır ki elleri hızlıca kopuz çalarken adeta hızla koşan bir ata benzemektedir. Ayrıca Karamoldo'nun çaldığı kopuzdan çıkan ezgiler öylesi şifalıdır ki; o ezgilerin değdiği Kırgız dağları dahi rahatlamaktadır. Şiirin ilerleyen dizelerinde Ibray ozandan söz edilmiştir:

Irgaktap çertken komuzdu,
Ibray zalkar komuzçu.
“Caş Tilek”, “Ceñiş”, “Boz Salkın”,

Ritmle çaldı kopuzu,
Ibray kuvvetli kopuzcu.
“Genç Dilek”, “Zafer”, “Boz Serinlik”,

Çagımduu küülör boluştu.
“Parovoz” küüsün bakırtsa,
“Bah” dedirtçü orustu.

Hoşa giden ezgiler oldular.
“Parovoz” ezgisini çığırsa,
“Bach” dedirtti Rus’u.

(Sarnogoyev, 1997: 295)

Ibray’ın kopuzundan çıkan ezgiler, geleneksel Kırgız ezgileridir. “Çaş Tilek (Genç Dilek)”, “Ceñiş (Zafer)”, “Boz Salkın (Boz Serinlik)” adlı Kırgız küüleri yüzlerce yıllık Kırgız halk müziği ürünleridir. Bu köklü halk kültürü ürünleri, ulu ozan Ibray’ın kopuzundan halka ulaşarak onları mest eder. Bunun yanında Ibray’ın kopuzunu dinleyen Ruslar ise onu büyük besteci ve müzisyen Joan Sebastian Bach ile eşdeğer tutmaktadırlar.

Karamoldo ve Ibray’dan sonra sıra büyük Manasçı Sayakbay Karalayev’e gelir:

San kündör aytkan “Manastı”
Sayakbay zalkar manasçı,
“Gomeri deşip kırgızdın (...)

Nice günler söyledi “Manas”ı
Sayakbay adlı kuvvetli Manasçıya
“Kırgızların Homer’idir dediler (...)

(Sarnogoyev, 1997: 295)

Sayakbay Karalayev, Kırgızların Manas destanını okuyabilen en büyük Manasçılardan biridir. Bu nedenle şiirde kuvvetli diye betimlediği Sayakbay’a şair, “Kırgızların Homeros’u” sıfatını layık görmüştür. Homeros, Antik Yunan’da İlyada ve Odisey mitlerini anlatan destancıdır. (Joubert, 1993: 41) Sayakbay’ın Manas destanını anlatmasına binâen Sayakbay Karalayev, “Kırgızların Homer’i” olarak tanımlanmıştır.

Son olarak şiirde Şekerbek ve Atay ozanların isimleri geçmektedir:

Ataktuu artist Şekerbek,
Murutun canıp çepeñdep,
Sayratçu burap bekemdep.
Buroosun burap bekemdep.
Aytışçu ele körgön el,
Atayday çertet eken, - dep.

Meşhur sanatçı Şekerbek,
Bıyığı yanıp kıpır kıpır edip,
Konuşturdu işte kopuzu,
Kulağını burup akort ederek.
Dediler ki gören halk,
Atay gibi çaldı işte, diye.

(Sarnogoyev, 1997: 296)

Halk ozanı Şekerbek kopuzunun kulaklarını burup akort etmiş ve güzel ezgiler çalmıştır. Halk ise ondaki ustalığı, “Atay gibi çaldı” diyerek ifade etmiştir. Bu durumda Atay’ın ozanlığı ve kopuzculuğu bir ustalık seviyesini karşılamaktadır. Atay kopuzunu usta bir biçimde çalan bir halk ozanıdır. Buna mukabil olarak Atay kadar güzel kopuz çalmak da bir ustalık belirtisidir.

Baydılda Sarnogoyev’in “Karamoldo” şiirinde de ozan Karamoldo ve onun kopuzundan pek çok kez bahsedilmiştir:

Koldoru kolbu, ce bir keremetpi...	Elleri el mi, yoksa bir keramet mi...
Bolboso kaydan çıgat keremet küü?	Yoksa nereden çıkar kerametli ezgi?
Üç kıldı üç bulbulday tañşıttırıp	Üç telli üç bülbül gibi ahenkle öttürüp
Uyutkan ukkan eldi, tegerekti...	Mayaladı dinleyen halkı, yöreyi...
Bolboso boz torgoybu obodogu	Yoksa boz tarla kuşu mu havadaki
Boyu erip, koş kanatın elep ötçü?	Boyu yetişip, iki kanadını açıp geçen?

(Sarnogoyev, 1997: 325)

Sarnogoyev, Karamoldo’nun ellerini adeta birer keramete benzeterek onlara mistik ve kutsal bir anlam yüklemiştir. Bu kerametli ellerin kopuzda çaldığı ezgiler de dolayısıyla keramet sahibidir. Şaire göre kopuzun ahenkli sesler çıkaran üç telinin her biri adeta bülbül gibidir. Karamoldo’nun kopuzunun tellerinden çıkan seslerin ve ezgilerin güzelliğinden dolayı Sarnogoyev, kopuz tellerini bülbüle benzetmiştir. Aynı nedenden dolayı kopuz sesi, Kırgız şiirinde çokça görülen güzel sesli boz tarla kuşu benzetmesiyle nitelendirilmiştir. Sarnogoyev; Karamoldo’nun kopuz çalmadaki ustalığını şiirin bir sonraki kıt’asında betimlemeye devam etmiştir:

Bayırtan cıldar cılıp, bolup kılım,	Eskiden beri yıllar ilerler, olur yüzyıl,
Barktalgan komzçusu komuzçunun.	Hürmet edilen kopuzcuların kopuzcusu.
Baa berip, baardığın teñ tarazalap,	Değer verip, tümünü eşitçe tartıp,
Aytsak biz akıykattap toluk çının,	Desek biz hakkiyle anladık hakikatleri,
Alp eken ar kimisi öz alınca,	Kahraman idi her biri kendince
A birok Karamoldo boluş kıyın!	Fakat Karamoldo olmak zordur!

(Sarnogoyev, 1997: 326)

Şiire göre Karamoldo kopuzda öyle ustadır ki, o “kopuzcuların kopuzcusu”dur; en iyi, en usta kopuzcudur. Karamoldo, kopuz çalması aracılığıyla pek çok hakikati halka anlatabilmiştir. Karamoldo’nun ozanlığı ve kopuzculuğu onu bir kahraman haline getirmektedir ama ozanlık ve kopuzculuk söz konusu olduğunda Karamoldo gibi bir kahraman olmak çok zordur. Çünkü Karamoldo, kopuzcuların en beceriklisidir ve onun bu konudaki mertebesine ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Karamoldo’nun ustalığını anlatan dizeler, şiirin ilerleyen kısımlarında devam etmektedir:

Koluna komuz alıp çertken kezde,	Eline kopuz alıp çaldığı zaman,
Küülönüp küü nöşörün tökkön kezde,	Ezgiyi dolu gibi döktüğü zaman,
Kuyulup kulagiña mukam kayırık	Dökülüp kulağına makam yeniden,
Cüröktön cülünüñö cetken kezde,	Yürekten tüm bedenine yettiği zaman,
Kança bir alp talanttar eske tüşüp,	Nice kahraman yetenekler akla düşüp,
Kaytalap kayırılıçusuñ ötkön kezde.	Tekrar ederek dönüp geçtiği zamana.

(Sarnogoyev, 1997: 326)

Karamoldo eline kopuzunu alıp çaldığı anlarda ezgileri öyle ustalıkla ve ahenkle sıralamıştır ki, ezgilerin makamları sıra sıra dökülüp dinleyicilerin hisleri harekete geçmiştir. Ayrıca dizelerden anlaşıldığı üzere Karamoldo kopuz eşliğinde söylediği türkülerde ve anlattığı destanlarda Kırgız tarihinin ulu kişilerinden bahsetmiştir. Bu durum, Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin önemli bir özelliğidir. Kırgız Türklerinin sözlü edebiyat geleneğinde ve özellikle bunun içinde bir tür olan destanlarda konu, her zaman tarihî olay ve kişilerden çıkmıştır. Usta ozan ve kopuzcu Karamoldo da sözlü halk edebiyatı geleneğini sürdüren en önemli isimlerden olduğu için bu gelenek içerisinde en etkili sözlü eserleri kopuz aracılığıyla icra etmiştir.

Şiirde Karamoldo’nun ölümünün anlatıldığı kısımlarda da kopuz üzerinden yapılan bir anlatım söz konusudur:

Moldokem eç nerseni süybögöndöy,	Moldocuğum hiçbir şeyi sevmemiş gibi,
Oozunan sözü kaçıp süylögöndöy...	Ağzından söz kaçıp söylememiş gibi...

Bir top kün sakaytuuçu cayda çatıp,
Oşondon kaytış boldu üygö kelbey.
Üyündö komuzu da oorup catti,
Üç kılı üşürö albay tilge kelbey...
(...)

Kaygırtıp küü atası ötkön kezde
Kaşında kalıñ eli cokatp turdu.
Boroondo botosu ölgön iñgenge okşop
Başında “Kököy kesti” bozdop turdu.
Oşondo özü çertken örük komuz
Cetimdin cetimine okşop turdu.

(Sarnogoyev, 1997: 327-328)

Karamoldo ölüm döşeğindeyken onunla birlikte kopuzu da hastalanarak, telleri ses çıkaramadan yatmıştır. Karamoldo ölüm döşeğinde hasta yatarken dolayısıyla kopuzunu çalamamıştır. Karamoldo’ya “Ezgilerin Arası” lakabını layık gören Kırgız halkı o öldüğünde acıyla “Kököy Kesti (Sabrım Tükendi)” ezgisini çıkırarak acılarını dile getirmişler ve yas tutmuşlardır. Halkı tarafından böylesi sevilen “kopuzcuların kopuzcusu” ozan Karamoldo ölünce onun erik ağacından yapılma kopuzu “öksüzlerin öksüzü” olmuştur. Baydılda Sarnogoyev, ulu Kırgız ozanı Karamoldo’nun ölümünü şiirinde anlattıktan sonra en sonunda Karamoldo’nun hatırası hakkında temennilerini dile getirir:

Tuugandar, kart komuzdu sıylagıla,
Tıñtanıp Moldokemdi, tıñdagıla!
(...)
Eskirbey komuz çaşayt tooluk barda
Eç ölböyt Karamoldo komuz barda!

(Sarnogoyev, 1997: 328)

Şair, Karamoldo’yu “yaşlı bir kopuz”a benzetmiştir. Burada kopuz; hem Karamoldo’nun hem insanî kişiliğini, hem de sanatsal kişiliğini simgelemektedir. Kopuz, hem Karamoldo’nun bedeninin ölümüyle birlikte ölmüştür, hem de onun

Bir gün boyu şifa veren yerde yatıp,
O zaman dönüş oldu eve gelmeden.
Evinde kopuzu da hastalanıp yattı,
Üç teli sessiz, dile gelmeden...
(...)

Endişe edip “Ezginin Atası” öldüğü an,
Yanında kalabalık halkı yoklayıp durdu.
Tipide yavrusu ölen dişi deve gibi,
Başında “Kököy Kesti” ezgisini çıkırdı.
O zaman, çaldığı erik ağacından kopuz
Öksüzlerin öksüzüne benzedi.

ölümsüz hatırası vesilesiyle ölümsüzlüğe ulaşmıştır. Kopuz Karamoldo'nun ölümünün ve ölümsüzlüğünün simgesi olmuştur.

Sarnogoyev, şiirde Karamoldo'nun ozanlığını ve kopuzculuğunu Batı'nın klasik müzisyenlerine benzetmiştir:

Muyutkan muzıkası ecen eldi	Takip ettirdi onun müziği pek çok halkı
Bah, Motsart, Lisr, Bethoven, Bize,	Bach, Mozart, List, Beethoven, Bize,
Berdi,	Berdi,
Glinka, Paganini, Çaykovski	Glinka, Paganini, Çaykovski
Cana da Gendel, Şubert, Şopen öñdüü	Ve de Gendel, Şubert, Şopen gibi;
Geniyler öz doorunda Moldokemdey	Dâhilerdir kendi devrinde Moldo Ağam gibi
Küü menen küyüp-bışıp tütögönbü...	Ezgi ile döküp, pişip tüttü mü...

(Sarnogoyev, 1997: 326)

Karamoldo'nun ozanlığının değerini Batı müzisyenleriyle mukayese ederek ortaya koyan Baydılda Sarnogoyev, Karamoldo'nun müziğinin Bach, Mozart, Beethoven, Paganini, Çaykovski gibi usta Batılı müzisyenlerin sanatları kadar üst seviyede olduğunu belirtmektedir. Sarnogoyev, aynı mukayesenin benzerini “Kompozitör Biröögö (Besteci Birisine)” adlı şiirinde kopuz için yapmıştır:

Kim süyböyt üç kıl komuzdu,	Kim sevmez üç telli kopuzu,
Kim süyböyt koñur dobuştı.	Kim sevmez hoş sesi.
Komuzdu cerip oyloysuñ	Kopuzu yâd eyleyip düşünürsün
Bethoven, Şopen boluştu.	Beethoven, Chopen gibilerini.

(Sarnogoyev, 1997: 58)

Şiirde üç telli Kırgız kopuzunun hoş sesli olduğu ve kopuz ile onun hoş sesinin herkes tarafından sevildiği ifade edilmiştir. Bu hoş kopuz sesini dinleyenlerin aklına Beethoven ve Chopen gibi önemli Batılı müzisyenler gelmektedir. Şiire göre kopuz, Batı'nın en önemli bestekârlarının sanatlarına denk olabilecek kadar mühim bir çalgıdır.

Otuzlu yılların dikkat çeken edebiyatçılarından, “Toktogul” dramasının ve İkinci Dünya Savaşı dönemini yansıtan “Benim Yüreğim Kızıl Bayraktır”, “Mektup” gibi

önemli şiiirlerin sahibi, şair, yazar ve çevirmen Coomart Bökönbayev (Artıkbayev, 2013: 220-229) Coomart Bökönbayev “Kurbum (Arkadaşım)” adlı şiiirinde bu sefer Batı dünyasının bir şairinin; Puşkin’in sanatsal yeteneğini kopuza benzetmiştir:

Sayradı senin komuzuñ,	Şakıdı senin kopuzun,
Çınıgı kırgız bolupsuñ,	Hakiki Kırgız imişsin,
Bir obondo, bir tilde	Bir şarkıda, bir dilde
Biz menen Puşkin coluktuñ,	Bizimle Puşkin, buluştuñ,
Kuçaktayın, öböyün,	Kucaklayayım, öpeyim,
Can kurbum, kırgız tügöyüm!	Can dostum, Kırgız elmasının diğeri yarısı!

(Bökönbayev, 2010: 80)

Rus yazar ve şair Puşkin, Kırgızlar tarafından da sevilen bir edebiyatçıdır. Bökönbayev, Puşkin için yazdığı bu şiiirinde onu “hakiki bir Kırgız” olarak tanımlamış ve Kırgızlar ve Puşkin’in “bir elmanın iki yarısı” olduğunu dile getirmiştir. Bu noktada da Puşkin’in edebiyatı “şakıyan bir kopuz” olarak tanımlanmıştır. Kopuz, Batı edebiyatı içerisinde sayılabilecek Rus yazar ve şair Puşkin’in sanatsal kabiliyetinin bir simgesi olarak şiiirde yer almıştır. Baydılda Sarnogoyev “Karamoldo” ve “Kompozitör Biröögö” şiiirlerinde, Coomart Bökönbayev “Kurbum” şiiirinde Doğu dünyasına mensup Kırgız halkının geleneksel kültür ögesi olan kopuzu Batı dünyasının müzikal isimleri üzerinden betimleyerek Doğu ile Batı kültürlerini bir paydada buluşturmışlardır.

Birçok şiiir kitabı yayınlanan ve Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Yazarlar Birliği üyesi olan şair Askar İlipayev’in (Cañı Ala-Too, 2011: 59) “İr Ölkösü (Şiiir Ülkesi)” şiiirinin bir dörtlüğü adeta bir halk ozanları geçitidir:

Zamanaga öz baaların berişip,	Zamana kendi pahasını verirler,
Ak boz üydö komuz küülöp çertişip.	Ak boz çadırlarda kopuz çalıp söylerler.
Arstanbek, Moldo Kılıç, Kalıgul,	Arstanbek, Moldo Kılıç, Kalıgul,
Sanat aytat oturgandı erişip.	Sanat söylemeye meclise yetişirler.

(Cañı Ala-Too, 2011: 60)

Şiirde Arstanbek, Moldo Kılıç ve Kalıgul ozanların “ak boz çadırlarda kopuz çalmaları” sahnesi işlenmiştir. Ozanların geleneksel çadırlarda geleneksel Kırgız kültürünün bir parçası olarak kopuzlarıyla yer almışlardır. Bu ozanlar, halk toplantılarına kopuzlarıyla gelerek insanlara halk müziğinin nadide eserlerini çalmışlar ve asırlardır süren köklü ozanlık geleneğinin usta temsilcileri olmuşlardır.

Barktabas Abakirov “Komuz Tañşıyt (Kopuz Ahenklenir)” adlı şiirinde, eski çağlardan bugüne kadar varolan ve son dönemde Tokom, Karamoldo, Atay gibi ozanların elinde yaşayan Kırgız kopuzundan bahsetmiştir:

Komuz muras tıp atadan balaga,	Kopuz mirastır, ecdâttan evlâda
Komuz tañşıyt deñizderde, talaada.	Kopuz duyulur denizlerde, bozkırda.
Uлуу Tokom, Kara Moldo, Ataylar,	Ulu Tokom, Kara Moldo, Ataylar,
Uguzuşkan alıs, cakın araga...	Duyurmuştur uzaklara yakınlarla...

(Abakirov, 1997: 7)

Verilen dördlükte şair, ilk olarak kopuzun Kırgızların eski atalarından bugüne dek sonraki nesillere bir halk geleneği olarak aktarıldığını belirtmiştir. Bu kopuz hem güzelliğinden hem de Kırgız vatanının bir parçası olmasından dolayı “denizlerde ve bozkırlarda ahenkle süzülür” diye betimlenmiştir. Şiire göre tüm bu özellikleri taşıyan Kırgız kopuzunun nâmı Tokom, Karamoldo ve Atay gibi büyük Kırgız halk ozanlarının elinde uzak ve yakın diyarlara yani tüm memleketlere yayılmıştır.

Aman Toktogulov, “Turmuş Kesesi (Hayat Kâsesi)” adlı şiirinde ozan Eldarilav’ın kopuz çalmasını konu etmiştir:

Kişi öltüröt duşmandar çalma salıp,	İnsan öldürür düşmanlar kement atıp,
Birok, sözdü öltürö albası tuura anık.	Fakat sözü öldüremezler şüphesiz.
Aşıktıktın akını El’darilav,	Âşıklığın ozanı Eldarilav,
Akırkı ırın ırdadı komuzdu alıp.	Sonraki şiirini söyledi kopuzunu alıp.

(Toktogulov, 1997: 178)

Dördlüğün ilk iki dizesinde insanların öldürülebileceği ama kelâmın asla öldürülemeyeceği ve asırlar boyu yaşayabileceği; dolayısıyla kelâmın en önemli temsilcileri olan ozanların toplumsal ve manevî görevinin ehemmiyeti

vurgulanmıştır. Bu vurgunun hemen ardından Eldarilav'dan “âşıklığın ozanı” diye bahsedilerek kopuz çaldığı ifade edilir. Toktogulov'un bu şiirinde; Eldarilav nezdinde ozanların asırlardır süregelen sözlü geleneği yaşatan ve bunu kopuz çalarak icra eden kişiler oldukları belirtilmiştir.

Baydılda Sarnogoyev “Köp Kırduu Talantka (Çok Yönlü Yeteneğe)” adlı şiirini halk ozanı Moldobasan hakkında yazmış ve onu pek çok sanatsal sıfatın yanında “kopuzcu” diye tanımlamıştır:

Atañ artist, ataktuu Moldobasan,	Baban sanatçı, şöhretli Moldobasan,
Aşıp kettin atandan alda kaçan.	Aşıp gidiverdin babandan ne zaman.
Kompozitör, komuzçu, diricörsüñ.	Besteci, kopuzcu, orkestra şefisin.
Kaça kırлуу talant, - dep oygo batam.	Ne çok yönlü yetenek, diye düşünürüm.

(Sarnogoyev, 1982: 148)

Sarnogoyev, halk ozanı Moldobasan'ın, babası gibi sanatçı olduğunu ama sanatsal açıdan fazlasıyla olgunlaşarak babasını dahi geride bıraktığını şiirinin ilk iki dizesinde işlemiştir. İlerleyen dizelerde, şiire “Çok Yönlü Yetenek” adını vermesi bağlamında Moldobasan'ın gerçekten çok yönlü bir yetenek olduğunu anlatmış ve onun “besteci, kopuzcu ve orkestra şefi” olduğunu belirtmiştir. Kırgız halk ozanı Moldobasan Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin bir temsilcisi iken aynı zamanda modern dönemin müzikal icrasını da yapmıştır. Bu yüzden besteci kimliği hem geleneksel kopuzda, hem de modern “orkestra şefliği”nde yaşamaktadır.

Akbar Rıskulov ise “Uyku” şiirinin belli bir bölümünü Dede Korkut vurgusu üzerine kurmuş ve bu vurguda Korkut'un kopuzuna da başvurmuştur:

Köz irmemge tüşürböğön kolunan	Göz kırpışta bile düşürmedi elinden
Korkut-Ata kılıyağın – komuzun,	Korkut Ata kıl-kıyağını, kopuzunu,
korkup Acal kaçıp turçu colunan,	korkup ecel kaçır yolundan,
küünün ukxa küñgüröngön dobuşun.	duysa ezginin boğuk sesini.

Korkut-Ata komuz oynop catkanda	Korkut Ata kopuz çaldığında
korkot Acal kol saluuga batınbay	korkar Ecel el oynatmaya, cüret edemez,

küügüm keçte, acarlangan ak tanda
küü cañırat, küü agılat basılıbay.

alacakaranlık gecede, parlayan ak tanda
türkü çınlar, türkü süzülür kesilmeden.

Korkut-Ata koluñdagı komuzu
uluuluktu, suluuluktu car salat,
uykudagı taştı eritip dobuşu
tirүүлüktü dañazalap tarkalat.
Ölkölördün örgö tayap kubatı,
ölüm emne ekendigin unutkan.

Korkut Ata'nın elindeki kopuzu
ululuğu, güzelliği bildirir,
uykudaki taş eritir sesi
diriliği haykırarak saçar.
Ülkelerin artar kuvveti,
ölümün ne olduğunu unuttur.

(Rıskul, 2003: 355)

Şiirde kopuz, Dede Korkut kopuzu olarak yer almıştır. Kırgız ve Kazak Türklerinin efsanelerinde Korkut Ata kopuz çalarken ecel ona yaklaşamaz, bu yüzden Korkut yıllarca kopuz çalar. Bir ara uykuya dalınca kopuzu susar ve ecel Korkut'un canını alır. (Ergun, 2002: 123-124) Bu tema bu şiirde de yer almıştır. Keza, şiirin genel konusu da eskiden beri Kırgızların "Uyku" haline, rehavet ve tembelliğe düşüp geri kalmaları, yenilmeleridir. Şiir boyunca bu durum eleştirilmiştir. Kırgız Türklerinin uykuya dalmadığı şanlı çağlarındaki huzuru, maddî ve manevî zenginliği burada şair Dede Korkut'un kopuzu ile sembolleştirmiştir. Dede Korkut'un yahut Korkut Ata'nın kopuzu burada milli bir heyecan halini karşılamaktadır.

Şiirde, Korkut kopuzun vasıfları da dile getirilmiştir. Dede Korkut'un kopuzu "ululuk, güzellik, dirilik, güç" sembolüdür.

1968 yılında Kırgız edebiyat dünyasına giriş yapmış olan şair Şayloobek Düşeyev'in "Kudaydın Toosu Kuladı (Tanrının Dağı Düştü)" adlı şiirinde ise bir halk ozanı yahut modern bir şair değil; bir Kırgız öykü ve roman yazarı kopuz ile sembolleştirilmiştir. Cengiz Aytmatov'un ölümü üzerine yazılan bu şiirde Aytmatov'un ölümü, kopuz ezgisinin veda edişine benzetilmiştir. Dolayısıyla Aytmatov'un yaşantısı, bu dünyadaki varlığı, hatta bireysel ve edebî kişiliği kopuz ezgisi gibi hoş, heyecan ve hayat enerjisi veren bir durumdur. Aynı zamanda Düşeyev, Aytmatov'u Kırgız kopuzu ile benzeştirerek onun Kırgız yurdunun bağrından çıkan bir edebiyatçı olduğunu vurgulamıştır:

Konuşun tappay aylanıp,
Koş tulpar kaldı celede.
Koştoşup turat komuz küü
Kol bulgap muzdak deneñe

Obasını bulmadan dönüp,
Çifte Tulpar kaldı tuzakta.
Veda ediyor kopuz ezgisi
El sallayıp buz gibi bedenine.

(Düyşeyev, 2010: 256)

Kırgız şairler şiirlerinde eski devirlerde yaşayan yahut çağdaşları olan halk ozanlarını şiirlerine pek çok kez konu etmişlerdir. Halk ozanlarının konu edildiği şiirler bazen başlı başına bir ya da birkaç halk ozanı hakkındayken, bazen de farklı konularda yazılan şiirlerde farklı amaçlar doğrultusunda halk ozanlarının isimleri şairler tarafından kullanılmıştır. Bazen bir şiir bir halk ozanı hakkındayken, bazen de başka bir şair ya da meçhul bir halk insanı betimlenmiş; bu insanların çoğunlukla sanatsal özellikleri ve estetik güzellikleri halk ozanlarının isimleri verilerek bunların sanatsal yönleri aracılığıyla tasvir edilmiştir.

Geleneksel halk edebiyatı temsilcileri olan Kırgız halk ozanlarının vurgulanan sanatsal özellikleri, birçok yerde kopuz sembolü kullanılarak anlatılmıştır. Halk ozanlarının sanatsal kabiliyetleri “Toktogul’un kopuzu”, “Atay’ın kopuzu” ve benzeri tamlamalarla ifade edilmiş, böylece kopuz, bu halk ozanlarının hem bireysel olarak hatırasını, hem de sanatsal kabiliyetlerini sembolize etmiştir. Nasirdin Baytemirov’un “Uşul Eköo” şiirinde kopuz, doğrudan Atay ve Musa’nın dünyada bıraktıkları sanatsal ve bireysel hatıranın sembolüdür.

Halk ozanlarının hatırası anlatılırken ise şiirlerde ozanların kopuz çalma sahnelerinin verildiği dörtlükler de mevcuttur. Bu tür şiirlerde halk ozanlarının kopuz çalarken çevrelerindeki insanlara verdikleri tesir ve yarattıkları manevî atmosfer de betimlenmiştir.

Kopuzun Kırgız halk ozanlarının sanatsallığını sembolize etmesi bazı şiirlerde daha evrensel bir noktaya ulaşmıştır. Kopuz bazı şiirlerde sadece Kırgız halk ozanlarını değil; yabancı bestecileri ve şairleri de sembolize etmiştir. Bu açılardan kopuz, bu tür şiirlerde başlı başına sanatın ve sanatçının sembolü olmayı başarabilmiştir. Şayloobek Düyşeyev’in Kırgız yazar Cengiz Aytmatov’un ölümü üzerine yazdığı bir

şiiirde de kopuz, besteci ve şairin ötesinde bir Kırgız nesir yazarının sanatını sembolize etmiştir.

Üç telli Kırgız kopuzunun sanatçıları sembolize ettiği bu şiirlerdeki temel edebî sanat “telmiş (hatırlatma)” sanatıdır. Bir olaydan ya da bir kişiden edebî metinlerde sanatsal yollarla bahsetme anlamına gelen “telmiş” sanatı, kopuzun bir sanatçının sembolü hâline getirildiği bu şiirlerdeki temel edebî anlatım sanatı olmuştur.

5. 3. Kopuz: Millî Varoluş

Üç telli Kırgız kopuzu; geleneksel halk kültürünün bir parçası olması sebebiyle her şeyden önce Kırgız Türklerinin millî bir sembolüdür. Geleneksel kültürün halkların yüzyıllar boyu inşa ettiği bir millî değerler bütünü olmasından mütevellit kültür öğeleri de aynı zamanda birer millî sembol olmuş durumdadırlar. Bu yüzden Kırgız kopuzu, Kırgız Türkleri için millî bir değere dönüşen halk kültürü olarak sembolleştirilmiş ve sevilmiştir. Buna binâen Kırgız aydınları, edipleri, şairleri kopuzu eserlerinde millî bir sembol olarak yansıtmaktan geri durmamışlardır. Modern Kırgız şiirinin temsilcileri, şiirlerinde milliyetçi duygularla; vatan, millet ile bunların birliğini ve bağımsızlığını karşılayan millî bir edebî sembol olarak kopuzu çeşitli yerlerde işlemişlerdir.

Millî bir sembol olan kopuza Kocoş Musayev’in şiirinde, Kırgız Türklerinin bütüncül bir temsilcisi olarak rastlanır. Kocoş Musayev’in “Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)” şiirinde kopuz, Kırgız halkının ulusal bilinçaltının ve manevî dünyasının en önde gelen parçası olarak yansıtılmıştır:

Komuz küüsü –

Kırgız eldin,

Çaşoodogu küyütü.

Komuz küüsü –

Kırgız eldin,

Oy-tilegi, ümütü.

Komuz küüsü –

Kırgız eldin,

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Yaşamdaki kederi.

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Düşüncesi, dileği, ümidi.

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Can-düynösü, sezimi.	Can dünyası, duygusu.
Komuz küüsü –	Kopuz ezgisi;
Kırgız eldin,	Kırgız halkının,
Sagınıçı, kaygısı.	Özlemi, kaygısı.
Komuz küüsü –	Kopuz ezgisi;
Kırgız eldin,	Kırgız halkının,
Akılmamı, carçısı.	Akıllısı, hatibi.
Komuz küüsü –	Kopuz ezgisi;
Kırgız eldin,	Kırgız halkının,
Ulut cüzü, sıymığı.	Ulus yüzü, gururu.

(Musayev, 1997: 30)

Musayev'in "Kopuz Ezgisi" şiirinde kopuz, Kırgız halkının düşüncesi, dileği, ümidi, manevi dünyasıdır. Aynı zamanda özlem, kaygı gibi hüznü dolu duygularıdır. Öte yandan Kırgız halkının akli ve talihidir de. Kopuz Kırgız ulusunun gururu ve adeta "yüzü"dür. Burada şairin anlatmak istediği husus; Kırgız halkının varolduğundan beri kopuz ile yoldaşlık etmiş olmaları, bunun yanında kopuzun Kırgızların her türlü duygularını ifadesi için müzikal ve kültürel bir araç olmasıdır. Kırgız milleti asırlardan beri kopuzla söyledikleri türkülerde kendi iç dünyalarını yansıtmışlardır. Bu nedenle bu şiirde kopuz, Kırgız halkının manevî dünyasını ifade eden bir sembol olarak yer almıştır.

Aktan Tımbekov'un Sovyetler Birliği döneminde yazdığı "Kırgızistan (Kırgızistan)" adlı şiirindeki kopuz ise Kırgız millî bilincini ve kültürünü vurgulayan bir mahiyettedir:

Akındar tañşıp ırdagan,	Ozanlar şakıyıp şiir söyledi,
Obonun elim tıñdagan,	Besteni halkım dinledi,
Ün sonunu kırgızda.	Sesin hası Kırgızda.
Kol oynotup kayırşa,	El oynatıp çevirse,
Komuz menen kıyakta,	Kopuz ile kılkopuzda,
Küü sonunu kırgızda.	Ezginin hası Kırgızda.

(Kırgız Poeziyasının Antologiyası, 2000: 55)

Şiirin başından sonuna kadar Kırgız millî kültüründen; Kırgızistan'ın coğrafi güzelliğinden, topraklarının ve atlarının bereketli olmasından; Kırgız halkının iyi niteliklerinden, yiğitlerinin kuvvetli olmasından bahsedilmiştir. Bunların en iyisinin, “has”ının Kırgızlarda olduğu dile getirilmiştir. Manas, Sırgak, Almambet gibi Kırgızların milli belleğindeki kahramanlar da övüldükten sonra bir şölen tasviri yapılır. Buradaki tasvirde ozanlar şiir söylemektedirler, beste yapmaktadırlar. En güzel sesin ve ezgilerin Kırgız halkında olduğu dile getirilirken bu ezgilerin üretildiği çalgılar olan Kırgız millî çalgıları kopuz ve kılkopuzun ismi geçirilmiştir. Kırgız milletinin ve üstün kültürünün birer ögesi olarak kopuz ve kılkopuz, burada Kırgız kültürünün üstünlüğünün ve ayrıcalığının birer sembolü hâlidir.

Kırgız kopuzunun Kırgız Türklerinin vatanı Kırgızistan'ı sembolize ettiği şiirler, milliyetçi hisler doğrultusunda sembol olarak temellendirilmesi açısından mühim örnekler içermektedir. Halk ozanlığı geleneğinden gelen Alımkul Üsönbayev'in “Komuz (Kopuz)” adlı şiirinde Kırgız kopuzu Kırgız halkının yüreğini eriten; ayrıca Kırgız yurdunu ve Kırgız halkını anlatan bir çalgıdır:

Urmattuu Kırgız elinen,	Kıymetli Kırgız halkından
Ukkandın köönü erigen.	Dinleyenin yüreği erir.
Kolumda sayrap turganda,	Elimde şakıyarak dururken,
Koştogon attay elirem.	Çifte koşulmuş at misali çoşarım.

Arkar-kulca caynagan,	Dağ koyununun, koçunun yayıldığı
Beldi ırdaylı komuzum.	Belleri söyleyelim kopuzum.
Abiyir bakka ornogon,	Hâyâ ile donanan,
Eldi ırdaylı komuzum.	Halkı söyleyelim kopuzum.

(TDTEA, 2005a: 364)

Şiire göre kopuz dinleyen Kırgızların yüreği erir. Kırgızlar kendi kültürleri içinden doğmuş bu çalgıyı dinlediklerinde böylesi kuvvetli etkilenirler. Şiirin son dördlüğünde ise kopuz, Kırgız vatanını ve milletini anlatan bir aracı konumundadır. “Dağ koyunun ve koçunun yayıldığı beller (dağ geçitleri)” aslında Kırgız vatanını sembolize etmektedir. Burada bu geçitler örnek verilerek tüm Kırgız yurdu kastedilmiştir. Keza hemen akabinde aynı kopuz aracılığıyla “Kırgız halkını

söyleyelim” denmiştir. Şiirdeki “söylemek” eylemi ise “vatanımızı ve halkımızı anlatalım. Onun güzelliklerini, dertlerini dile getirelim” ifadesini karşılamaktadır. Kırgızların yüzlerce yıllık ata mirası olan Kırgız kopuzu ile Kırgız vatanının ve halkının anlatılması, kopuzun vatan ve millet kavramıyla iç içe geçmiş millî bir sembol olduğunu göstermektedir.

Temirkul Ümötaliyev’in “Ata Curt (Ata Yurt)” şiirinde ise kopuz, vatan kavramıyla ilişkilendirilmiştir ve Kırgız Türklerinin vatanının kutlu bir parçası olarak onun güzelliğini betimleme aracı olan bir sembol olmuştur:

Komuzuñ bolup çertilip,	Kopuzun olup çalınıp,
Körküñdü küügö keltirip,	Güzelliğini ezgiye döküp,
Sozsom deymın ölbös ır,	Yazsam derim ölümsüz şiir,
Sen üçün işke ceñ türüp!	Senin için işe yen dürüp!

(Ümötaliyev, 2003: 10)

Şair bu şiirde genel olarak memleketine, ata yurda yani Kırgızistan’a seslenmektedir. Vatanına “Senin güzelliğini ezgiye dökeyim, kopuz ile çalayım. Senin için ölümsüz bir şiir yazayım” demektedir. Kopuz, ezgi ve “ölümsüz şiir” burada vatanın güzelliğini aktarmada ve şairin vatan sevgisini dile getirmede bir aracı rolündedir. Vatana duyulan sevgi ve onun güzellikleri kopuz aracılığıyla dile getirilmektedir. Ayrıca kopuz, ata yurdun kopuzudur; yani vatanın bağrından çıkmış bir değerdir. Vatana duyulan aşk, yine vatanın içinden çıkmış bir ulusal değer aracılığıyla ifade edilmektedir. Kopuz, Kırgız ata yurdunun bir parçasıdır.

Kocogeldi Kültegin’in “Kırgız İyman (Kırgız İmanı)” adlı şiirinde ise kopuz ile vatan bir tutulmuş; kopuz, vatanın sembolü olarak yer bulmuştur:

Konuşun kör – koñşu turgan ayı bar,	Vatanını gör; komşusu olan kameri var,
komuzun kör – cürök, cürök sabı bar.	kopuzunu gör; yürek, yürek sırası var.
Kırdan oygo, oydon kırğa zuu koyçu	Kırdan vadiye, vadiden kıra koşuşturan
kırğızga bul kıyın zaman bağınaar.	Kırğıza bu zor zaman biat eder.

Kocogeldi Kültegin bu şiirde iki şeye art arda dikkat çekmektedir. Önce vatanın, hemen ardından ise kopuzun görülmesini istemektedir. Adeta kopuz ile vatani

Üç buroo, calgız teek, üç kıl komuz,
Çertilbeyt, küügö kelbeyt, çeber kolsuz.
Op-oñoy, körgön közgö cöp-cönököy,
Birok da önörü bar aytıp bolgus.

Üç kulaklı, tek saplı, üç kıl kopuz,
Çalınamaz, tını vermez ustasız.
Pek kolay; bakılınca çok da basit,
Ancak hünerini tarif etmek imkânsız.

(Osmonov, 1990: 40-41)

Kırgız kopuzunun tek bir sapı, üç adeta kıldan imal edilme teli ve bu tellerin bağlandığı üç adet kulağı vardır. Kopuz, usta bir kopuzcu olmadan ne çalınır ne de akort edilir. Uzaktan bakınca çok kolay gözükken kopuz çalma işi, aslında yetenek olmadan başarılacak bir iş değildir. Bunlar belirtildikten sonra kopuzun tarihselliği vurgulanmıştır:

Kılımdan kılım sanap köksöy-köksöy,
Cırgalduu bizdin uşul kündü közdöy,
Bul komuz, köp sulardı keçip kelgen,
Eli da komuzunday cöpcönököy.

Asırlar boyu büyük bir arzu ile,
Bizim bu huzurlu günlerimize,
Kopuz, nice suları geçip de geldi,
Halkı da kopuzu gibi pek sade.

(Osmonov, 1990: 41)

Şiirin ikinci ve son dördlüğünde, ilk dizede Kırgız kopuzunun asırlardan beri Kırgız milletiyle yaşamış ve halen daha yaşıyor olan bir millî kültür ögesi olduğu vurgulanmış ve bu vurgu “bu kopuz, nice suları geçip geldi” dizesiyle tekrar edilmiştir. Son dizede ise kopuz, “köklü bir tarihe sahip olması” ve “sadeliği barındıran zerâfeti” açısından Kırgız halkına benzetilmiştir.

Alıkul Osmonov’un şiirine benzer bir biçimde kopuz, Nasirdin Baytemirov’un “Kırgız Eli (Kırgız Halkı)” şiirinde de Kırgız halkı ile özdeşleştirilmiştir:

Kim bapestep, kim süybösün komuzdu,
Mukam küünü, keremettüü dobuştı.
Kılımdardı komuz menen oozanıp,
Kırgız eli komuz canduu boluştu.

Kim okşayıp, kim sevmesin kopuzu,
Makamlı ezgiyi, kerametli tınıyı.
Yüzyıllarca kopuz ile geliştı,
Kırgız halkı, kopuz canlı halk oldu.

(Baytemirov, 1988: 63)

Şair burada Kırgız kopuzunu; onun “kerametli” sesini ve “makamlı” ezgilerini herkesin sevdiğini söylemiştir. Kırgız halkının ilerlemesi, kopuz eşliğinde çalınan söyledikleri türkülerle de vuku bulduğunu ifade eden şair, Kırgız halkı için “kopuz canlı” benzetmesini yapmıştır. Şiirinde kopuzu “herkes tarafından sevilen, kerametli ve güzel” olarak tanımlayan Nasirdin Baytemirov Kırgız halkını da bu tasvirler yönünden kopuza benzetmiştir. Bu yönleriyle kopuz, bu şiirde de Kırgız halkının sembolüdür.

Aynı şekilde Barktabas Abakirov’un “Komuz Tañşıyt (Kopuz Ahenklenir)” adlı şiirinde de kopuz, Kırgız halkını sembolize etmektedir:

Kim cetti ele çaşoo, ümüt uçuna,	Kim erişti ki hayatın, umudun ucuna,
Tobo deyli buyruganga – uşuga.	Tövbe diyelim buyurana ve buna.
Kırgız eli sıymıktanat ar dayım,	Kırgız halkı iftihar eder her daim,
Komuzuna, uulu menen kızına.	Kopuzuna, bir de oğluyla ve kızıyla.

(Abakirov, 1997: 7)

Şiirde Kırgızların iftihar ettiği söylenen üç şey vardır: Kopuzu, oğlu ve kızı. Kırgızların oğulları ve kızları genç Kırgız neslidir. Bunların yanında Kırgız kopuzunun da yer alması, kopuzun Kırgızlar tarafından adeta bir evlat olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Bu ifadenin neticesinde ise Kırgız kopuzu adeta Kırgız halkının bir üyesidir. Bu nedenle kopuz, şiirde Kırgız halkının sembolüdür. Kırgız halkının sembolü olarak konumlandırılan kopuz, bu dizelerin akabinde kutsal olarak nitelendirilmiştir. Bu kutsallık; hem Kırgız kültürünün bir ögesi olan kopuza hem de Kırgız halkının kendisine yöneltilmiş ve kopuzun icracısı, kopuza adeta can veren kopuzcuya ise hayır dua edilerek tüm Kırgız halkına olan güzel temenniler dile getirilmiştir:

Komuz ıyık köp-köp sıymık apkelsin,	Kutsal kopuz çok güzellikler getirsin,
Komuzçuga dal komuzday çaş bersin.	Kopuzcuya tam kopuz gibi yaş versin.

(Abakirov, 1997: 7)

Yukarıda görüldüğü üzere kimi şiirlerde kopuz, vatanın bir sembolü iken kimi şiirlerde de vatanın ve milletin birlik-beraberliğini, içinde yaşadığı huzur ve refah

ortamını sembolize etmektedir. Örneğin; Sooronbay Cusuyev'in "Halkım" şiirinde kopuz, Kırgız halkının huzuru ve refahının sembolü olarak kullanılmıştır:

Ayköl kaklım kelgen kezi oomatñ,	Kahraman halkım, nöbetin geldiği andır,
Al oomatñ kebelbesin, obasın.	Bu nöbetin tükenmesin, bitmesin.
Küü ugulup komuzundan miñ sırduu,	Ezgiler duyulup kopuzundan bin çeşit,
Kün külüñdöp nurdap tursun too	Güneş gülümse sin nurunu saçsın dağ
başın.	başından.

(TDTEA, 2005a: 561)

"Güneşin gülümsemesi ve "dağ başından nurunu saçması" temennisi, içinde umut barındıran, huzur ve mutluluğu anlatan bir imajdır. Bu temenninin hemen öncesinde "Kırgız halkının kopuzundan bin çeşit ezgilerin duyulması" temennisi de içinde yine bir huzur ve refah umudu barındırmaktadır. "Bin çeşit ezgi" duyulması ise her türlü mutluluğun ve bereketin temennisidir.

Colon Mamıtov'un ulusal coşku barındıran ve vatan sevgisi temalı "Ata Curt (Ata Yurt)" şiirinde kopuz yine halka ve vatana dair umutları anlatan bir simgedir:

Komuzdar şartıldap çertilsin,	Kopuzlar çatırdayıp çalınsın,
San ümüt catpasın sandıkta.	Nice ümitler saklı kalmasın sandıkta.
Calganga padişa bolgonço	Yalana padişah olacağına
kul bolup öt uluu çındıkka.	Kul olup ulaş ulu hakikate.

(Mamıtov, 1969: 9)

Mamıtov bu şiirde Kırgız halkına seslenmektedir ve Manas ve Semetey'in adını anmaktadır. Evvela Kırgızların köklü tarihinin hatırlatıldığı şiirde daha sonra kutlu bir gelecek niyeti belirtilmektedir. Kopuzların "çatırdayarak" yani güçlü bir şekilde çalınması, Kırgız halkının bugününün ve yarınının kutlu, aydınlık, huzur ve refah içerisinde olmasının bir temennisidir. Bu niyetle bağlantılı ve bunun doğal sonucu da olarak "ümitlerin sandıkta saklı kalmaması", açığa çıkması isteği dile getirilmiştir. Tüm bunların ışığında, Colon Mamıtov'un "Ata Curt" şiirinde yer alan kopuz; Kırgız vatanının ve Kırgız halkının aydınlık, güçlü, huzurlu, refahlı ve ümit dolu geleceğinin bir sembolüdür.

1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yazılan ve bağımsız genç Kırgızistan Cumhuriyetini selamlayan Şiirlerde Şairler; kopuzun millî kũltũrũn bir simgesi olması bağlamında onu yeni Kırgız devletinin bağımsızlığının ve Kırgız milletinin birliğinin bir simgesi olarak kullanmışlardır. Bu tũr Şiirlerin en gũzel rneklelerinden biri Akbar Rıskulov’un ‘‘Kırgız Ulut Uraanı (Kırgız Milli Parolası)’’ Şiiridir:

Kır-kırlarda kızgaldadı kulpunat,	Kırda bayırda laleleri açılır,
kız-ulanı ar-namıska umtulat.	Kızları oğulları ar namusa uzanır.
Kuralıbız: ũ kıl kırgız komuzu,	Silahımız: ũ kıl Kırgız kopuzu,
uraanıbız: ‘‘İris aldı-ıntımak!’’	parolamız: ‘‘Talihin ncesi Birlik!’’tir.

(Rıskul, 2003: 42)

Şair, 91’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan Cumhuriyetini selamlamak için yazdığı bu Şiirinde bağımsızlık oŐkusunu yansıtırken eski Kırgız tarihinden ve kũltũrel hayatından ögeler kullanarak Şiirinde milli bir hava yaratma gayretine girmiştir. Rıskulov’un ‘‘Hũr Kırgız devleti kuruldu / Halkımızın geleceği açıldı’’ dizeleri ile bağımsız Kırgızistan Cumhuriyetini selamladığı ve ‘‘Bakay’’, ‘‘Manas’’ gibi Kırgızların muteber kahramanlarının isimlerini de saydığı bu Şiirinde kopuzu Kırgız bağımsızlığının ve birliğinin bir sembolũ, bu yolda ilerlemek için eldeki temel araçlardan biri, mũcadelenin ncũsũ bir ‘‘silah’’ olarak kullanmıştır.

Çocuklar için yazdığı eserler ile tanınan Kırgız yazar ve Şairi Abdırasıl Toktomuşev’in ‘‘Tũrk Balası Bolobuz (Biz Tũrk ocuklarıyız)’’ Şiiri de benzer bir birlik teması etrafında oluŐturulmuŐtur. Buradaki ‘‘birlik’’ yalnızca Kırgız Tũrklerinin birliği değil; Kırgız Tũrkleriyle Tũrkiye Tũrklerinin birliğidir:

rkũnũ sũp batadan,	Dualarla bũyũyen,
z betine aŐagan,	Kendi halinde yaşayan,
Tũrk balası bolobuz –	Biz Tũrk ocuklarıyız,
Bir ene, bir atadan.	Bir ana bir babadan.

Komuz çertip, ırdasak,
Toy tüşürüp cırgasak,
Kimdin kanday işi bar,
Kıyanattık kılbasak?

Kopuz çalıp, şarkı söylesek.
Toy kurup eğlensek,
Kim ne diyebilir ki,
Hıyanetlik yapmazsak?

(TDTEA, 2005a: 454)

Kırgızistan'ın bağımsız bir cumhuriyet olmasından sonra Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin güçlenmesi ve iki soydaş halk arasındaki ziyaretlerin de artması temennisiyle yazılan şiirde verilmek istenen temel mesaj; Türkiye Türkleri ile Kırgız Türklerinin kardeşliği ve birliğidir. Arasında duygu, düşünce ve kader birliği olan bu iki Türk halkının birliğini şair; kopuzların çalındığı, şarkıların, türkülerin söylendiği bir toy manzarası vererek anlatmıştır. Toy düzenleyip kopuz çalmak eski çağlardan bugüne kadar süregelen bir Türk geleneğidir. Toktomuşev bu sayede hem ortak Türk kültür tarihinden kadim bir geleneği hatırlatmış, hem de bugün dahi yaşayan bu gelenek bağlamında ilk etapta kültür birliğini vermiştir. Bunu da Türkiye Türkleri ve Kırgız Türkleri arasındaki kültür birliğini vurgulamak amacıyla şiirinde kullanmıştır. Burada kopuzlu toy yalnızca ortak kültürü değil, Türk ve Kırgız halklarının manevî birliği ile arzulanan huzur ve refahı sembolize etmektedir.

Bir milletin millet bilincine sahip olabilmesindeki önemli koşullardan biri de kendi tarihlerini bilmeleri; kendi tarihlerinden dersler çıkarabilmeleri ve tarih bilincine sahip olmalarıdır. Bu fikri barındıran şiirlere modern Kırgız edebiyatında pek çok kez rastlanır. Kopuz da tarih bilincini aşılama konusunda Kırgız şiirinde bir sembol olarak kullanılmıştır. Kocoş Musayev'in "Sen Kırgızsıñ (Sen Kırgızsın)" isimli şiirinde kopuz şöyle yer almaktadır:

Komuz alıp, kömököydön ün çıkarıp.
Unutpastan baba saltın, ırdap tursañ.
Sen kırgızsıñ!

Kopuz alıp, küçük dilinden ses çıkarıp.
Unutmadan ataların örfünü, şiir okusan.
Sen Kırgız'sın!

(Musayev, 1997: 8)

Musayev'in bu şiirinde bir yurttaşlık bilinci oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bilince dair önemli hususlardan biri de tarih bilincidir. Tarih bilinci yani atalarını,

köklü tarihini unutmamaktır. Kırgız halkı atalarını, onların geleneklerini unutmamalıdır. Bu önemli öğüdün gerçekleşmesi, kopuz çalarak yapılması gereken bir şey olarak yer almıştır. Kopuz Kırgız halkının yüzyıllardan beri can yoldaşı olmuş bir halk kültürü ögesidir. Bu anlatıda da Kırgız kültürünün ve her Kırgız'da bulunması gereken millî tarih bilincinin bir sembolü haline gelmiştir.

Colon Mamıtov'un "Kırgız Ruhı" şiirinde de bu bağlamda bir kopuz sembolleştirmesi mevcuttur:

O, kutman curt, bul tagdırıñ bolsun kut, Komuzuñ çert, obonuñdu kubulcuyt. Mümkün emes erteñderge col saluu Ötkönüñdü, bügünüñdü unutup.	Ah, uğurlu yurt, bu kaderin olsun kutlu, Kopuzunu çal, besteni ahenklendir. Mümkün değil yarınlara yol salmak Geçmişini, bugününü unutarak.
--	---

(Mamıtov, 1991: 244)

Mamıtov yine Kırgız halkına dair olumlu bir niyet, "kutlu kader" arzusunu dile getirmiştir. Bu kutlu kaderin sembolü, "kopuz ile ahenkli ezgiler çalmak"tır. Şair daha sonra bu kutlu kadere ulaşmak için bir formül sunmaktadır: Kırgızlar kutlu bir geleceğe ulaşmak için bugününü ve geçmişini unutmamalıdır; yani tarih bilincine sahip olmalıdırlar. Kopuz da geçmişten bugüne gelen bir millî unsur olduğundan dolayı tarih bilinci sayesinde ulaşılacak mutlu geleceğin anahtarıdır. Neticede kopuz, Mamıtov'un "Kırgız Ruhı" şiirinde Kırgızların kutlu kaderinin, bunun yanında da bu geleceğe ulaşmak için temel anahtarlardan biri olan tarih bilincinin sembolüdür.

Kambaralı Bobulov'un "Komuz Bayanı (Kopuz Beyanı)" şiirindeki kopuz sembolü de tarih bilincini vurgulamaktadır. Şiirde kopuz sesi, şaire yani dinleyiciye eski ve şanlı tarihten sahneleri, olayları, olguları ve bazen de kahramanları anımsatmaktadır:

Komuz uksam: bayan beret baraktarı, Kart tarihtin katal aşuu, bağıttarı. Kan tögüşkөн баатırları, karıptarı, Köz aldından çuurup ötöt baarı-baarı. Komuz uksam: eske tüşöt eski tarih,	Kopuz duyunca; beyan verir yaprakları, Eski tarihin zorlu çetin yolarını. Kan dөktüler kahramanları, garipleri, Gözlerimin önünden geçer hepsi, hepsi. Kopuz duyunca; aklıma gelir eski tarih,
--	--

Babalardın kan tögüşkön çabuuldarı.
Kırgız kıyrap, karmaşuuda can kararıp,
Kolgo tüşkön suluu kızdar, ayaldarı.

Babaların kan döktükleri savaşları.
Kırgız parçalanıp, mücadele ederken,
Ele geçmiş güzel kızları, kadınları.

(TDTEA, 2005b: 185)

Kopuz sesi, Kırgızların eski tarihini akla getirir. Kopuz sesi duyduğunda şairin aklına “eski tarihin zorlu ve çetin yolları”nda yapılan mücadeleler ve savaşlar gelmektedir. Asırlar boyu Kırgız halkına can yoldaşlığı etmiş olan kopuz, adeta yüzyıllar boyu Kırgız halkıyla birlikte yaşarken gördüklerini tellerinden oluşan seslerle yeniden dinleyicinin zihninde canlandırmaktadır. Bu; hem kopuzun hem kopuzcunun, hem de kopuzda çalınan yüzlerce yıllık türkülerin maharetidir. Bunların yanında şairin buradaki kopuz sembolünden asıl kastı; kopuzun binlerce yıldır Kırgız kültürünün en önemli öğelerinden biri olmasıdır. Kopuz, millî bir sembol olmasına binâen Kırgızların tarihini şairin zihninde yeniden canlandırmaktadır. İlerleyen dizelerde Kırgız Türklerinin tarihî-destansı kahramanı Manas da şiirde zikredilmiştir:

Komuz uksam: eñ aldında Manas cüröt,
Kırk cigiti kılıç suurup atırilat.
Kan maydanda kaarın tögüp, coonu süröt,
Ala-Tooado adam kanı sapırilat.

Kopuz duyunca; en önde Manas yürür,
Kırk yiğidi kılıç çekip atılır.
Kan meydanda kahrımı döküp, düşmanı sürer,
Ala-Dağda adam kanı savrulur.

(TDTEA, 2005b: 185)

Han Manas’ın kırk yiğidi ile birlikte en önde yürüyüp kanlı çatışmalarla düşmanı sürmesi, yine kutlu Kırgız ülkesinin sembolü olan Ala-Too’nun kanlarla bulanması, kopuz sesinin akla getirdiklerindedir. Kopuz sesi, şiirde çoğu dizede eski tarihi ve bu tarihi bilmenin millî bir görev niteliğinde olduğunu vurgulamaktadır. Buna mukabil kopuz sesi, eski tarihin zorlu zamanlarını da anlatır:

Komuz uksam: kıyın kezde kırgızdarım,
Kımızdık cep şor tartıptır, kün körüptür.
Arasında kılım emes, miñ cıldarın,
Tar aşuuda taalay izdep ötkörüptür.

Kopuz duyunca; zor zamanda Kırgızlarım,
Ot yiyip, acı çekip, güngörmüşler.
Arasında asır değil, bin yılların,
Dar geçitte kader arayıp geçirmişler.

(TDTEA, 2005b: 185)

Bu dörtlükte kopuz sesinin zihinde uyandırdığı hatıra, Kırgızların tarihte geçirmiş oldukları zor zamanlar, çetin yıllardır. Kırgızların tarihinde zaferlerle dolu kutlu yıllar olduğu kadar, çok zorlu dönemler de vardır. Bu dönemlerde Kırgızlar karınlarını doyurmak için ot dahi yemişlerdir. Bu zor zamanlar, bin yıllar sürmüş ve Kırgızlar talihli bir yaşam sürmek için sürekli arayışta olmuşlardır. Tarihteki talihli ve talihsiz dönemlerin ardından ise bir ümit ışığının gelecekte doğmuştur:

Komuz uksam: küülöründö sırlar catat,	Kopuz duyunca nağmesinde sırlar yatar,
Köküröktö muñga tolgon ıylar catat.	Göğüste derde dolmuş yaşlar yatar.
Mezgil cılat, tañdar atat, kündör batat,	Zaman geçer, tanlar atar, günler batır,
Keleşekten bülbüldögön ümüt canat.	Gelecektekten ışıl ışıl ümit yanar.

(TDTEA, 2005b: 185)

Şaire göre kopuz sesinde pek çok sır yatmaktadır. Bu sırlar ise Kırgızların tarihindeki dertli zamanlardır. Filhakika bu zorlu tarihsel süreçlerin ardından “gelecekte ümit ışıldamaktadır” ki şiirdeki bu ışıldayan ümit, bağımsızlıktır:

Bizdin doorgo komuz cetti bozdop-bozdop,	Bizim zamana kopuz geldi sızlanarak,
Karmaşuuda erk talaşıp, elin korgop.	Mücadele eder, bağımsızlık ister, halkını korur.
Azattıktın küüsün çertip, colun coldop,	Bağımsızlık nağmesini çalar, yolunu gözler,
Tosup çıktı er kökürök baatırğa okşop.	Karşılardı er yürekli bahadır gibi.

(TDTEA, 2005b: 186)

Kopuzun ilk dizelerde vurguladığı tarih bilinci, bu dörtlükte bağımsızlık düşüncesiyle taçlanır. Şairin zamanına kadar, yani günümüze değin “ağlayıp sızlayarak gelmiş olan kopuz” Kırgız halkının millî varlığıdır. “Kopuz” yani Kırgız milleti; bağımsızlık için mücadele etmiştir. Nihayetinde bağımsızlık nağmesini çalmaya başlayan kopuz, bağımsızlığı “er yürekli bahadır”ı karşılar gibi karşılamıştır. Şiir boyunca kopuz, Kırgız halkını ve Kırgız halkının sahip olması gereken tarih bilincini sembolize etmiştir.

Milletler her zaman huzur ve refah ortamı içerisinde yaşamazlar. Her halkın içinde bulunduğu zor zamanlar olmuştur. Böyle çetin dönemler, milletin kendi içindeki birlik, beraberlik, dayanışma duygusunu da perçinleyen dönemlerdir. Kırgız Türkleri

de pek çok kez zor zamanlar geçirmiştir. Kırgız şairleri de eski ve yeni dönemlerde milletçe yaşadıkları bu tür olayları, çoklukla millî bir mesaj verme kaygısıyla şiirlerinde işlemişlerdir. “Millî felaketler” diye tanımlanabilecek bu tür olayların geçtiği şiirlerin en güzel örneklerinden biri Kasım Tınıstanov’a aittir. Tınıstanov’un “Manas Kümbözü (Manas’ın Mezarı)” şiiri başlı başına mühim bir şiirdir. Bu şiirin teması “eski döneme özlem”dir. Kopuz, bu minvalde şiirin önemli bir ögesidir:

Elinin et cürögü caralanıp,	Halkının etten yüreği yaralanır,
Ebakkı ötkön kündün izin çalıp.	Eski güzel günlerin izini sürer.
Irçısı ırğa koşup atın cattayt,	Şairi şiir yakıp adını ezberler,
Komuzçu küñgüröntüp küügö salıp.	Kopuzcu çalarak ezgiye döker.
Uulu zar bolgon künün süröttösö,	Büyükler cefa çektiği günü tasvir etse,
Çaşının kanı kızıyt, içi canıp.	Gençlerinin kanı kızışır, içi yanar.
Kakşagan komuz menen muñduu,	Kavga ederek kopuz ile hüzünlü,
Coktoşot er Manasın esine alıp.	Er Manas’ı hatırlayıp yâd ederler.

(Kallimci, 2011: 94)

Kasım Tınıstanov’un bu şiiri modern Kırgız Edebiyatı açısından da önemli bir yere sahiptir. Tınıstanov şiir boyunca “eski döneme özlem” duygularını yansıtmaktadır. Eski dönemden kasıt Sovyet öncesi dönemdir. Şiirde de kopuz, “eski güzel günler”in bir sembolüdür. Kopuzcu ezgilerini eski güzel günleri yâd ederek çalar. Şanlı Kırgız tarihinin sembolü Manas, kopuz aracılığıyla ve hüzünlü bir şekilde hatırlanır. Eski çağlardan bugüne gelen Kırgız kutsalı kopuz, bu şiirde eski güzel günleri yâd eder; yani eski güzel günlerin bir sembolü olarak karşımıza çıkar. Tınıstanov burada olumsuz örnekler etrafında tersten bir yolla tarih bilincini vurgular.

Kasım Tınıstanov’un örneğinde olduğu gibi başka şiirlerde de millî bir felaket, kopuz aracılığıyla dile getirilmiş ve Kırgızlar ikaz edilmiştir. Şair olmasının yanında aynı zamanda sinema ve televizyon filmleri yönetmeni olan Dooronbek Sadırbayev (TDTEA, 2005b: 256) “Canı Kaşaygandın Kayaşası (Öfkeden Deliye Dönenin Direnişi)” şiirinde de buna uygun bir anlatım mevcuttur:

Orustun peyli buzulup, dili	Rus’un seciyesi bozulup, dili
kararganın.	karardığını.

Kırgızdın tuusun cıgıp,
Kıyırına bülük salganın.
Kıylalardın söögü,
Kır – kırda kömülböy kalganın.
Komuzdun oozuna korgoşun tolup,
Akındın tilin aybalta canganın.
Akmaralday kelindin,
Abiyiri mazaktalغانın.

Kırgızın tuğunu yıkıp,
Sınırına nifak soktuğunu.
Birçokların kemiği,
Kırlarda gömülmeden kaldığını.
Kopuzun ağzına kurşun dolup,
Ozanın dilini balta kestiğini.
Akmaral gibi gelinin,
Namusunun kirlendiğini.

(Sadırbayev, 2000: 51)

Şiir, 1916’da yaşanan Ürkün olayını konu alır. O dönemde yaşanan Rus zulmünün Kırgız halkına yaşattığı felaketler tasvir edilir: İnsanların ölü bedenleri gömülmeden öylece kırlar üzerine serili kalmış, etler çürümüş, kemikler açığa çıkmıştır. Kadınlara tecavüz edilmiştir. Böyle bir millî felaket, kopuz aracılığıyla da sembolleştirilmiş. “Kopuzun ağzına kurşun dolmuş, ozanın dilini balta kesmiş”tir. Ozanın dilinin balta ile kesilmesi neticesinde ozan, kendisinin ve halkının dertlerini dile getiremeyecektir. Kopuzun ağzına kurşun dolması ise onu işlevsiz kılacak, kopuzu tahrip edecek, kullanılamaz duruma getirecektir. Sembolik bir anlatımla Kırgız halkının kendi merâmını anlatamayacak kadar düşkün bir duruma gelmesi; bunun yanında daha temel olarak millî bir onursal değeri olan kopuzun, tüm milletin yaşadığı felaket neticesinde düşmanlar tarafından bozulması şiirde görülmektedir. Kopuz, milletçe yaşanan bir felaket sonucu zedelenen millî onuru simgelemektedir.

Aynı koşutlukta bir kopuz sembolüne milliyetçi, Turancı siyasi görüşleri ön planda olan ve 90’lı yılların başından itibaren şiir kitapları çıkaran Bayas Tural’ın (Kallimci, 2008: 385) “Isık Köl (Isık Göl)” şiirinde de rastlanır:

Kança er kanın agızışkan sen üçün.
Kalkanı uçup töşünön,
Alp denelüü kança erdin kalgan mında
denesi.
Kança akındın komuzu kara taşka çabılıp,
Cıldar ötkön ırsız, küüsüz kara kiyip

Nice yiğit kanını akıttı senin için.
Kalkanı uçup göğsünden,
Kahraman gövdeli nice yiğidin kaldı
burada bedenleri.
Nice ozanın kopuzu kara taşa çalındı,
Yıllar geçti şiirsiz, ezgisiz karalar giyip

tomsorgon.

somurttu.

(Tural, 2002: 39)

Isık Göl nezdinde vatanın anlatıldığı bu şiirde, bir savaş felaketi sırasında yaşanan manzara verilmiştir. Burada insanların ölümü tasvir edilirken, “ozanların kopuzunun yere çalınması” da bir felaket unsuru olarak verilmiş. Millî kültürün ve millî namusun düşman tarafından yerle bir edilmesi olarak “kopuzun yere çalınıp kırılması” anlatımı oluşturulmuş. Millî bir felaket ve milletin onurunun zedelenmesi kopuz ile sembolleştirilmiştir.

Bir dönem Kazakistan’da Kırgızistan Büyükelçisi makamında görev yapmış olan ve Kazak Türkçesinde şiirler de yazan Kırgız şair Nadırbek Alımbekov’un “Jer Sılkılgende (Deprem Olunca)” isimli Kazakça şiirinde kopuz sembolü yine millî bir felaketin sembolüdür:

Kozgalıp kobız tüsip keregeden,
Tögilip kaynagan süt keregeden.
Zamatta sokpay kaldı kanşa jürek,
Kargıstı kim kütipti Jer – Eeneden...

Kıpırdayıp kopuz düştü çadırın kafesinden,
Döküldü kaynayan süt, çadırın kafesinden.
Bir vakit sokmadan kaldı nice yürek,
Kim felaketi beklerdi ki Yer Ana’dan...

Bozdatıp muñga salıp dıbis, ünin,
Neni kökseş kılardı kobız bugün?
Elimniñ kañırığı tütep turdı,
Elestetip bayagı sogın künin.

Çığırtıp hüzne saldı sesini, sedasını,
Neyi isteyip kılar kopuz bugün?
Halkımın hasreti tütüp durdu,
Hayal meyal göründü o gün güneşin.

(Alımbekov, 1993: 100)

Kırgız yurduna hitap edilen ve ataların bilgeliklerine kulak verilmesini öğütleyen bölümleri mevcut olan şiirde kopuzun çadırda asılı olduğu yerden düşmesi, “Yer Ana’nın gazabı” olarak nitelendirilmiştir. İlerleyen dizelerde ise kopuzun ne isterse onu yaptığı, yani kişiyi istediği duygu durumuna getirebildiği vurgulanır; çünkü kopuz; sesini, sedasını hüznülendirmiştir. Buradaki anlatım yine semboliktir ve asıl amaçladığı Kırgız halkının ulu ruhudur. Kopuz olarak sembolize edilen Kırgız milletin ruhu, kendi kaderini tayin edecektir. Şiirde genel olarak milletin uğradığı

bir deprem felaketi tasvir edilmektedir. “Yere düşen kopuz” halkın uğradığı felaketin ve yaşadığı acıların sembolüdür.

Kırgız şairleri, milletin yaşadığı ulusal felaketleri anlatırken, halkın kendi öz benliklerini kaybetmemeleri gerektiğine de dikkat çekmişlerdir. Keza ulusal bir felaketin yaşanması için düşmanın bizzat ata yurda ayak basması gerekmez; kültür emperyalizmi ile ulusların kültürlerini tahrip etme yoluna da girebilirler. Buna mukabil Kırgız şairleri, Kırgız halkının yaşadığı yahut yaşayabileceği bir diğer millî felaket olarak asimilasyon faciasını ya da başka bir deyişle mankurtlaşma tehlikesini şiirlerinde millî bilinç doğrultusunda işlemişler ve bu vurguyu kopuz aracılığıyla da inşâ etmişlerdir. Kocoş Musayev’in “Bilimdüü Adam Barat (Âlim İnsan Gider)” şiiri bu hususta örnek teşkil eder:

Ukkandarı rok – muzıka, ce başka.
Komuz küüsü ugulsa, ciyirkenip, içirkenip
Kırgız tili kerekpi – dep, düynö eli
süylöşpösö
Özgönükün özüm – dep, özünükün
cekirgen...

Duyanlar Rock müzik ve diğerlerini.
Kopuz ezgisi duyulsa, iğrenir, ürperir
Kırgız dili gerekir mi, diye, Dünya halkı
konuşmasa
Başkasıminkine kendim, deyip,
kendininkine söven...

(Musayev, 1997: 151)

Kocoş Musayev’in şiirinde mankurtlaşma hâlinin anlatımı Kırgız dilinin yanı sıra doğrudan müzik örneği ile yapılmıştır. “Rock müzik dinlerler ama kopuz sesi duysalar iğrenirler” diye bahsedilen insanlar, kendi kültürlerine yabancılaşp mankurtlaşmış insanlardır. Aynı insan insanlar için kendi dilleri de gereksizdir. Kopuz burada Kırgız dili ile birlikte Kırgız kültürünün ve millî varlığının bir sembolüdür. Dolayısıyla kopuzdan yüz çevirenler, ulusal kültürlerini beğenmeyen insanlardır. Aynı minvalde Akbar Rıskulov’un “Keregi Ne? (Ne Gereği Var?)” şiirinde şöyle söylenir:

Kazırkı çilistender çeçip cüröt
kandayça dıñıldaarın kaşka çımın,
karasak televizor tüşünböybüz
kay tilde süylögönün pahtaçının,

Günümüz büyükleri karar vermekte
nasıl vızıldayacağını sineğin bile,
baksak televizyona anlamayız
hangi dilde konuştuğunu pamukçunun,

komuzda kol oynotkon küülör ukşa,   kopuzla çalınan ezgiler duysa,
kızdarı kısınışat At-Başının,   kızları sıkılır At Başı'nın,
kırgızdar, kırgız tili untkula,   Kırgızlar, Kırgız dilini unutun,
kırgızça mektep açuu-nakta çıgım!   Kırgızca okul açmak büyük harcama!

(Rıskul, 2003: 152)

1989 yılında yazılan bu şiirde dönemin yöneticileri de eleştirilmektedir. Musayev'in şiirinde olduğu gibi burada da Kırgız dili ile kopuz, Kırgız ulusal varlığının sembolleridir. Şiirdeki anlatımda Kırgız kızları, kopuz sesini duyunca sıkılmaktadırlar. Burada yine kopuz nezdinde kendi öz kültürünü beğenmeyen insanlar anlatılmaktadırlar. Bu öz kültür, kopuz ezgisi ile verilmiştir. Bu şiirdeki kopuz yine Kırgız ulusal kültürünü sembolize etmektedir.

Kırgız şairleri, millî bilinci aşılarken yalnızca Kırgızistan toprakları içerisindeki vaziyeti değil, soydaş Türk boylarıyla olan birlik, beraberlik ve kardeşlik bağlarını da ihmal etmemişlerdir. Bu minvalde en dikkat çeken tema, “Kazak ve Kırgız Türk halklarının kardeşliği” temasıdır. Bu temanın işlendiği şiirlerde de pek çok kez kopuz sembolizmasına başvurulmuş; Kazak dombrası ile Kırgız kopuzu bu bağlamda birbirleriyle denk bir sembolleştirilmeye uğratılmıştır. Dombra ile Kopuz denkliği ve buna bağlı olarak inşâ edilen kopuz sembolü, Sovyetler Birliği'nin son dönemleri olan 80'li yılların başında ortaya çıkmış ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan Bağımsız Kırgızistan döneminde de rağbet görmüştür.

1957 yılından itibaren şiirler yazan, meslek olarak gazeteci kökenli Kırgız şair Taşmat Arıkov (TDTEA, 2005b: 230) 1981 yılında yazdığı “Kazak Dosuma (Kazak Dostuma)” adlı şiirinde Kırgız kopuzu ile Kazak dombrasını Kazak ve Kırgız kardeşliğinin bir sembolü olarak kullanmıştır:

Dombura menen komuzdun,   Dombırayla kopuzun
Ünün kimder ayırat.   Sesini kim ayırır.
Boz üyler Birge tigilip,   Boz evler birlikte kurulur,
Malıbiz birge cayılat.   Sürümüz birlikte yayılır.

(Arıkov, 1981: 14)

Taşmat Arıkov'un bu şiiri, Sovyetler Birliği döneminde yazılan milliyetçi içerikli bir şiir olması açısından önemlidir. Sovyetler Birliği döneminde milliyetçi içerikli şiir yazmak yasaktı. 80'li yılların başında yazılan bu şiir, 1985'ten sonra başlayan "Kayra Kuruu (Perestroyka)" döneminin habercisi niteliğindedir; çünkü içerisinde bir sorgulama mevcuttur. Şiirde Kazak ve Kırgızlar için "dilimiz ve yüzümüz ayrı değildir; bizi boşu boşuna bölmüşler" diye bahsedilmektedir. Kazakların ve Kırgızların tek bir millet olduğunu vurgulayan şiirde bu düşünce kopuz ve dombra denkleğiyle de verilmiştir. Kazak dombrası ile Kırgız kopuzunun seslerindeki farkı kimsenin fark etmeyeceğini belirten dizeler; aslında Kazak ve Kırgız Türk halklarının aynı millet olduğunu, birbirinden farklı soylara sahip olmadığı düşüncesinin bir yansımasıdır.

Şair Estebes Tursunaliyev'in "Too Başında Köl (Dağ Başındaki Göl)" şiiri de Arıkov'un "Kazak Dosuma" şiiri gibi ana düşüncesi Kazak Kırgız kardeşliği olan bir şiirdir. Arıkov'da olduğu gibi burada da Kazak Kırgız kardeşliği, Kazak dombrası ve Kırgız kopuzu sembolleriyle ifade edilmiştir:

Dombura komuz kılı bir,	Dombra ve kopuz teli bir,
Dobuşum okşoş, ırım bir.	Sesim benzer, türküm bir.
Beşmant, kürmö, sarı ton,	Giyim, elbise, sarı don,
Betibiz calpak, sınıñ bir.	Yüzümüz yassı, hakikatin bir.

(Kırgız Poeziyasının Antologiyası, 2000: 120)

Dizelerde görüldüğü üzere şair Kazak ve Kırgız halklarının görünüşlerinin bile aynı olduğunu; gerek giyim kuşam, gerek sima açısından birbirlerinin aynısı olduklarını vurgulamaktadır. Verilen dördlüğün öncesinde "Kırgız, Kazak bir kardeş" dizesiyle açıkça dile getirilen bu fikir şiirin ilerleyen dizelerinde "kız alıp kız vermiş olma" olgusuyla, aynı ekmeği bölüştükleri, "boz üy" isimli aynı tür çadır evlerde yaşadıkları noktalarıyla daha da pekiştirilir. Tüm bunlar çerçevesinde Kazakların dombrası ile Kırgızların kopuzunun "telinin bir" olması, seslerinin benzer ve söyledikleri türkülerin bir olması gerçekleri; Kazak ve Kırgızların tek ve kardeş milletler olduklarının sembolleridir. Dombra ile kopuzun telleri birdir, çünkü soydaşlardır; sesleri benzerdir çünkü niyetleri birdir; söyledikleri türküler birdir,

çünkü kaderleri birdir. Bu Kazak-Kırgız birliği düşüncesinin sembolü, dombra – kopuz denkliği olarak bu şiirde de yer almıştır.

Sooronbay Cusuyev'in “Kazak, Kırgız Irçılarına (Kazak ve Kırgız Ozanlarına)” şiirinde de Kazak dombrası ile Kırgız kopuzu yan yanadır:

At üstündö sözdü da, oydu baçım	At üstünde sözü de, düşünceyi de hızlıca
Alar tapsa, ır kantip orgubasın.	Bulurlarsa, şiir nasıl şahlanmasın.
Kırgız çertip komuzun bezelentken,	Kırgızlar kopuz çalıp çığırıştılar,
Kazak çertip sayratkan domburasın.	Kazak çaldı, konuştu domburasını.
(...)	(...)
İşenebiz dem, meder boluşuna	İnanırız nefes, umut oluşuna
Komuz ünü dombura dobuşuna.	Kopuz sesinin dombra sedâsına.
Ünün koşsun kazaktın domburası	Sesin eklensin Kazak dombrası
Kıldı nazik kırgızdın komuzuna.	Teli nazik Kırgız kopuzuna.

(Cusuyev, 1997: 71)

“Şimdi iki halk sahip oldu özgürlüğe, / Şimdi iki halk sahip oldu refaha.” dizelerini de barındıran bu şiir, Sovyetler Birliği'nin dağılıp Kırgızistan ve Kazakistan bağımsız cumhuriyetlerinin kurulduğu dönemde yazılmıştır. Şiirde, kopuz ve dombra her daim yan yanadır; ayrıca bir dua, bir temenni olarak da Kazak dombrasının sesinin “teli nazik Kırgız kopuzu”na eşlik etmesi dileği söz konusudur. Bunların yanında Kırgız kopuzunun sesi, Kazak dombrasına nefes ve umut olmaktadır. Bu, muhakkak ki Kazak ve Kırgız Türkleri arasında gelişecek olan birlik ve dayanışma ruhuna dair bir umuttur.

Barktabas Abakirov'un “Kazak, Kırgız Enenin Egizi (Kazak – Kırgız Bir Ananın İkizleri) şiiri de isminden anlaşılacağı üzere Kazak Kırgız kardeşliği ana düşüncesi çerçevesinde yazılmıştır:

Tamçiday okşoş öñdörü,	Damlaya benzer yüzleri,
Ün sozup ırdap, külgönü.	Sesini uzatıp türkü söyler, gülmesi.
Dombra menen komuzu,	Dombra ile kopuzu,
Dobuşu, sıırı dildegi.	Sesi, sırdır dildeki.

(Abakirov, 1997: 16)

Abakirov, bu şiirinde Kazak – Kırgız kardeşliğini çeşitli örneklerle sunmuştur. Şiirin ilk dizelerinde Manas ve Kökçö'nün isimlerini geçer. Bunun yanında Abay ve Toktogul isimleri de aynı koşutluktadır. Toktogul (Satılganov) Kırgız Türklerinin önemli bir ozanıdır; Abay (Kunanbayev) ise Kazak Türklerinin en önemli ozanlarından. Şiirde “dildeki sır” olarak tanımlanan dombra ile kopuzun isimlerini yan yana geçirmek ve muhtevalarını denkleme; Kazak ve Kırgız kardeşliğine dair bir semboldür.

Ergeşbay Uzakbayev “Kazak Cerinde (Kazak Yurdunda)” isimli şiirinin “Dombra” başlıklı bölümünde de Kazak telli çalgısı dombrayı anlatır; anlatırken bol bol methettiği dombra çalgısını kopuz ile kardeş sayar:

Komuzuma koldoşum,	Kopuzuma koldaşım,
Koşo basar coldoşum.	Birlikte yürüdüğüm yoldaşım.
Çerdi caza sayratar,	Can sıkıntısını bitirip de şakıtan,
Çeksiz çeber koldosuñ.	Sonsuz becerikli bir eldesin.
(...)	(...)
Komuzumday körüüçü,	Kopuzum gibi seyirci,
Komuzumdun egizi.	Kopuzumun ikizi.
Küz ayınday kürdööldüü,	Güz ayında gibi önemli,
Küünün çalkar deñizi.	Ezginin yüce denizi.

(Uzakbayev, 2001: 93)

Dombra ile Kopuz birbirlerine koldaş ve yoldaştır. Kazak dombrası ile Kırgız kopuzu, tıpkı Kazak ve Kırgız halkları gibi birbirlerinin adeta ikizidirler.

Cediger Salaay Ibrayım Uulu'nun Mayra Kerim isimli bir Kazak kadın müzisyenini anlattığı “Mayra Kerim Kızına” şiirinde sunulan bir sahne ile yine aynı kardeşlik ve birlik duygusu vurgulanmak istenmiştir:

Komuz menen domburamı koş oynop,	Kopuz ile dombrayı beraber çalıp,
Koşkon kezde közüñüzdö ot oynop,	Beraber çalınca gözünüzde alev saçılıp,
Argen ündüü, aytış körkü eleñiz,	Hoş sesli, deyiş güzelliği idiniz,

Aşıkboldu Sizge kaçta bozoılar.

Âşık oldu size nice delikanlılar.

(Cañı Ala-Too, 2009: 148)

Kopuz ve dombra birlikte çalındığı zaman, dinleyicilerin “gözlerinden alev saçılır”; yani Kazak ve Kırgızların birliğı bu iki halkın gönlünde coşku ve mutlulukla karşılanır. Bu iki Türk soylu halkın böylesi huzurlu ve coşkulu kültürel birlikteliğı olarak tesis edilen satırlarda; dombra ve kopuzu aynı anda çalan kızları dinleyen delikanlıların onlara âşık olması; mâlum birliğın güzelliğinin bir vurgusu olmuştur. Kopuz ile dombranın beraber çalınması, Kazak ve Kırgız Türk halklarının dayanışma temennilerini ifade etmekte ve zaten tesis edilmiş olan gönül birliğini vurgulamaktadır.

Şiirde millî bilinci yansıtan kopuz sembolü, Sovyetler Birliğı döneminde de kullanılsa da, daha çok bağımsızlığın arifesinde ve en çok da Bağımsız Kırgızistan döneminde şairlerce başvurulan edebî bir sembol olmuştur. Kırgız şairleri millî bilinci karşılayan kopuz sembolünü, Kırgız vatanının ve milletinin bir sembolü olarak şiirlerinde kullanmalarının yanı sıra bu sembole vatanın ve milletin içinde olduğı birlik, beraberlik hâli ile huzur ve refah ortamını anlatmak için de başvurmuşlardır. Kopuz; bazen vatanın kendisinin sembolüyken, bazen vatan ve millet sevgisini dile getirmede bir araç, bazen vatanın candan bir parçası, bazen de Kırgız halkının dilek ve arzularının sembolüdür. Kimi zaman millî mücadele içerisinde bir “silah” olarak sembolize edilen Kırgız kopuzu, kimi yerlerde de toylarda hep bir ağızdan çalınıp söylenen halk türkülerinin kaynağı olarak Kırgızların huzurlu zamanlarını anlatmada kullanılan edebî bir sembol olmuştur.

Kopuzun millî bir sembol olarak kullanımına; Kırgız halkının her bir ferdinde bulunması gerektiğı vurgulanan “tarih bilinci” temasının işlendiğı şiirlerde de rastlanır. Bu şiirlerde kopuz; Kırgız Türklerinin zihinlerinde millî tarihlerine dair sahneler ve kahramanlar canlandıran bir sembol konumuna yerleştirilmiştir. Kopuz çalınması ve kopuz sesi; onu dinleyen Kırgızların zihinlerinde Kırgız tarihinin altın çağının kahramanı efsanevî Manas’ı dahi canlandırabilmekte ve dinleyicilerin millî hislerini coşturabilmektedir.

Şiirlerde eski tarihin coşkulu ve mutlu dönemlerini akla getiren kopuz; aynı zamanda ulusun uğradığı zor zamanları da hatırlatarak uyarılar yapmakta, öğütler vermektedir. Kırgız şairleri, okuru kıssadan hisseye vardırarak için betimledikleri millî felaket sahnelerinde “kopuz taşa çalınması, kırılması” gibi imajlarla ulusun yaşadığı bir felaketi kopuz üzerinden anlatarak dertli kopuz ile dertli Kırgız halkını denkleştirmiş ve sembolleştirmişlerdir. Felaket anlatılarının yanında kopuzu Kırgız kültürünün önemli bir simgesi konumuna getiren şairler; Kırgız halkının benliklerini ve kültürlerini korumalarını öğütledikleri şiirlerde ise yabancı kültürlerin tehditleri altındaki Kırgız halkına, kendi kültürlerini kopuz üzerinden sembolleştirerek savunmuşlardır.

Tüm bunların yanında dikkat çekici bir nokta olarak “millî sembol” kopuz; Kazak ve Kırgız soydaş halklarının kardeşliğini vurgulayan şiirlerde önemli bir unsur olmuştur. Bu şiirlerde Kazak ve Kırgız birlik-beraberliğinin vurgusunda Kırgız Türklerinin kültürünü ve özbenliğini “kopuz” sembolize ederken, Kazak Türklerini ise “dombra” sembolize etmiştir. İki soydaş halkın sembolleri, kendi geleneksel müzik kültürlerinin başat unsurları olan millî çalgıları olmuştur. Bu açıdan kopuz; hem Kırgız halkının kendi içindeki huzuru ve dirliğini, hem de düşmana karşı korunması gereken bağımsızlık ile soydaş Türk halkları bazında Kırgız halkının ve kültürünün orijinalliğini sembolize eden “millî” bir sembol olarak inşâ edilmiş bulunmaktadır.

5. 4. Kopuz: Sosyalizm Aracı

1917 yılında Çarlık Rusyası’nda gerçekleşen Ekim Devrimi nedeniyle Çarlık Rusya’nın egemenliği altındaki tüm topraklara sosyalist sistem hâkim olmuştur. Sosyalizm bir ekonomik sistem olmanın yanında bir düşünce sistemi de olduğundan, bu düşünce doğrultusunda yapılması planlanan toplum mühendisliği çerçevesinde sanatın tüm dalları, toplumda yaratılacak “yeni sosyalist insan tipi”nin yaratılmasında bir araç olarak konumlandırılmıştır. Müzik, tiyatro, mimari, resim gibi sanat dallarının yanında edebiyat ve müziğin sosyalist yönetimdeki temel görevi sosyalizm propagandasıdır. Bu fikrin sanat içerisindeki teorileşmiş hâline de “Sosyalist Realizm (Toplumcu Gerçekçilik)” adı verilir. V. İ. Lenin’in 1905 yılında

yazdığı “Parti Teşkilatı ve Parti Edebiyatı” makalesinde esas hükümleri belirtilmiş olan Sosyalist Realizm akımı, devrimden itibaren Sovyetler Birliği içerisindeki milletlerin resmi edebî akımı hâline gelmiştir (Özgen, 2014: 55-56). Dolayısıyla Sosyalist Realizm, Ekim Devrimi ile birlikte doğan Modern Kırgız Edebiyatının da resmi edebî akımı olmuştur. Kırgız şairler tarafından yazılan sosyalist realist şiirlerde görülen kopuz sembolü de sosyalist bir sembol olarak kullanılmıştır. Kopuzun bu şiirlerde sosyalist düşünce sisteminin gerektirdiği doğrultuda bir propagandatif edebî sembol olarak kullanılmasına, sınırlı sayıda da olsa kimi şiirlerde rastlanmaktadır.

Sosyalist Sovyetler Birliği'nin en çok vurguladığı söylem “emek” ve “emekçi” savunularıdır. Bu nedenle Sosyalist Realist sanatın ana teması emek ve emekçiler olmuştur. Kopuz da Modern Kırgız Şiirinde sosyalist-ideolojik bir sembol olarak yer aldığı şiirlerde emek temasını anlamsal olarak kuvvetlendirici bir işlevi üstlenmiştir. Bu doğrultuda yazılmış olan bir şiir olan, Coomart Bökönbayev'in “Erik kızı (Özgürlük Kızı)” şiirinde “emekçi” teması, kopuz sembolü kullanılarak işlenmiştir.

Beliñe kayrat tartınp,
Bilimdi cuttuñ bulaktay
Sezimiñ, oyuñ artılıp.
(...)
Şañşıtıp çalıp komuzdu,
Sayrattıñ bulbul dobuştı.
Saymalap turat cañılık
Şiberdüü, cañı konuştı.

Son bir gayrete gelip,
Bilimi yuttun pınar gibi
Duygun, düşüncen arttı.
(...)
Ahenkle çalıp kopuzu,
Şakıttın bülbül sesi.
Nakışla bezenip durur yenilik
Buğdaylı, yeni mekânı.

Cibek saamay, akak tiş,
Salındıñ kızıl cooluktu,
Cañının saltın koldonup,
Cogottuñ eski coruktu.

İpek saç, bembeyaz diş,
Örtündün kızıl başörtüsünü,
Yeninin hoşluğunu kullanıp,
Yokettin eski geleneği.

(Bökönbayev, 2010: 137)

Modern Kırgız Edebiyatının ilk şairlerinden olan Coomart Bökönbayev'in bu şiirindeki “emekçi kadın” tipi, ulaşılması hedeflenen sosyalist insan tipidir. Bu tip, “bilimi pınar gibi yutmuştur”; düşüncesi ve bilinci artmış, gelişmiştir. Sürekli bir

“yenilik” vurgusu olan şiirdeki emekçi kadın, sosyalist devrimler ışığında eski “köhne” metodu terk ederek yeni “sosyalist” yöntemin, tekniklerin tesisini sağlamaya yönelmiştir. Bu sosyalist insan tipi, yeniliklerle birlikte refah dolan bereketli yeni dünyasında “ahenkle” kopuz çalmaya devam etmiştir. Buradaki kopuz icrası, onlarca asırlık Kırgız kültürünün bir sembolü olmakla birlikte artık “sınıfsız ve eşitlikçi” bir toplumun kurulması neticesine zuhur eden huzur ve refah ortamının da bir sembolüdür. Şiirin temelinde 1917’deki Ekim Devriminden beri ısrarla işlenen bir tema olan “eski-yeni çatışması”nın bariz bir yansımasını görülmektedir. Kopuz sembolü de şiirde bu bağlamda yeni sosyalist dönemin refah ve özgürlük getirmesi, emekçileri ve kadınları özgürleştirilmesi düşüncesinin sembolüdür.

Emek temasının kopuz sembolü yoluyla dile getirilmesinin bir diğer örneği 1930’lu yıllarda şairliğe başlayan, hem savaş hem de çocuk şiirleri gibi iki farklı konuda da başarılı şiir örnekleri veren şair Tölön Şamşiyev’in (TDTEA, 2005a: 476) “Pahta talaasında (Pamuk Tarlasında)” şiirinde mevcuttur. Şiirde emekçi Kırgız kadınlarından bahsedilir. “Emek” ve “kadın” temaları üzerine yazılmış olan bu şiirde kopuz ezgisi şu şekilde yer almıştır:

Ceñderin öydö kılıp türgöndörü,	Kollarını yukarıya kaldıranları,
Kadimki baatırlarday cürgöndördü.	Kadim savaşçılar gibi yürüyenleri.
Pahtaçı kelin-kızdı karap tursañ,	Pamukçu gelinlere, kızlara bakarsan,
Komuzdun küüsünö okşoş külgöndörü.	Kopuzun ezgisine benzer gülüşleri.

(Şamşiyev, 1983: 27)

1930’lu yılların Modern Kırgız Şiirinde, sosyalist propaganda temelinde pamuk tarlası sahneleri çoklukla rağbet edilmiş olan bir konudur. Bu akım dâhilinde yazılmış olan Şamşiyev’in şiirinde de pamuk tarlasında çalışan emekçi Kırgız genç kızlarının gülüşlerinin duru güzelliği, kopuz ezgisine benzetilmiştir. Coomart Bökönbayev’in şiirinde olduğu gibi Tölön Şamşiyev’in şiirinde de emek ve kadın teması birleştirilmiş ve bu iki temanın bağlandığı noktalardan biri, kopuz ezgisi olmuştur. Emekçi kadınların kollarını yukarıya kaldırmaları kadim savaşçılara benzetildiği gibi, gülüşleri de kopuz ezgisine benzetilerek estetize edilmiştir. Böylece kopuz, emeğin ve emekçinin sembolü olarak şiirdeki yerini almıştır.

Emek temasına binâen yazılmış olan Nadırbek Alımbekov'un “Tokuuçu (Dokumacı)” şiirindeki kopuz sembolü ise bu sefer dokuma tezgâhında çalışan bir emekçinin betimlenmesine yardımcı olmaktadır:

Kıymılı ötö kıldat, koygon ölçöp,	Son hızla çalıştı, ölçüp koydu,
Komuzda oynotçuday koldoru elpek.	Kopuz çalmış gibi, elleri atik.
Stanok anın süygön aspabı eken,	Tezgâhı onun sevdiği aletiydi,
Tarsıldap tügönbögön küüsün çertet.	Takırdatıp tükenmeyen ezgisini çalar.

(Alımbekov, 1992: 61)

Kopuz, bu şiirde yine emekçinin emeğinin sembolüdür. Son hızla çalışan bir dokumacının iş yaparken hızlanan elleri, kopuzcunun kopuz çalan elleri ile hız ve atiklik özellikleri açısından birbirine benzetilmiştir. Aynı doğrultuda olmak üzere dokuma tezgâhının ritmik seslerinin de kopuz ezgisine benzetildiğini görüyoruz. Dokumacının elleri hızlı olmasına binâen kopuz çalan ellere benzetilmiş. Bunun yanında kopuz ve kopuz ezgisi neticede sanatsal kavramlardır; dolayısıyla dokuma emekçisinin yaptığı iş de bu benzetme sayesinde şiirde sanatsal bir içerik kazanmıştır.

Turar Kocomberdiyev'in “Kırgız Cazı (Kırgız Baharı)” adlı şiiri ise tamamen pastoral öğeler barındırmaktadır. Kopuz, şiirde doğayla bütünlük halinde yaşayan ve doğada çalışan Kırgız emekçi halkının yaşantısının bir parçasıdır:

Çıñdarga cañı gana koñtorulgan -	Bakir toprağa daha yeni sürülmüş
Dıykandın buuday çuuruyt salaasınan.	Buğday dökülür köylünün ellerinden.
Karaysıñ tepebelge köönüñ toyboy,	Bakarsın etrafa gönlün doymadan,
Karıya ak sakalçan komuz tolgoy.	Yaşlı aksakallı kopuzu okşayarak.

Bir ilkbaharın gelişinin betimlemelerine dair yazılmış şiirde kopuz, yaşlı bir aksakalın elinde görünür. Aksakallar halk bilgeliğinin bir sembolü oldukları için burada da kopuz, Kırgız halk bilgeliğinin bir sembolü olarak şiirde yer almıştır; fakat aksakalın bilgeliği burada sosyalizm düşüncesi ile bağdaşan bir bilgeliktir. Çünkü Kocomberdiyev bu şiirini sosyalist realist bir metotla yazmıştır ve verilen dörtlükte

bir çalışma, yani emek sahnesi betimlenmiştir. Şiirdeki kopuz sembolü, emekçilerin yaşamını bilgece destekleyen bir sembol olmuştur.

Kopuzun ideolojik bir sembol olarak kullanılmasının en güzel örneklerinden birisi de Temirkul Ümötaliyev'in "Iyık tuu (Kutsal Sancak)" şiirinde de mevcuttur. Buradaki kopuz sembolü emek temasından daha farklı bir hatta mevzilendirilmiştir. Şiirde kopuz, Ekim Devriminden sonra kurulan eşitlikçi ve özgür ortamı sembolize etmektedir:

Süyüngönüñ estebi?-	Sevincin aklında mı?
Suluu ay oşol kezdegi	O zamanki güzel ay
Kübösü bolup ceñiştin,	Şahidi oldu zaferin,
Toktogul komuz çertkeni.	Toktogul'un kopuz çalışının.

(Ümötaliyev, 1989b: 3)

Şiirde bahsedilen "o zaman", 1917 Ekim Devrimidir. O zaman gökte olan ayın devrim zaferine ve halkın sevincine şahit olması anlatılır. Tüm bunların yanına bir de demokrat akın Toktogul Satılganov'un kopuzu eklenir. Toktogul, bilindiği üzere Ekim Devrimine ve Bolşeviklere destek vermiş; bu nedenle "demokrat akınlar" arasında anılmıştır (Artıkbayev, 2013: 71). Toktogul'un devrimi selamlayan kopuzu, Ekim Devriminin, Bolşeviklerin zaferinin bir sembolüdür. Keza şiirin ilerleyen kısmında aynı sembolleştirme Kırgız kılkopuzu için de yapılır:

Kıl kıyak bolup tartılat	Kılkopuz olup çalınır
Oktyabr bergen bak-taalay	Ekim Devriminin verdiği talih ve baht

(Ümötaliyev, 1989b: 3)

Baydılda Sarnogoyev de "Toktogulga (Toktogul'a)" şiirinde "Toktogul'un kopuzu" sembolü kullanılmıştır. Bu şiirdeki kopuz sembolü ise "feodalizme karşı verilen mücadelenin" sembolü olarak kurgulanmıştır:

Tolgon küünün, çeksiz ırdın avtoru,	Dolan ezginin, sınırsız şiirin yazarı,
Too bulbulu, senin ısmıñ cüröktö.	Dağ bülbülü, senin ismin yürekte.
Irlarıñ ok teşip manap öpkösün,	Şiirlerin mermi olup deşti ağaların ciğerini,

Komuzuñdu nayza kıldıñ küröştö.

Kopuzunu süngü kıldın savaşta.

(Sarnogoyev, 1997: 27)

Şiirde “Dağ Bülbülü” lakaplı Kırgız halk ozanı Toktogul Satılganov’dan bahsedilmiş ve “ağalara karşı savaşırken, mücadele ederken kopuzunu süngü kıldın” denmiştir. Burada Ekim Devrimi öncesinde Kırgız halkının feodal beylerin, ağaların altında eziliyorken, devrimden sonra feodal sınıfa karşı yapılan mücadeleye Toktogul’un kopuzda çaldığı şarkılarla ideolojik destek sunması anlatılmıştır. Şiirde kopuz, silahın süngüsüne; şiirler de mermiye benzetilmiştir. Daha özel anlamda kopuz; antifeodal bir mücadelenin propaganda araçlarından biri silahın sembolü hâline getirilmiştir. Demek ki Sarnogoyev’in şiirine göre Toktogul, Bolşevikler önderliğinde feodalizme karşı yapılan mücadele çerçevesinde öyle etkili şiirler yazmış ve kopuzuyla bunları icra etmiştir ki; bu eserler antifeodal mücadele içerisinde bir silah gibi faydalı ve etkili olmuştur.

Modern Kırgız şiirinde kopuz sembolü; sosyalist mefkûrenin önemli sloganlarından olan “halkların kardeşliği” düşüncesi bağlamında da kullanılmıştır. Sovyetler Birliği dönemi Kırgız modern şiirinin önemli temalarından “halkların kardeşliği” teması ile özellikle Kırgız ve Rus halklarının kardeşliği, fikir ve kader birliği vurgulanmıştır. Bu vurgu çerçevesinde Kırgız komuzunun edebî kullanımı Alıkul Osmonov’un “Süyümküldün Ayılında (Süyümkül’ün Köyünde)” şiirinde de görülmektedir:

Enekeleyt kartañ orus kempirin
Öz uulunday ögöyü cok sıyagı.
Mayram күнү ırdagan ır bir bolup,
Koşuluşat komuz menen kıyagı.

Anam der hürmet eder yaşlı Rus’a
Öz oğlu gibi, üvey değildir sanki.
Bayramlarda söylenen şiirler bir olur,
Birleşirler kopuz ile yayı.

Komuz emes, oy-pikirdi sanaalaş,
Tam kötörüp ar bir koygon kirpiç, taş;
Keleçektin beykut cayı urabas,
Orun alsın törkünü bir soñku çaş.
Üy-cayı emes, orus, kırgız elinin
Özüm kördüm mürzölörü aralaş.

Kopuz değil, fikirleri de kardeş,
Tam götürüp her bir koyduğu kerpiç taş;
Geleceğin sakın yeri yıkılmaz,
Yer alsın hısmı bir sonraki genç.
Yalnız evi değil; Rus ve Kırgız halkının
Kendim gördüm, mezarları bile iç içe.

(Osmonov, 1964: 173)

“Bayram günü söylenen şiir bir olur” ve “Rus ve Kırgız halklarının mezarları bile iç içedir” denerek iki halk arasındaki duygu-düşünce ve kader birliği vurgulanmıştır. Bu “birlik” fikri, “kopuz ile yayın birleştirilmesi ile sembolize edilmiştir (Buradaki kopuz; yayla çalınan kılkomuz yani “kılıkıyak”tır). “Kopuz değil, fikirleri kardeş” dizesi ile bu birlik ifadesi daha da vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu şiirde kopuz, “halkların kardeşliği” temasına bağlı olarak “mezarları bile yan yana olan”, “ölümde dahi omuz omuza olmuş” Kırgız ve Rus halklarının sosyalist bağlamda fikir ve gönül birliğini sembolize etmektedir.

Kırgız ve Rus halklarının kardeşliğini kopuz ile vurgulayan şiirlerden bir diğeri de Baydılda Sarnogoyev’in “Sanaalaş Aga Cüzgö Çık (Fikirdeş Ağa Yüze Çık)” şiiridir. Sarnogoyev bu şiiri Süyünbay Erاليyev’e ithafen yazmış ve şiirinde ondan bahsetmiştir. Süyünbay Erاليyev’in İkinci Dünya Savaşında gazi olmasıyla ilgili şu dizelerde kopuz sembolü kullanılmıştır:

Cardamın berip oruska,

Yardım edip Rus’a,

Caradar boldu soguşta.

Gazi oldu savaştta.

“Kambarkan” çertken kayran kol

“Kamber Han” çalan güzelim el

Kayrılbay kaldı komuzga.

Uzanamaz oldu kopuza.

(Sarnogoyev, 1997: 356)

Şiirde Süyünbay Erاليyev’in Rus halkına savaşarak yardım etmesi ve katıldığı İkinci Dünya Savaşında gazi olması anlatılırken; elinin işlevlerini yitirmesi edebî bir anlatımla okuyucuya verilmiştir. Erاليyev’in elinin kopuz çalması onun şairliğini; kopuzda “Kamber Han” gibi çok eski ve Kırgız halkı tarafından Kırgız müziğinin başlangıcı olarak tanımlanan (Ergeshov, 2011: 36) bir Kırgız ezgisini çalması da Erاليyev’in şairlik sanatındaki ustalığını anlatmaktadır. Şairin elinin artık “kopuz çalamaması” mecazıyla anlatılan, şairin gaziliği neticesinde elinin hasar gördüğüdür. Bu konu, kopuz sembolü aracılığıyla verildiğinden; kopuz, Sarnogoyev’in şiirinde sosyalist bir savaşta bir kısmi kaybın anlatılmasında başvurulan edebî bir sembol olmuştur.

Kırgız Türklerinin 1917 Ekim Devrimine kadar feodalizm tarafından ezilerek geri kalmış bir hayat sürmesi ile devrimden sonra modern ve özgür bir yaşama kavuşmasının mukayesesi mahiyetine sahip “Eski Dönem – Yeni Dönem Çatışması” teması; Modern Kırgız Şiirinde 1920’lerde başlayan ve özellikle 20’li-30’lu yıllarda rağbet görmüş olan ideolojik bir edebî temadır. (Artıkbayev, 2013, 95) Bu tema doğrultusunda kullanılan kopuz sembolünün olduğu şiirlerden biri de Temirkul Ümötaliyev’in “Bak Taalaydın Konuşu (Talih ve Kısmetin Yurdu)” şiiridir:

Baardığı turat esimde:	Tamamı aklımda:
Sovettik biylik kezinde	Sovyet Ulu Çağında
Kalbadı kaygı eç kimde,	Kalmadı kaygı hiç kimsede,
Kün dağı batpayt keçinde.	Güneş dahi batmaz gece.
(...)	(...)
Tañşığı çertken komuzu,	Şakıdı çaldığı kopuzu,
Kubanıp çıktı dobuşu.	Kıvançla doldu sesi.
Bul kündö kırgız cergesi	Bugün Kırgız’ın karargâhı
Bak-taalaydın konuşu!	Talih ve kısmetin yurdu!

(Ümötaliyev, 1989b: 88)

Ümötaliyev bu şiirinde Ekim Devrimi ile birlikte tesis edilmeye başlanan “talihli ve kısmetli yeni sosyalist yaşam”dan bahseder. Yeni yaşamda kaygı gibi olumsuz duygular olmadığı gibi, “gecesinde güneş dahi batmaz”. Devrim ile birlikte hayatın zorluğu yok olmuştur. Tüm bu refahın sembollerinden biri olarak da Kırgız halkı, çaldıkları kopuzları şakıtmışlardır. “Şakıyan, talihli” Kırgız kopuzu, sosyalist yaşamın huzurunun bir sembolüdür.

Temirkul Ümötaliyev, kopuzu daha farklı ideolojik manalara sahip bir sembol olarak da kullanmıştır. Şairin “Sayra Tañşıp (Ahenkle Şakı)” şiirinde kopuz; sosyalist Kırgız vatanını sembolize etmiştir:

Şaňkılday ber, tañşıp da ber, komuzum	Şakıldayıver, şakıyıver, kopuzum
Kırgız toosu senin ata konuşuñ	Kırgız dağı senin ata yurdun.
On miñ türkün özgört bilseñ küküktün	On bin çeşit değışebilsen guguk kuşunun

Can cırgatkan cagımdı köp dobuşun!   Can ferahlandırın tarafımı çok sesini!
(Ümötaliyev, 1989b: 49)

Bu dizelerde Kırgız kopuzundan Kırgız vatanının güzelliklerini dile getirmesi beklenir. Kopuzun “kuşların ötüşü, meraların güzelliği” gibi pastoral güzellikleri “ahenkle şakıyarak” dile getirmesinin istendiği şiirdeki vatan, sosyalist bir vatandır. Buna binâen Kırgız kopuzu hem Kırgızistan’ın doğal güzelliklerini, hem de sosyalist düşüncenin “eşitlik” sloganını dile getiren bir aracı konumuna gelir:

Sayra tañşıp cayıttardıñ kendigin!   Ahenkle şakı meraların genişliğini!
Sayra tañşıp koy bakandıñ erdigin!   Ahenkle şakı koyun güdenin erliğini!
Sayra tañşıp bizdin erkin zamandı,   Ahenkle şakı bizim özgür zamanı,
Bardık adam bardık işte teñdigin!   Tüm insanların bütün işlerde eşitliğini!
(Ümötaliyev, 1989b: 49)

Sosyalist anlamdaki kopuz sembolünün Kırgız şiirlerinde Sovyetler Birliği kahramanlarını methetmek için de kullanıldığı olmuştur. Örneğin; Tölön Şamşiyev’in “Barsa Kelbes (Gitti Gelmez)” şiirindeki şu dizeler ile SSCB kahramanı Federov övülür:

Bilesiñ çirkin komuz kişi barkın,   Bilirsin şirin kopuz insanın değerini,
Kelseñçi, özüñ sayrap canga cakın.   Gelsen ne olur, şakıyıp ruhuma yakın.
Muz minip cürgön baatır Fedorovgo,   Buza binen kahraman Federov’a
Sayraçı, oldo çeçen, komuzçu akın.   Ahenkle şakı, seni bilge, kopuzcu ozan.
(Şamşiyev, 1983: 24-25)

Şamşiyev bu şiirinde kullandığı kopuz sembolüne “insan değerini bilen” sıfatını layık görmüştür. Şiirde kopuzcu ozandan “Kahraman Federov” için çalması istenir. Federov bir SSCB Halk Kahramanıdır. Şairin istediği doğrultusunda Federov için ahenkli ezgiler çalacak olan halk ozanı; Federov’un şahsında tüm SSCB kahramanlarını ve SSCB halklarını selamlamış olacaktır. Kopuz bu anlatımda; aslında sosyalist bilince sahip Kırgız halkının sözcüsü konumundadır. Kırgız aydınlarının ve halkının duygu ve düşüncelerini tüm Sovyet halklarına, ozanın onu

çalması aracılığıyla ileten Kırgız kopuzu; Kırgız halkının sahip olduğu sosyalist bilincin sembolü olarak kullanılmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde edebiyat bir ideoloji aygıtı olarak biçimlendirildiğinden dolayı bu dönemde yazılmış şiirlerde kopuzun sosyalist ideoloji bağlamında yapılandırılması, olağan bir durumdur. Sosyalist bir sembol olarak kopuz; şairler tarafından nicel anlamda çok fazla rağbet görmemiş olsa da kullanıldığı şiirlerde güçlü anlamları karşılamıştır. Sosyalist kopuz sembolü, daha çok modern Kırgız şiirinin oluşma ve gelişme dönemlerinde başvurulan bir sembol olmuştur. Bu bağlamda kopuz sembolünün karşıladığı temel tema “emek” teması olurken; özellikle ilk dönemin bir diğer esas teması olarak “kadın” ve “kadının özgürlüğü” temaları da Kırgız şiirinde kopuz sembolü aracılığıyla kesiştirilmiş; emekçi Kırgız kadınlarının emeği, kopuz sembolü kullanılarak okura aktarılmıştır.

“Emek” ve “kadın” temalarının yanında özellikle ilk dönemin belirgin temalarından olan “Eski – Yeni Çatışması” teması bağlamında da kullanılmış olan kopuz sembolü, Toktogul Satılganov’un şahsında 1917 öncesinde Kırgız halkı içerisinde varolan ve Kırgız halkını maddi yönden sömüren feodal beylere karşı verilen mücadele ile bu mücadeleye halk ozanları tarafından verilen desteğin sembolü olarak Modern Kırgız Şiirinde kuvvetli anlamlara büründürülerek kullanmıştır. Sosyalist Kırgızistan’ın ve SSCB Kahramanlarının methiyelerinde de karşılaşılan kopuz sembolü, Modern Kırgız Şiirinde ender olsa da önemli bir yer edinen; özellikle Modern Kırgız Edebiyatının kuruluş dönemlerinde oluşturulmuş bir sembol olmuştur.

5. 5. Kopuz: Duyguların Tercümanı

İnsanoğlu yaşadığı olaylar sonucunda tecrübeler edinmiş olur. Bu tecrübelerden ders çıkarır ve birtakım bilgiler de edinir. Öte yandan insan bu tecrübeleri, anıları ve ardından bunlardan çıkardığı dersleri dahi unutabilirken yaşadığı olaylar neticesinde içinde doğan hisleri, o an içinde açığa çıkan duyguları kolay kolay unutamaz. Birtakım davranışları gerçekleştirirken ve kararlar verirken dahi mantığının önüne çoğu zaman duygularını koyabilmektedir. İnsanoğlu için duyguları böylesine etkilidir.

Sanat da insanların aklından ziyade kalbine yönelen, aklından ziyade kalbinden yani duygu dünyasından doğan bir eylemdir. Kişilerin duygu durumunu değiştirme kabiliyetine en çok muvaffak olan sanat dallarından biri, şüphesiz ki şiirdir. Bu açıdan düşünüldüğünde duyguların şiire çokça konu olması şaşırtıcı değildir. Müziğin de insanı duygusal açıdan etkileyen bir diğer sanat dalı olduğu aşikârdır. İnsanlar ilkel çağlardan beri müzik vesilesiyle ağlamış, müzik vesilesiyle gülmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında, mantıksal bir sonuç olarak da görüldüğü üzere modern Kırgız şiirinde duygu durumlarını ifade ederken başvurulan önemli bir sembol; Kırgız müziğinin önemli bir ögesi, Kırgız millî çalgısı olan “kopuz”dur.

Modern Kırgız şiirinde kopuz sembolü en çok insanoğlunun duygularını sembolleştirmek için kullanılmıştır. Kimi zaman acı, hüzn, keder, dert, kaygı, umutsuzluk, özlem gibi olumsuz duyguları ve bunların neticesi olarak ağlama ve ağlatma hâlini sembolize eden kopuz sembolü; yeri geldiğinde de sevinç, neşe, huzur, şifa, talih, bereket, gençlik gibi olumlu duyguların sembolü olarak şiirde yer bulmuştur. Bu duygulardan bağımsız bir duygu hâli olarak alınabilecek bir hâlet-i ruhiye olan aşk da modern şiir bünyesinde eser veren Kırgız şairleri tarafından sembolize edilerek kopuz aracılığıyla okuyucuya aktarılmıştır.

Kırgız halkının kendi manevi dünyasını kopuz aracılığıyla aktarmış ve hala aktarıyor olmasına binâen; Kırgız kopuzunda her türlü duygunun saklı olduğunu anlatan şiirler yazılmıştır. Taşmat Arıkov’un “Komuz (Kopuz)” adlı şiirinde kopuzun üç telinden her biri, farklı bir duyguyu sembolize etmektedir:

Ömürüm – komuz, men bolsom	Ömrüm kopuzdur, bense
Komuzçumun ışkılıu.	Tutkulu bir kopuzcuyum.
Süyüü,	Aşk,
Kaygı,	Hüzn,
Kubanıç –	Sevinç;
Komuzumdun üç kılı.	Kopuzumun üç teli.

Başın samap cürböstön	Zirvesini düşünmeden
Bu too menen a toonun,	Bu dağ ile o dağın,
Kele catam talıkpay	Yorulmadan geliyorum

Küüsün çertip Caşoonun.

Türküsünü çalarak yaşamin.

(Arıkov, 1981: 3)

Arıkov'un dizelerinde insan ömrü kopuza, ömrün sahibi olan insan da kopuzcuya benzetilmiştir. Ömür bir kopuz iken bu kopuzun üç telinden her biri yaşayan insanın içinde bulunduğu, birinden diğerine sürekli savrulduğu başlıca duygularla sembolleştirilmiştir: Aşk, hüznün ve sevinç. Kaygı ve sevinç birbirine zıt duygularken insanoğlunun çoğu kez “duyguların en yücesi” olarak tarif ettiği aşk da üçüncü tele yakıştırılarak insanın duygu dünyasının her yönü kopuz tellerinde sembolleştirilerek tamamlanmıştır. 60'lı yıllarda Pamir Kırgızlarına gönüllü öğretmenlik yaparken yazdığı şiirlerle edebiyat dünyasında adını duyuran, Kırgızistan Yayınevi'nde redaktör olarak görev almış, Alıkul Osmonov şiir ödülü sahibi Anatay Ömürkanov'un (Cañı Ala-Too, 2012a: 190) şarkıcı Roza Amanova'ya ithaf ettiği aynı mahiyetteki “Komuz (Kopuz)” şiirinde de kopuz telleri sevinç, kaygı ve ümit duygularının sembolü olarak yansıtılmıştır:

Mezgil cügün cürögünö bekem tüyüp,
ıylasa ıylap, küyçü cerde tütöp, küyüp,
kılım kırkkan bul komuzdun kıldarının
biri Kubanç, biri Kaygı, biri Ümüt.

Zamanın yükünü yüreğine yerleştirip,
ağlasa ağlayıp, yandığında tüterek yanıp,
asırları deviren bu kopuzun tellerinin
biri Sevinç, biri Kaygı, biri Ümit.

Kaygıñ cana Kubançıña, Ümütüñö,
tügönbögön azık bolsun uşul düynö.
Kırgız canın uguzam dep kıyırlarga
kılımdardı kıldarınday bura, küülö.

Kaygına, Sevincine ve Ümidine,
tükenmeyen azık olsun şu dünya.
Kırgız ruhunu bildirmek için uzaklara
asırları tellerin gibi akortla, söyle.

(Ömürkanov, 2001: 41)

Taşmat Arıkov gibi ilk iki teli sevinç ve kaygı ile eşleştiren Anatay Ömürkanov, üçüncü teli ise Arıkov'dan farklı olarak insanoğlunun önem atfettiği bir diğer duygu ve düşünce olan ümit ile denkleştirmiştir. Şiirdeki kopuz; zamanın yükünü sırtlamış, asırlardır ağlayan, sızlanan bir hâldedir. Dünyanın kopuzun üç teline ve sevinç, kaygı, ümit duygularına “tükenmeyen bir azık” yani bir nevi “manevî yoldaş” olmasını temenni eden şair; Kırgızların ruh hâllerini ve merâmlarını tüm dünyaya

bildirmesi için kopuza “yüzyılları da tellerin gibi akort et ve türkü söyle” demiştir. Asırlardır Kırgız halkına can yoldaşı olan ve hâl tercümesi yapan kopuzun daha nice asırlar aynı görevi üstlenmesi, şairin şiirdeki dileği olmuştur.

Arıkov’un şiirinde “sevinç, kaygı, aşk” duygularını tellerinde saklayan kopuz; insanın, bireyin sembolüdür. Ömürkanov’un şiirindeki “sevinç, kaygı ve ümit” duygularını tellerinde barındıran kopuz ise Kırgız insanı ve tüm Kırgız halkıdır. Tüm insanlık gibi Kırgızlar da en doğal, en beşerî duyguları geleneksel ve modern sanatlar aracılığıyla dile getirmişlerdir. Bunu sözlü edebiyat geleneğinin yaygın olduğu çağlarda, şiir ve müzik birlikteliği sayesinde, kopuz aracılığıyla icra eden Kırgız sanatçıları, kopuzu modern döneme de taşımışlardır. Kırgız şairleri de şiirde kopuzu bir sembol olarak kullanarak kendi bireysel duygularını ve kimi zaman da halkın genel duygu durumunu tasvir etmişlerdir.

Kırgız şiirinde kopuz bazen huzur, sevinç, mutluluk gibi güzel duyguların, bazen de hüznün, acı, keder gibi olumsuz duyguların bir sembolü olarak kullanılmıştır. Barktabas Abakirov’un “Komuz Tañşıyt (Kopuz Ahenklenir)” şiiri bu bağlamda bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu şiirde kopuzun hem güzel hem de kötü tesirli duygu durumlarına sebebiyet verebileceği, dolayısıyla kopuzun insanın duygu durumundaki etkili konumu vurgulanmıştır:

El-curt bilet komuzunda kut barın,	Bilir kopuzun kutlu olduğunu halkı da,
Ezelten koştoyt kubanıçın, muñ-zarın.	Ezelden paylaşır gurur, hüznü, acıyı da,
Kanat beret, kubat beret ümütkö,	Kanatlandırır, kuvvet olur ümide,
“Miñ kıyaldı” kança colu ukpagın.	Dinlense de “Miñ Kıyal” defalarca.

(Abakirov, 1997: 7)

Şiirde kopuz “kutlu” olarak nitelendirildikten sonra kopuzun eski çağlardan beri acı ve hüznün gibi insana kötü etki eden duyguları da, gurur ve ümit gibi iyi etki eden duyguları da dinleyicisinin manevi dünyasında oluşturması ve pekiştirmesi durumu ifade edilmiştir. Kopuzun bu nitelikleri neticesinde modern Kırgız şiirinde kopuz, pek çok yerde insanın duygu durumlarının bir sembolü olarak kullanılmıştır.

5. 5. 1. Aşkın Sembolü Olarak Kopuz

İnsanoğlunu en çok mest eden ve vazgeçilmez bir his olan aşk, kopuzun sembolleştirilmesi yoluyla şiirlerde yer bulmuştur. Modern Kırgız şiirini var eden Kırgız şairleri içinde yaşadıkları aşkı ve sevgililerini çoğu kez kopuza benzeterek Kırgız Şiirinin güzide örneklerini oluşturmuşlardır. Şair Alıkul Osmonov'un "Sen Cana Men (Sen ve Ben)" adlı şiirinde kopuz sembolü aracılığıyla yapılan anlatım dikkat çekicidir:

Topko salar külük bolsoñ,	Yılıkya salar at olsan,
Sınımsıñ go sen çirkin.	Eğitmenimsin be, seni çirkin!
Tartsam kıyak, çertsem komuz,	Çeksem yayı, çalsam kopuzu,
İrimsıñ go sen çirkin.	Şiirimsin sen be çirkin.

(Osmonov, 1964: 69)

Osmonov'un sevgilisine hitap ettiği şiirde yay çekip kopuz çalma eylemi vurgulanmıştır. Bu kopuz yay ile çalındığı için üç telli Kırgız kopuzu değil, iki telli ve yaylı "kılıkıyak" yani kılkopuzdur. Alıkul Osmonov kılkopuzundan nağmeler çaldığı vakit, onun sevgilisi de bu ezgiye eşlik edecek olan şiirdir. İki sevgilinin bütünlüğünün ve uyumunun anlatılmak istendiği bu dizelerde kız kopuzda çalınan şiirle sembolize edilmişken, kopuz da aşğın sevgilisine beslediği aşkın bir sembolüdür.

Süyünbay Eraliyev'in "Möönöt (Müddet)" şiirinde yine aşk duygusu işlenmişken kopuz burada daha hüzünlü bir anlamda kullanılmıştır:

Men özümö bergen elem ubada,	Ben kendime bir söz vermişim,
Köz irmemden sır açuuga kılımgı.	Göz kırpımında sır açmaya zamana.
Tarttım dalay ırhattuu ubara,	Çektim nice hoş huzursuzluk,
İzdep anı küüdön komuz kılında.	Arayarak onu ezgide, kopuz telinde.

(Eraliyev, 2009: 160)

Eraliyev bu şiirinde sevgilisine duyduğu özlemi anlatmıştır. Sevgilisinin yokluğunda onu türkülerde ve kopuzun tellerinde aramıştır. Bu acısını şarkılarla, türkülerle,

müzikle dindirmeye çalışan şair; kopuzu burada “ayrılık acısına aradığı derman” olarak sembolleştirmiştir.

Modern Kırgız şiirinde kopuzun “sevgili”yi sembolize ettiği şiirlerle de karşılaşılır. Sözlü gelenekte de böyle bir anlatım mevcuttur. Sözlü halk şiiri geleneğine mensup Şarşen Termeçikov “İçinen Kayırma” şiirinde sevgilinin tüm varlığını değil, yalnızca burnunu kopuza benzeterek ona iltifat etmektedir:

Kopuzduktay murduñuz,	Kopuzluk gibi burnunuz,
Koşomat aytat kurbuñuz.	İftira atıyor yaşıtınız.
Kokusunan söz aytsa,	Ansızın söz söylese,
Ee ciyde, örük-ay,	Ah hüñnap, erik, ah!
-Koyçu! – dep, moyun burduñuz.	Yapmayın diye boyun eğdiniz.

(Kırgız Poeziyasının Antologiyası, 2000: 92)

Sevgilinin burnu, kopuzluğa (kopuzun konulduğu kılıf, kalıp) benzetilmiştir. Sevgiliden güzel hislerle bahsedilen bu şiirde sevgilinin burnunun kopuzluğa benzetilmesi de bir güzellemedir. Bu güzelleme de kopuz / kopuzluk sembolü aracılığıyla yapıldığına göre şiirdeki kopuz, sevgilinin güzelliğini sembolize etmektedir.

Sevdiğinin güzelliğini kopuza benzeterek anlatma yolu da modern Kırgız şiirinde görülen bir kalıptır. Colon Mamıtov’un “Sayakat (Serserilik)” isimli şiirinde bu anlam altyapısına sahip bir kopuz sembolü mevcuttur. Şair, şiirinde sevdiği kadını anlatmış ve o kadının kendi içinde doğurduğu güzel hislerden bahsetmiştir. İki dizede ise sevdiği kadını kopuza benzetmiştir:

Ne degen elpek kıymıl kayrılğanıñ,	Nedir bu çevik hareket edişlerin,
komuzdun elestetken kayruuların.	Çağrıştırır kopuzun kıvrımlarını.
Tünötkön cüröktörgö appak cüzüñ,	Yerleşti yüreklere bembeyaz yüzün,
tündördün suluuların, ayluuların.	gecelerin güzellerini, ay parçalarını.

(Mamıtov, 1969: 16)

Sevdiği kadının çevik, atik hareketlerine hayran olan şair, bunu tasvir ederken kopuzun kıvrımlarından söz açmıştır. Sevgilinin çevikçe hareket etmesi ve kopuzun

yapısını çağrıştırmaları arasında bağ kurulmuştur. Kopuz gövdesinin kıvrımları, şairin beğendiği kızın bedenindeki kıvrımlara benzetilmiştir. Dolayısıyla bu şiirde kopuz, şairin hoşlandığı kadının bedeninin sembolüdür.

Şiirin devamında ise kopuz yine sevgili için kullanılmıştır lâkin bu sembolleştirmede kopuz, sevilen kadının doğrudan bir sembolü değildir:

Şaraptay kan kızıtıp cılmayganıñ, tögündöyt tabiygattın ulgayganın. Al üçün oynop catkan öñdönüşöt adamdar arfa, kıyak, surnayların.	Şarap gibi iç ısıtır tebessümün, açıklar tabiatın gelişimini. Onun için çalıyorlar gibi görünürler insanlar arp, kılkopuz, zurnalarını.
---	--

(Mamıtov, 1969: 16)

Buradaki yaylı çalgı olan kılkopuz, hüsn-i talil sanatı kullanılarak sevgiliye duyulan aşkın bir aracısı konumundadır. Şair, sevgilisine âşık olduğu için, tüm çalgılar adeta o kadın için çalınıyormuş gibi hissetmektedir. Bu nedenle buradaki kopuz, sevgiliye duyulan aşkın, aşığın duygu dünyasına olan tesirinin bir sembolüdür.

Sooronbay Cusuyev'in "Kayra Kelçi (Tekrar Gel)" adlı bestelenmiş şiirinde Mamıtov'un şiirine benzer bir şekilde kopuz, yine sevgiliyi sembolize etmektedir:

Calcap közdüü capçaş eleñ anda sen, Caz künündöy çağımduu eleñ canga sen. Komuz eleñ kıl tagılıp küülöngön, Çolpon eleñ balbal cangan tañda sen.	Parlak gözlü gepegenç idin o zaman sen, Bahar günü gibi hoş idin cana sen. Kopuz idin tel takılıp ezgiye dönüşen, Zühre Yıldızı idin yanan şafakta sen.
---	--

(Cusuyev, 2004: 113)

Cusuyev şiir boyunca sevgilisini birçok şeye benzetmektedir. "Bahar günü", "Zühre Yıldızı", ilerleyen dizelerde kuş ve güle benzettiği sevgilisini ilk dörtlükte kopuzla da benzetmektedir. Tel takılıp ezgi çalınan kopuzla benzetilen sevgili, kopuz gibi güzel nağmeler çıkarmaktadır. Bu güzel nağmeler ise o sevgilinin şairin dünyasında yarattığı güzel hislerdir. Bu hislerin kaynağı olan sevgili de şiirde kopuz olarak sembolleştirilmiştir.

Nasirdin Baytemirov da "Komuz Bolçu (Kopuz Ol Ki)" şiirinde sevgilisinin kopuz olmasını dileyerek bu anlatım doğrultusunda ona karşı olan sevgisini betimlemiştir:

Komuz bolçu, men çerteyin ırgalıp,
Küülönüşüñ mukam-mukam ır kağıp,
Keede cetssem men samagan biyikke,
Keede cetpey çala serpip, kur kalıp.

Kopuz ol ki, salınıp çalayım seni,
Makamlara doldurayım kederini,
Bazen erişirim arzulağım yüceliğe,
Bazen erişemem, yapamam istediğimi.

(Baytemirov, 1988: 255)

Şair, sevdiği kişiyeye “Sen kopuz ol, ben de seni çalan kopuzcu olayım.” diyerek onunla karşılıklı bir sevda yaşamak istediğini belirtmiştir. Bunun neticesinde kopuzda sembolleştirilen sevgilinin ezgilenişi, bu sevdadan duyduğu hoşnutluktur. Her hissi onunla yaşamak istediğini de belirten şair, ilerleyen dizelerde sevgilisini yine kopuz ile sembolleştirip “Sen kopuz ol ki ben de senden güzel ezgiler çıkarayım, bu ezgiler tüm dünyayı aydınlatsın. Kopuz olan senden çıkaracağım ezgiler ölümsüzlük ve sanatımı büyütsün.” diye temennilerde bulunmuştur.

Ernis Tursunov da “Aksak Ayak” adlı uzun şiirinde görüp de beğendiği kopuz çalan bir kızın betimlemesini yapmıştır:

Til bezep toydo bir kız komuz çertet,
Tiyiştim tim turalbay köñül tentek.
Kapıray: içti añtara bir karasa,
Kayrattı alasaltıp kayra serpet.

Toyda bir kız, dilini bezer de kopuz
çalar,
Dayanamayıp çattım gönlüm yaramaz
Ah vicdansız, içimi delerek baksa

(Tursunov, 2004: 231)

Gücümü tüketir, tekrar verir.

Şiirde geçen şölen sahnesinde kopuzcu kız tasviri yapılmıştır. Kopuz çalan güzel kız, dilini “süsleyerek” güzel türküler çıkırır. Öylesi güzeldir ki, ileriki dizelerde şair onun için “Özünö teñ tappagan bulbul eken. (Kendine denk bulmayan bülbüldür)” demektedir. Bu tasvirler sonucunda görölmektedir ki buradaki kopuz, şairin beğenisine mazhar olan kopuzcu bir kızı hem ses, hem de fizikî güzellik açısından tasvir etmede aracı olmuştur.

Verilen şiir örneklerinde de göröldüğu üzere pek çok yerde kopuz sevgiliye benzetilirken bazı şiirlerde de âşık olan ve şiir söyleyen kişinin kendisini sembolize etmektedir. Süyünbay Eraliyev “Tüşünsöñ Eken (Anlıyorsan)” adlı şiirinde kopuzu böyle bir anlamda kullanmıştır:

Kız mattan kelsem bolgonu
Kıynalğan canım emes kep,
Komuzday eçen tolgoluu,
Kıyalga ketem seni estep.

Çalışmaktan gelsem yeter,
Zorlansam da önemli değil,
Kopuz gibi ince işlemeli,
Hayallere dalarım seni düşününce.

(Arıcan, 2007: 25)

Süyünbay Eraliyev'in şiiri sevgiliye hitap diliyle yazılmıştır ve şair şiirinde türlü edebî yollarla sevgilisini methederek betimlemektedir. Şair sevgilisinin hayallerini kopuzun işlemelerine benzetmektedir. Şiirde kopuz, sevdiği kişiye yönelen âşığı sembolize etmektedir.

Nasirdin Baytemirov, “Sen Üçün Men (Senin İçin Ben)” şiirinde inşa ettiği kopuz imgesini de benzer bir şekilde şiirinde yansıtmıştır:

Sende miz bar karegiñen serpilgen,
Sende erk bar men sen cakka eerçilgen.
Kanday küölöp, kanday bursañ öz erkiñ,
Men komuzmun kanday çertseñ çertilgen.

Sende sivri uç var gözbebeğinden çıkan
Sende güç var beni senin tarafına çeken.
Nasıl ezgi çalıp, nasıl burarsan kendin,
Ben kopuzum, nasıl çalarsan çalınan.

(Baytemirov, 1988: 290)

Bu mısralarda kopuz, âşık olan şairin kendisidir. Âşığın sevdiği kadın bu kopuzu dilediği şekilde kullanmaktadır. Âşık, sevgilisine bu yetkiyi vermiş; daha doğrusu ona duyduğu aşktan ötürü kendisi istemsizce sevgilisinin dilediği şekle girmektedir. Âşık şairin sembolü olan “kopuz”, sevgili nasıl akort etmek isterse öyle akort olmakta, sevgilisi hangi ezgiyi isterse o ezgiyi çalmaktadır. Şair, ona duyduğu aşk neticesinde sevdiği kadına boyun eğmiş, teslim olmuştur. Kopuzcu çaldığı kopuzu nasıl istediği şekilde akort eder ve ustalığınca istediği melodileri kopuzunda yaratırsa, şair de sevgilisi karşısında aynı pozisyonadadır. Şiirde kopuz, açık bir biçimde âşık kişinin bir sembolüdür.

Sooronbay Cusuyev'in “Sen Üçün (Senin İçin)” isimli bestelenmiş şiirindeki kopuz imgesi de tam olarak Baytemirov'un “kopuz”una benzemektedir:

Kanat bolup sen üçün serpileyin,
Komuz bolup sen üçün çertileyin.
Caş ömürüñ caz simal caynasın dep
Cakşılıktın bardığın men tileyin.

Kanat olup senin için sallanayım,
Kopuz olup senin için çalınayım.
Genç ömrün bahar misali açsın diye
İyiliğin hepsini ben dileyeyim.

(Cusuyev, 2004: 131)

Burada da âşık kişi, sevgilisinin karşısında kopuz gibidir. Âşık, kopuz olmak istemekte ve yalnızca sevgilisinin isteği doğrultusunda çalınmayı arzulamaktadır. Ancak burada Baytemirov'un şiirindeki gibi bir çaresizlik yahut tam bir teslimiyet durumu yoktur. Baytemirov'un "Sen Üçün Men" şiirinde şair, bilinçsiz bir halde savrulmaktayken Sooronay Cusuyev'in "Sen Üçün" şiirinde şair, yani âşık, kendi isteği ve tercihiyle bu hâle girmeyi istemektedir. Bu tercih, sevgilisi hangi güzelliği isterse o güzelliği ona sunmaktan ibarettir. Dolayısıyla bu şiirde de kopuz, âşık kişiyi sembolize etmektedir.

Bu şiirlerin yanında Süyünbay Eraliyev'in "Küü Elek (Türkü İdik)" şiirinde kopuz, yalnızca âşığı yahut yalnızca şairin sevgilisini değil; bu iki sevgilinin topyekûn bir sembolü durumundadır:

Men komuz, a sen kıl bolup,
Bir küügö kelip tolgonup
Çertiler elekar küñü.
Sagındım ukpay al küñü.

Ben kopuz, sen bir tel olup,
Bir melodiye toplanıp
Çalınırdık her zaman
Özledim dinlemeyi o melodiyi.

(Arıcan, 2017: 401)

Bu şiirdeki kopuz, iki parça olarak iki sevgiliyi temsil etmektedir lâkin iç içe olma durumu söz konusudur. Şair tümüyle bir kopuz iken sevgilisi, onun bir parçası olan kopuz telidir. Şair, içinde bulunduğu sevme hâlini kopuz ve teliyle somutlaştırmıştır. Nazım Hikmet'in "İçimde ikinci bir insan gibidir seni sevmek saadeti" (Nazım Hikmet, 2002: 95) dizelerinde olduğu gibi şairin içindeki sevda; onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu açıdan bakıldığında şiirdeki kopuz; iki âşığın bütünlüğünü yansıtan bir semboldür.

Sooronbay Cusuyev, “Nege? (Neye?)” adlı bestelenmiş şiirinde kopuzu yine aşka dair bir sembol olarak inşa etmiştir:

Kaydandır komuz küüsü eşitildi,	Neredense kopuz ezgisi işitildi,
Nazdanıp sen şampandan cutkanıñda.	Nazlanıp sen şampanya yudumladığında.
Cürögüm komuz bolup küü ıgarsa,	Yüreğim kopuz olup ezgi çalınca,
Sen anı ukpadıñ da?..	Sen bunu duymadın mı?

(Cusuyev, 2004: 138)

Şaire göre sevgilisi şampanya içtiği vakit, kopuzdan çıkan ezgiler oluşmaktadır. Sevgili, dünyaya güzellikler salmakta ve bunlar da kopuz ezgisi kadar güzel olan sevda kırpıntılarıdır. Bu dizelerdeki kopuz, sevgilinin saçtığı güzelliklerin sembolüdür. Ayrıca aynı güzellikler şairin yüreğinde de ortaya çıkmaktadır. Şairin yüreği, hissettiği aşktan dolayı kopuz gibi olup güzel ezgiler çalmaktadır. Sooronbay Cusuyev’in “Nege?” şiirindeki kopuz, aşka düşmüş bir yüreğin sembolüdür.

Sooronbay Cusuyev; “Nege?” şiirinde olduğu gibi “Taarinba! (Darılma!)” isimli bestelenmiş şiirinde de aşka dair his dalgalanmaları kopuz aracılığıyla yansıtılmıştır:

Koy, taarinba, unutpaym – esimdesiñ	Bırak, darılma, unutmam; aklımdasın
Komuz kılday tolgonuu sezimdesiñ.	Kopuz teli gibi dalgalanan hissimdesin.
Karap körçü kapaluu kabagımdı,	Bakıp görüver kederli çehremi,
Kantip andan sagınıç sezilbesin.	Onlardan nasıl hasret sezilmesin.

(Cusuyev, 2004: 154)

Yürekte açığa çıkan duygu, bu şiirde de aşktır. Aşk yüzünden şairin yüreğindeki hisler dalgalanmaktadır. Bu dalgalanmayı şair, kopuzun tellerinin titremesine benzetmiştir. Kopuzun telleri dalgalanan hisleri, kopuz ise şairin sevdalı yüreğini temsil etmektedir.

Nasirdin Baytemirov “Sen Çakırıp Catpagın (Sen Çağırmadın Mı)” şiirinde demir kopuz çalan sevgilisinin bir portresini çizmektedir:

Appak ceñiñ celp-celp etet celbirep,   Apak kolun hafif hafif sallanır,
Azır meni sen çakırıp catpagın?   Şimdi sen çağırmadın mı?
Meni canday süygöndüğüñ belgilep,   Beni canın gibi sevdiğini belirtip,
Kubulbasın temir komuz kakkanıñ?   Değişmesin demir kopuz çaldığın?

(Baytemirov, 1988: 73)

“Apak kolun hafif hafif sallanması” sevgilinin demir kopuz çalarken elinin hareketlerinin tasviridir. Sevgilisinin bu hareketini onun kendisini çağırdığına yoran şaire göre sevgilisinin demir kopuz çalması da onun şaire karşı olan aşkına delalettir.

5. 5. 2. Acı, Hüzün ve Benzeri Duyguların Sembolü Olarak Kopuz

Kopuz, modern Kırgız şiiri içerisinde duygu durumlarını sembolize ettiği çerçevede en fazla acı, hüzün, hasret, kaygı, dert gibi duyguların sembolü olmuştur. Kopuzun sesi, Kırgız şairleri tarafından dertli olarak nitelendirilmiş ve insanın yüreğinde zuhur eden acılı duyguların kopuz sembolü ile estetize edilebileceği düşüncesi açığa çıkmıştır. Bu fikir doğrultusunda yazılan şiirlerde, hüzünlü olan bazen kopuzun sesidir; bazen kopuz dinleyen kişi kederlenir, hatta ağlar. Bazen de kopuzun kendisi ağlar ve kimi zamanlar kopuz, madden hasar görerek kişilerdeki manevî anlamda yıkıcı duygu durumlarını sembolize eder.

Acı, hüzün gibi duyguların işlendiği şiirlerden bir tanesi modern şiirinin en önemli isimlerinden olan Kasım Tıstanov’a aittir. 1901’de Isık Köl civarında Çırpıktı köyünde dünyaya gelen Tıstanov, medrese eğitimi almış ve daha sonra modern Rus-Tüzem okullarında eğitimine devam etmiştir. Modern Kırgız Edebiyatının oluşumunda büyük emekleri geçmiş, şiir ve düzyazı alanında pek çok sanatsal üretime imza atmıştır. “Cañıl Mırza”, “Manas’ın Türbesi”, “Alaş’a” şiirleri ve “Akademi Geceleri” gibi piyesleri önem arz eden şair “karşı-devrimci” suçlamasıyla tutuklandıktan sonra kendisinden bir daha haber alınamamıştır. (Kallimci, 2005: 409-418) Kasım Tıstanov’un “Cañıl Mırza” şiirinde kopuz, hüzün duygusunun sembolü olarak kullanılmıştır. Cañıl Mırza, Kırgız Türklerinin mühim bir halk destanıdır. Kahramanı, destana da adını veren kadın kahraman Cañıl Mırza’dır. Cañıl Kırgız Türklerinin Noygut boyunun lideridir ve ömrü esaretle geçmiş, sürekli kendi halkının

ve vatanının özgürlüğü için mücadele etmiş bir kahramandır. Cañıl Mırza destanda cesur, güvenilir, dürüst bir insan ve eli silah tutan, usta bir avcı, sırtı yere gelmez bir cengâver ve yiğit bir bağımsızlık kahramanı olarak geçer (Hança, 2012: 501). Tınıstanov'un şiirinde de Sovyetler Birliği öncesi eski Kırgız kültürünün bir ögesi olarak Cañıl Mırza karakteri aracılığıyla bağımsızlık konusu vurgulanırken; şiirin girişinde acı ve hüznün gibi olumsuz duygular kopuz sembolü vasıtasıyla yansıtılır:

Küü tartıp, küñgürönüp aytsa karı, Erksizden uulandırat er cürögün. Komuzdun üç kulagın tolgop salıp, Tozoktun uuluu, zarduu küüsün çalıp. (...) Zarduu söz, dolu komuz maktay bermek, "Sagındım, sargardım" dep cetişse til. Kündör cok al kün menen katarlaşkan, Al kün cok, bizden ketken, munarı aşkan	Ezgi çalıp, mırıldanarak söylese ihtiyar, İster istemez dağlar er yüreğini. Kopuzun üç kulağını burarak, Cehennem gibi yakıcı nağmeler çalıp. (...) Elemli sözle, hırçın kopuz methedecek, "Özledim, sarardım" diye dil söylese. O güne eş olacak günler yok, O gün yok, bizden gitmiş, bir serap olmuş
--	---

(Özgen, 2014: 229-230)

Şiirin bu kısmında kopuz, ihtiyar bir kopuzcunun kopuz çalma sahnesinde yer alır. Tınıstanov'un geleneksel destandan modern şiir formatına çevirerek yeniden yazdığı bu şiirini bir kopuz sahnesi ile başlatması, geleneksel destanların kopuz eşliğinde çalınıp söylenmesi geleneğine bir gönderme niteliğindedir. Bunun yanında kopuza yüklenen hüznünlü duygular, eski döneme olan özleme dair bir simgedir. Keza Cañıl Mırza, Kırgız Türklerinin mağdur bir karakteridir. Cañıl özelinde Kırgız halkına atfedilen mağduriyet ve hüznün duyguları, hüznünlü bir kopuz tasviri aracılığıyla yapılan girişte de kendini göstermektedir. Kopuzda verilen hüznün, Kırgızların millî hüznüdür.

Şiirde ihtiyarın mırıldanarak çaldığı kopuzun ezgisi "er yüreğini dağlar"; acılı bir duyguyu aktarır. Tınıstanov burada Kırgız sözlü edebiyatındaki "kopuzun kulağını burma" motifinden de yararlanarak kopuz ezgisinin verdiği acı ve hüznün duygusunu "cehennem gibi yakıcı, hazin nağmeler" diye tanımlar. Ardından kopuz, "hırçın" diye tanımlanır ve kopuzun ezgisine eşlik eden sözlerin elemli olduğu dile getirilir; bu elemli sözler ise özlem ve sararma yani harap olma duyguların içerir.

Şiirin ilerleyen dizelerinde kopuzcu ihtiyarın kendisi de tasvir edilmiştir. İhtiyar, kopuzunu elemli, kederli bir halde çalmaktadır:

Abışka başın salgan, komuz çalğan,	İhtiyar başını salmış, kopuz çalmış,
Iylagan, küñgüröngön, çalğan arman.	Ağlamış, mırıldanmış, çalmış rüyasında,
Çoñ kise belindegi ottuk, maylık	Ulu kişi belindeki çakmağı yakmış,
Belgisi bizden murunku elden kalğan	İşareti bizden evvelki halka kalmış,

İhtiyarın tasvir edildiği bu kısımda onun ağladığı ve mırıldanarak kopuz çaldığı görülmektedir. Halk bilgeliğinin bir sembolü olarak şiirde yer alan kopuzcu ihtiyar figürü, kendi hâl ve tavırlarıyla da kopuzun dinleyiciye verdiği hüznü taşır niteliktedir. Şiirin geneline yayılmış hâldeki tüm bu betimlemelerde görülen durum, kopuz nağmesinin ve dolayısıyla kopuzun acı ve hüznün duygularının sembolü olduğudur.

Tınıstanov “Kışkı Tündö (Kış Gecesinde)” şiirinde de kopuzu hüznü duyuların sembolü olarak kullanmıştır. Tınıstanov’un bu şiirinde, iç açıcı bir duygu durumunun sembolleştirilmesinin yanında hüznün duyusu da kopuz sembolüyle yansıtılmıştır:

Çarçañkı çalğan komuz tolkundanıp,	Bezgin düşmüş kopuz heyecanlanıp,
Bir tömön bir cogorku küülör çalıp.	Bir aşağı bir yukarı ezgiler çalıp.
Bir kakşap, birde tañşıp, keede tag – tag,	Bir kahreder bir ahenklenir, bazen de,
Emizip, enem aytkan üngö salıp.	Emzirirken annemin sesini hatırlatıp.
(...)	(...)
Kız, komuz zardap aytkan ünün ugup,	Hüznü sesini duyup kızın, kopuzun,
Elirip, et cürögüm katuu bulkup,	Hızla çarpar heyecandan yüreğim,
Sekiret nayza tiyip, tuz kuyganday,	Titrer mızraklanmış, tuz basılmış gibi,
Kabınan çıguuçuday, üzüp, culkup...	Parçalayıp çıkacakmış gibi kafesini...

“Kışkı Tündö” şiirinde görüldüğü üzere kopuzun nağmeleri dalgalanmaktır ve kopuz bunların sonucunda bezgin düşmektedir. Bu duygu dalgalanması esnasında güzel hislere uğramasının yanında bir ara kahr duygusunu dinleyicisine aksettirir. Kopuzun hüznü sesi açığa çıkınca ise kopuz dinleyen kızın duyguları buna koşut olarak değişir. İç açıcı hislerin yanında kopuz, bu şiirde de temelde hüznün, kahrın, bezginlik gibi olumsuz duyguların aracı ve sembolüdür.

Temirkul Ümötaliyev'in "Kirkpik Kakpay (Küygön)" adlı şiirindeki kopuz sembolü ise daha özel bir hüznü içermektedir:

Arzittıñ meni Zıynatım,	Doyurdun beni Zıynat'ım,
Ay menen kündöy kımbatım.	Ay ile güneş kadar kıymetlim.
Kokuy kün, dartım ırbattıñ,	Ay vah güneş, derdimi büyüttün,
Komuzdun borun tırmattıñ.	Kopuzun bağrını tırmaladın.

(Ümötaliyev, 1989b: 112)

Temirkul Ümötaliyev'in "Zıynat" isimli kadına olan sevgisini ve üzüntüsünü beyan ederek hitap ettiği şiirde ana tema aşk acısıdır. Sevgilisinden ayrı düşmesinin acısını şiire işleyen şair, bu derdinin git gide büyümesinin acısını kopuz ile anlatmış ve bu acı bağlamında "kopuzun bağrının tırmalanması" ifadesini kullanmıştır. "Bağrı tırmalanan kopuz" ifadesi, şiirde ayrılık acısının verdiği hüznün sembolü olarak yer almıştır.

Şayloobek Düyşeyev'in "Çooçun Bakıt (Yabancı Talih)" adlı, Mukan Rıskulbekov tarafından bestelenmiş olan şiirinde de Tınıstanov'un "Kışkı Tündö (Kış Gecesinde)" şiirinde olduğu gibi kopuz, hayal kırıklığı ve acı gibi olumsuz duyguları sembolize etmiştir.

Altın başıñ kalar bir kün cürök sokpoy	Altın başın kalır bir gün yürek
toktogondo,	çarpmayıp durduğunda,
Adamdardın arman-muñun komuz	İnsanların gerçekleşmeyen arzusunu,
keler koştogondo.	acısını kopuz gelir uğurlamaya.

(Düyşeyev, 2001: 221)

Bu dizelerdeki anlatım çerçevesinde kopuz, gerçekleşmeyen bir arzunun sebep olduğu hayal kırıklığının yanında acı duygusunu da dile getirmede bir araçtır. Kopuz, en insanî duygular olarak hayal kırıklığının ve hâlâ canlı olan manevî acıların sembolü olmayı başarmıştır. Bunları aktarma yolunda kopuz iyi bir araçtır ve adeta insanoğlunun içine düştüğu kara zamanlarda onun can yoldaşdır.

Şayloobek Düyşeyev , "Tozok Boldu Düyşeyev Boluş Degen (Cehennem Oldu Düyşeyev Ağa Diye)" şiirinde daha felsefî bir konu olarak, egzistansiyalist

(varoluşçu) bir bakış açısıyla kendi benliğini inşa sürecini anlatırken kopuzu bir sembol olarak kullanır:

Küülörüñdü aytalbay komuz menen, Türkülerini söyleyemedem kopuz ile,
Güldörüñdü tepsedim doñuz menen. Çiçeklerini ezdim domuz ile.

(Düşeyev, 2001: 429)

Kendi benliğini bulma sürecinin sancılarını ifade ettiği bu dizeler “Tozok boldu tapmagım özümdü özüm (Adeta cehennem oldu bana, bulmam kendi kendimi)” diye devam eder. Mevzubahis edilen süreç sancılı geçerken Düşeyev bu yolda belki de kendini ziyan etmiş, “güllerini domuz ile ezmiş”tir. Bu zamanlardaki manevî yoksunluğunu kopuz yoluyla da aktarmıştır: Kopuz ile türkü söyleyememiş; yani dertli, manevi açıdan yoksun bir süreç geçirmiştir. Kopuz; manevi bir yoksunluğun, bunun verdiği derdin ve hüznün bir sembolüdür.

Colon Mamitov “Prolog (Başlangıç)” şiirinde kopuzun sembolize ettiği hüznü duygusunu biraz daha geniş bir anlatımla okuyucuya sunmuştur:

Köödöndü tepkilegen muñ-zarduu ır	Ciğerleri parçalayan hüznü şiir
Sıbzığıyt, dir-dir etet komuzda kıl.	Tıngır mıngır çalar kopuz teli.
Akkanday dir-dir etip adam kanı.	Akarcasına şırıl şırıl insan kanı.
Akkanday dir-dir etip uşunça cıl.	Akarcasına şırıl şırıl bunca yıl.
(...)	(...)
Botom dep, bozdoyt komuz Karagul dep,	Yavrum der ağlar kopuz “Karagul” diye,
Erbeygen turmuşuma karaanım dep.	Bu hayattaki varlık nedenim diye.
Artıñdan azır izdep çıgamın dep,	Arkasından şimdi aramayıp çıkarım diye
Acırap senden kantip kalamın dep.	Senden ayrılıp ne yaparım diye.

Botom dep, bozdoyt komuz çıragım dep,	Yavrum der, ağlar kopuz çerağım diye,
Dürküröp ösöör kezgi çınarım dep.	Serpilip büyüyecek bu çınarım diye.
Cogotup seni caçap cürböymün dep,	Seni kaybedersem yaşayamam diye,
Cok izdep o düynögö çıgamın dep.	Olmayanı arayıp öte dünyaya göçerim diye.

(Mamitov, 1991: 52-53)

“Karagul Botom” bir Kırgız halk ezgisidir. Uzun yıllardan beri çalılıp söylene gelen bu kopuz türküsü eski çağlarda yaşamış bir Kırgız avcının yaşadığı evlat acısını anlatan bir ağıttır. (Akmatova, 2016: 64-65) Mamito’un şiirinin bu kısmında da bu halk hikâyesi işlenmiştir ve dolayısıyla yoğun bir hüznün duygusu hâkimdir. Bu ağır hüznün duygusu şiirde kopuz aracılığıyla dile getirilmiştir. Kopuz, kopuzun telleri ve akordu; şiir boyunca hüznü ve acıyı betimleyen bir sembol olmuş, bu duygular kopuzcu ve kopuz tarafından beyan edilmiştir. Kopuz, “ciğer parçalayan” ezgiye eşlik eder. Şiirde bahsedilen Karagul, avcının merhum çocuğudur. “Hayattaki varlık sebebimdi” diye bahsedilen Karagul’a yakılan bu geleneksel ağıt, Colon Mamitov tarafından tekrar düzenlenerek modern Kırgız şiirine kazandırılmıştır. Halk şiirini modern şiire taşıyan güzide bir örnek olan şiirde Kırgız kopuzu “Yavrucuğum Karagul” diye ağıt yakmaktadır. Dolayısıyla kopuz, evlat acısının verdiği acıyı, hüznü beyan eden araç konumundadır.

Kaçkınbay Artıkbayev’in “Komuzçu (Kopuzcu)” şiirinde, aşk acısından dertli bir kopuzcunun kopuzunu dinleyen şairin etkilenmesi anlatılır:

Caştığın komuz çertüü çeçken belem,	Kopuz çalmayı mı seçmiş gençliğin,
Cürögün süyüü mıkçıp ezgen belem...	Aşk acısıyla mı ezilmiş yüreğin...
Üç kılga til бүткөрүп үнүн sozso,	Üç teli dile getirip sesini uzatınca,
Dürüldöp iyip ketti бүткүл denem.	Baştan ayağa titredi bedenim.

(Artıkbayev, 2004: 49)

Şiirdeki kopuzcu, dörtlüğün ilk dizesinden de anlaşılacağı üzere genç yaşta kopuzculuğa başlayan bir delikanlıdır. Çektiği aşk acısından dolayı bu kopuzcunun yüreği yanıktır. Bu durumu kopuzcunun kopuzda çaldığı ve şarkıda söylediği nağmelerden anlayan şair, acı dolu nağmelerin etkisiyle kopuz sesini duydukça bedeni titremiş ve adeta bükülmüştür. Acılı kopuz, acıyla yoğrulmuş bir ozanın elinde çalınırken onu dinleyen şairi de acı ve hüznle doldurmuştur.

1917-1959 yılları arasında yaşayıp genç yaşta vefat eden, 30'lu yıllarda ilk eserlerini yazmış ve hem politik hem de lirik şiirleri ile özgün bir tarz yakalamayı başarmış olan Kırgız şairi Midin Alıbayev'in (Artıkbayev, 2013: 275-286) nazım-nesir karışık yazdığı başlıksız bir eserindeki şiirde acı hissi açıkça kopuz aracılığıyla aktarılır:

Muñkangan ünüñ ugulat,	Acılı sesin duyulur,
Muñ menen çertken komuzday.	Acıyla çaldığın kopuz gibi.
Armanda cüröm men dagı,	Hasret yaşıyorum ben dahi,
Ar dayım birge boluşpay.	Her zaman beraber olmadan.
Sanaaga köptü salasıñ,	Çok şeyler düşündürürsün,
Sarı curt bolgon konuştay.	Kederli yurt olan yer gibi.

(Alıbayev, 1996: 16)

Buradaki teşbih gayet açık verilmiş, dolaylı bir anlatıma başvurulmamış ve benzetme doğrudan anlatılmıştır. Şiirdeki kopuzlu dizelerde insanın acılı sesi kopuzun acı dolu sesine benzetilmiştir. Şiirdeki bu benzetme, pek çok şiirde görüldüğü üzere kopuz sesinin insanın acıları ile teşbihi noktasında gayet açık bir örnektir.

Kırgız kadın şairlerden Sagın Akmatbekova da “Bayırkı Kıtay Akındarın Okup... (Eski Çin Şairlerini Okuyup...)” şiirinde hüznü duygusunu kopuz aracılığıyla ve çok açık bir anlatımla ifade etmiştir:

Abalkının keçterinde ayılıp,	Eski gecelerde söylenip
Eç arıbay bizge cetken bul ırlar	Hiç tükenmeden bize ulaştı bu şiirler
Iylata alğan ıy bile elek baktıñı,	Ağlatabilen ağlayışın bilmedik bahtını,
Koluñdagı komuzuñdun muñunday.	Elindeki kopuzunun hüznü gibi.

(Akmatbekova, 1998: 63)

Nostaljik bir hüznü bağlamında örülen bu dizelerde eski anılara duyulan bir özlem ve bunun kişiye verdiği hüznü aktarılmıştır. Buna binâen patlak veren bir ağlayış, tıpkı çalınmakta olan kopuzun hüznüne benzemektedir. Kopuz, şiirde nostaljik bir hüznün sembolüdür.

Kırgızistan Millî Yazarlar Birliği üyesi, Alıkul Osmonov şiir ödülü sahibi ve “Mart – Cazdın Ayı (Mart, Bahar Ayı)”, “Cer Mekenı – Adamzat (Toprak Vatanı,

İnsanoğlu)”, “İymanın Canın Bir Bolsun... (İnancın, Ruhun Bir Olsun...)” adlı şiir kitaplarının sahibi Manap Aliyev (Kallimci, 2009: 105) “Uga Salgan Uçurup Kolgo Üyrötüp Kuşunday (Ava Çıksın Diye Eğitilen Kuş Gibi)” şiirinde hasar gören bir kopuz söz konusudur. Kopuz, çalınan ezgiden dolayı yanıp tutuşmaktadır. Bu da ezginin “yakıcı” hüznünden ve acı vericiliğinden kaynaklanmaktadır:

Kudayarkan tuşunday	Kudayarkan zamanı gibi
tomuk cutkan uşunday,	başlık takılan bunun gibi,
küüdön canıp komuzu	ezgiden yanıp kopuzu
küülönbögön uçurday –	hareketlenmeyen an gibi;

(Aliyev, 2001: 32)

Manap Aliyev’in bu şiirinde hasar görme anlamında kullanılan sözcük “yanmak” olsa da bu yanma halinin kendisi mecazdır. “Bağrı yanmak” deyiminde olduğu gibi burada da kopuz gerçekten yanmamaktadır; hüznün ve acı duyguları neticesinde mecazen yanmaktadır. Bu yüzden kopuz burada da acı ve hüznün sembolüdür.

Şair Sadık Gavay, “Boroondo Buyukkan Oylor (Tipide Mahvolan Düşünceler)” adlı şiirinde kopuzu dünya ve ahiret zıtlığı içerisinde bir anlatımda konumlandırmıştır:

Koşuna üydön komuz ünü dir-dir...	Komşu evden kopuz sesi tıngır tıngır...
Düynönün muñun aytat sızdap, bozdop.	Dünyanın acısını söyler sızlayıp çığırır.
Ugumduu sozologon komuz ünü	Ahenkli çalan kopuz sesi
Unutup bara catkan ıydı kozgop...	Unutulup giden ağlamayı coşturur...

(Gavay, 2003: 85)

Gavay’ın şiirinde komşu evden gelen kopuz sesi, sızlayıp çığırarak “dünyanın acısını” dile getirmektedir. Şiirin ilerleyen dizelerinden de anlaşılacağı üzere acıyı barındıran dünyadan kasıt, İslâmiyet’e göre ahiretten önce yaşanan ve zor bir imtihan yeri olan “fâni dünya”dır. Kopuz, fâni dünyanın acılarını dile getiren bir aracı ve aynı zamanda bu acıların bir sembolüdür. Burada mühim olan en önemli nokta, Kırgız ulusal kültürünün bir sembolü olan kopuzun İslâmî dini düşünceye dair bir sembol olarak kullanılmasıdır. Aynı dördlüğün son iki dizesinde kopuzun ahenkli bir sese sahip olduğu belirtilmiştir. Kopuzun ahenk dolu sesi, “unutulup giden bir

ağlamayı coşturur”; yani insanı hüzünlendirir ve ağlatır. Kopuzun ağlatması ve ağlaması anlatımı modern Kırgız şiirinde başka şiirlerde de karşımıza çıkan önemli bir anlatımdır. Baydılda Sarnogoyev’in “Komuzum (Kopuzum)” şiirinde kopuz için yazdığı dizelerde kopuzun hem “ağlaması”, hem de dinleyeni “ağlatması” işlenmiştir:

İlgerki keziñ comoktop,	Eskilerin masalını söyler,
Iylasañ keede şoloktop.	Dört çeşmedir artık gözler.
Iylagım kelip menin da	Ben de ağlamak isterim
İçim iç emes, bolot çok...	İçim bir anda köze döner...

(Sarnogoyev, 1997: 324)

Sarnogoyev, Kırgız kopuzuna hitâben yazdığı bu dörtlükte kopuzun eski zamanlardan beri söylene gelen masalları anlattığını ve bu sırada kopuzu dinleyen kişilerin ağladığını belirtir. Öyle ki, bu kopuz nağmelerini dinleyen şair de manevi dünyasının adeta yanan bir köz olacak kadar dertlendiğini, bunun neticesinde kendisinin de ağlamaklı olduğunu mevcut dörtlüğün son dizelerinde vurgulamıştır. Buna mukâbil Sarnogoyev’in kopuzu hem ağlamakta, hem de ağlatmaktadır.

Edebî bir simge olarak kopuz, hüzün ve benzeri duygu durumlarını yansıtırken kimi yerlerde derbeder bir hâle büründürülmüştür. Öyle ki yeri geldiğinde “ağlayan kopuz” imajı bu bağlamda bir sembol olarak kullanılmıştır. 1969 yılında Cumhuriyet Lenin Komsomol ödülü kazanan şair ve çevirmen Turar Kocomberdiyev’in (TDTEA, 2005b: 342) “Otton Öskön Kızılgül (Ateşte Büyüyen Kızıl Gül)” isimli poemadaki kopuz ağlamaktadır:

Zıñıldap küsün tögöt komuz ıylap	Çınlatıp ezgisini döker kopuz ağlayarak
Kız ırdıyt aylasızdan, özün kıynap.	Kız şiir söyler çaresiz, özüne eziyet eder.
Caldırap el kıldırat iniçegi,	Yalvararak il il dolaşır kardeşçağızı,
Tıtılğan tumagina tıym cıynap.	Perişan olan kalpağına kuruş toplar.

Kocomberdiyev, poemasında dertli bir Kırgız genç kızın türkü söyleyerek çaresizce şiir okuduğu sahneyi, kopuzu kullanarak kurgulamıştır. Eziyet çeken kız, derbeder bir şekilde kopuz çalarken, hüzünlü ezginin çalındığı kopuz da ağlamaktadır.

Kopuzun ağlaması, hüznün sembolü olarak kopuz Turar Kocomberdiyev'in şiirinde yer almıştır.

Nasirdin Baytemirov'un "Komuz Çertse (Kopuz Çalınca)" şiirindeki kopuz da "ağlayan" bir kopuzdur:

Komuz bolup apam ıylap catkandır,	Kopuz olup anam ağlamaktaydı,
Iy aralaş, muñ aralaş ün cürdü.	Ses yayıldı karışık gözyaşıyla, acıyla..
Komuz bolup atam ıylap catkandır,	Kopuz olup babam, ağlamaktaydı.
Anın ıyın, anın sırn kim bildi.	Gözyaşını, sırrını kim anladı acaba?

(Baytemirov, 1988: 370)

Tüm konusu kopuz olan bu şiirde şair, ağlayan babasını kopuza benzetmiştir. Babanın kopuza benzetilmesi, temelde kopuzda çalınan hüzünlü nağmeler bağlamında bir benzetmedir. Hüzün duygusunun bir sembolü olarak şiirde yer alan kopuz; babanın, atanın kopuza benzetilmesi ve babanın ağlayışının sebebinin bir sır olarak belirtilmesi noktasında ise "sırlı, hikmetli, bilge" bir konuma yerleştirilmiştir. Yani şairin babası, kendi sırrı neticesinde ağlamaktadır ve bu ağlama, hüznün duygusu etrafında somutlaştırılarak kopuza benzetilmiştir.

1970 yılından beri şiirler yazan, Kırgız Yazarlar Birliği üyesi şair ve dramaturg Egemberdi Ermatov'un (TDTEA, 2005b: 455) "Komuz (Kopuz)" adlı şiirinde kopuz dile gelerek insanlara seslenmektedir. Konuşan kopuz, bu şiirde ağladığını dile getirmiştir:

Beş mancañ tildi ısık cürögümdü,	Beş parmağın dildi ılık yüreğimi,
ıyladım, kayra sende kumar artıp,	ağladım, tekrar seni isteyerek.
başkalarga körsöttüñ önöründü,	Başkalarına gösterdin hünerini,
bakubattuu denemdi kıya tartıp...	Sağlam bedenimi doğrayarak...

(Ermатов, 2011: 24)

Ermатов'un şiirindeki kopuz, insanların "beş parmağının kendi yüreğini biçtiğini" ifade eder. Kopuz çalınırken kopuzcular beş parmağı ile tellere dokunarak ezgiler çıkarırlar. Bu teknik husus şiirde "kopuzun yüreğini biçmek" ifadesiyle yer almıştır.

Şiirdeki kopuz ise insanların hüznelerini dile getirmedeki aracı rolünü üstlendiğini “bilerek”, “beş parmağın yüreğini biçmesi” sonucunda ağladığını söylemektedir.

Şair Şarşenbay Kulov’un “Kırgız Eli (Kırgız Yurdu)” şiirinde de ağlayan bir kopuz ile karşılaşılır; lâkin bu kopuz, üç telli Kırgız kopuzu değil de demir kopuzdur:

... Küñgüröp ıyı ugulup, Küü çıgat temir komuzdan. Zordugun baydın bildiret – Zor çıkkan aybay – doñuzdan. (...) “Atana, kokuy, at ketti, At ketti, alıp bat ketti. Aksım bay şordu katırıp, Akını berbey cep ketti”.	...Böğürtülü ağlaması duyulur, Melodi çıkar demir kopuzdan. Zenginin zorbalığını anlatır; Başa bela olup çıkan, domuzdan. (...) “Ah! Vah! At gitti, At gitti, hızlıca gitti. Aksım Ağa dert açıp, Hakkını vermedi, yedi gitti”.
Dep çurkayt kızı, ayalı, Demigip, ıylap burkurap. Ugasıñ komuz küüsünön Uşular turat çurkurap...	Diye koşturup kızı, kadını, İçin için ağlayarak. İşitirsın kopuz ezgisinden Bunlar bildirilir besbelli...

(Kulov, 1997: 83-84)

“Kırgız Eli” şiirinde geçen kopuz, telli yahut yaylı Kırgız kopuzu değil, “ağız arpi” ya da Kırgız Türkçesinde “ooz komuzu” olarak da adlandırılan ağız kopuzudur. Şiirdeki bu kopuz, bu iki kısımda da ağlamaktadır. Bir yerde demir kopuzdan çıkan melodi böğürtülü bir ağlamayken, diğer dörtlükte de “soluk soluğa, sızlayarak” ağlayan kadınların haykırışının kopuz ezgisinde saklı olduğu anlatılmaktadır. Şarşenbay Kulov’un şiirinde kopuz kuvvetli bir şekilde ağlama hâlini aktarmaktadır.

Şair, dramaturg ve çevirmen Ernis Tursunov’un “Koyçulardın Koñur Küü (Çobanların Hoş Ezgisi)” şiirinde ise “ağlayan kopuz” motifinin varlığı daha geniş bir boyutta söz konusudur. Şiir, doğrudan ağlayan kopuz ve kopuzcu ile başlar ve devam eder:

Komuz ıylayt, komuz çertken kol ıylayt,
Koştop anı kırgız baskan col ıylayt.
Op tartılıp bayırkı eldin küüsünö,
Ot başına kimder gana çoğulbayt

Kopuz ağlar, kopuz çalan el ağlar,
Onunla bir Kırgızın bastığı yol ağlar.
İç çekip eski halkın ezgisine,
Ateş başına kimler toplanmaz

Bul komuzga obon koşkon kız ıylayt,
Bulbul ıylayt, zookadagı muz ıylayt.
Baatır ıylayt, oy-kırdagı taş ıylayt,
Balapanın cılan sorgon kuş ıylayt.

Bu kopuza beste yapan kız ağlar,
Bülbül ağlar, kayadaki buz ağlar.
Yiğit ağlar; vadideki, kırdaki taş ağlar,
Yavrusunu yılan yutan kuş ağlar.

(Tursunov, 2004: 374)

Şiirde genel olarak Kırgız geleneksel hayatına dair motifler barındırmaktadır. Geleneksel hayata dair bir özlemi dile getiren şiirde bu düşünce “Nefes alıp eski halkın ezgisine / Ateş başına yalnız kimler toplanmaz” dizelerinde de özetlenmektedir. Şair, Kırgız Türklerinin eskiden beri süregelen ateş başında toplanıp hep bir ağızdan türküler söyleme geleneğinden yola çıkarak genel anlamda eski geleneksel yaşama olan özlemini bu dizelerle belirtmiştir. Eski hayattan uzak kalmanın verdiği hüznün de dağın, taşın, tüm varlığın ve dahi kopuzcularla birlikte mecâzî anlamda kopuzun da ağlamasıyla şiirde ortaya çıkar. Şiirde “kopuz ağlar”, bunun yanında kopuz çalan el de ağlar. Burada aslında ağlayan kopuzcu olsa da mecâz-ı mürsel sanatı kullanılarak “elin ağlaması” ile kopuzcunun ağlaması kastedilmiştir. Kırgızların bastığı yollar, bülbüller, kayalardaki buzlar, vadi ve kırlardaki taşlar, yavrusunu yılan sokan kuş ve bahadırların yanında kopuza beste yapan kız da ağlamaktadır. Tüm varlığın eski Kırgız hayatına duydukları özlem nedeniyle gark oldukları hüznün dizelerde okuyucuya aktarılır. Kırgız kültürünün bir ögesi olarak kopuzun da ağlaması, modern dünyadaki insanın hüznüne karşılık eski geleneksel hayatın da aslında modern dünya insanına duyduğu özlemi ve kavuşma isteğini dile getirmektedir. Şiirin diğer iki dördlüğünde bu hüznün, yine kopuza dair sembollerle verilmiştir:

Kaygılıu küü, kas cebesin cegen küü,
“Kayra kaçpa”, “Sıngan bugu” degen
küü.

Tilden kalıp, ölööründö tirilgen –
Tirүүлüktö özü çertken el öñdüü.
Küü mukamı “Kököy kesti”, “Sen
düynö”,

Küñgürönöt dayım biri kem düynö.
Üç buroogo kantip gana battı eken,
Üşkürügü tuman bolgon cer-düynö?!

(Tursunov, 2004: 374)

“Kayra Kaçpa (Tekrar Kaçma)”, “Sıngan Bugu (Kırılan Geyik)”, “Kököy Kesti (Sabrım Tükendi)”, “Sen Düynö (Sen Dünya)” Kırgız halk müziğinde “enstrumetal saz eseri” manasına gelen “küü”lerin isimleridir. İsmi verilen bu küüler, kaygıyı ifade eder. Öyle ki adeta bu ezgilere “düşman oku saplanmış”tır. Bu küüleri de son iki dörtlüğe bezeyen şair, şiir boyunca aktarmak istediği kaygı ve hüznün duygularını kopuz sembolü aracılığıyla okuyucuya aktarmıştır.

Kopuzun ağlaması modern Kırgız şiirinde çeşitli anlatılarda kullanılırken, kopuzun onu dinleyen kişiyi ağlatması da şairlerce kullanılan bir anlatımdır. Baydılda Sarnogoyev’in “Kököy Kesti... (Sabrım Tükendi...)” şiiri daha önce mevzubahis edildiği üzere bir küü adını başlığında taşıması neticesinde ismiyle müsemma bir şiirdir ve burada “ağlatan kopuz” imgesi ile karşılaşılmaktadır:

Uşul küünü kulagiña kuyup al,
Uşul küüdö muñduulardın muñu bar.
Miñ cıl boylop birge çaşap kelatkan
Büt kırgızdın ıyı menen ırı bar.

Kaygılı ezgi, düşman oku saplanan ezgi,
“Tekrar Kaçma”, “Kırılan Geyik”
ezgisi.

Dilden yoksun, ölecekken dirilen;
Yaşarken kendi çalan halk misali.
Ezgi: “Sabrım Tükendi”, “Sen Dünya”,

Kahreder daima biri kötü dünyayı.
Üç burmaya nasıl da sığmış,
İç çekişi duman olan tüm dünya?!

(Sarnogoyev, 1982: 64)

Şiirin ilk dörtlüğü, “Kököy Kesti” adlı kopuz ezgisinin dertli ve bin yıl evvelden gelen bir ulusal hüznün sembolü olduğunu anlatmaktadır. İlerleyen dizelerde bu

ezgiyi tüm dağın, taşın duyduğu, savaşlarda ve savaşlardaki mağlubiyetlerde bu kopuz ezgisinin anıldığı anlatılır. Öte yandan Kırgız analarının bu ezgiyi seslendirdikleri ve ezginin kaygıya gözyaşına neden olduğu dile getirilir. Son dörtlükte ise kopuzun insanın duygularındaki tesirine dair dizeler vardır:

Çert komuzçu, çertçü – cerde bozdotup,	Çal kopuzcu, çaldığı yerde ağlatıp,
Termeleyn delebemdi kozgotup.	Derleyeyim heyecanımı uyandırıp.
Kezek kelse muñkantaarsıñ maga da	Sıra gelse kederlenirsin bana da
Ketkenimde tooluk elge koştoşup...	Gittiğimde dağlık halka veda edip...

(Sarnogoyev, 1982: 64)

Burada kopuzcu, onu dinleyen kişiyi yani şairi heyecanlandırıp ağlatır. Burada dinleyicilerini ağlatan şey kopuzcunun çaldığı ezgiler, türkülerdir; dolayısıyla kopuzdur. Kopuzun dinleyicilerin duygularını yönlendirebilmesi ve kederlendirmesi hatta ağlatması dizelerde verilmektedir.

Baydılda Sarnogoyev'in Kırgızistan göllerinden biri olan Soñ Köl'e yazdığı "Soñ-Köl" isimli şiirinde de kopuzun insanları ağlatmasıyla karşılaşmaktadır. Şair, Kırgız Türklerinin Ak Möör destanından bir sahneyi yansıttığı dizelerde geçmişteki hatıralara duyulan özlemin verdiği üzüntüyü yansıtmıştır. Bu hatıraların arasında çalınan kopuzun dinleyici anlatması da vardır. Bu hem acı hatıra örneğidir, hem de hatıraların verdiği üzüntüyü yansıtan bir anlatımdır:

Eçendi baştan ötkördüñ,	Niceleri başından geçirdin,
Esiñde bardıp ötkön kün...	Aklında var geçmiş gün...
Booruna kısıp Möördü	Bağrına basıp Möör'ü
Bolotu süyüp öpkön kün.	Bolot'u okşayıp öptüğü gün.
Botodoy közü kılğırıp,	Boto gibi gözü parıldayıp,
Bozdotup komuz çertken kün...	Ağlatıp kopuz çaldığı gün...

(Sarnogoyev, 1982: 52)

Sadık Gavay "Asirettüü Caz (Dertli Bahar)" adlı şiirinde, duyduğu kopuz ezgisini "sızlayan bir ezgi" olarak tanımlamıştır. Bu sızlayan kopuz ezgisini duyduğunu söyleyen şair, bu yüzden etkilenip ağladığını ifade eder:

Azır men tıñşap turam oygo batıp,
sızdagan komuz küüsün. İçten ıylaym.
Tolkunday sezimderdi boygo katıp,
Beyiştı cıktogon şu küünü tıñdaym.

Şimdi dinlerim düşünceye dalıp,
sızlayan kopuz ezgisini. İçten ağlarım.
Dalga misali hisleri bedenime ekleyip,
Cenneti yoklayan bu ezgiyi dinlerim.

(Gavay, 2003: 96)

Kopuz ezgisi şairi hem düşüncelere sevk etmiş hem de ağlatmıştır. Gavay, kopuz ezgisinin onu deniz dalgası gibi içine alıp sarmaladığını ve bu ezginin adeta cennete yakınlaştıran, cennetin parçası olan ezgiler olduğunu söyleyerek kopuza ve ezgilere manevî, uhrevî anlamlar yüklemiştir. Kopuzun mânâ derinliği şairin duygu ve düşünce dünyasını ziyadesiyle etkilemiştir. Bu durum nedeniyle de şairi hisli bir ağlamaya yöneltmiştir.

Sooronbay Cusuyev'in "Malullerin Sohbeti" isimli şiirinde üç savaş gazisinin birbiriyle şiirsel bir sohbeti verilmiştir. Görmek istedikleri rüyaları birbirlerine anlatırlarken, kör gazi ile bacaksız gazi arasında sözü alan kolsuz gazi şöyle söyler:

Düş görsem, yemyeşil baharı bulurum,
Koltuk kabartıp, savurarak tırpan salarım.
Oynatırım kolumu kopuz çalarım,
Çalarken de kendime kaygı ararım.

Şiirde üç gazi de, gazi olmadan önceki yaşamlarında kullanabildikleri özelliklerini dertli bir şekilde düşlemektedirler. Kör gazi rüyasında renkli dünyayı görmek isterken, bacağını kaybeden gazi rüyasında koşmak, yürümek istemektedir. Kolsuz gazi ise sevgilisinin saçlarını elleriyle sevmek, tırpan sallamak gibi, elleri varken yapabildiği eylemleri yapmayı düşlemektedir. Bu eylemlerden biri de kopuz çalmaktır. Keza elleri ile yapabileceği birçok temel ve hayâtî eylem varken kolsuz gazinin yaşamını sürdürme açısından elzem olmayan kopuz çalma eylemini özlemesi, kopuza atfedilen önemi vurgulaması açısından önemlidir. Dolayısıyla buradaki kopuz, insanın kaybettiği fiziksel özelliklere olan özlemi dile getiren bir semboldür. Ayrıca şiirdeki kopuz, yaşamaya duyulan sevginin de bir ölçütü ve yaşamdan alınan keyfin bir sembolü konumdadır.

Şair Bergenalı Bazarbayev'in başlıksız bir şiirindeki dizeler de "umutsuzluk" ve "hayal kırıklığı"nı anlatmaktadır:

Ümüttüü kündör üzüldü komuz kılınday, Umutlu günler kesildi kopuz teli gibi,
Torgoydun ünü toktodu kokus, til kattı. Tarla kuşu ses kesiverdi, dili yorgun.
Al üygö kaygı bilibey cılıp kirip cay, O eve kaygıyı bilmeden girdi ilkbahar,
Amanga bugün akırkı colu kün battı. Esenliğe bugün son defa gün battı.

(Toktogulov, 1997: 313-314)

Bazarbayev, şiirinde umut dolu günlerin aniden bitivermesi, adeta kesilmesi; kopuzun tellerinin kesilmesine benzetmiştir. Bu umutsuzluk diğer dizelerde de hissedilir. Bunlara koşut olarak tellerin kesilmesi bağlamında kopuz, bu şiirde umutsuzluğun ve hayal kırıklığının bir sembolü olarak kullanılmıştır.

Tellerinin kesilmesi gibi, kopuzun hasar görmesiyle ilgili başka bir sembolleştirme de Sadık Gavay'ın "Koyun Tolo Kusalıkta Çaşadım (Koynun Dolusu Hasretlikte Yaşadım)" şiirinde yer alır:

Erteli-keç birok dayım estesiñ, Er ya da geç, daima, akıldasın,
Dalay kördük Tagdır "carga kepteşin", Çok kez gördük kaderin yâr ile sohbetini
Koyun tolo kusalıkta çaşadım, Koynun dolusu hasretlikte yaşadım,
Komuzga okşop sındırışkan tepkesin... Kopuz misali kırdıklarını, köprüsünü...

(Gavay, 2003: 11)

Hasretle yaşamak yani özlem duygusu, bu şiirde "kopuzun köprüsünün kırılması" özlem duygusunun sembolüdür.

Kocogeldi Kuluyev de "Tuugan Cerdi Turam Sagınıp (Memleketime Hasret Yaşıyorum)" şiirinde kopuz sembolünü, hasret duygusunu kuvvetlendirmek için kullanmıştır; fakat Kuluyev'in şiirindeki hasret, Gavay'ın şiirinden daha özel bir anlama oturtulmuştur. Kuluyev'in hasreti memleket hasretidir:

Komuzdun tepkesindey kün caraşıp, Kopuzun köprüsü gibi güneş yaraşıp,
koynunda çaşayt anın bir suluu can, koynunda yaşar onun bir güzel can,
al barda Tuugan Cer dep tuylap süyüüm, o varken Memleket olur çoşar sevdam,

ansayın küügö aylanat kubulcugan.

o sırada türküye dönüşür ışıldayan.

(Kuluyev, 1989: 41)

Sagın Akmatbekova'nın "Alıskı Talaalar (Uzak Kırlar)" şiirinde ise kötü bir olayın sembolik bir şekilde anlatılır ama bu olayın ardından üzüntü çıka gelmez:

Bir kişi ayttı ele bir күнү:

"Bir kılın üzsö eger dolu suu

Tübölük uga albay ır-küünü

Kalabı suz-kereñ komuzum?"

Bir kişi söylemişti bir gün:

"Bir telini koparırsa eğer hırçın su

Hiçbir zaman duyamadan şarkıyı, ezgiyi

Sağır kalır mı kopuzum?"

Cok. Eç kim capcalgız kalbaptır.

Komuzda kıl üçöö – küü küçöp,

Ce tagdır, ce mezigil aldaptır,

Baarı teñ tügöylöş cürüşöt.

Hayır. Hiçkimse yapayalnız kalmadı.

Kopuzda tel üçtür; ezgi yoğunlaşır,

Ya kader ya zaman almıştır,

Hepsi eşit ve çiftin teki olarak yürürler.

(Akmatbekova, 1998: 18)

Akmatbekova burada "Kopuzun tellerinden birisi koparsa kopuz niteliksiz kalır mı?" sorusunu sorar. Verdiği cevap "Hayır, kalmaz. Yine de çalmaya devam eder" şeklindedir. Şair, insanın yaşadığı kötü olaylar karşısında okuyucuya şu tavsiyeyi vermektedir: Hayatta insanın başına kötü olaylar gelse de her zaman yaşamaya devam etmeli, asla pes etmemelidir. Bu anafikir, kopuz sembolüyle verilmiştir.

Baydılda Sarnogoyev ise "Komuzum (Kopuzum)" şiirinde kopuz sesinin hem hüzün, hem de kutsallık gibi duyguları barındırdığı vurgulamıştır:

Ünüñdö ır da, ıy da bar,

Üşkürük, arman, muñ da bar.

Özöktü öyüp ırgağın

Ötköndön beret miñ kabar...

Sesinde şarkı da, ağıt da var,

Sıkıntı, arzu, acı da var.

Sineye vurulur notaların

Geçmişten bin haber de var...

(Sarnogoyev, 1997: 324)

Şairin kopuz sesi hakkındaki betimlemeleri, iki uç duygu hâlinin vurgularıdır. Kopuz sesinde ağıt, sıkıntı, acı gibi olumsuz duyguların barındığı, yani kopuz sesini

dinleyen kişinin manevi dünyasında böylesi duyguların zuhur ettiği belirtilir. Bunların yanında ağlamanın zıttı olarak kullandığı “şarki” ve “arzu” gibi, kişinin manevi dünyasına olumlu yönde etki eden hislerin de kopuzda saklı olduğunu ifade edilmiştir. Şairin dediği gibi kopuz hüzün, acı gibi duyguların yanında neşe, huzur gibi duyguları da dinleyicinin iç dünyasında doğurabilir.

5. 5. 3. Mutluluk, Huzur ve Benzeri Duyguların Sembolü Olarak Kopuz

Modern Kırgız şiirinde tüm duyguları sembolize eden kopuz, yalnızca hüznü hisleri ve aşkı karşılamakla sınırlı kalmamıştır. Kırgız şairler huzur, mutluluk gibi en güzel duyguları da kopuz edebî sembolünü kullanarak vermeyi tercih etmişlerdir. Örneğin Alımkul Üsönbayev “Komuz (Kopuz)” şiirinde kopuzunu kendine bir dert ortağı ve sırdaş bir dost olarak nitelendirmiş ve onu çalarak aslında kendi yüreği dertleştiğini anlatmıştır. Kopuz, burada tüm dertlere karşı insanın kendisiyle bir dertleşme vasıtası ve dolayısıyla manevî sağaltım aracı olan dayanak noktası olarak tanımlanmıştır:

“Komuzum” dep, ır cazdım, Koşulup dalay ırdaştım. Caş kezimden üyrönüp, Can-dilim menen sırdaşmın.	“Kopuzum” diye şiir yazdım, Birlikte çok kez türkü söyledim. Gençliğimden öğrendim, Can-ı gönülden sırdaşım.
---	---

(TDTEA, 2005a: 364)

Nasirdin Baytemirov’un “Komuz Çertse (Kopuz Çalınca)” şiirinde de Üsönbayev’in şiirindekine benzer bir anlatım vardır:

Komuz çertti, men çart etip açıldım, Til aytalgıs ne sırlardı batırdım. Keleşekke ala barçı dep surap, Cürögümdü kıl küsünö çaşırdım.	Kopuz çaldı, ben bir anda açıldım, Sözün yetmediği çok sırlar sığırdım. Geleceğe götürmesini isteyip, Yüreğimi kıldan ezgisine sakladım.
--	---

(Baytemirov, 1988: 370)

Kopuz sayesinde şair, kendi dertlerini ifade edebilecek kabiliyete sahip olmuş; sözün yetmediği, sözcüklerin ifade etmekte kifayetsiz kaldığı sırları ifade edebilir duruma

gelmiştir. Kopuzun sebep olduğu bu mâhir durum neticesinde dertlerini kopuz ile ifade edebilmesine binâen şair “Yüreğimi kopuz tellerinden (kıldan) yapılma ezgiye sakladım” diyerek kopuz ile dertleşmesini, kopuzun ona bir dert ortağı ve sırdaş olduğunu ifade etmiştir. Şiirde daha önceki bir dörtlükte ise kopuzun düşündüren, tefekküre sürükleyen özelliği anlatılmıştır:

Komuz çertse oy oy menen kağıştı, Eles-bulas ereğişe çabıştı. Ötkön kündün urunt-urunt cerleri, Ar davanga tura-tura kalıştı.	Kopuz çalınca fikir fikir ile çarpıştı, Hayal meyal çekişip yarıştı. Geçen günün herkesçe çarpılan yerleri, Her divanda ayağa kalkıp dikeldi.
--	--

(Baytemirov, 1988: 370)

Burada yer alan “fikir, fikir ile çarpıştı” ifadesi bir tefekkür sürecini, yani düşünme sürecini karşılamaktadır. Düşünceler birbirleriyle çarpışıp yeni düşüncelere yelken açılmıştır. Baytemirov’un bu şiiri içerisinde kopuzun hem manevî (duygusal) olarak hem de maddî (düşünsel) olarak dinleyiciye etkileri olumlu birer özellik olarak şiirde yer almıştır.

Temirkul Ümötaliyev “Bizdiki (Bizimki)” şiirinde kopuzu huzur ortamının bir sembolü olarak kullanmıştır:

Berekelüü cer betin Kızganbaylı eç kimden. Ak üydö komuz çertilgen, Gül cıtn bizge sezdirgen, Kök şiber, köyköl cayıttı Kızganbaylı eç kimden,	Bereketli yeryüzünü Esirgemeyelim kimseden. Ak evde kopuz çalınırken Gül kokusunu bize sezdireni, Gök buğdayı, yemyeşil otağı Esirgemeyelim kimseden,
---	--

(Ümötaliyev, 2003: 126)

Bu dizeler tümüyle huzurlu bir ortamı tasvir etmektedir. Bereketli yeryüzünü ve mahsulünü paylaşma düşüncesi, gül kokusunun duyulması ve bunların yanında “ak üy”de kopuz çalınması huzurlu bir ortamın betimlemeleridir. Bu nedenle kopuz da burada huzur ve talihin bir sembolüdür.

Sooronbay Cusuyev “Kanat ile Zarina” adlı uzun “aşk destanı”nda yer alan bir dörtlükte iyi dilekler sıralanmıştır:

Herkesin arasında bir muhabbet olsun.

Küçüklerden büyükler hep saygı görsün.

Kopuzun melodili telleri gibi

Kalpler sevinç ve huzurla dolsun.

Bu dörtlükte baştan aşağı iyi gelecek dilekleri sıralanmıştır. Bu dileklerden birisi de kalplerin sevinç ve huzurla dolmasıdır. Bu dilek kopuzun melodili tellerine benzetilmiştir. Kopuzun telleri, dolayısıyla kopuz sevinç ve huzurun sembolüdür.

Süyünbay Eraliyev de “Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)” adlı şiirinde kopuz ezgisini, dolayısıyla kopuzu “huzur verici” olarak nitelendirmiştir:

Birde urunup cerdin cıluu töşünö,	Kâh çarpıp yerin ılık döşüne,
Birde minip kündün biyik calına,	Kâh binip güneşin yüce ateşine,
Kayra ketip irahattuu köşüügö,	Huzur içinde mayışarak bedenim
Sezem küünün cügürgönün kanımda.	Hissederim kanımda ezginin yürüdüğünü.

Şiirin bu dörtlüğünde öncelikle kopuz ezgisinin dinleyicide yarattığı coşkulu duygu dalgalanmaları işlenmiştir. Kopuz dinleyen kişi kendisini bazen yeryüzünde ılık bir havada, bazen de gökyüzündeki güneşin sıcak ateşinde gibi hissetmektedir. Şaire göre kopuz, dinleyicisini bazen gökyüzünde sakin bir şekildeymişçesine, bazen de gökyüzüne kadar çıkmış gibi coşku içindeymişçesine hissettirecek kadar duygu dünyasına kuvvetli bir etki eden bir çalgıdır. Kopuz bunları gerçekleştirdikten sonra dinleyicisi huzurlu bir ruh hâline kavuşturmaktadır. Hatta şair bu huzurlu ruh hâlini sağlayan kopuz ezgisinin adeta “kanında yürüdüğünü” hissettiğini ifade etmiştir. Tüm bu anlatımların sonucu olarak kopuz bu şiirde coşkunun ve huzurun sembolüdür.

Kocoş Musayev’in bayram sevincini konu alan “Bügün Mayram (Bugün Bayram)” şiirinde de kopuz ezgisi, sevinçli ortamın bir parçasıdır:

Bügün mayram, bügüm mayram elime,
Ir düynösün aralaylı kelgile.
Komuz küüsü tañşıp catkan dembedem
Sezimiñdi termetet go tim ele.

Bugün bayram, bugün bayram halkıma,
Şiirin dünyasını aralayalım gelin.
Kopuz ezgisi ahenkle şakıdı an be an
Hissini de depreştirir sebepsizce.

(Musayev, 1997: 62)

Halkın bayramında şairin halkına çağrısı şiir dünyasını, türkü dünyasını aralayıp gelmeleridir. Bu bayram havasında kopuzun ezgisi, onu dinleyen halkın duygu dünyasını depreştirmektedir. Şakıyan kopuz, Musayev'in bu şiirinde huzurlu ve talihli bayram ortamının sembolüdür.

Midin Alıbayev de “Turmuş Kenen (Hayat Uzun)” adlı şiirinde kopuzu olumlu duyguların bir sembolü olarak kullanmıştır:

Kızmat kıyın, dayım birge cürüügö,
Aşıgamın al-cayıñdı bilüügö.
Köp şartıldap, men carkıldap turçu elek,
Komuz menen koşo ketken ünüñö.

Hizmet zor, daima beraber yürümeye,
Sabırsızlanırım ahvalini bilmeye.
Neşe içinde, umutla yaşardık,
Kopuza yoldaş olan sesine.

(Cañı Ala-Too, 2010a: 56)

Sevgiliye yazılan bu şiirde talihli bir geçmiş tasvir edilmiştir. Nostaljik bir tablo neşe ve umut hisleriyle bezenmiştir. Bu duygulara neden olan kişinin sesi “kopuza yoldaş” olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle kopuz bu şiirde hem sevgilin sesinin, hem de neşe ve umut hislerinin sembolüdür.

Ernis Tursunov'un “Kıyalım (Hayalim)” şiirinde iyi dileklerin yer aldığı kıt'ada da huzur duygusunu simgeleyen bir kopuz sembolüne rastlanır:

Köz bolsom közü mayıp sokurlarga,
Könüldün gülü bolsom oorularga.
Caldırap cılbay catkan mayıptarga,
Cagımduu darı bolsom ayıkkanga.
Komuzdun küüsün tolgop candırganga,
Kol bolsom kolun kokus aldırganga.

Göz olsam gözü kusurlu körlere,
Gönlün gülü olsam hastalıklara.
İntizar ile bakan, hareketsiz malullere,
Deva veren ilaç olsam iyileşmelerinde.
Kopuzun ezgisini çalıp tutuşturanlara,
El olsam elini ansızın kaybedenlere.

Şiňgırap küü da bolsom, suu da bolsom,
Şiňgıtıp mookumundu kandırganga.

Çınlayan ezgi olsam, su olsam,
Güldürüp arzumu tatmin edene.

(Tursunov, 2004: 337)

Körlere göz, hastalıklara şifa temennisi barındıran bu bölümde kopuz çalanlara el olma dileği dile getirilmiştir. Kör için göz, hastalık için şifa ne denli elzemse kopuzcu için de eli o denli önem arz etmektedir. Bu sayılanlar tamam olduğunda, huzurlu ve talihli ortamın tüm gereklilikleri de tamam olacaktır. Dolayısıyla kopuz burada huzur ve talihin bir sembolüdür.

Baydılda Sarnogoyev, “Komuzum (Kopuzum)” adlı şiirinde kopuz sesinin nelere kâdir olduğundan söz açmıştır. Şairin kopuza hitap ettiği şiirde kopuzun insanı huzurlu bir ruh hâline sevkettiği, insanın iç dünyasını şâd ettiği ifade edilmiştir:

Çeberdin tiyse kol uçu,
Çer cazgan mukam dobuşu.
Çertilip keldiñ bayırtan,
Çeçen til Kırgız komuzu.

Ustanın değse elinin ucu,
Sıkıntıyı alır makâmın ünü.
Çalına geldin kadim çağdan
Hatip dilli Kırgız kopuzu.

(Sarnogoyev, 1997: 324)

Kadim çağlardan gelen hatip dilli kopuzu usta bir kopuzcu çaldığı an, makâmlı bir ses ortaya çıkar. Bu ses ise dinleyicinin can sıkıntısını sonlandıracak ölçüde güzelliğe sahiptir. Sarnogoyev, şiirinde kopuz sesinin can sıkıntısını gidererek insanın iç dünyasını canlandırdığına, ferahlattığına vurgu yapmıştır.

Barktabas Abakirov “Komuz Tañşıyt (Kopuz Ahenklenir)” şiirinde kopuzun güzel sesli bir çalgı olması neticesinde onu dinleyenlerin iç dünyalarına kattığı olumlu durumu şöyle aktarmıştır:

Komuz sayrayt toolor cakta, kalaada,
Mukam dobuş uçup-sızat abada.
İç düynöñdü kökölötöt ergitet,
“İbaratti” çertip atsa kız, bala.

Kopuz yankılanır şehirde, dağda,
Ahengi yayılır tüm asumanda.
İç dünyanı şâd eder, yükseltir,
Kızlar, oğlanlar “İbarat”ı çaldığında.

(Abakirov, 1997: 7)

Abakirov'un şiirinde kopuzun dağlarda ve şehirlerde, yani Kırgız yurdunun her bir köşesinde çalındığını, kopuzun güzel, ahenk dolu sesinin havada süzülüğünü ifade etmiştir. Ardından, Kırgız halk müziğinin ünlü eserlerinden olan "İbarat" kuyünün kopuzda çalındığı zamanlarda dinleyicilerin manevi dünyasının şâd olduğu, "İbarat"ı dinleyen kişinin adeta içinin içine sığmayacağı belirtilmiştir. Burada kopuzun insanın manevi dünyasında yarattığı coşku, şâd olma gibi duyguların vurgusu yapılmıştır.

Temirkul Ümötaliyev "İrdap Bar (Şiir Söyle)" şiirinde "kopuz" vasıtasıyla daha farklı bir mutluluk verici duyguyu paylaşır:

Karıgandı oylobo!	Yaşlılığı düşünme!
Çekit koy Anday oylorgo!	Nokta koy böylesi düşüncelere!
Komuz çertip, ırdap bar	Kopuz çalıp, şiir söyle
Gülgün çaş barçu toylorgo!	Güleç gençlerin gittiği şölenlere!

(Ümötaliyev, 2003: 26)

"Yaşlılığı düşünme!" diye başlayan dördlükte buram buram gençlik ve gençliğin dinamizmi işlenmiştir. Gençliğin doyasıya yaşanması öğütlenirken bunun için "kopuz çalıp şiir söylenmesi" salık verilmiştir. Kopuz çalıp şiir söylenirse gençliğin tam anlamıyla ve doyasıya yaşanacağı vurgulanan bu şiirdeki kopuz da gençliğin sembolüdür.

Ümötaliyev, Kırgız kopuzunun gençleştiren bir yönü olduğunu "Komuzçu (Kopuzcu)" şiirinde şöyle açıklar:

Çıga bersin küü küçöp,	Çıkıversin ezgi güçlenerek,
Tañşy bersin üç içek,	Şakıyiversin üç bağırsak tel,
Kayra meni çaşartçı,	Tekrar beni gençleştir,
Kolu çeber iniçek.	Eli becerikli kardeşim.

(Ümötaliyev, 1989a: 34)

Şairin "kopuzun ezgisi güçlenerek çıksın, kopuzun bağırsaktan yapılmış üç bağırsak teli şakısın" diye seslendiği kişi şiirin isminden de anlaşılacağı üzere kopuzcudur. Kopuzcuya, onu "eli becerikli kardeşçim" diye tasvir ederek hitap eden Ümötaliyev, ondan kendisini tekrar gençleştirmesini istemektedir. Bu gençleştirme,

kopuzun hoş sesi ve kopuzda çalınacak olan makamlı ezgiler sayesinde olacaktır. Şaire göre kopuz bu özellikleri neticesinde onu dinleyeni gençleştiren bir özelliğe sahiptir.

Kaçkınbay Artıkbayev de “Komuzçu (Kopuzcu)” şiirinde kopuzun gizemli olmasından ve gençlik aşılacağından bahsetmiştir. Şiire göre kopuz bilge bir çalgıdır. Sesinde ve onda yakılan türkülerde çeşitli sırlar ve bilgelikler barındırır. Ayrıca Kırgız kopuzunun dinleyicileri gençleştiren bir neşe verici ve tazeleyici özelliği de vardır:

İrında sırları bar alban-alban,	Şarkısında sırları var çeşit çeşit,
Cürökkö çaşılıktın çoğun salgan,	Yüreğe gençlik ateşini yakan,
Kolhozdu koyçusu eken suraştırırsak,	Kolhoz'un çobanıymış araştırırsak,
Cıldızı körgöndördü tartıp algan.	Yıldızları görenler çekip alan.

(Artıkbayev, 2004: 50)

Gençlik dinamizmi sembolü olarak görebileceğimiz kopuzda Egemberdi Ermatov'un “Komuzdun Canı (Kopuzun Canı)” adlı şiirinde de rastlanır. Şair kopuzu kişileştirerek sunar:

Komuzdu koluma alsam üydö turgan,	Evde duran kopuzu alınca elime,
dürt edip çoçup ketti anın canı.	korkudan bedenine ruh geldi.
Calbardı ünü menen şıngıragan:	Yalvardı çınlayan güzel sesiyle,
“Üzbö adam, üzbö menin kıldarımdı.	“Kesme ey insan, kesme benim tellerimi.

Üzbö adam, üzbö menin kıldarımdı,	Kesme, ey insan, kesme benim tellerimi,
çaşagım kelet menin ertege da.	ben yaşamak isterim yarınlarda,
Koldorunan cetelep ırlarındı,	Ellerinden kavrayıp şarkılarını,
alıp baram toy bolgon astanaga.	alıp götürürüm toyların meydanına.

Çaştıgıñdı çaçılğan paydası cok,	Gençliğini faydasız etrafa dağılan,
agıp ketken dayraday cıldarındı	akıp giden ırmak misali yıllarını
alıp kelem özüñö colun torop.	alıp getiririm sana çevirip yolundan.
Çapçap kalsañ cumuşta kubat berip,	Yorulursan işlerinde dem olurum,

ezip iyip taş bolgon armanıñdı.
süyüp kalsañ cüröyün bir örtönüp...”

ezerim, eğerim taşlaşmış arzularını.
aşka düşsen seninle ben de yanarım...”

(Ermатов, 2011: 25-26)

Şair, evdeki kopuzu eline aldığında kopuz korkuya kapılmaktadır. Korkan kopuz akabinde dile gelerek “Kesme benim tellerimi!” diye şaire seslenip yalvarır. Bu yalvarması, yaşama isteğine bağlıdır. Çalacağı şarkıların dinleyenleri şölenlere götüreceğini, dinleyicileri coşturacağını dile getiren kopuz, şaire “sana gençliğini, çalışma azmini getireyim” diye vaatlerde bulunur. Kopuz yalvarırken aslında şair kopuzun özelliklerini yine kopuzun ağzından okura aktarmaktadır. Kopuz şaire göre “gençleştiren ve güçlendiren” bir müzik aletidir.

1958 yılında çıkardığı “Ubada (Söz Verme)” adlı kitabıyla edebiyat dünyasına giriş yapan ve şiirlerinde Kırgız geleneksel halk kültüründen hem şekil hem de muhtevâ yönünden çokça yararlanan Calil Sadıkov (Artıkbayev, 2013: 556-571) hayat veren, canlandıran kopuz sembolünü “Keçir Meni (Affet Beni)” şiirinde kendini kopuza benzetererek vermiştir:

Komuzga okşoym kalıñ topko çerterde
Kayra baştan kıl çıyratıp tağışkan.

Kopuza benzerim kalabalığa çalınınca
Yeni baştan tel büküp taktıkları.

Al komuzdan zalkar küülör sabalıp,
Çökkön köñül atkan tañday agarıp,
Naristege okşoy tüşöm zamatta
Bul düynögö cañı kelgen caralıp.

O kopuzdan güçlü ezgiler çalınır,
Çökmüş gönül atan şafak gibi ağarır,
Bir bebeğe benzerim o vakit
Bu dünyaya yeni gelmiş olan.

Bu şiirde kopuz, ilk önce “yeni baştan tel takılan” bir enstrüman olarak verilmiştir. Şair kendini bu kopuza benzetmiştir. O kopuzdan çalınan güçlü ezgiler sayesinde çökmüş bulunan gönül de şafak gibi ağarmaya başlamıştır. “Kopuza yeni tellerin takılması” ve “gönlün tekrar canlanması” motifleri ışığında bakıldığında Sadıkov’un şiirinde kopuz, yeniden hayat bulmanın sembolüdür.

Şairliğinin yanında eleştirmen, nesir yazarı ve çevirmen kimliğine de sahip olan önemli Kırgız edebiyatçı Kambaralı Bobulov’un “Elim Desem (Halkım Desem)” şiirinde de kopuzdan çıkan ezgiler, “ölmüş canı dirilten” bir güzellikte ve güçtedir.

Bobulov'un bu dizeleri kopuzun yaşama sevinci ve hayat kaynağı aşıl原因 bir gücü olduğunu göstermektedir:

Ar-namıstuu akındarı ak tañday,	Namuslu ozanları doğru sözlü,
Tik aytışkan adildikten caltanbay,	Dik söyleyen unutmada adaleti,
Komuz menen ölgön candı oygotkon,	Kopuz ile ölen canı diriltebilen,
Küülör kayda? Olturabız tabalbay.	Ezgiler nerede? Otururuz bulamadan.

(Bobulov, 1997: 12)

Mizah ve drama yazarı, ünlü şair ve usta çevirmen Raykan Şükürbekov'un "Komuzçuga (Kopuzcuya)" şiirinde kopuz, "zor zaman yoldaşı" olarak nitelendirilmiştir:

Cetim kaldım çaşımda, köptü kördüm,	Öksüz kaldım gençliğimde, gördüm geçirdim,
Tüptün añdıp, baktını izdep keldim,	Sabredip kısmetini araştırıp geldim,
Zamanam komuz küsün beşik kılıp,	Zor zamanlarım kopuz ezgisini beşik eyledi,
Akıl, bakıt aralaştım çetinen	Akıl, baht karıştım ucundan

Şiirde kopuz, şairin dertli zamanlarında, zora düştüğünde ona dayanak ve yoldaş olmuştur. Öksüz kaldığında, talihli bir yol çizmeye çalıştığı dönemlerde şairin bu zor dönemleri, "kopuzu beşik eylemiştir". Şair cefa çektiği yıllarda kopuzdan güç alarak hayata tutunmuştur. Böylece kopuz, şiirde bir "zor zaman yoldaşı" olarak konumlandırılmıştır.

Kambaralı Bobulov'un "Komuz Bayanı (Kopuz Beyanı)" şiirinde ise kopuz pek çok güzel sıfat ile anılmıştır. İlk olarak kopuz, Raykan Şükürbekov'un "Komuzçuga (Kopuzcuya)" şiirinde olduğu gibi bir "manevî dayanak" konumundadır:

Komuzum cölök bolmok but tayganda,	Kopuzum dayanaktı ayağım kaydığında,
Kapıstan kuyşkanım kıyşayganda.	Aniden kuskunum devrildiğinde.
Kögörüp süygön carım or kazganda,	İnatla sevdiğim çukur kazdığında,
Kün körüp cürgönümdö buşaymanda.	Gün geçirdiğimde pişmanlıklarla.

(TDTEA, 2005b: 187)

Şair dertlendiğinde, yüreğindeki acılar tekrarladığında, daralıp bunaldığında ve dostlarıyla ayrı düştüğünde ona sabır veren, kopuz olmuştur:

Komuzum kayrat bolmok kayırganda, Cüröktün caraları cañırganda. Baarınan köñül kalıp, cerim tarıp, Eñ cakin dostorumdan cañılğanda.	Kopuzum sabır olurdu dertlenince, Yüreğın yaraları yenilenince. Her şeyden usanıp, yerim daralınca, En yakın dostlarımdan ayrılınca.
--	---

(TDTEA, 2005b: 187)

Şairin annesi öldüğünde, şair çocuk misali kederlendiğinde ve bunlar yüzünden ne yapacağını bilmez hale geldiğinde kopuz ona “akıl veren” konuma gelmiştir:

Komuzum keñeş bermek kayırılğanda Apakem döölötümdön ayrılğanda. Küülörü kudurettüü kubat bolmok, Cabırkap çaş baladay muñ alganda.	Kopuzum akıl verirdi danıştığında, Anneciğim, devletimden ayrıldığında. Nağmeleri kudretli kuvvet olurdu, Çocuk gibi kederli olduğumda.
--	--

(TDTEA, 2005b: 187)

Şair sevinçli olduğu zaman, yenilenme ve tazelenme hissiyle dolduğu anlarda ve kendine geldiğinde kopuz şaire adeta bir arkadaş olmuştur:

Komuzum teñtuş bolmok kubanganda, Kayradan kül - kükümdön kuralğanda. Sır berbey çımırkanıp turalğanda, Asmandan kün carkırıp nur alganda.	Kopuzum arkadaş olurdu sevincimde, Yeniden parçalardan kurulduğumda. Hissettirmeden kendime geldiğimde, Gökyüzünden güneş açıp nur alınca.
---	---

(TDTEA, 2005b: 187)

Şair sevinçli olduğu anlarda kopuzuyla “Kambarkan” ezgisini çalıp kopuz aracılığıyla başka dertlilere de ferahlık vermiştir. Kopuzda kederin saklı olmasını ise bir mutluluk olarak nitelendirmiş ve kopuza manevî bir şifacılık özelliğini yakıştırmıştır:

Oşondo men çertmekmin Kambarkandı,
Soorotup carası bar küygön candı.
Komuzda cürögüñdün muñu catsa,
Adamga andan cakşı cırgal barbı?

O zaman ben çalardım Kambarkanı,
Teselli ederdim yarası olan yanan canı.
Kopuzda yüreğinin kederi yatarsa,
İnsana ondan fazla mutluluk var mı?

(TDTEA, 2005b: 187)

Kopuzun Kırgız şairlerince vurgulanan bir diğer özelliği de onun dinleyicilerinin yüreklerini yumuşatmasıdır. Temirkul Ümötaliyev “Komuzçu (Kopuzcu)” adlı şiirinde kopuzcuya hitap etmiştir. Bu kopuzcunun kopuz çalması yani kopuzun ahenkli sesi ve güzel ezgileri katı yürekleri yumuşatan bir etkiye sahiptir. Bu nedenle Ümötaliyev şiirinde kopuzcudan kopuzun sesini yüksek çıkarmasını istemektedir:

O, komuzçu, komuzçu,
Çertseñ-çertçi komuzdu,
Elciresin et cürök,
Biyik çıgar dobuştı.

Ah, Kopuzcu, Kopuzcu,
Çalıver artık kopuzunu,
Yumuşasın katı yürek,
Yüksek çıkar ününü.

(Ümötaliyev, 1989a: 33)

Süyünbay Eraliyev ise “Tañşuu (Ahenkle Şakıyış)” şiirinde kopuzu gönülleri yumuşatması bağlamında bir barış sembolü olarak kullanmıştır:

Tınbay tañşıp catsa komuz kıldarı,
Keçee künkü kasıñ okşop tuuganga,
Bul düynönün açılıbagan sırları,
Okşop bugün saga açılıp turganga.

Durmaksızın şakısa kopuz telleri,
Dünkü düşman artık kardeşin olur,
Bu dünyanın açılmamış sırları,
Sanki bugün sana açılır gibi olur.

(Eraliyev, 1994: 155)

Eraliyev’in şiirindeki anlatıma göre kopuz sesini duyan kişi, onun verdiği hazla düşmanını bile kardeş gibi görmeye yaklaşır. Düşmanın düşman olmaktan çıkmasının ötesinde onun bir kardeş gibi görülmesini sağlayarak barışa vesile olan kopuz, bunu dinleyicisinin kalbini manevî anlamda yumuşatarak başarmıştır. Burada kopuz bir barış sembolüdür ve kopuzun gönülleri yumuşatmasına vurgu yapılmıştır. Kırgız kopuzunun barış bir sembolü olmasının yanında, dörtlüğün son iki

dizesinde kopuzun sırları ifşâ edip bilinmeyenleri açıkladığı ifade edilmiş ve kopuza bir bilgelik nitelemesi de yapılmıştır.

Eraliyev'in "Komuz K üsü (Kopuz Ezgisi)" şiirinde de "Tañşuu" şiirinde olduğu gibi kopuzun gön ulleri yumuşatma özelliği vurgulanmıştır:

Cok, cok, munum buyruk emes cay talap,	Hayır, bu buyruk değil, masum dilek,
Mümkün bolso, uguz t�g�p kaytalap?...	Mümkün ise, durmaksızın dinlet!
Komuz oynop turgan kezde kırgızdar	Kopuz çaldıkları zaman Kırgızlar
Acaldı da "Arı bar!" dep ayta alat...	Ecel için bile "Vicdanlı" diyebilirler.

Dizelerde kopuz çalındığı zaman onu dinleyen Kırgızların kalpleri yumuşamakta ve merhametli olmaktadır. Bu durum ecel kavramına bakış açısı üzerinden örneklendirilerek açıklanmıştır. Ecel, yani ölüm, insanların muzdarip olduğu en büyük bilinmezlerden biridir ve buna karşı bir çareleri yoktur. Sevdikleri insanlardan ecel nedeniyle ayrılmış olmak, insanları en çok  zen hayat  gerçeklerden biridir. şiirde böylesi dert ve keder veren, istenmeyen bir olgu karşısında dahi Kırgızlar, kopuz dinlediklerinde sağduyunun ötesine merhamet ve şefkat dolu bir bakış açısına sahip olabilmekte; ecel denen bu kavramın bile bir vicdanı olduğunu düşünmektedirler. Böyle düşünmelerinin sebebi ise kopuzun insanların gön ullerini yumuşatmasıdır. Başka bir deyişle kopuz dinleyen insanlar yüce gönüllü bir özellik kazanırlar.

T l n şamşiyev'in "Otuz Adır (Otuz Tepe)" şiirinde kopuzcunun kopuzda çaldığı ahenkli ezgiler; dinleyenin gönlünü ş d edip yumuşatmaktadır. Kopuz sesinin, kopuz ezgilerin ferahlatıcı etkileri şiirde vurgulanmıştır:

Ey komuzçu şat k�n�ld� balkıtıp,	Ey kopuzcu ş�d g�nl� yumuşatıp
Eñ ugumduu k��l�r tandap �ertesin�	En ahenkli ezgileri seçip �alarsın
Tolkup turup aytkan akın �n�n�n	Dalgalanarak o ozan sesinden
Eřitilet tañ-tamaşa c�n�n�n	İşitilir ilgi çekici yönden.

(şamşiyev, 1983: 153)

Anatay Ömürkanov “Tört Sap” (dörtlük) biçiminde yazdığı şiirinde, insanlar arasında olması gereken sevgi ve birlik duygularını kopuzun üç telini kullanarak anlatmıştır:

Komuzda üç kıl ar türdü	Kopuzun olsa da üç teli
A birok kayrıyt bir küünü.	Hepsi çalar aynı ezgiyi.
Oşentip canım camaylı	Öyleyse canım, büyütelim
Caşartıp calgız süyüünü.	Yeşertip sadece sevgiyi..

(Ömürkanov, 2001: 158)

Anatay Ömürkanov, burada bir “gönüller bir olsun” temennisini işlemiştir. Birbirinden bağımsız olan varlıkların; farklı insanların ve onların bedenlerinin, beyinlerinin ve kalplerinin tek bir manevi hedef etrafında birleşebilmeleri ve de birleşmeleri gerektiği düşüncesi; kopuz üzerinden anlatılmıştır. Kopuzda üç ayrı tel olsa da aynı ezgiyi çalabilmektedir. Buna benzer bir şekilde iki farklı insanın da aynı sevgi hissinde birleşmesini teklif eden şair, kopuzu burada hemâvâz olmuş insanların gönül birliğinin bir sembolü olarak kullanmıştır.

Kopuzun insanların duygusal durumlarına benzetilmesi yahut kopuzun ezgileri, telleri başta olmak üzere bölümleri aracılığıyla insanın mutlu ve üzgün hâllerinin şiirsel bir şekilde anlatılması; modern Kırgız şiirinde kopuz ile yapılan edebî sanatların başında gelmektedir. “Duyguların tercümanı” olarak kopuz, modern Kırgız şiirinin başlangıcından günümüze kadar pek çok kez başvurulan ve modern şiirin her döneminde rağbet gören bir sembol olmuştur.

Modern Kırgız şiirinde kopuz sembolünün aracısı olduğu duygulardan birisi aşktır. Şairler bu duyguyu bazen âşık oldukları kişinin özelliklerini kopuza benzetererek, bazen âşık oldukları kişiler karşısındaki çaresizliklerini yahut bu kişilerin onlara verdiği güzel hisleri anlatmak için kendilerini kopuza benzetererek, bazen de sevgilileriyle aralarındaki uyumu anlatmak için kendilerini ve sevgililerini kopuza benzetererek anlatmışlardır.

Aşk sembolü olan kopuz, kimi yerlerde de âşık olan kişinin yüreğinin sembolü yapılmıştır. Doğrudan aşkın, sevginin ve hatta bazen de sevgiliye duyulan özlemin dahi kopuza benzetilerek anlaması, modern Kırgız şiirinde görülmektedir.

Ayrıca hüznü duyguların okuyucuya verilmesi noktasında yazılmış şiirlerde kopuzda çalınan ezgilerin hüznü olduğu vurgulanmış; kimi yerlerde bu hüznü nağmeleri çalan kopuzu dinleyen kişinin hüzne ve gözyaşlarına boğulması tasvir edilmişken, kimi şiirlerde de kopuzun “dertli, hüznü” olduğu belirtilerek kopuz çalgısının kendisinin ağladığı ifade edilmiştir. Hüzün duygusu kapsamında acı, kaygı, hayal kırıklığı, umutsuzluk, özlem gibi üzüntülerin anlatımında da kullanılan kopuzun kâh hüznü ezgilerden dolayı gövdesinin yanması, kâh umutların tükendiği anda kopuz tellerinin de kesilivermesi gibi anlatımlarla sembolleştirildiği ve şiirlere edebî bir simge olarak yerleştirildiği görülmüştür.

Hüzün duygusunun yanında mutluluğun, huzurun sembolü olarak da imgeleştirilen kopuz da Kırgız şairler tarafından rağbet gösterilen bir diğer lirik sembol olarak modern Kırgız şiirinde yerini almıştır. Mutluluk verici bir sembol olarak kopuzun huzur, neşe, talih, umut, coşku gibi kavramları karşıladığı görülmüştür. Bunların yanında kopuzun insanın mânevî dünyasını huzura kavuşturması, insana yaşam sevinci vererek gençleştirilmesi gibi spesifik göndermeler de Kırgız şairleri tarafından vurgulanan anlatımlardır.

5. 6. Kopuz: Doğanın Yansıması

Tabiattan manzaraların betimlendiği pastoral şiirler; her milletin edebiyatının sözlü döneminde ortaya çıkmış ve modern şiir döneminde de rağbet görmeye devam etmiştir. Asırlar boyu tabiatla iç içe yaşamış olan Kırgız Türkleri de geleneksel sözlü edebiyat döneminde olduğu gibi modern edebiyat bünyesinde roman, öykü gibi türlerin yanında modern şiirde de pastoral içerikli eserler vermeye devam etmiştir. Kopuz, gerek Kırgız halkının doğayla barışık bir biçimde yaşaya gelmesinden, gerekse gövdesinin ağaçtan, tellerinin ipek ve bağırsaktan yapılmasından dolayı pastoral şiirlerde çokça kullanılan edebî bir sembol olmuştur. Modern Kırgız şiirinde; kopuz gövdesinin ve tellerinin doğada bulunan malzemelerden mamûl olmasından

ziyade, kopuzun halk nezdindeki önemli yeri ve sesinin dinleyiciye verdiği haz, doğal güzellikler ile karşılaştırılarak edebî estetiğe ulaşma amacı güdülmüştür.

Doğal güzelliklerin kopuz sembolü ile anlatılması imkânı neticesinde, şiirlerde pastoral betimlemelerin insana verdiği estetik haz ile kopuz ezgisinin verdiği müzikal haz birbiriyle örtüşmüştür. Coomart Bökönbayev “Koş, Ala-Too, Uuluñ Ketti Maydanga (Elveda Ala Too, Oğlun Gitti Cepheye)” şiirinde yaptığı doğa tasvirinde kopuzu şöyle kullanır:

Kulcalar ottop semirgen	Dağ koçları otlayıp semirdi
Kulpungan gülü törümdün,	Rengârenk çiçekleri yaylanın,
Kolotton suuñ şarkırap,	Dağdan şarıldayıp akan su,
Komuzu bolgon köñüldün.	Kopuzu oldu gönüllerin.

(Bökönbayev, 2010: 88)

Şiirde dağ deresinin suyunun şırıl şırıl akması betimlenirken kopuzla benzetilir. Derenin akışı o kadar güzeldir ki insanın gönlüne kopuz sesi gibi ve kopuzda çalınan bir ezgi kadar hoş gelmektedir. Şiirde derenin akması ve kopuz; ikisinin de insanda uyandırdığı hoş duygular açısından birbirlerine benzetilmiştir. Bökönbayev “Önümdö Körgön Tüş (Gördüğüm Düş)” adlı şiirinde kopuzu yine dağ deresine benzetmektedir:

Sızilat toodon cıltıldap,	Sızar dağdan dalga dalga,
Sımaptay suusu bulaktın,	Çelik gibi suyu kaynağın,
Komuzdu koştopy kabulcuyt	Kopuzu ekleyip ahenklenir
Koñur küüsü kıyaktın...	Hoş ezgisi kılkopuzun...

(Bökönbayev, 2010: 142)

Bökönbayev’in bu şiirinde yine bir tabiat manzarası tasvir edilirken kopuzla benzetmesine başvurulmuştur. Dağ suyunun kaynağının çelik gibi soğuk olan suyu sızarken bu olaya koştopy bir durum olarak da yaylı kılkopuz ile telli kopuz çalgılarının beraber çalınması anlatılmıştır. Yani kılkopuz ile kopuzun çalınması, dağdaki kaynaktan akan buz gibi suların çağlaması kadar güzel bir hadisedir.

Nasirdin Baytemirov “Komuz K us  (Kopuz Ezgisi)” adlı Őirinde, kopuz ezgisinin ve dolayısıyla kopuzun gücünü, doĝa olayları üzerinden betimlemiştir. Şairin annesinin kopuzla anlattıĝı bir masal aracılıĝıyla kopuzun gücü, öncelikle dolu, yaĝmur, sel ve denizin akıŐlarına, ardından ise kopuz ezgisinin nakaratına ve sivrilen kayalara benzetilmiştir:

Bir kezdegi apam aytkan muş comok,
Aktı ee senden ak caan bolup Şorgolop.
Komuz k us  senin epsiz k   nd y,
Ő mt r d m dalı tosup korgolop.

Bir vakit anamın anlattıĝı hazin masal,
Saĝanak olup sicim gibi aktı senden.
Kopuz ezgisi senin büyük gücün gibi,
Sırılıklam oldum sırtımı korurken.

M nd r bolup, camgır bolup t g ld ,
Kıyan bolup, deŐiz bolup k b rd .
Ar kayruusu aska bolup arsaygan,
Mancalardın serp s n  tebildi.

Dolu oldu, yaĝmur oldu döküldü,
Sel oldu, deniz oldu köpürdü.
Zirve olup yüceldi her nakaratı,
Parmaklarım salınışına dizildi.

(Baytemirov, 1988: 184)

Şiir boyunca bu tür benzetmeler yapılmaya devam edilmiş, ilerleyen dizelerde kopuzun ve kopuz ezgisinin “büyük (m nevi) gücü” sırasıyla daĝların birbiriyle çarpıŐmasına, yılların ilerlemesine, g llerin kurummasına, heyelana; daĝların oluşmasına, çöllerin yeŐillenip, ormanın kurummasına, derelerin yüzyıllardır akmasına, asil at y lkılarının ilerlemesine ve kuĝuya benzetilmiştir. Tüm bunlar büyük ve k c k doĝa olaylarıdır. Yılların ilerlemesi zaman kavramıyla alakalı olsa da aslında Dünya’nın güneş etrafında dönmesi sonucu yaşanan bir olaydır. Keza geleneksel halk bakış açısı ile zaman, mevsimlerin sıralanması, dolayısıyla yaprakların dökülmesi ve yeniden yeŐermesi ya da soĝuk hava ile sıcak hava döngüsü üzerinden  l lebilir. Tüm bu hadiselerin temel nedeni Şiirde kopuzdan çıkan ezgiler olarak yer almıştır. Hüsn-i tâlil denilen ve “güzel nedene baĝlama” olarak inşâ edilen bu edebî sanat Şiir boyunca temel anlatım yolu olarak seçilmiŐken; son dörtlükte ise “lira gibi güzel bir kızın kaşlarını çatıp, arkasını dönüp gitmesi” olayı da başka bir doĝa olayının nedeni olarak verilmiştir. Güzel kızın bu terk ediŐi, Şiirde “yeryüzüne kara perde çekilmesi”ne sebeptir ve gecenin yaşanması da böyle bir “güzel” nedene baĝlanmıŐtır.

Baytemirov'un "Komuz Çertse (Kopuz Çalınca)" şiirinde ise kopuz ile pınarın sesi arasında bir denklik kurulmuştur. Şiirde kopuzun sesi duyulduğu anda bir pınarın sesinin de duyulduğu ifade edilmiştir:

Komuz çertse bulak ünü uguldu, Suluu közdön süyüü caşı sıgıldı. El almaşıp, cer ogoşup-öğöşüp, Too birkırap carga aylanıp cıgıldı...	Komuz çalınca pınar sesi duyuldu, Güzel gözden aşk damlası döküldü. Halk karıştı, yeryüzü alt üst olup Dağ parçalandı uçuruma yıkıldı.
---	---

(Baytemirov, 1988: 370)

Baytemirov'un şiirinde kopuz sesinin pınar sesini andırması vasıtasıyla bir benzetme yapılmıştır. Bunun yanında ise pınar ile gözyaşı arasında da bir bağlantı kurulmuş, "pınar sesi" ifadesinin ardından aşk acısından kaynaklandığı vurgulanan gözyaşının gözlerden aktığı belirtilmiştir. Dörtlük boyunca "ş" sesinin çok kullanılması ile oluşturulan aliterasyon edebî sanatı ile de suyun akışı okuyucuya hissettirilmek istenmiştir. Kopuz sesinden başlanarak pınar ve gözyaşı arasında bir bağlantı kurulmuş ve sevgilinin hüznünlü bir biçimde yâd edilmesi, şiirin bu dörtlüğünü oluşturmuştur.

Kırgız şair Atantay Akbarov'un "Ata Konuş (Baba Ocağı)" adlı şiirinde de nehrin akışı kopuza benzetilmiştir:

Tünkü dayra çertip cürök kıldarın Komuzçunun mancasınday oydoloyt. Balıktardın üyürü oygongon ak tañda Ay-cıldızdar agıp-agıp cogolot.	Geceki ulu nehir, çalıp yürek tellerini Koşturur kopuzcunun parmakları gibi. Balıkların çırpınıp uyandığı tan yerinde Ay ve yıldızlar akarak yok olur.
---	---

(Caş Akındardın Irları, 1990: 7)

Şiirde doğa ile kopuzcu arasında bir bağlantı kurulmuş; hızlı akan nehir ile hızlı çalan kopuzcu birbirine benzetilmiştir. Nehrin akış hızı kopuzcunun hızlı bir şekilde kopuz çalması gibidir. Aynı zamanda nehir, insanlara hoşluk verir ve kişilerin yürek tellerini çalar. Bu benzetmeler sayesinde kopuz ile doğa arasında bir denklik kurulmuştur.

Süyünbay Eraliyev “Komuz (Kopuz)” şiirinde dağ pınarının dalga dalga akmasının sebebini kopuz çalınmasına bağlamıştır. Hüsn-i tâlil (Güzel nedene bağlama) edebî sanatının kullanıldığı bu anlatımda kopuzun kulağının çevrilmesi yani akort edilmesi, dolayısıyla ahenkli bir şekilde çalınması; böylece dağ pınarlarının dalgalanıp akmasına kopuz aracılığıyla vesile olunması istenmektedir. Şiire göre dağ pınarları kopuz olmazsa sanki böyle coşkulu bir biçimde akmayacaktır. Bunun müsebbibi sanki kopuz ve kopuzcudur:

Tolgo komuz kulagin,	Bur kopuz kulağını,
Tolgo komuz kulagin,	Bur kopuz kulağını,
Tolkun ketip çıdabay,	Coşsun duramayıp,
Too çaptırsın bulagin.	Dağdan aksın pınarı.

(Eraliyev, 2009: 17)

Eraliyev’in “Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)” adlı şiirinde de kopuz ile “sel” arasında bir bağlantı kurulmuştur. Kopuz ezgisinin pek çok insana ve memlekete yayılması bir tabiat hadisesi olan sele benzetilmiştir:

Komuz küüsü tula boygo taradı,	Kopuz ezgisi tüm bedenime yayıldı,
Küptös cerden kıyan kaptap kiringdey.	Ansızın sele teslim olmuş gibi.
Col boyunda daraktar calt karadı,	Yol kenarında ağaçlar gözlerini açtı.
Cerdi tiktep, turgan közü irmelbey.	Toprağa baktı, gözlerini kırpmadı.

(Eraliyev, 1994: 88)

Sel olayında akarsunun kontrolsüzce ve son süratle dört bir yana yayılması, kopuz ezgisinin çevreye yayılmasına benzetilmiştir. Kopuz sesinin yayılmasının doğada meydana getirdiği değişiklikler de şiirde yer almış ve ağaçların kopuz sesini duyduklarında “gözlerinin parlaması” motifi, kopuz sesinin gücünü tasvir etmek için edebî bir anlatım olarak kullanılmıştır.

Eraliyev’in “Tañşuu (Ahenkle Şakıyış)” şiirinde de kopuz sesi ile tabiat arasında bağlantılar kurulmuş, benzetmeler yapılmıştır. Şiirin ilk dörtlüğünde şair, çiçeklerin açmasını insan ruhunun manevi canlanmasına benzeterek buna kopuzun müsebbibi olduğunu vurgulamış, kopuza müspet bir özellik atfetmiştir:

Taňşıp tınbay catsa komuz kıldarı,
Caşoogo da bolo kalıp can taňsık,
Öskön güldör, örööndögü, kırdagı,
Okşoy tüşöt calpı açılıp catkansıp.

Durmaksızın şakısa kopuz telleri,
Ruhumuz da yaşamaya muhtaçtır
Yetişen çiçekler; vadilerde kırlarda,
Her biri açmış gibi his verir.

(Eraliyev, 1994: 155)

“Kopuz tellerinden çıkan sesin durmaksızın şakıması” imajının ardından insan ruhunun yaşamasının gerekliliği ifade edilmiştir. “Ruhun yaşaması” ifadesi hem normal anlamda bir yaşamı ifade ederken hem de daha ağırlıklı olarak ruhun anlamlı ve güzel bir hâlde olmasını, manevî anlamda canlanmasını karşılamaktadır. Dörtlüğün diğer dizelerinde ise ruhun “yaşaması” ve “canlanması” vadilerde, kırlarda yetişen çiçeklerin açmasına benzetilmiştir. Çiçeklerin açması yani tabiatın canlanması, insan ruhunun yani insanın manevî dünyasının yenilenip ferahlayarak canlanması arasındaki bağlantı, şiire göre kopuz sesinin neden olduğu bir sonuçtur. Dolayısıyla kopuz, dış dünyadaki (tabiat) ile iç dünyadaki (insanın maneviyatı) yenilenme ve canlanmaya neden olan bir çalgıdır.

Aynı şiirin ikinci dördlüğünde şair, kopuzun tellerinden çıkan sesin kuvvetini, doğanın parçaları olan dağlar ve gökyüzü üzerinden nitelemiştir:

Taňşıp tınbay catsa komuz kıldarı,
Baratkanday uçun arı ulanıp:
Sezilgensip toolor saga cılganı,
Asman erip, kuçağına kulanıp.

Durmaksızın şakısa kopuz telleri,
Genişler gibi sınırların ötesine:
Dağlar üzerine gelir gibi sezilir
Gökyüzü erir, dökülür kuçağına.

(Eraliyev, 1994: 155)

Bu dördlükte kopuzun tellerinden çıkan ezgili ve ahenk dolu seslerin tabiat üzerindeki etkileri görülür. Hüsni tâlil (güzel nedene bağlama) sanatının kullanıldığı bu dizelerde kopuz sesi duyulduğu anda sınırlar uzaklara kadar genişler, gökyüzü ise dağların üzerinden adeta süzülerek kopuzu dinleyen kişinin kucağına düşer. Kopuzun tabiatla değişiklik yaratma gücü ve buna mukabil dinleyicide uyanan özgürlük hissi, şiirde vurgulanan konulardır.

Eraliyev'in "Komuz Küüsü (Kopuz Ezgisi)" şiirinde de, "Tañşuu" adlı şiirinde olduğu gibi tabiatın canlanması ile kopuz arasında bağlantı kurulmuştur:

Algan öndü sıykırdatıp üç kılga,	Sanki büyü yapmış gibi üç kılı,
Cerdin şarı kolgo tüşüp almaday,	Tüm dünya ellerindeymişçesine
Kapkaçañkı uktap kalgan caz cıldar,	Ezelden beri uyuklayan bahar yılları,
"Selt" dep cerden baş kötörüp alganday.	Aniden uyanıp başını dikmişçesine.

Şiirde kopuzu belirtmek "üç kıl (üç tel)" ifadesi kullanılmıştır. Mecaz-ı mürsel edebî sanatıyla kopuzun üç teli ile kopuzun tümü kastedilmektedir. Üç telin ve dolayısıyla kopuzun "büyülü" olarak nitelendirildiği şiirde bu büyü hâlin nedeni, kopuzun dinleyicinin yanında tabiat da değişiklikler yaratma gücünün olduğu düşüncesinin pekiştirilmesidir. Büyülü kopuzda çalınan ezginin kuvveti sayesinde ezelden beri uyuklayan bahar yılları, aniden uyanıp başını dikmiştir. Burada da tabiatın bahar zamanlarında canlanması ve yeniden doğması, "güzel nedene" bağlanarak müsebbibin kopuz ezgisi olduğuna dair bir anlatıma başvurulmuştur. Böylece bu şiirde de baharda doğanın canlanmasının sebebi, kopuz ve kopuz ezgisi olmuştur.

Dere ve pınarın yanında çiçek, dağ, gökyüzü gibi tabiat unsurlarından bahsedilirken kullanılan kopuzun rüzgâr ile ilişkilendirildiği de olmuştur. Süyünbay Eraliyev'in "Kırgız Ruhı" şiirinde ise rüzgârın esmesine binâen kullanılmıştır:

Ülbürögön calbrak,	Narin yaprak,
Cel iskende	Rüzgâr estiğinde
okşop komuz kılma,	benzeyip kopuz teline,
dirildegen,	titredi.

(Eraliyev, 2009: 277)

Şiirin bu kısmında pastoral bir anlatım sözkonusudur. Kırlardan, ovalardan, taşlardan ve pınarlardan da söz edilen mısralarda rüzgâr ve yaprak için de betimleme yapılmıştır. Rüzgârın esmesi neticesinde yaprak titrer. Yaprığın bu titremesi ise çalınan kopuz telinin titremesine benzetilir ve doğa manzarasına müzikal bir estetizm oluşturulur. Rüzgâr nedeniyle titreyen yaprak, kopuzun sanatsallığına erişir.

Ernis Tursunov'un "Cür, Baralı! (Yürü, Gidelim!)" şiirinde de kopuza tesir eden tabiat unsuru yine rüzgârdır:

celi cumşak komuz kılın kozgogon,   rüzgârı yumuşak kopuz telini coşturan
oşol cakta bolduñ bele? Bolboson –   o tarafta gitmiş miydin? Gitmediysen;
Cür, baralı! Cürök sızdayt oylosom.   Yürü gidelim! Yürek sızlar düşününce.

(Tursunov, 2004: 326)

Tursunov gitmek istediği yerden söz ederken o yerin rüzgârından bahseder. O yeri methederken rüzgârının da ne çok güzel olduğunu dile getirir ve bu methiye, kopuz aracılığıyla inşa edilir. Oranın rüzgârı öyle bir rüzgârdır ki, estiği zaman kopuzun telini titreterek coşturur ve güzel ezgilerin oluşmasına yol açar. Kopuz aracılığıyla bir doğa olayı olan rüzgâra methiye düzölmüş olur.

Süyünbay Eraliyev'in "Kezigüü Alda (Orada Karşılaşmak)" şiirinde ise kopuz ile bir başka doğa olayı olan heyelan arasında bağlantı kurulmuştur:

Çert komuzdu, komuzdu,   Çal kopuzu, kopuzu,
Köçkü toodo sögölüp,   Heyelan dağdan sökülüp,
Köñtörgöndöy zoo-muzdu,   Alt üst etmişcesine kayayı, buzu,
Ketsin küülör tögölüp.   Dökölüp gitsin ezgiler.

(Eraliyev, 1994: 84)

Heyelan neticede yıkıcı bir doğa olayıdır ve etkisi de oldukça kuvvetlidir. Şiirde heyelan olayının etkili bir hadise olmasından yola çıkılmış fakat bu etki gücü olumsuz bir yıkıcılık olarak alınmamıştır. Kopuzda çalınacak ezgiler; heyelan misali dağı, taşı yıkacak derecede kuvvetlidir. Bu kuvvet etkisi ise insanın duygu dünyasına yöneliktir. Kopuz; onu dinleyenlerin duygu dünyasını alt üst edecek kadar güçlü etkilerin sahibi olması neticesinde heyelanın doğaya olan etkisi kadar güçlü ve etkilidir.

Kopuz aracılığıyla doğa olaylarını ve unsurlarını şiirselleştirme noktasında yalnızca cansız varlıklar ve tabiat hadiseleri değil, hayvanlar da kullanılmıştır. Örneğin; bir başka Kırgız şair Küseyin Esenkocoyev'in "Küykö (Şahin)" şiirinde şahinin uçuşu, kopuzsuz bir dansa benzetilir:

Aylanıp uçup asmanda,
Komuzu çok biyleysiñ.
Özüñ teñdүү kuşarday
Çımçiktardı ilbeysiñ...

Döner uçar gökyüzünde,
Kopuz yokken dans edersin.
Kendine benzer kuşlar gibi,
Küçük kuşları görmezsin...

Şair bu şiirinde şahine seslenmektedir. Şahinin semâda uçuşunun dansa benzetildiği şiirde bu dans hakiki bir dans değildir. Adeta “kopuzsuz” bir danstır. Şahin uçuşu, şaire göre müzik eşlik etmeden yapılan bir dans kadar estetikdir. Dolayısıyla kopuz burada müzikal bir sanatsallığı sembolize etmektedir.

Şair Düşön Caparov’un “Çeg – Dübönü Sagındım (Çeg Tepeyi Özledim)” şiirinde ise kopuz aracılığıyla bir başka kuş olan turnanın uçuşu betimlenmiştir:

Kanattar çertip komuzday,
Karkıra basıp kögüñdү.
Kut daarıp caşkan çagiñdı,
Kuttuktap kaytkan ömürdү.

Kanatları kopuz çalar gibi
Turna bastı gökyüzünü.
Kut değıp yaşadığı zamanını,
Kutlayıp döndü ömrü.

(Cañı Ala-Too, 2012c: 27)

Şiirdeki betimlemeye göre turnanın kanat çırpışı, kopuzcunun kopuz çalarken ellerinin hareket etmesi gibidir. Kopuzcu kopuzunu çalarken ellerini, kollarını hareket ettirerek gönlü hoş edecek güzel ezgiler doğuruyorsa turna da kanatlarını çırparken şairin gönlünde o denli hoş bir his bırakmaktadır. Dolayısıyla Caparov’un şiirinde turnaların kanat çırpışının estetik hareketleri kopuzcunun el hareketlerinin estetiği ile denk tutulmuştur.

5. 6. 1. Doğadaki Seslerin Kopuz Sesine Benzetilmesi:

Modern Kırgız şiirinde kopuzun canlı ve cansız tabiat unsurlarıyla birlikte anılmasının yanında, kopuz sesi ile tabiat içerisinde yaşayan sesler arasında teşbih yolu da rağbet edilen bir anlatım türüdür. Kopuz sesi başta kuşların ötüşleri olmak üzere çeşitli hayvanların çıkardığı seslere ve bunun yanında cansız tabiat varlıklarından pınar, nehir, dağ suyu gibi akarsuların çıkardığı su sesine benzetilmiştir.

Alımkul Üsönbayev, “Komuz (Kopuz)” şiirinde kopuzu, Kırgız Türkçesine kuşların ahenkle ötmesini, ötüşmesini, şakımasını ifade eden “sayra-“ ve “şañkıl-da-“ fiileriyle ifade etmiştir:

Sayrasa komuz küülörün,	Şakısa kopuz ezgileri,
Carışıp sayrayt tilderim.	Onunla beraber şakır dillerim.
Şañkıldap koldo turganda,	Şakıyarak elimde durduğunda,
Kubulcuyt mukam ündörüm.	Cıvıldaşır tatlı seslerim.

(TDTEA, 2005a: 364)

Kopuz çaldığı zaman kopuzuyla birlikte adeta şakıdığını ifade eden şair, kopuzuyla hemâvâz olduğunu dile getirdiği bu dizelerde hem kopuzun, hem de kendi sesinin kuşların ahenkle ötüşmesine benzediğini ifade etmiştir. Kısacası Üsönbayev kopuz sesini kuşların ahenkli sesine benzetmiştir.

Temirkul Ümötaliyev “Sayra Tañşıp (Ahenkle Şakı)” adlı şiirinde kopuza “öt!” diye seslenmektedir:

Tañşı, komuz, sayra, sayra!	Ahenkle şakı kopuz, öt, öt!
Tañşıt küünü kayra, kayra!	Dök ezgini tekrar, tekrar!
Kırgız kütüsü ukmuş kaday	Kırgız ezgisi müjde nasıl
Uksun büt el aylanada!	Duysun tüm halk civarda!

(Ümötaliyev, 2003: 70)

Şiirde kopuza “şakı!” ve “öt!” diye komut verilmektedir. Bu iki eylem de kuşların güzel ses çıkarmalarını ifade etmek için kullanılan eylemlerdir. Bu eylemleri kullanarak kopuza seslenen Ümötaliyev, kopuzu güzel sesler çıkaran bir kuş gibi tasvir etmiştir. Şair, kopuzdan bir kuş gibi etrafındaki doğal güzellikleri, çevresinde onu dinleyen insanlara anlatmasını istemiştir

Süyünbay Eraliyev de “Tokoy Valsı (Orman Valsi)” adlı şiirinde doğal ortamındaki kuş seslerini kopuz sesine benzetmiştir:

Orkestr barbı anda?

Kuştardın ündörü:

Arfa da,

Organ da,

Kıl kıyak,

Surnay da,

Komuz da,

Garmon da,

Bardık küü kuyulup,

Bir valska barganda:

Celpildep cel urat,

Orkestra var mı orda?

Kuş sesleri:

Arp da,

Piyano da,

Kıl kopuz,

Zurna da,

Kopuz da,

Akerdeon da,

Tüm ezgiler katışıp,

Bir valse varınca:

Hafif bir rüzgâr, vurur,

(Eraliyev, 2009: 67)

Eraliyev'in şiirinde tasvir ettiği tabiat ortamındaki kuş sesleri bir orkestra gibi güzel bir müzik icra etmektedir. Kuşların cıvıtlı ötüşü birçok enstrümanı barındıran bir orkestranın icra ettiği bir müzik eserine benzetilir. Bu orkestrada sanki arp, piyano, akordeon gibi Batı dünyasına ait müzik aletleri yanı sıra zurna ("surnay"), kopuz ve kılkopuz gibi Kırgız geleneksel müziğinin enstrümanları da vardır. Bir valse benzeyen orman kuşlarının cıvıltısı, kopuz ve kılkopuzun da olduğu dev bir orkestranın icra ettiği müzikal bir eser gibi güzeldir. Kopuz ve kılkopuz, bu şiirde de kuşların ahenkle ötüşünün birer sembolü olarak kullanılmıştır. 1950 yılında edebiyat hayatı başlayan şair ve çevirmen Kamçı Cunosov da "Temirkul Cönündö Dastan (Temirkul Hakkındaki Destan)" şiirinde buna paralel bir anlatıma başvurmuştur:

Koyu bedri, araladım köz toyup,

Mömösün cep, gülün cıttap erkelep.

Kuştar ünü kabulcugan komuzday

Boy balkıtat, caş cürögüm entelep.

Koyuverdi, gezindim gözümü doyurup,

Meyvesini yiyip, çiçeğini sevip koklayıp

Kuşların sesi ahenklenen kopuz gibi

Rahatlatır okşayıp genç yüreğimi.

(Ümötaliyev, 2003: 207)

Şiirde açıkça görüldüğü üzere kuşların ahenkle ötüşmeye başlaması, kopuzun ezgilerinin güzelliğine denk tutularak betimlenmiştir. Bu denklik ise açık bir teşbih yoluyla ifade edilmiştir. "Genç yüreği okşayarak rahatlatan" bu kuş ötüşlerinin

güzelliğini daha iyi betimlemek için kuşların ötüşündeki ahenk; kopuz sesine benzetilmiştir. Şairin belirttiği üzere kuşların sesi çok güzeldir, çok hoş bir ahenge sahiptir ve insanın duygu durumunu alt üst edecek kadar tesirlidir. Tüm bu özellikler neticesinde kuş sesleri kopuz sesi gibidir.

Halk şiiri geleneğinden gelen Çalağız İmankulov'un "Çakçıgay" şiirinde yine bir kuşun ötüşü, kopuz sesi üzerinden betimlenir:

Keede turup koñguroodoy şıñgırap,	Bazen durur çan gibi şıngırdar,
Keede kalat komuz bolup kıñgırap.	Bazen kalır kopuz olur çınlar.
Keede turup taş cañırtıp ıskırıp,	Bazen durur taşı yarar, ıslıkla.
Cay baraktap cılkıçıday zıñgırap.	Diyar diyar gezen yıldı çobanı gibi hava tutturur.

(Kırgız Poeziyasının Antologiyası, 2000: 80)

Şair, şiirinin de ismini taşıdığı "çakçıgay" isimli bir kuştan bahseder. Çakçıgay kuşunun ötüşü önce çanın şıngırdamasına, hemen ardından kopuzun çınlamasına benzetilmiştir. Sooronbay Cusuyev'in "Adırda (Tepede)" adlı şiirinde de kopuz sesi ile boz tarla kuşunun ötüşü arasında bir denklik kurulmuştur:

Ergidi kökkö boz torgoy,	Sıçradı göge boz turgay,
Eştendi sayrap toktolboy.	Umutlandı durmadan ötüp.
Koşuldu aga başkası	Eklendi ona diğeri
Komuzçu, ırçı dostordoy.	Kopuzcu, türkücü dostlar gibi.

(Cusuyev, 1997: 110)

Cusuyev'in şiirindeki anlatıma göre boz tarla kuşunun ötüşü öyle bir ahenge sahiptir ki onun sesine kopuz sesleri eşlik edebilir. Boz tarla kuşunun sesi kopuz sesinin eşlik edebileceği bir denklige, ahenge ve müzikallige sahiptir.

Tüm bu kuş seslerinin yanında bülbül sesinin ahengi Türkiye Türkçesi şiirinde olduğu gibi sözlü ve modern Kırgız şiirinde de ayrı bir yere sahiptir. Temirkul Ümötaliyev'in "Bata Berüü (Dua)" adlı şiirinde de bu özellik neticesinde kopuz sesi bülbül sesine benzetilmiştir:

Tursuntayım, tentegim,
Kündöy nurdu erteñiñ.
Tañşıgan bulbul komuzdu
Arnap saga çertemin.

Tursuntay'ım, afacanım,
Güneş gibi nurlu yarının.
Şakıyan bülbül kopuzu
Sana ithaf eder, çalarım.

(Ümötaliyev, 2003: 43)

Temirkul Ümötaliyev, oğlu Tursuntay'ın bir yaşına gelişi şerefine yazdığı bu şiirinde oğlu için iyi dileklerde bulunmuştur. Kopuz çalmak da iyi bir dilek mahiyetinde bir eylem olarak şiirde yer alırken; şairin oğluna ithaf ederek çaldığı kopuzun sesinin güzelliğini betimlemek için onu “bülbül gibi şakıyan” şeklinde bir tasvir layık görülmüştür. Böylece kopuz sesinin güzelliği bülbül sesinin güzelliği ile denk tutulmuştur.

Temirkul Ümötaliyev kopuz sesini bülbül ötüşüne benzetirken Ergeşbay Uzakbayev, “Caykı Tündö (Yaz Gecesinde)” şiirinde bülbül sesini kopuza benzetmiştir:

Butaktan mukam ün salat,
Bulbuldun tili buldurap.
Komuzday kayırıp küü çalat,
Kolotto bulak şıldırap.

Daldan makamlı ses verir,
Bülbülün dili peltek olur.
Kopuz misali ezgi çalar,
Dereden kaynak şırıldar.

(Uzakbayev, 2001: 62)

Şiirde bülbül sesinin ötüşü makamlı bir müziğe benzetilmiştir. Bu makamlı ve güzel ötüşe sahip bülbül, kopuz gibi ezgiler çalmaktadır. Bülbülün ahenkli ötüşü Uzakbayev'in şiirinde kopuzun güzel ve makamlı sesine benzetilmiştir. Kopuzun sesinin güzelliği bu şiirde hem bülbülün sesinin kopuza benzetilmesiyle, hem de kopuz gibi ezgili sesler çıkaran bülbüle eşlik eden dere şırıldamasının vurgusuyla birlikte iki yönden de tabiat ile bağlantılandırılmıştır.

Baydılda Sarnogoyev de “Komuzum (Kopuzum)” şiirinde “üç tel”i; yani üç telli Kırgız kopuzunu bülbüle benzetir:

Udaalaş koştóp kıl kıldı,
Uyutat kulak kurgurdu...
Uksam da ulam tamşanam...
Üç kılıñ kılıbı... bulbulbu?!
Aynı anda tellere vurursun,
Kulakların pasını alırsın...
Duyunca dalarım hayale...
Üç telin tel mi, yoksa bülbül mü?

(Sarnogoyev, 1997: 324)

Kopuzun çalınmasını “Aynı anda tellere vurursun” diye anlatan Sarnogoyev, kopuzun tellerinden çıkan nağmelerin kendisini mest ettiğini vurgulamıştır. Bu vurgudan sonra “Tel midir, bülbül mü üç telin?” diyerek kopuzun tellerinden çıkan ses dolayısıyla Kırgız kopuzunu “güzel sesli olması” açısından bülbüle benzetir. Keza bu şiirinin son dördlüğünde şair, kopuzu methederken onun sesinin pek çok ülkelere eriştiğini söyleyerek kopuzun evrensel bir değere eriştiğini ve kopuz sesinin gücünü vurgularken, “daima ahenkle ak!” diye dilekte bulunduğu kopuz için “kuş dilli” nitelendirmesini yaparak kopuz sesini ikinci kez kuşa benzetmiştir:

Kosmosko cakın konuşuñ,
Köp elde cetti dobuşuñ.
Toktoboy dayım tañşıy ber,
Torgoy til tooluk komuzum!
Kâinata yakındır oban,
Çok yere yetiştı sesin.
Durmadan daima ahenkle akıver,
Kuş dilli dağlık kopuzum!

(Sarnogoyev, 1997: 325)

Modern Kırgız şiirinde kopuz sesi çoklukla kuş sesleriyle tasvir edilmişken pınarların, derelerin, dağ sularının akışına benzetilerek de betimlenmiştir. Örneğin Temirkul Ümötaliyev’in yazdığı “Kanışbek” adındaki destan formundaki şiirinde kopuz sesi, “şarıl şarıl akan” bir suya benzetilmiştir:

Suu aktı şıldır kagıp cıgalardan,
“Kanışbek!.. Kanışbek!” – dep komuz çalğan.
Çamındı too şamalı oydon, kırdan
“Cetmek cok, cetmek cok” – dep uñuldagan.
Su aktı şarıl şarıl vurup oyuklardan,
“Kanışbek!.. Kanışbek!” diye kopuz çaldı.
Saldırdı dağ yeli vadiden, dağ sırtından
“Yakalayamazsın” diye uğuldayan.

(Ümötaliyev, 1989b: 152)

Oyuklardan akan su, Kanışbek isimli kişinin adını söylemektedir; lâkin bu sesleniş kuru kuruya bir sesleniş değildir. Akan su, Kanışbek'in adını kopuz çalar gibi söylemektedir. Bu açıdan kopuz; bu seslenişe bir ahenk ve güzellik unsuru olarak dâhil olmaktadır. Bu hoşluk da hem Kanışbek'e hem de oyuklardan akan suya ait bir güzelliğe binâen kurgulanmıştır. Aynı Şekilde Őmtaliyev'in "Fragmentter" Şiirinde de nehir suları "kopuz çalmaktadır":

Gl açılıp, cıt ańkıgan aylarda	iek açılıp, kokunun yayıldığı aylarda
Suu Şarkırap, komuz çertken saylarda,	Sular Őırıldayıp, kopuz çalan nehirlerde
Bulbul tańřıp, kontsert bergen caylarda	Bülbülün konser verdiği yerlerde
Kol karmaşıp birge bastık, calcalım.	El tutuşup birlikte yürüdük, güzelim.

(Őmtaliyev, 1989b: 136)

"Gln açılması", "kokunun yayılması", "bülbülün konser vermesi" gibi imajlar göz önünde bulundurulduğu takdirde anlaşıldığına göre bir bahar tasvirinin yapıldığı Şiirde, nehir yataklarından akan suyun Őarıldaması tasvir edilirken kopuz sembolüne başvurulmuştur. Nehir, yatağında Őarıldayarak akarken kopuz çalmaktadır; yani nehir sularının akarken çıkardığı sesler kopuz sesine benzetilmiş ve nehrin sesindeki mzikallik kopuz ile karşılanmıştır. Őmtaliyev "Şiltemder (Anlık Şiirler)" Şiirinde de benzer bir anlatım kullanmıştır:

Saylarda suu komuz tartıp,	Nehirlerdeki su kopuz alar,
Kn asmanda ottoy canat.	Güneş gökte ateş gibi yanar.
Őmr tp bara catıp,	Őmr geçip gider,
Ir ugulsa, toktoy kalat.	Şiir işitilse, durup kalır.

(Őmtaliyev, 2003: 142)

"Suyun kopuz çalması" yalnızca Őmtaliyev tarafından kullanılmamıştır. Baydılda Sarnogoyev de "Ceńicok" Őiirinde aynı teşbihe başvurmuştur ve pınarın kopuz aldığından bahsetmiştir. "Ak" sıfatıyla temizliği vurgulanan pınarın akarken çıkardığı ses "nazik" bir sestir. Bu nazik sesin çıkışı bir kopuz icrasına benzetilmiştir. Gelinlerin ve kızların her gün su almaya gelmesi ifadesiyle de pınarın "ak"lığı ve nazikliği pekiştirilmiştir. Böylesi gzellemeleler yapılan pınar sesinin kopuz sesine

benzetilmesi de yine pınar sesinin güzelliğini pekiştirme amacıyla yapılan bir anlatım sanatıdır:

Ak bulak çertet komuzun	Ak pınar kopuz çalar
Asemdüü ünün çıkarıp.	Nazik sesini çıkararak.
Külküsü kümüş kız, kelin	Gülüşü gümüş kız, gelin
Kün sayın kaytat suu alıp.	Her gün döner su alıp.

(Sarnogoyev, 1997: 349)

Nasirdin Baytemirov “Este (Akılda)” şiirinde pınar sesinin kopuz sesi sayılıp onun üzerine şarkılar söylendiği bir manzarayı anlatır:

Kapçıgayda bir baskan kündör este,	Dağ yolunda yürünen günler akılda,
Karagayga sır katkan kündör este.	Karagaya sır katılan günler akılda.
Şıldıragan bulaktı komuz kılıp,	Şırıldayan pınarı kopuz eyleyip,
Koşuluşup ırdaşkan kündör este.	Art arda türkü söylenen günler akılda.

(Baytemirov, 1998: 10)

Şairin burada anlattığı manzarada türkü söyleyen kişi, kendine eşlik edecek bir kopuzcu yerine ahenk dolu bir ritm içerisinde akıp giden pınarın şırıltısını ağızındaki türküye eşlik edici müzikal bir unsur olarak seçmiştir. Doğa ve insan birlikteliğinin estetiği, şiirde müzikal bir birliktelik kurgulanarak şiirselleştirilmiştir.

Modern Kırgız şiirinin kadın şairlerinden Asangul Abdıgulova'nın “Too Suusu (Dağ Suyu)” adlı şiirinde dağ suyunun akışı “kopuz” ve “şiir” motifleri aracılığıyla betimlenmiştir. Şiire adını veren dağ suyunun betimlenişinde yararlanılan “kopuz” ve “şiir”, pınarın icrâ ettiği birer sanatsal öğedir:

Dobuşu anın ün salat.	Onun sedâsı ün salar.
Obonu küülöp ugulat.	Bestesi ezgilenir, duyulur.
Komuzda ırdap catkansıp,	Kopuz ile şarkı söyler gibi,
Tiñsaşañ tınbay çuburat.	Kulak verirsen durmaz, akar.

(Abdıgulova, 2003: 69)

Abdıgulovala'nın anlatımında dağ pınarının sesinin güzelliği öyle bir hoşluktur ki, bu güzellik kopuz ve şiirin güzelliği ile anlatılır. Ustalık ve yetenek gerektiren kopuzculuk ve şairlik ile pınarın sesinin birlikte verilmesi, sesin güzelliğini pekiştirme amaçlıdır. Su akarken ses çıkarır ve bu ses de bir ezgi gibidir. Su sesi adeta birisi tarafından kulağa hoş gelmesi için bestelenmiş bir müzik eseridir.

Sooronbay Cusuyev'in "İrispay" isimli destanında İrispay'ın söylediği şiir dağ suyunun kopuz ezgisine benzeyen gürlemesine benzetilmiştir:

İrda, İrispay!	Şarkı söyle, İrispay!
Senin ırn – too suusunun	Senin şarkın; dağ suyunun
Komuz küülüü şarınday.	Kopuz ezgili akış gibidir.

(Cusuyev, 1997: 133)

İrispay'ın söylediği şiir, sözlü edebiyat geleneğine dâhil olduğu için muhtemelen kopuzla çalınan bir ezgidir. Kopuz ezgisinde çalınan ezgili bir şiir, dağ suyunun akışına, doğa sesinin ezgi barındırması açısından kopuz ezgisiyle eşdeğer tutularak benzetilmiştir. Dolayısıyla mevcut dizeler de şiirde "Şiir Söyle İrispay!" isimli bir kopuz türküsünün sözleridir. Bu sayede Cusuyev, doğadaki dağ suyu sesi ile kopuzun ezgili sesini iç içe geçirerek adeta sarmal bir bütünlük sağlamıştır.

Modern Kırgız Şiirinde kuşların ötüşünün yanı sıra doğadaki başka hayvanların çıkardığı seslerin de kopuz sesine benzetildiği şiirlere rastlamak mümkündür. Şayloobek Düyşeyev "Cak Tüş (Öğlenin Tam Ortası)" şiirinde pastoral bir manzarayı betimlerken çekirgelerin seslerinin kopuz sesine benzetmiştir:

Çıydin beli "zır" deyt tüşöt	Çadırın kenarı pat diye düşer,
tarançılar konuşkan,	serçelerin konduğu,
çirip kalgan campalarga	çürüyen tezeglere
tünöp çıgat koñuzdar,	tüner böcekler,
çertip catat coldun astın	vurur durur yolun altına
çegirtkeler komuzday...	çekirgeler, kopuz gibi.

(Düyşeyev, 2010: 28)

Tüm bu örneklerin yanında bir bozkır halkı olan Kırgız Türklerinin hayatında eski çağlardan beri çok önemli bir yere sahip bir hayvan olan atın kişnemesinin de Kırgız ulusal çalgısı kopuza benzetildiği anlatılar mevcuttur. Atantay Akbarov “Argımak (At)”şiiirinde at kişnemesini kopuz sesine benzetir:

Kök çapçıp, canı oktolup	Göğü yarıp, atılıp
Komuzday ünü şañırap	Komuz gibi çınlayıp
Öz tügül meni tüştö da	Gerçekte değıil, beni düşte de
Azgırat oşol argımak!	Aklımı alır bu cins at!

(Caş Akındardın Irları, 1990: 9)

Bu şiirde Kırgız kültürünün kutsal kabul edilen iki ögesi arasında denklik kurulmuştur. Türk ve Kırgız bozkır kültürünün en önemli unsurlarından olan ve sadece bir binek değıil bir yoldaş olarak da nitelendirilen atın kişnemesi; Kırgız kültürünün çok önemli ve simgesel bir ögesi olmakla birlikte Kırgız müziğinin de simgesi niteliğinde olan kopuzun sesine benzetilmiştir. Bu iki önemli halk kültürü ögesi birbirine benzetilerek ikisi de birbiri arasında kurulan teşbih bağı neticesinde övülmüştür.

Süyünbay Eraliyev de “Komuz (Kopuz)” adlı şiirinde kopuz sesini ihtişamla yürüyen bir ata benzetmiştir:

Kıl içegi, üç Burak,	Bağırsak tel, üç burma
Terek tepke üç kulak,	Üç kulak ağaçtan yapma,
Dabişına karasañ, -	Sesine bakarsan,
Taskak salgan uçkul at.	Yürüyen bir at ihtişamla.

(Eraliyev, 2009: 17)

Eraliyev’in kopuzu anlattığı bu şiirinin son iki dizesinde kopuz sesine kulak verildiğinde onun olanca ihtişamıyla yürüyen güzel bir ata benzediğini dile getirir. Kırgız Türklerinin yaşamında önemli yer tutan iki kutsal olan at ve kopuzu birbirine benzetmiştir. Kopuzda çalınan türküler çoğunlukla atların yürüyüş ve koşu ritimleri üzerine kurulmuştur. Hem bu müzikal bağlantı, hem de güzellik yönünden bakılarak kopuz sesi at yürüyüşünün ritmine benzetilmiştir.

Mevcut dörtlük içerisinde kopuzun diğer bölümlerinin de tasviri yapılmıştır. Kopuzun telleri eski dönemlerde çoğunlukla bağırsaktan yapılırdı. Kopuzun tellerini akort etmeye yarayan “kulaklar” ise  tane olmakla birlikte ağaçtan imâl edilir. Tellerin bağırsaktan olması ve kulaklar dâhil kopuzun bölümlerinin ağaçtan imli, başka modern Kırgız şiirlerinde de işlenmiş olan bir konudur.

5. 6. 2. Ağaçtan Mâmul Kopuz:

Kırgız kopuzu, birçok geleneksel enstruman gibi ağaçlardan kesilen tahta parçalarının birleştirilmesi yoluyla imâl edilmektedir.  telli Kırgız kopuzunun gövdesi erik, ceviz, armut, ardıç gibi sert ağaçlardan yapılır, fakat günümüzde kopuz yapımında en çok tercih edilen ağaç erik ağacıdır. Erik ağacından oyularak yapılan gövdenin üstüne karagay ağacından yapılan bir kapak monte edilir (Kasey, 2015: 36).

 telli geleneksel Kırgız kopuzunun ağaçtan yapılması, modern Kırgız şiirinde de konu olmuştur. Kırgız şairleri şiirlerinde kopuzu anlatırken, kimi yerlerde kopuz yapımında kullanılan ağaçlardan söz etmişlerdir. Böylece kopuz, yapıldığı ağacın isminin de belirtilmesiyle pastoral bir öğe olarak şiirlerde yer almıştır. Kopuz tasvir edilirken hangi ağaçtan yapıldığının sade bir şekilde ifade edilmesinin yanı sıra kopuzun doğanın öz be öz bir parçası olduğu Kırgız şairler tarafından sanatsal bir şekilde anlatılır. Bu doğrultudaki bir örnek olarak Egemberdi Ermatov’un “Komuz (Kopuz)” adlı şiirinde kopuz dile gelmiş halde insanlara seslenir ve ağaçtan imal edildiğini anlatır:

Sen, adam, aldıñ meni komuz kılıp,	Sen, ey insan, beni kopuz yaptın,
calbıraktuu capcaşıl darak elem.	yapraklı yemyeşil bir ağaç idim.
Sylttñ tilimdi abdan kıynap turup,	Bin bir azapla dilimi atın,
ukpastañ calbargañ arzımdı sen.	Sen yakarışlarımı dinlemedin.

(Ermatoev, 2011: 24)

şiirde kopuz, kopuz olmadan önce yapraklı olan yeşil renkli bir ağaç olduğunu, bir gün insanların bu ağacı kesip kopuz şekline soktuğunu kendi ağzından anlatır. Ağaçtan imal edilme kopuz, “bin bir azapla dilimi atın” diyerek kopuzcunun çaldığı

ezgilerin hüznünlü olmasını aslında kendi hüznüymüş gibi söyler. Kopuzun bir insan gibi konuşması, şiirde “kişileştirme” edebî sanatının kullanıldığını göstermektedir. Ermatov, şiirinde kopuzun yapıldığı ağacın cinsini vermezken başka şiirlerde erik, karagay gibi ağaçların ismi geçer. Örneğin; Alımkul Üsönbayev’in “Komuz (Kopuz)” adlı şiirinde kopuzun diğer yapısal özelliklerinin yanında gövdesinin erik, kapağının ise karagay ağacından imâl edildiği anlatılmıştır:

Örüktön tandap çabılğan,	Erikten seçilip kesilen,
Karagay kapkak cabılğan.	Karagaydan kapak yapılan.
Üç kıl tagıp cibektey,	İpek gibi üç tel takılıp,
Külüktöy taptap bağılğan.	Koşu atı gibi bakılan.

(TDTEA, 2005a: 364)

Şair Alik Akimaliyev ise “Kara Küngöyüm (Karsız Dağ Yamacım)” şiirinde erik ağacından yapılmış bir kopuzu anlatır:

Örügüñdön Tokom komuz çapkan cer,	Eriğinden Tokom’un kopuz kestiği yer,
Küülörgö cık sırduu kılın kakkan cer.	Ezgilere pek sırlı telin takıldığı yer.
Külkü, küyüt, küröş, süyüü, tarih bar,	Gülüş, keder, savaş, aşk, tarih var,
Künöstüü elet – uyup catkan dastan	Güneyli göçebelerin yattığı destansı
Cer!	Yer!

(Akimaliyev, 2008: 24)

Akimaliyev, bu şiirinde “Karsız dağ yamacım” diye tarif ettiği yöreyi betimlemiştir. Burası Tokom diye bahsedilen halk ozanı Toktogul Satılğanov’un kopuzunu yaptığı yerdir. Yöreyi tasvir ederken kopuz motifini de kullanan şair, bu bölgenin erik ağacından kopuz imâl edildiğini belirtir. “Erik ağacından yapılmış kopuz” a bu şiirde de rastlanırken, şiirde aynı zamanda kopuzun tellerinin sırlı olduğu söylenerek kopuz a “sırlarla dolu” nitelemesi de yapılmıştır. Tüm bu imalat işlemleri, şairin “karsız dağ yamacı” dediği bölgede gerçekleştirilir. Mevzubahis edilen dağ yamacının tasvirinde, kopuzun erik ağacından yapıldığı ve burada kopuz a takılan tellerin sırlar barındırdığı ifade edilir.

Colon Mamıtoev, ünlü Kırgız halk ozanı Toktogul Satılğanov'dan da bahsettiği “Dañgırğa Maktal (Dayanıklıya Övgü)” şiirinde Toktogul'un üç telli kopuzunun ardıç ağacından yapıldığını dile getirir. Halk ozanı Toktogul Satılğanov, kopuzu adeta konuşmaktadır. Bu üç telli Kırgız kopuzunun gövdesi ardıç ağacından yapılmıştır:

tak süylötüp,	ustaca konuştu,
üç kıl arça komuzdu,	ardıç ağacından üç tel kopuzu,
Beş cıl murda tirüülükton,	Beş yıl evvel hayattan,
komuzunan kol üzdü.	kopuzundan elini çekti.

(Mamıtoev, 1991: 388)

Şayloobek Düyşeyev “Caz (İlkbahar)”adlı şiirinde de kopuz imalatında çokça tercih edilen karagay ağacından yapılmış bir kopuzdan söz eder:

Kar turgan talaa, zım mamı –	Karla kaplı tarla, bembeyaz
Karagay komuz, zımdarı –	Karagaydan kopuz, telleri;
Kan-cini akkan elettin	Kan ter içindeki halkın
Kayırığın çertken kıldarı.	Türküsünü çalar kılları.

(Düyşeyev, 2010: 63)

Düyşeyev bu şiirde cefakâr ve çalışkan Kırgız halkının dertlerini, ümitlerini kopuz aracılığıyla yansıtmayı anlatmıştır. Çok çalışmaktan kan ter içinde kalan Kırgızların türkülerini çalan kopuz, onların dertlerini dile getiren bir araçtır. Aracı kopuz, karagay ağacından imâl edilir.

Sadık Gavay, “Ters Agım (Ters Akım)” adlı şiirinde kopuzun yapıldığı ağaçtan ziyade daha farklı bir olguya eğilir. Kopuzun yapıldığı ağacın cinsinden değil; onun daha önce canlı olan ama kesildikten sonra cansız hâle gelen bir ağaç parçasından imâl edildiğini ve kopuz suretine büründükten sonra tekrar “canlı” hâle geldiğini anlatır:

Can kirgizçü cansız cıgaç komuzga, Can verdi cansız ağaç kopuza,
Kayrık menen kaygı-muñdu taratçu. Türküsüyle kaygıyı, acıyı dağıttı.
Taştı eeritçü tañşıtkanda komuzdu-ah! Taşı eritir şakıttığında kopuzu, ah!
Küü küçünön Ay da eñkeyip baratçu... Ezginin gücüyle Ay da aşağı indi...

(Gavay, 2003: 32)

Gavay'ın uzak dağ köyündeki Kuşbek adlı bir kişiden bahsettiği bu şiirinde Kuşbek bir kopuz imal eder. Doğa unsuru olan canlı ağacın önce kesilip cansızlaştırıldığı, daha sonra kopuz suretine büründürülüp tekrar canlandırıldığı bu serüvende doğadan kaynak alınır ve bu kopuz öyle bir güçlü hale gelir ki bir başka doğa unsuru olan ve çok sert bir yapıya sahip olan taşı bile ezgileri sayesinde eritir. Aynı kopuz insan gönlünü de ferahlatabilirken; “ezginin gücüyle” Ay’ı bile aşağı indirebilmektedir.

Süyünbay Eraliyev ise “Cöö Tumandar (Düşman Dumanlar)” şiirinde “canlılık ve cansızlık” özelliklerinden farklı ama yine benzer konuda bir anlatım yapar:

Este kaldı keç küzdün bul notası: Akılda kaldı geç güzün bu notası:
Cootkotup kısır kalgan aңызga. Dertlenir kısır kalan toprak.
Darak ıylayt - komuzdun tüp atası, Ağaç ağlar; kopuzun en eski atası,
Cetkirsem dep cañırığın alıska. Yetiştirmek için nidasını uzağa.

Şiirin adından da anlaşılacağı gibi yangın sonrası ekilemeyen tarlaların durumu okuyucuya aktarılır. Şiirde çevreci bir yaklaşım hâkimdir. Eraliyev'in şiirinde “ağaç”, kopuzun en eski atası olarak adlandırılmıştır. Kopuz, insanlar tarafından icat edilse de ağaçtan imâl edilmektedir. Bu yüzden kopuzun en eskideki atası ağaçtır. Şiirde ağlayan ağaç ağlamaktadır, niyeti ise sesini uzaklara yetiştirmektir. Ağacın “torunu” kopuz ise sanki en eski atasının isteğini yerine getirircesine insan elinde uzak diyarlarda dahi gezerek sesini tüm dünyaya duyurabilmektedir.

Baydılda Sarnogoyev'in “Komuzum (Kopuzum)” şiirinde de kopuzun ağaçtan yapılması başka bir anlatıma kapı açmak amacıyla kullanılmıştır. Şair, kopuzun ağaçtan yapıldığını söyler ama kopuz, insanların kalplerine işleyen ezgilerin kaynağı olduğu için sanki ağaçtan değil de “yürekten” imal edilmiş gibidir:

Termetip boydu kozgoysuñ,
Degdetip oydu koštoysuñ.
Cıgaçtan büttü dep cürsöm,
Cüröktön bütkön okşoysuñ!

Bedenim bir anda titrer,
Uçuşur bir anda fikirler.
Ağaçtan yapıldı desem,
Yürekten yapılmışa benzer!

(Sarnogoyev, 1997: 324-325)

Şair kopuz için “bedeni titretirsin” ve “düşünceleri uçuşturursun” diyerek onu methettikten sonra kopuzun insana ve insanın manevî dünyasına ne kadar yakın ve ne kadar tesirli olduğunu vurgulamak maksadıyla “Ağaçtan yapıldı desem / Yürekten yapılmışa benzer!” dizelerini yazmıştır. Şair burada kopuzun aslında ağaçtan imâl edildiğini, ama bünyesinde insana can yoldaşı olacak kadar duygu tesiri yaratma potansiyeli taşıdığını, insanlara bu denli yakın olan bir nesnenin ise ağaçtan değil de adeta insan yüreğinden çıkma bir çalgı olduğunu anlatmak istemiştir.

5. 6. 3. Kopuzun Bağırsak Telleri:

Günümüzde Kırgız kopuzunun tellerinin yapımında plastik misina ve hayvan tendonu daha çok kullanılmaktadır, lâkin eski çağlarda tel yapımında en çok rağbet gören madde hayvan bağırsağıdır (Akmatova, 2016: 120). Modern Kırgız şiirinde de kimi zaman Kırgız kopuzunun bağırsaktan yapıma tellerinden bahsedilmiştir. Örneğin; Temirkul Ümötaliyev’in “Talayluu (Talihli)” adlı destan formunda yazdığı şiirinde, kendisi güçsüz ama kopuzda çaldığı türküleri “güçlü”, yani etkili olan gezgin bir ozanı tasvir ederken ozanın kopuzunun tellerinin bağırsaktan yapıma olduğunu vurgular:

Komuzu bar kolunda üç içektüü,
Özü arañ tursa dağı sözü küçtüü

Kopuzu var elinde üç bağırsak telli,
Kendisi zar zor ayakta dursa da sözü
güçlü

(Ümötaliyev, 1989b: 150)

Ümötaliyev, “Komuzçu (Kopuzcu)” şiirinde ise bir kopuzcudan bahsederken “kopuzunu şakıtan!” demek yerine “üç bağırsak teli şakıtan!” tabirini kullanmayı tercih etmiştir. Şair burada mecâz-ı mürsel sanatını kullanmış ve kopuzu üç tel

aracılığıyla anlatmıştır. Bu teller de eski bir teknik çerçevesinde, bağırsaktan yapılmıştır:

Üç içekti tañsıtkan!	Üç bağırsak teli şakıtan!
Üyrölöyün koluñdan!	Gurur duyayım elinden!
Tandap çertkin cakşısın,	Seçip çaliver en iyisini,
Tamaşa menen atsın tañ.	Temaşa ile atsın tan.

(Ümötaliyev, 1989a: 35)

Alik Akimaliyev'in "Caman Kişiler (Kötü İnsanlar)" isimli şiirinde koyunların farklı uzuvlarının değerlendirilmesi sunulurken kopuzun adı geçmektedir:

İçegisin kılı kılıp komuzdun,	Bağırsağını teli yapıp kopuzun,
Altın kılat tuyaktarın koylordun.	Altın yapar tırnaklarını koyunların.
Camandardı şimşilegen it debe,	Kötüleri koklayan köpek deme,
Alarda bar bul alamda çok balee.	Onlarda var olmayan bela bu alemde.

(Akimaliyev, 2008: 137)

Koyunların bağırsaklarından kopuz teli imal edilmektedir. Burada kopuza önemli bir değer biçilmektedir. Koyunun tırnakları altın niteliğinde bir değerlendirilmeye tabi tutulurken bağırsaklarından da kopuz yapıldığından bahsedilmesi; kopuza da altın ölçüsünde bir değer biçilmesi açısından önemlidir.

Modern Kırgız Şiirinde kopuz, pastoral şiirlerin içerisinde pastoral bir sembol olarak çokça kullanılmıştır. Bu şiirler içerisinde bazen bir doğa manzarasının güzelliği, kopuz sesinin ahengi ile kıyaslanarak denk tutulmuş, iki farklı güzelliğin de kişilerin gönüllerinde yarattığı heyecan birbirine benzetilmiştir. Ayrıca kopuza atfedilen sanatsal ve manevî güç; sel, heyelan gibi tahrip edici doğa olaylarına benzetilirken; kimi yerlerde de heyelan gibi yıkıcı olayların yanı sıra baharın gelmesi gibi insana mutluluk ve enerji veren doğa olaylarının asıl nedeninin kopuz çalınması olduğu ifade edilmiş ve hüsn-i tâlil sanatına başvurulmuştur.

Kopuz sesinin tabiattaki canlı yahut cansız varlıkların seslerine benzetilmesi de Modern Kırgız Şiirinde çoklukla rastlanılan bir durumdur. Kopuz sesi bülbül ve

diğer kuşların sesine benzetilerek bazen kuşların, bazen de kopuzun sesine güzellemeler yapılmıştır. Bunun yanında kopuz sesinin akarsu seslerine benzetilmesi de gözlemlenen bir teşbih türüdür. Az da olsa çekirge, atın kişnemesi ve yürürken çıkardığı sesler de kopuz sesine benzetilmiştir.

Benzetmelerin yanında, kopuzun ağaçtan yapılan bir çalgı olmasından mütevellit, kopuz yapımında kullanılan ağaçlar da şiirlere konu olmuştur. Kırgız kopuzunun erik, ardıç, karagay gibi ağaçlardan yapıldığına dikkat çekilmesinin ötesinde bazı şairler tarafından, kopuzun bir tabiat unsuru olan ağaçtan yapılması üzerinden felsefi anlatımlar da şiirlerde inşa edilmiştir. Kopuz gövdesinin ağaçtan yapılması durumunun yanında, tellerinin geleneksel bir teknik olarak hayvan bağırsağından imâl edilmesinin anlatımı da şiirlerde rastlanan bir durumdur.

Kopuzun pastoral bir edebî sembol olarak kullanımına pek çok Kırgız şair tarafından başvurulmuş olsa da, buna en çok rağbet eden şair Süyünbay Eraliyev'dir. Eraliyev, pastoral bir sembol olan kopuzu, neredeyse rastlanılan her çeşidiyle şiirlerinde kullanmıştır.

SONUÇ:

Türklerin bilinen en eski çalgısı olan kopuz, asırlar öncesinden günümüze dek Türk milleti ile birlikte yaşamış ve onların düşüncelerini dile getirmede, duygularını yansıtmada sözlü şiir ile birlikte en önemli yardımcılarından biri olmuştur. Bu eski çalgı; çeşitli Türk boyları arasında zaman içerisinde değişerek yeni form ve isimlendirmeler kazanmıştır. Türk çalgılarının atası olan kopuz da Kırgız Türklerince yeni bir forma sokularak “komuz” diye adlandırılmıştır. Üç telli Kırgız kopuzu; Kırgızların yaşamlarında her zaman önemli bir yere oturtulmuştur. Kopuza kutsallık atfedilmiş ve saygı duyulmuştur. Kırgız kopuzu, Kırgız Türklerinin duygu düşüncelerini yansıtmada bir araç olmuş; asırlar boyu Kırgız Türklerinin halk kültürünün önemli öğelerinin başında gelmiştir.

1917’de Çarlık Rusya’da gerçekleşen komünist devrimin akabinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulunca Çarlık İmparatorluğu bünyesinde yaşayan diğer Türk boyları gibi Kırgız Türklerinin de gerçek anlamda yazılı ve modern bir edebiyat oluşmaya başlamıştır. Bu teşekkül esnasında kopuz da modern Kırgız şiiri içerisinde edebî bir öğe olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şiirde verilmek istenen mesajlar kopuz sembolü kullanılarak aktarılmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra da kopuz geleneği; sözlü edebiyat içerisinde yahut destanın icra yönünden destekçisi olmaya devam etmiştir. Modern şiirin içinde de şairler tarafından sıkça kullanılan bir öğe olmuştur. Böylece kopuz, modern Kırgız şiirinde sözlü edebiyat geleneğinin ve geleneksel Kırgız kültürünün devamını sağlayan bir sembol hâline dönüşmüştür.

Modern Kırgız şiirinde kopuz; şiirde işlenen belli başlı her konu başlığı içerisinde de yer almıştır. Kopuz, Kırgız geleneksel kültürünün bir parçasıdır. Kopuzun bu özelliği şiirde bir konu başlığı hâline gelmiştir. Üç telli Kırgız kopuzu halkın düzenlediği eğlencelerde sosyal açıdan birleştirici bir unsur olarak yer aldığı için kopuzun başat bir yer tuttuğu böyle sahnelere Kırgız halk kültürünün yansıtıldığı şiirlerde rağbet görmüştür. Tüm köy halkının toplandığı yahut yalnızca bir ailenin üyelerinin bir araya geldiği sahnelerde kopuzun ön planda olması, Kırgız halk kültürünün işlendiği şiirlerin önemli bir konusudur. Bir gelenek olarak topluluk önünde kopuz çalınması, Kırgızların millî benliklerinin oluşmaya başladığı yıllardan beri asırlar boyunca tekrarlanan bir adet olduğundan, kopuzun zamana meydan okuyarak günümüze

kadar ulaşması, zaman ve kopuz arasında kurulacak olan bir bağlantıyı da beraberinde getirmiştir. Şairler kopuzu “asırları devirip geçen, zamana meydan okuyan” bir çalgı olarak tanımlayarak kopuz ile zaman arasındaki mücadeleye kopuzun galip geldiğini vurgulamışlardır. Bu bağlantıya binâen yazılan dizelerde bazen kopuz zamana hükmetmektedir ve zaman kavramı, kopuzun mânevî gücü karşısında boyun eğmiş, edilgen bir hâlde betimlenmiştir.

Kırgız halk kültürü yalnızca kopuz ile değil, çeşitli halk kültürü öğeleri ile de sembolize edilmiştir. Kırgız halkı arasında eskiden beri muteber bir yere sahip olan Ak Kalpak, Boz Üy, kımız, Manas ve Ala-Too gibi kavramlar şiirlerde kopuz ile birlikte anılmış, Kırgız halk kültürü bu “şifrelerle kodlanmıştır”. Kopuz böyle şiirlerde halk kültürünü sembolize ederken aynı zamanda Kırgız halk müziğinin de sembolü olarak işlenmiştir. Kırgız halk müziğine dair bazı şiirsel anlatımlara kopuz, diğer halk çalgılarıyla beraber zikredilmiştir.

Kırgızların millî kültürünün önemli bir parçası olan kopuz; şiirlerde kimi zaman da “bilge” ve “sırlı” diye tarif edilmiştir. Kopuzun bilgeliği ve sırlılığı, Kırgız halk kültürünün bilgeliğinden ileri gelmektedir. Kopuz icrâsının kişide yarattığı gizemli hâlin ve estetik hâl tercümesi fonksiyonunun da vurgulandığı “kopuz bilgeliği”, halk kültürlerinin değer verdiği ve kutsallık atfettiği önemli bir durumdur. Kültürün önde gelen bir öğesi olan kopuza bilgelik biçmek de, aslında Kırgız kültürüne bilge olarak tanımlamakla eşdeğerdir.

Modern Kırgız şiirinde kopuz unutulmazken kopuzun icracıları da elbette unutulmayacaktır. Ünlü Kırgız kopuzcu ozanları, Kırgız şairlerince şiirlere konu edilmiştir. Bu şiirlerde kopuz çoğunlukla ismi anılan halk ozanlarının sanatsal kabiliyetlerini, halk nezdindeki saygınlıklarını ve ozanların ölümlerinden sonra geride bıraktıkları hatırayı sembolize etmiştir. Bunun yanında halk ozanlarının kopuz çalarken dinleyicilerde bıraktıkları tesirin anlatımı da bu şiirlerde çokça kullanılmıştır. Ayrıca kopuz, yalnızca Kırgız halk ozanlarını değil, bazen modern Kırgız şair ve yazarlarını; bazen de Batı dünyasının Beethoven, Chopen; Puşkin gibi ünlü sanatçıları da sembolize etmiştir.

Hayatın her alanında yer bulan politika da bir hayat gerçeği olarak şiirin konusu olmaktan kaçamazdı. Bu nedenle iki farklı siyasi fikir de şiirin konusu olmuştur: Milliyetçilik ve sosyalizm.

Milliyetçilik temalı şiirlerde kopuza daha çok bağımsızlık döneminde rastlanır. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği döneminde yazılmış olan, Kırgız halkının ve kültürünün yüceltildiği şiirlerde de kopuz sembolü mevcuttur. Bu şiirlerde kopuz, yine halk kültürünün önemli parçası olmasına binâen temelde milletin ve vatanın sembolüdür. Kopuz aracılığıyla Kırgız milletinin ve vatanının önemi, bunlara duyulan sevgi okuyucuya aktarılmıştır. Ayrıca tarih bilinci, özünü unutmamanın önemi ve halkın zamanında yaşadığı zor zamanlar da kopuz aracılığıyla şiirlerde anlatılmıştır. Bu şiirlerde kopuz, millî ve edebî bir semboldür. Bunların yanında Kazak ve Kırgızların tek ve kardeş millet olduğunu dile getiren şiirlerde kopuz Kırgızları, dombra ise Kazakları sembolize etmiştir.

Sovyetler Birliği döneminin resmî edebiyat akımı olan sosyalist-realizm metodu ile yazılmış şiirlerde kopuz, sosyalist düşünce sisteminin düsturlarını işleyen bir araçtır. Bu şiirlerin sayısı çok fazla olmasa da edebî açıdan önem teşkil etmektedir. Özellikle Sovyetlerin ve dolayısıyla modern Kırgız edebiyatının ilk yıllarında dönemin önemli gündemleri olan “emek, emekçi, özgürlük, kadının özgürleşmesi” gibi temalar kopuz sembolüyle şiirlerde anlatılmıştır. Bu amaçla Toktogul Satılganov’un kopuzunda çaldığı türkülerle ağalara karşı mücadele etmesi, şiirde dikkat çekilen bir konudur.

En çok kişinin mânevî dünyasının yansıtıldığı lirik şiirlerde kullanılan kopuz; hüznün, mutluluk ve aşk duygularının şiirsel anlatımında önemli bir sembol hâline gelmiştir. Aşk duygusunun kopuz sembolü aracılığıyla anlatıldığı şiirlere kopuz çoğunlukla iki sevgiliden birini; âşık olan yahut âşık olunan kişiyi sembolize etmiştir. Bunun yanı sıra iki sevgilinin uyumunun da kopuza benzetilerek anlatıldığı şiirlere rastlanmaktadır. Bazen de kopuz, iki sevgilinin arasındaki aşkı ve uyumu sembolize etmiştir.

Hüzün duygusunun hâkim olduğu şiirlerde kopuz sesinin ve kopuzda çalınan türkülerin sözlerinin kişide uyandırdığı hüznü hâller vurgulanmıştır. Bu şiirlerde yeri geldiğinde kopuzun dinleyicisini ağlattığı, yeri geldiğinde de adeta kopuzun kendisinin ağladığı anlatılmıştır. Hüzün, acı, kaygı, hayal kırıklığı, umutsuzluk,

özlem gibi, kişiyi olumsuz anlamda etkileyen duygu durumlarının konu edildiği şiirlerde kopuz bu duyguların birer sembolü olarak kullanılmıştır. Hüzün duygusunun yanında mutluluk ve sevinç gibi duyguların anlatılması yönünde de kopuza başvurulmuştur. Kopuz bu şiirlerde mutluluk, sevinç, huzur, neşe, talih, umut, coşku gibi duyguların sembolü olarak kullanılırken kopuza dair “gençleştiren, yaşam sevinci aşıl原因an” gibi özellikler de yakıştırılmıştır.

Pastoral anlatımların hâkim olduğu şiirlerde yer alan kopuza, daha çok kopuz çalınmasının etkilerinin doğa olayları üzerinden anlatılması olarak karşılaşılmaktadır. Pastoral temalı şiirlerde kopuzun güzelliği bazen doğadaki güzellikler ile kıyaslanmış, bazen de kopuzun kişilerdeki mânevî etkisi; doğa üzerinde büyük etki bırakan sel, heyelan gibi olaylar üzerinden anlatılmıştır. Bunların yanı sıra kopuz sesi, doğadaki seslere benzetilmiştir. Çoğunlukla kuş ve akarsu sesleri olan bu sesler aracılığıyla kopuz sesinin güzelliği vurgulanmıştır.

Pastoral temalı şiirlerde kopuzun yer alması bununla sınırlı değildir. Kopuzun imâl edildiği temel maddenin tahta olması da şiirde ayrı bir konu olmuş ve erik, karagay, ardıç gibi ağaçların kopuzla özdeşleştirilmesi, özgün bir edebî anlatım olarak Kırgız şiirinde mühim bir yer tutmuştur. Ayrıca tellerinin hayvan bağırsağından imâl edilmesi de şiirlerde yer alan bir başka konudur.

Kopuzun yer aldığı şiirlerde çoğu konu başlıkları içerisinde belli bir edebî söz sanatı dikkat çekmektedir. Ulu Kırgız halk ozanlarından bahsedilen şiirlerde halk ozanlarının adının geçmesi itibariyle tamamen “telmih (hatırlatma)” sanatı hâkimdir.

Lirik şiirlerde kopuz, daha çok “teşhis (kişileştirme)” sanatı ile yer almıştır. Bu şiirlerde kopuz konuşurken yahut “ağlarken” görülmektedir. Pastoral şiirlerde ise daha ziyade “hüsn-i tâlil (güzel nedene bağlama)” ve “benzetme” sanatıyla karşılaşılır. Kopuzun sesinin doğa olaylarına sebebiyet vermesi ve yine kopuz sesinin tabiattaki diğer seslere benzetilmesi bu iki edebî söz sanatı ile alakalıdır.

İçinde kopuz geçen bu şiirler arasında Batı edebiyatına özgü sone ve serbest nazım gibi nazım şekilleri olsa da, kopuzun yer aldığı şiirler ezici çoğunlukla Kırgız geleneksel edebî türlerine daha çok benzeyen dörtlüklerden müteşekkil ve hece ölçüsüyle yazılmıştır. Keza içinde kopuz geçen şiirler arasında rastlanan poema

türünün de Kırgız şairleri tarafından tercih edilmesinin nedeni, poemanın Kırgız sözlü geleneğinin destan türüne benzemesinden kaynaklanmaktadır.

Kopuz, modern Kırgız şiirinde neredeyse her tema içerisinde kullanılmış ve modern şiirin teşekkül aşamasından günümüze kadar şiirlerde sembolleştirilmiştir. Kopuzun edebi bir öge olarak kullanılmaya başlanması, modern şiirin teşekkül ettiği ilk yıllarda dahi görülür. Bu ilk dönemin önemli şairleri olan Alıkul Osmonov, Coomart Bökönbayev, Kasım Tınıstanov gibi şairler kopuz sembolünü az da olsa şiirlerinde kullanmışlardır. Bu dönemin akabinde kopuz, her dönemin şairleri tarafından kullanılan, her dönemde az ya da çok bir şekilde rağbet gören bir edebî figüre dönüşmüştür.

Modern Kırgız şiirinde içerisinde kopuz geçen 183 adet şiir tespit edilmiştir. Kopuz bu 183 şiirin 34'ünde geleneksel halk kültürünü sembolize etmektedir. Burada 12 yerde kopuzun geleneksel kültür içerisindeki konumuna dikkat çekilmiş, 12 yerde zaman kavramı ile bağlantılandırılmıştır. 6 yerde Kırgız kültürünün diğer öğeleriyle birlikte sıralanan kopuz, 3 yerde halk müziğinin bir parçası olması açısından şiirlerde yer almış, 8 yerde de kopuza “bilge” ve “sırlı” nitelendirmesi yapılmıştır.

31 adet şiirde modern şairlerin ve geleneksel halk ozanlarının sembolü olarak karşılaşılan kopuz; 13 yerde Toktogul Satılganov'u, 11 yerde Atay'ı, 7 yerde Karamoldo'yu, 6 yerde Musa'yı, 3 yerde Niyazalı'yı, 2 yerde ise İbray'ı sembolize etmiştir. Milli bir sembol olarak kopuza 27 adet şiirde rastlanırken kopuz bu şiirlerin 4'ünde milleti, diğer 4'ünde milletin birlik ve beraberliğini, bir diğer 4'ünde millî bir felaketi; 3'ünde vatani, diğer 3'ünde tarih bilincini; 2'sinde mankurt tehlikesine karşı bir uyarıyı, 1'inde millî bilinç kavramını, 6'sında ise Kazak-Kırgız kardeşliği bağlamında Kırgızları sembolize etmektedir.

Sosyalist propaganda amaçlı konumlandırılan kopuz sembolünü içeren şiirler 11 adettir. Bunların 8'inde kopuz “öngörülen eşitlikçi sosyalist yaşamın” huzurunu sembolize ederken 1'inde sosyalist savaşta gazilik, 1'inde ideolojik bir silah, 1'inde ise sosyalist bir kahramanı anma aracı olarak kullanılmıştır.

58 adet şiirde lirik bir sembol olan kopuz bu şiirlerin 3'ünde tüm duyguları bünyesinde barındıran bir sembol olarak inşa edilmişken geri kalan 55 şiirin 14 yerinde aşkı, 25 yerinde acı ve hüznü, 20 yerinde ise mutluluğu simgelemiştir.

Kopuz, aşka dair yerlerde 4 kez aşk duygusunu, 5 kez âşık olunan sevgiliyi, 3 kez âşık olan şairi, 1 kez sevgililerin ikisini, 1 kez de âşığın yüreğini sembolize eder. Acı ve hüznün duyguların kopuz sembolü ile anlatıldığı 25 şiirde kopuz 12 yerde doğrudan hüznün duygusunu karşılarken 1'er kez kaygı ve umutsuzluk, 2 kez özlem duygularını sembolize etmiştir. 5 yerde ağladığı belirtilen kopuz, 4 yerde ağlatırken, 1 yerde ise hem ağlayıp hem de ağlatırken tasvir edilmiştir. Mutluluk duygularının kopuz aracılığıyla anlatıldığı 20 şiirde ise kopuz 8 kez huzur ve mutluluğu karşılamıştır. Kopuza 6 kez “gençleştirici”, 5 kez de “gönülleri yumuşatan” nitelendirmesi yapılırken ayrıca kopuz 1 kez “dert ortağı”, 2 kez de “zor zaman yoldaşı” olarak sıfatlandırılmıştır.

Kopuzun pastoral bir sembol olarak kullanıldığı 40 şiirde kopuz 8 yerde doğa ile doğrudan ilişkilendirilmişken 1 yerde tabiatın uyanmasını sembolize etmiş, 2 kez de kuşların uçuşu ile kopuz arasında teşbih yoluyla bağlantı kurulmuştur. Kopuz sesi 8 kez kuş sesine, 6 kez su sesine, 2 kez at sesine ve 1 kez de çekirge sesine benzetilmiştir. 9 yerde ağaçtan imâl edildiği vurgulanan kopuzun tellerinin bağırsaktan yapıldığına dair anlatımlar ise şiirlerde 3 yerde geçmiştir.

Temirkul Ümötaliyev şiirlerinde kopuzu en çok kullanan şairdir. 23 adet şiirinde kopuz sembolünü kullanmıştır. Ümötaliyev'i 14 şiirle Süyünbay Eraliyev, 11'er şiirle Baydilda Sarnogoyev ve Sooronbay Cusuyev, 9 şiirle Nasirdin Baytemirov izlemektedir.

Kocoş Musayev 7 adet, Colon Mamıtov 6 adet şiirinde kopuzdan bahsetmiştir. Akbar Rıskulov, Alıkul Osmonov, Ernis Tursunov, Sadık Gavay ve Şayloobek Düyşeyev'in 5'er adet şiirinde kopuza rastlanmıştır. Coomart Bökönbayev, Ergeşbay Uzakbayev ve Midin Alıbayev'in 4'er; Alik Akimaliyev, Barktabas Abakirov, Kambaralı Bobulov, Kasım Tınıstanov, Nadırbek Alımkulov, Raykan Şükürbekov ve Tölön Şamşiyev'in 3'er; Aktan Tınıbekov, Aman Toktogulov, Anatay Ömürkanov, Atantay Akbarov, Cediger Salaay İbrayım Uulu, Egemberdi Ermatov, Kuseyin Esenkocoyev, Sagın Akmatbekova, Şarşenbay Kulov, Taşmat Arıkov ve Turar Kocomberdiyev'in 2'şer şiirinde kopuz tespit edilmiştir. Bunların dışında Abdırasıl Toktomuşev, Asangül Abdıgulova, Askar İlipayev, Bayas Tural, Baytemir Asanaliev, Bergenalı Bazarbayev, Calil Sadıkov, Çalagız İmankulov, Dooronbek

Sadırbayev, Düşön Caparov, Estebes Tursunaliyev, Kaçkınbay Artıkbayev, Kamçı Cususov, Kıyalbek Urmanbetov Kocogeldi Kuluyev, Kocogeldi Kulutegin, Manap Aliyev, Omor Sultanov, Süyörkul Turgunbayev, Şarşen Termeçikov, Şekerbek Şerkulov ve Tuuganbay Abdiyev'in yalnızca 1'er adet şiirinde kopuz sembolüne rastlanmıştır.

Kırgız aydınları ve edebiyatçıları, şairleri modern dünya ile etkileşime geçtiklerinden beri oluşturdukları eserlerde Kırgız halk kültürünü önemsemişler ve kendi kültürlerini eserlerinde işlemişlerdir. Modern Kırgız şiirinin oluşması, Kırgız dilinin eski sözlü geleneği ile olan bağlarını tamamen koparmamış; şiire yeni imkânların sunulmasını sağlamıştır. Modern Kırgız şiiri bir binaya benzetilecek olursa, yazılan her bir şiir bu binaya eklenen yeni bir kat olmuştur. Ancak bu binanın ayakta kalmasını ve yıkılmamasını sağlayan şey ise binanın temelidir. Binanın temelini Kırgız sözlü edebiyat geleneği teşkil etmektedir. Modern şiir bünyesinde eserler veren Kırgız şairleri, temelde Kırgız kültüründen beslenmişler ve yeni türlerde yazdıkları şiirin üzerine yeni katlar çıkmışlardır. Bu temelin yani Kırgız geleneksel kültürünün en önemli sembollerinden biri olan üç telli Kırgız kopuzu ise şairler tarafından şiirlerde pek çok kez kullanılarak "temel" ile "zirve" arasındaki sağlam bağlantılardan biri olmuştur. Kırgız kopuzu; hem Kırgız Türklerinin yaşantısında, hem yaşattıkları kültürde, hem de modern Kırgız şiirinde ulu ataların, şanlı ve köklü kültürün temsilcisi konumundadır.

Kırgız Türklerinin ve tüm Türk halklarının modern dünya ve kültür içerisinde öz kültürü yaşatmaları; millî kültürün hatırlatılarak yeniden estetik biçimde sanatsal ürünlerde yer alması ve bu sanatsal üretimlerin akademik araştırılmasının devamı temennimizdir.

KAYNAKLAR

Abakirov, B. (1997). *Kırgız Ünü: Irlar, Poemalar c-a Dastandar*, Bişkek: KEnin Başkı Redaksiyası.

Abdigulova, A. (2003). *Dil Bayanı: Irlar, Dramalar*. Bişkek: Biyiktik.

Akimaliyev, A. (2008). *Handa Cok Baylık Manassiya: Tandalma*. C. 1. Bişkek: Ayat.

Akdoğan, B. (2003). Türk Din Mûsikîsinin Anadolu'da Doğuşu ve Tarihî Seyri Hakkında Bazı Mülâhazalar. *AÜİFD*, 1, 345-371.

Akmatbekova, S (1998). *Küügümdögü küü: Irlar Cana Poemalar*. Bişkek: Kırgızstan Basması.

Akmatova, C. (2016). *Komuz Küülörünön Kıskaça Bayandamalar*. Bişkek: Kut-Ber.

Aksan, D. (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin.

Akyüz, Ç. (2011, Sonbahar). Dünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları, *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/4, 22-36.

Alıbayev, M. (1996). *Midin: Irlar Cana Poemalar*, Bişkek: Kırgızstan Basması.

Alımbekov, N. (1992). *Alaman: Irlar: Caştar Üçün*. Bişkek: Adabiyat.

Alımbekov, N. (1993). *Ömir Güli: Öleñder Jinagı*. Almatı: Sonat.

Aliyev, M. (2001). *Iymaniñ, Canıñ Bir Bolsun: Irlar*. Bişkek: Kırgız Cazuuçular Soyuzu.

ANTOLOJİ (1990). *Caş Akındardın Irları*. Frunze: Adabiyat.

Arıcan, O., (2007) Süyünbay Erالیev'in Seçme Şiirlerinde Kelime Dünyası, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi*, Bişkek, s. 25.

Arıcan, O., "Modern ve Yenilikçi Kırgız Şairi Süyünbay Erالیev", *I. Uluslar arası Dil ve Edebiyatta Modernleşme ve Gelenek Sempozyumu, Karabük*, ss. 398-407, 4-6 Ekim, 2017.

- Arıkan M. ve Kallımcı, İ. T. (2008, İlkbahar). Kutsal Kırgız Kalpağı. *Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/2, 33-42.
- Arıkov, T. (1981). *Komuz: Irlar*, Frunze: Kırgızstan Basması.
- Artıkbayev, K. (2004). *Dil Sırrı: Irlar, Poemalar, Kotormolor*, Bişkek: Biyiktik.
- Artıkbayev, K. (2013). *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyat Tarihi*. (M. Dıykanbayeva, Çev.) Ankara: Bengü.
- Arvas, A. (2011, Yaz). “Akınlık” ve “Âşıklık” Geleneği Arasındaki Bazı Ortaklıklar (Togolok Moldo Örneği), *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/3, 513-522.
- Arvas, A. (2011, Sonbahar). Günümüz Kırgız Akınları Hakkında. *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/4, 27-37.
- Baytemirov, N. (1988). *Tandalmalar: Irlar*. Frunze: Kırgızstan.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: Yurt.
- Bobulov, K. (1989). *Akındın Ölbös Kerbezi*. Frunze: Ala Too.
- Bobulov, K. (1997). *Arman Kitep: Irlar*. Bişkek: Akıl Mamkontserin.
- Bökönbayev, C. (2010). *Menin İrım: Tandalmalar*. Bişkek.
- Budak, O. A. (2000). *Türk Müziğinin Kökeni – Gelişimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Caferoğlu, A. (2002). Cihan Edebiyatında Türk Kobuz’u. *Türkler Ansiklopedisi*. C. 4. (ss. 144-150). Ankara: Yeni Türkiye.
- Cañı Ala-Too: *Adabiy-Körköm Curnal*. Bişkek, Aralık 2009, S. 7-8.
- Cañı Ala-Too: *Adabiy-Körköm Curnal*. Bişkek, Temmuz 2010, S. 15.
- Cañı Ala-Too: *Adabiy-Körköm Curnal*. Bişkek, Ağustos 2010, S. 16.
- Cañı Ala-Too: *Adabiy-Körköm Curnal*. Bişkek, Haziran 2011, S. 26.
- Cañı Ala-Too: *Adabiy-Körköm Curnal*. Bişkek, Şubat 2012, S. 34.
- Cañı Ala-Too: *Adabiy-Körköm Curnal*. Bişkek, Ağustos 2012, S. 40.

- Cañı Ala-Too: Adabiy-Körköm Curnal. Bişkek, Eylül 2012, S. 41.
- Cigitov, S. (2006). Karanlık Yıllar ve Bir Mihenk Taşı: Sıdık Karaçev (K.Göz, Çev.), *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 93-105.
- Cusuyev, S. (1997) *Adamdar: Irlar Cana Dastandar*. Bişkek: Kırgızstan.
- Cusuyev, S. (2004). *O, Anda Köktöm Ele: Irlar Cana Obonduu Irlar*. Bişkek: Biyiktik.
- Düşeyev, Ş. (2001). *Arabadığı Ir 2: Irlar, publitsistikalar, parodiya, aytış, tamaşa, obonduu ırlar, poemalar cana kara sözdör (Kayra toluktalıp, koşumçalanıp 2-basilışı)*. Bişkek: “Pegadogika” basması.
- Düşeyev, Ş. (2010). *Al: Tandalmalar*. Bişkek: Biyiktik.
- Ekici, F. (2014). Kaçkınbay Artıkbayev – XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyat Tarihi (çev. Mayramgül Dıykanbayeva), *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/1, 416-422.
- Eraliyev, S. (1994). *Süygöngö Kat: Irlar*. Bişkek: Kırgızstan.
- Eraliyev, S. (2009). *Tandalmalar: Irlar, Kotormolor*. Bişkek: Biyiktik.
- Ergeshov, E., (2011) Kırgız Türklerinin Kültüründe Müzikterapi Uygulamaları ve Maneviyat İlişkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, (ss. 16-154).
- Ergin, M. (2017) *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi.
- Ergun, M. (2002). *Kopuz Sarını: Kazak Aşık Tarzı Şiir Geleneği, Akın ve Cıravlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Eroğlu, S. C., (2011) Kopuzdan Altıtelli Kopuza Uzanan Süreçte Fiziksel ve İcra Teknikleri Bakımından Meydana Gelen Değişim ve Gelişmeler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, (ss. 29-42).
- Ermatov, E. (2011). *Çıgarmalarının cıynagı: Irlar, Poemalar*. C. 1. Bişkek: Biyiktik.
- Gavay, S. (2003). *Tüpsüzdüktön Çeksizdikke Ketken Col*. Bişkek: Biyiktik.
- Gazimihal, M. R. (2001). *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

- Gökalp, Z. (1976). *Türk Töresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gömeç, S. (2008). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Likya.
- Günay , U. (1993) Aşık Veysel ve Aşık Tarzı Şiir Geleneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 21-42.
- Gürdal, İ. (2002). Kopuz ve Türk Dünyası Halk Çalgıları. *Türkler Ansiklopedisi*. C. 19. (ss. 105-111). Ankara: Yeni Türkiye.
- Güvenç, R.O. (2002). Eski Türklerde Müzik İle Tedavi. *Türkler Ansiklopedisi*. C. 3. (ss. 460-467). Ankara: Yeni Türkiye.
- Hançar, B. B. (2012, Kış). Cañıl Mırza Destanında Kahraman Tipolojisi Açısından Kadın. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2, 499-512.
- İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Joubert, J. L. (1993). *Şiir Nedir?*. Ankara: Öteki.
- Kallımcı, İ. T., “Bir Kırgız Aydını: Kasım Tınıstanoğlu”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı (Ed. Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Yrd. Doç. Dr. Metin ARIKAN), İzmir, 2005, ss. 409-418.
- Kallımcı, İ. T. (2008, Sonbahar). Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Farklı Bir Soluk: Bayas Tural. *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish or Turkic*, 3/7, 383-394.
- Kallımcı, İ. T., (2009) Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Millî Temalar, Yayımlanmamış Doktora Tezi, EÜ. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, s. 105.
- Kallımcı, İ. T. (2011, Güz). Modern Kırgız Şiirinde Manas ve Manas Destanı, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 89-103.
- Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi (1985). (Besim Atalat, Çev.) C. 1. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kasey, M. (2015). *Kırgız Eldik Aspaptık Atkaruuçuluk Önörünö Okutuunun Usulu: Okuu Kuralı*. Bişkek: Kırgız Respublikasının Bilim Berüü Cana İlim Ministrliğı.

- Kayıpov, S. (2005). Yüzyıllardır Devam Eden Söz Sanatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. C. 31 (ss. 13-24). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kırgız Poeziyasının Antologiyası*. C. 2. (2000). Bişkek: “Kırgızstan-Soros” Fondu.
- Koç, S. (2009). Sovyet Döneminden Önce Kırgız Edebiyatı, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, 22-36.
- Koç Keskin, N. (2008, K1ş). Dede Korkud’un Kopuzundan Osmanlı Şiirindeki Aşkın Kopuzuna. *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish or Turkic*, 3/1, 72-88.
- Komisyon. (2005). *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (31. Cilt)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Komisyon. (2005). *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (32. Cilt)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KOMİSYON (2007) Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi. C. 9. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. (622-662)
- KOMİSYON (2009) Türkçe Sözlük Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kuluyev, K. (1989). *Şamaldagı Ün: Irlar*. Frunze: Adabiyat.
- Kulov, Ş. (1997). *Köz Nuru: Irlar Cana Poemalar*. Bişkek: Kırgızstan Basma Üyü.
- Mamıtov, C. (1969). *Ottu Süyöm*. Frunze: Kırgızstan Basması.
- Mamıtov, C. (1991). *Başat Cana Muhit: Tandalmalar*, Bişkek: Adabiyat.
- Musayev, K. (1997). *Ir Düynöm: Irlar*. Bişkek: Kırgızstan.
- Nazım Hikmet (2002). Şiirler 3: Kuvâyi Milliye. İstanbul: Yapı Kredi.
- Nerimanoğlu, K. V. (2011, Yaz). Sovyet ve Dünya Edebiyatı Bağlamında Cengiz Aytmatov Fenomeni, *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/3, 69-73.
- Nerimanov, K. H. (2002). Dede Korkut’un Tarihi Şahsiyeti ve Yaşadığı Kültür Ortamı. *Türkler Ansiklopedisi*. C. 5. (ss. 845-852). Ankara: Yeni Türkiye.

- Ocakbeği, M. (2009, Nisan). Çağdaş Kırgız Edebiyatı ve Aalı Tokombayev, *Kardeş Kalemler*, 28, 83-90.
- Orkun, H. N. (1949). Türklerin En Eski Çalgısı. *Türk Folklor Araştırmaları*, 59, 9-11.
- Osmonov, A. (1964). Çıgarmalar Cıynagı. C. 1. Frunze.
- Osmonov, A. (1990). *Mahabat: Irlar*. Frunze: Kırgızstan.
- Ögel, B. (1987). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. C. 9. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ömürkanov, A. (2001), *Asmansız Cıldar*, Bişkek: Kırgızstan Basması.
- Özbay, H. (2008, Haziran). Kırgız Şiiri ve Süyünbay Eraliyev (L. Turdumambetova, Çev.), *Kardeş Kalemler*, 18, 79-88.
- Özgen, N. (2014), *Yirminci yüzyılın ilk yarısında Kırgız edebiyatı tarihi: (1900-1950)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Radloff, W. (1976). *Sibirya'dan: Seçmeler*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Reichl K. (2014). *Türk Boylarının Destanları*. Ankara: Türk DilKurumu.
- Rıskul, A. (2003). *Kuduret: Irlar Cana Poemalar*. Bişkek: Biyiktik.
- Roux, J. P. (2001). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı.
- Sadırbayev, D. (2000). *Calgızdın Carı Kuday*. Bişkek.
- Sarnogoyev, B. (1982). *Aşuudan Bergen Otçetum: Irlar cana Poemalar*. Frunze: Kırgızstan.
- Sarnogoyev, B. (1997). *Baydılda: Tandalgan Irlar, Poemalar, Termeler*. Bişkek: Kırgızstan.
- Şamşiyev, T. (1983). *Turmuş Taasirler: Irlar c-a Poemalar*. Frunze: Kırgızstan.
- Şükürbekov, R. (2013). *Irlar, Tamsilder Cana Termeler*. Bişkek: Uçkun.
- Toktogulov, A. (1997). *Taverik: Irlar, Makalalar Cana Eskerүүлөр*. Bişkek: Kırgız Entsiklopediyasının Başkı Redaksiyası.
- Tural, B. (2002). *Ular Uçkan Toolar: Irlar*. Bişkek: Biyiktik.

Tursunov, E. (2004). *Avtoportret: Tandamal Lirikası*. Bişkek: Şam.

Uzakbayev, E. (2001). *Ömür Küüsü: Irlar, Poema*. Bişkek: Biyiktik.

Ümötaliyev, T. (1989) *Tandalmalar: Irlar c-a poemalar*. C. 1. Frunze: Adabiyat.

Ümötaliyev, T. (1989) *Tandalmalar: Irlar c-a poemalar*. C. 2. Frunze: Adabiyat.

Ümötaliyev, T. (2003). *Irlar, Prozalar, Arnoolor*. Bişkek: Mamlekettik Til Cana Entsiklopediya Borboru.

Yıldız, N. (2002). Manas Destanı ve Kırgız Halk Edebiyatı. *Türkler Ansiklopedisi*. C. 3. (ss. 547-553). Ankara: Yeni Türkiye.

EKLER

Alıkul Osmonov – Komuz

Üç buroo, calgız teek, üç kıl komuz,
Çertilbeyt, küügö kelbeyt, çeber kolsuz.
Op-oñoy, körgön közgö cöp-cönököy,
Birok da önörü bar aytıp bolgus.

Kılımdan kılım sanap köksöy-köksöy,
Cırgalduu bizdin uşul kündü közdöy,
Bul komuz, köp sulardı keçip kelgen,
Eli da komuzunday cöpcönököy.

Temirkul Ümötaliyev - Komuzçu

O, komuzçu, komuzçu,
Çertseñ-çertçi komuzdu,
Elciresin et cürök,
Biyik çıgar dobuştı.

Niyazalı sayratkan,
Boz corgodoy aydatkan
“Sarı barpı” küünü çert,
Tıñşasın bulbul çarbaktan.

Oygo kelbey ubayım,
Oyunuña tunayın.
Toktoguldun “Botoyun”
Çertip koyçu, ugayın.

Muratalı çal tartkan
“Sıngan buğu”, “Kambarkan”

Alıkul Osmonov – Kopuz

Üç kulaklı, tek saplı, üç kıl kopuz,
Çalınamaz, tını vermez ustasız.
Pek kolay; bakılınca çok da basit,
Ancak hünerini tarif etmek imkânsız.

Asırlar boyu büyük bir arzu ile,
Bizim bu huzurlu günlerimize,
Kopuz, nice suları geçip de geldi,
Halkı da kopuzu gibi pek sade.

Temirkul Ümötaliyev – Kopuzcu

Ah, Kopuzcu, Kopuzcu,
Çalıver artık kopuzunu,
Yumuşasın katı yürek,
Yüksek çıkar ününü.

Niyazalı şakıttığı,
Boz yorga gibi bindiği
“Sarı Barpı” ezgisini çal,
Dinlesin bülbül daldan.

Akla gelmeden kaygım,
Oyununa bakıp doyayım.
Toktogul’un “Botoy”unu
Çalıver de duyayım.

İhtiyar Muratalı çaldı
“Sıngan Bugu”, “Kamber Han”ı

Ukmuş sonun küülör go
Ukkan candı tañ kaltkan.

Sende turat bütkül oy,
Erip ketsin bütkön boy,
Atay çertken “Küydüm çok”,
Oşol küünü çertip koy.

O, komuzçu, komuzçu,
Çertseñ-çertçi komuzdu,
Elciresin et cürök,
Biyik çıgar dobuştı.

Çıga bersin küü küçöp,
Tañşıp bersin üç içek,
Kayra meni çaşartçı,
Kolu çeber iniçek.

Cerde emes, biyik köktösüñ,
Canıñdan kızdar ketpesin.
Kozgop, tüzöp koyduñ beym
Cürögümdün tepkesin.

Basıgınday corgonun
Kanday elpek koldoruñ?
Kakşap turgan sıyaktuu
Kaçan emne bolgonun.

Akkuu kanat kakkanday,
Akbuura cılcıp akkanday,
Elesteyt közgö bir turup
Eki caş birge baskanday.

Eşsiz güzel ezgiler onlar
Hayrete salar dinleyenleri.

Sendedir bütün fikirler,
Eriyiversin tüm bedenin,
Atay’ın çaldığı “Küydüm çok”
Bu ezgiyi de çaliver.

Ah, Kopuzcu, Kopuzcu,
Çaliver artık kopuzu,
Yumuşasın katı yürek,
Yüksek çıkar ününü.

Çıkıversin ezgi güçlenerek,
Şakıyiversin üç bağırsak tel,
Tekrar beni gençleştir,
Eli becerikli kardeşim.

Yerde değil, yükseklerdesin,
Yanıñdan kızlar eksilmesin.
Güzelce kurdun, ayarladın,
Köprüsünü yüreğimin.

Yorga atın yürüyüşü gibi
Ellerin nasıl da maharetli?
Anlatır gibi her daim,
Ne zaman, ne olup bittiğini.

Ak kuğu kanadı takmış gibi,
Ak buğra yürüyüp akmış gibi,
Bir an hayali görünür göze
İki genç birbirine çatmış gibi.

Şaňkıldayt bir sır tapkanday,
Bıldırayt kayra katkanday,
Kayradan tattuu sezilet
Kız menen cigit catkanday.

O, komuzçu, komuzçu,
Çertseñ-çertçi komuzdu,
Elciresin et cürök,
Biyik çıgar dobuştı.

Kayra burap kulagin,
“Kambarkandı” ulagin.
Taň atkıça uktabay,
Taň atkıça ugamin.

Caşıl tör ugup caykalsın,
Kök deñiz ugup çaypalsın,
Ağın-suu ugup saydağı,
Şarkırap dobuş kaytarsın.

Ay, cıldız uksun alıstan,
Aksakal uksun daanışman.
Mahabattuu caş uksun
Burañ bel menen taanışkan.

“Üç içekti tañşıtkan!
Üyrölöyün koluñdan!
Tandap çertkin cakşısın,
Tamaşa menen atsın tañ.

Çınlar bir sır bulmuş gibi,
Parçalanır tekrar vurmüş gibi,
Bir kez daha tatlı sezilir
Kız ile oğlan yatmış gibi.

Ah, Kopuzcu, Kopuzcu,
Çalıver artık kopuzu,
Yumuşasın katı yürek,
Yüksek çıkar ününü.

Kopuz kulağını tekrar bur,
“Kamber Han”a sürdür.
Tan atana kadar uyumadan,
Dinlerim tan atana kadar.

Yeşil zirve duyup sallansın,
Gök deniz duyup çalkalansın,
Akarsu duyup yatağındaki,
Çağlayıp sesini tekrarlasın.

Ay, yıldız duysun uzaktan,
Aksakal duysun danışman.
Aşka düşmüş genç duysun,
Kıvrak belli ile tanışan.

“Üç bağırsak teli şakıtan!
Gurur duyarım elinden!
Seçip çalıver en iyisini,
Temaşa ile atsın tan.

Süyünbay Erاليyev – Komuz

Tolgo komuz kulağın,
Tolgo komuz kulağın,
Tolkup ketip çıdabay
Too çaptırsın bulagın.

Kükük, bulbul ırğa alsın,
Güldör andan ırgalsın.
Kınalışkan kız, cigit,
Küünü tıñşap bir kansın.

Kıl içegi, üç burak,
Terek tepke üç kulak,
Dabişına karasan,
Taskak salgan uçkul at.

Süyünbay Erاليyev – Kopuz

Bur kopuz kulağın,
Bur kopuz kulağın,
Coşsun duramayıp,
Dağdan aksın pınarı.

Guguk, bülbül şiire göksün,
Güller böylelikle salınsın.
Kavuşsun kız ve oğlan,
Ezgiye birlikte kansın.

Bağırsak teli, üç burma,
Üç kulak ağaçtan yapma,
Sesine eğer bakarsan,
Yürüyen bir at ihtişamla.

Süyünbay Erاليyev – Komuz Küüsü

Añçıga bir biyik üydön, mañdayda,
Toktoguldun “Miñ kıyalı” cañırdı,
Cata kalıp ukçu candın, andayda
Başka bardık eşikteri cabıldı.

Kaçan kelgem, kayda turgan elem men?
Unutkanmın... bilbeym mezigil cılğanın.
Canım gana çaşırınıp denemden,
Cattı sorup küüdön algan cırgalın.

Birde urunup cerdin cıluu töşünö,
Birde minip kündün biyik çalına,
Kayra ketip ırhattuu köşüügö,

Süyünbay Erاليyev – Kopuz Ezgisi

Bir anda karşıdaki büyük evden,
Toktogul’un “Bin Hayal”i yankılandı,
Huşu içinde dinleyenlerin, tam o an,
Dünyalık kapıları bir bir kapandı.

Ne vakit geldim, nerelerdeydim ben?
Unutmuşum... aymadım zamanın aktığını.
Bir tek ruhum gizlenip bedenimden
Emiyordu ezgiden çıkardığı lezzeti.

Kâh çarpıp yerin ılık döşüne,
Kâh binip güneşin yüce ateşine,
Huzur içinde mayışarak bedenim

Sezem küünün cügürgönün kanımda.

Algan öndüü sıykırdatıp üç kılga,
Cerdin şarı kolgo tüşüp almaday,
Kapkaçañkı uktap kalgan caz cıldar,
“Selt” dep cerden baş kötörüp alganday.

Caratkan ay, bul ne degen keremet,
Küü “emçegin” men öndönüp cer emet!
Men keyisem, eger bolsoñ coorotmok,
“Miñ kıyaldın” bir kayırımın bere ket?!

Cok, cok, munum buyruk emes cay talap,
Mümkün bolso, uguz tügöl kaytalap?..
Komuz oynop turgan kezde kırgızdar
Acaldı da “Arı bar!” dep ayta alat...

Komuz kelgen bayırtadan biz menen,
Bizdi uzatıp barat dağı kançağa!
Tirüülükto canga cırgal izdegen,
Ar kim ugup: “Kandabım” deyt kansa da.

Süyünbay Eraliyev – Komuz Küüsü

Komuz küüsü tula boygo taradı,
Kütpös cerden kıyan kaptap kirgendey.
Col boyunda daraktar calt karadı,
Cerdı tiktep, turgan közü irmelbey.

Miñ şookumda ekilengen kıldar da,
Bir zamatka buup taştap mezgildi,
Bölüp münöt, saattarga, cıldarga,

Hissederim kanımda ezginin yürüdüğünü.

Sanki büyü yapmış gibi üç kılı,
Tüm dünya ellerindeymişçesine
Ezelden beri uyuklayan bahar yılları,
Aniden uyanıp başını dikmişçesine.

Ey Yaradan! Bu nasıl bir keramet?
Ezgi “emziğini” benim gibi yer emer!
Kederlendiğimde teskin etmek istersen,
“Bin Hayal”ın bir dörtlüğünü bana ver?!

Hayır, hayır, bu buyruk değil, masum dilek,
Mümkün ise, durmaksızın dinlet?..
Kopuz çaldıkları zaman Kırgızlar
Ecel için bile “Vicdanlıdır” diyebilirler.

Kopuz ezelden geldi bizimle,
Daha bizi uğurlayacak ebediyete!
Dirilikte canına neşe arayan,
Dinleyenler “kanmadım” der kansa da.

Süyünbay Eraliyev – Kopuz Ezgisi

Kopuz ezgisi tüm bedenime yayıldı,
Ansızın sele teslim olmuş gibi.
Yol kenarındaki ağaçlar gözlerini açtı.
Toprağa baktı, gözlerini kırpmadı.

Bin gürültüde ikilenen teller de,
Bir vakit boğup atıp zamanı,
Bölüp dakika, saatlere, yıllara,

Düynö bizge oposuzun sezirdi.

Küünü tıñşap, ün katpaymın men dagı,
Attuu belem, butka urunat üzöñgü?
Maga akırın cılıp kelgen cer şarı,
Alakanga tüşüp, kayra tüzöldü.

Can kölküldöp ketken kezde erüügö,
Aralıktı azdan ceñip, çarçatıp.
Kirip baram Teñirge kol berüügö,
Kök ceekti köşögödöy şart açıp.

Süyünbay Eraliyev – Tañşuu

Tañşıp tınbay catsa komuz kıldarı,
Çaşoogo da bolo kalıp can tañsık,
Öskön güldör, örööndögü, kırdagı,
Okşoy tüşöt calpı açılıp catkansıp.

Tañşıp tınbay catsa komuz kıldarı,
Baratkanday uçun arı ulanıp:
Sezilgensip toolor saga cılganı,
Asman erip, kuçağıña kulanıp.

Tınbay tañşıp catsa komuz kıldarı,
Keçee künkü kasıñ okşop tuuganga,
Bul düynönün açılıbagan sırları,
Okşop bugün saga açılıp turganga

Dünya bize haini sezirdi.

Ezgiyi dinler, ses çıkarmam ben dahi,
Atlı mıyım, ayağıma çarpar üzengi?
Bana yavaş yavaş yaklaşan yerküre,
Avcuma konup, sonra tekrar düzeldi.

Ruhum kabarıp erimeye yüz tuttuğunda,
Mesafeyi az da olsa kapayıp, azaltıp.
Girmekteyim Tanrı'yla tokalaşmaya,
Gökyüzü perdesini aniden açıp.

Süyünbay Eraliyev – Ahenkle Şakıyış

Durmaksızın şakısa kopuz telleri,
Ruhumuz da yaşamaya muhtaçtır
Yetişen çiçekler; vadilerde kırlarda,
Sanki sana her biri açmış gibi his verir.

Durmaksızın şakısa kopuz telleri,
Genişler gibi sınırların ötesine:
Dağlar üzerine gelir gibi sezilir
Gökyüzü erir, dökülür kuçağına.

Durmaksızın şakısa kopuz telleri,
Dünkü düşman artık kardeşin olur,
Bu dünyanın açılmamış sırları,
Sanki bugün sana açılır gibi olur.

Raykan Şükürbekov – Komuzçuga

Kanbadım uksam dağı otuz cılı,
Tañkaltkan sırtı teren komuz kılı,
Düynönü çark köpölök aylandırat,
Şıktanıp çın tüşünüp uksañ munu,
Küü degen kandan çıkkın ölbös eles,
Küü ukpagan kulagıñ kulak emes,
Oy çarçap, dene talıp turgan kezde,
Ukkunda oyuna özüñ keneş,
Ağın suu şarkırata ketçü berbey,
Dumuksañ toonun tunuk celi kelbey,
Kaygırba, cetim kulak kün köröt,
Balday emgek sütü kalgan emes,
Til cabışıp başında cetim turat..
Cetim özü küü ukpasa eki kulak,
Armanım çok özüñ, az bolso da,
Cürögümö muzıka cakkın çıgar.
Cetim kaldım çaşımında, köptü kördüm,
Tüptün andıp, baktını izdep keldim,
Zamanam komuz küüsün beşik kılıp,
Akıl, bakıt aralaştım çetinen

Raykan Şükürbekov – Ölbös

Komuz

Adamga eñ bir oor ölüm degen,
Teñ ata ölüm çirkin ömür menen.
Başınan bağınbagan şañduu turmuş,
Bolgon soñ özü kenen, özü tereñ.
Cakşıga ölüm çok deyt, bizdin elde,
Caştarga cattay cür dep aytar elem.

Raykan Şükürbekov - Kopuzcuya

Doymadım duysam dahi otuz yıldır,
Kopuz telinin derin sırtı hayrete düşürür,
Dünyayı köşe bucak dolaştırır,
Canlanıp gerçekten anlayıp dinlesen onu,
Ezgi adlı kanından çıkan ölümsüz siluet,
Ezgi dinlemeyen kulağın kulak değildir,
Akıl durduğu, beden bittiği zamanda,
Dinlediğinde fikrine kendin ,
Akarsu şarıldayıvermeyip,
Nefes darlanıp dağın soğuk rüzgârı gelmeyip,
Tasalanma, öksüz kulak gün görür,
Çocuk gibi emek sütü kalmadı,
Dil yapışıp başında öksüz durur..
Öksüzün kendisi, ezgi duysa iki kulak,
Kutsal rüyam yok kendime, az olsa da,
Yüreğimdeki müzik hoşuma gider.
Öksüz kaldım gençliğimde, gördüm geçirdim,
Dibini bekleyip, kısmetini araştırıp geldim,
Zor zamanlarım kopuz ezgisini beşik eyledi,
Akıl, baht karıştırm ucundan

Raykan Şükürbekov – Ölümsüz

Kopuz

İnsan için en ağır şeydir ölüm,
Denktir ölüm ile ezelden ömür.
En baştan boyun eğmez şen hayat,
Olduğu için kendi geniş ve derin.
Güzele ölüm yok derler bizim ellerde,
Gençlere ezberleyin bunu derdim.

Moldokem dıykanı ele zalkar küünün,
Çertkeni Isık-Köldöy melmildegen.

Küülörü oy deñizi catkan çalkıp,
Üstündö akkuu bolup kıyal kalkıp.
Kak cıgaçtı sayratkan kadimkidey,
Ukmuş barbı önördö mindan artık.
Moldoke, cerdin beti keñ ele go!
Nege kettiñ, küü izdep sapar tartıp?..
Moldokem tigel üydö oturbaybı,
Ana tıñşa, küü çertip şańkıldatıp!

Meltildep kündögüdöy köl da turar,
Bilinbey turmuş menen ömür cılar.
Kart karagay kulasa şamal sogup,
Başına bulbul sayrap, caşı çıgar.
Almaşıp cer özgörüp, el cañırsın,
Komuzdu biz öñdönüp ızat kılar.

Toktogul, Karamoldo, Atay markum,
Üç kılduu, komuz attuu biyik çınar!
Çaypalsa köl çaypalar, too buzular,
Kılımdan kılımdarga ölbös bular.

Baydılda Sarnogoyev – Komuzum

Çeberdin tiyse kol uçu,
Çer cazgan mukam dobuşu.
Çertilip keldiñ bayırtan,
Çeçen til Kırgız komuzu.

Ünüñdö ır da, ıy da bar,

Moldo ağam çiftçisi idi usta ezginin,
Çaldığında Isık Göl misali dingin.

Ezgileri düşünce denizidir çalkalanan,
Üstünden ak kuğu misali hayaller kalkan.
İçi boş ağacı şakıtan eski çağlardaki gibi,
Var mı bu sanattan daha fazla şaşırtan.
Moldo ağam, yeryüzü pek geniştir ya!
Niye gittin, ezgi peşinden yola çıkarak?..
Moldo ağam ötedeki evde oturmakta,
İşte kulak ver, ezgi çalıp çınlatmakta!

Sakin günlerdeki gibi göl de yatar,
Anlaşılmadan hayat ile ömür de akar.
Yaşlı köknar yıkılırsa rüzgâr ile
Başında bülbül öter, gözyaşı döker.
Alt üst olsun toprak, halk yeşersin,
Kopuzu bizim gibi, el üstünde tutanlar.

Merhum, Toktogul, Karamoldo, Ataylar,
Üç telli, kopuz adlı büyük çınar!
Çalkalansa göl çalkalanır, dağ yıkılır,
Yüzyıllar boyu yaşar, ölümsüzdür onlar

Baydılda Sarnogoyev – Kopuzum

Ustanın değse elinin ucu,
Sıkıntıyı alır makamın ünü.
Çalina geldin kadim çağdan
Hatip dilli Kırgız kopuzu.

Ününde şarkı da, ağıt da var,

Üşürük, arman, muñ da bar.
Özöktü öyüp ırgağñ
Ötköndön beret miñ kabar...

Kılımdın kozgop ar cılın,
Kubulcup çıkkan kayrığñ.
Kuralıp bütkön ceri okşoyt,
Kubanıç menen kaygının.

İlgerki keziñ comoktop,
Iylasañ keede şoloktop.
Iylagım kelip menin da
İçim iç emes, bolot çok...

Boldu emi komuz, bozdo bo,
Boyuña muñdu toptobo.
Sayrasañ şañduu küülör köp,
Bozdoogo sende cok çolo!

Azırkı keziñ anıktap,
Atkarsañ küügö salıp tak,
Asmandan uçup cürgönsüym,
Al şumkar bolup çabıttap.

Udaalaş koştóp kıl kıldı,
Uyutat kulak kurgurdu...
Uksam da ulam tamşanam...
Üç kılıñ kılıbı... bulbulbu?!

Termetip boydu kozgoysuñ,
Degdetip oydu koştöysuñ.
Cıgaçtan büttü dep cürsöm,

Sıkıntı, arzu, acı da var.
Sineye vurulur notaların
Geçmişten bin haber de var...

Yıllarını bezeyip geçmişin,
Zevk veren nağmelerin.
Kesiştiği yere benzer
Sevinçler ile kederlerin.

Eskilerin masalını söyler,
Dört çeşmedir artık gözler.
Ben de ağlamak isterim
İçim bir anda köze döner...

Yeter artık kopuz, ağlama,
Bedeninde hüzün toplama.
Çalarsan neşeli ezgiler çok,
Zamanın yok ağıt yakmaya!

Günümüzü açık ederek,
Anlatırsan ezgiye dökerek,
Gökte uçmaya başlarım,,
Sungur gibi kanat gererek.

Aynı anda tellere vurursun,
Kulakların pasını alırsın...
Duyunca dalarım hayale...
Tel midir, bülbül mü üç telin?

Bedenim bir anda titrer,
Uçuşur bir anda fikirler.
Ağaçtan yapıldı desem,

Cüröktön bütkön okşoysuñ!

Başka cer, başka ayılda,
Seni estep kalgan çağımda,
Tüptügöl boydon tuugan el,
Turgansıyt kelip canımda.

Ala-Too kaysı, el kaysı...
Ak kalpak kaysı, sen kaysı...
Siler bar cerde men erke,
Siler cok kezde men cartı.

Taalayluu uşul zamana,
Taptadı, berdi saga baa...
Ceñişin dañktap ölkönün,
Cer turgay köktü arala.

Kosmosko cakın konuşuñ,
Köp elge cetti dobuşuñ.
Toktoboy dayım tañşy ber,
Torgoy til tooluk komuzum!

Kaçkınbay Artıkbayev – Komuzçu

Ak tilek tuura kelip uluu küngö,
Ak niyet elder toldu kenen üygö,
Alınıp dastorkondun şarap, daamı,
Baştaldı at tandamay caş çürpögö.

Şaraptar alingan soñ bir-eki iret,
- Tamaşa bolsun deşti calpı süröp.
Kurdaşım özü baştap ırdadı da,

Yürekten yapılmışa benzer!

Başka yerde, başka köyde
Seni andığım anlarda,
Eksiksiz tüm insanlarım,
Sanki gelip durur yanımda.

Ala Too nerde, halk nerde...
Ak kalpak nerde, sen nerde...
Siz varsanız ben hürüm,
Siz yoksanız ben nerde?..

Huzur dolu bu zamanda,
Layık gördü seni bana...
Zaferini ilan et ülkenin,
Göğü dolaş, yer bir yana.

Uzaya yakındır konuşun,
İnsanlığa ulaştı avazın.
Hiç susma, daima ses ver,
Turgay dil, dağlı kopuzum!

Kaçkınbay Artıkbayev – Kopuzcu

İyi dilek denk geldi ulu güne,
İyi niyetliler doldu geniş eve,
Tadıldı sofranın şarabı, lezzetleri,
Başlandı at seçme işi gence.

Şaraplar içilince, bir iki yudum,
Eğlence olsun dediler beraber.
Arkadaşım şarkıya başladı da,

Kezeğin oñgo sundu külümsüröp.

“Sarmerden” eske tutup el esebin,
Atkartıp tak ketirbey öz kezeğin.
Top çaştın cürök kılın çertip kirdi,
Tolkutup oyun-şooktun sebepkerin.

Bir maalda komuz çertken cigit ırdap,
Baarımız kulak türdük tügöl tıñdap,
Çirkin ay, ünü – argen, sözü – bal beym,
Bulbulday kuyultkanın bolbos sınap.

Çaştığın komuz çertüü çeçken belem,
Cürögün süyüü mıkçıp ezgen belem...
Üç kılga til bütükörüp ünün sozso,
Dürüldöp iyip ketti bütkül denem.

Ergitip eske salıp cakşı ümüttü,
Elesi kök maysandın kele tüştü.
Cıbitka cooluk bulgan suluu kaçtı,
Cetüügö celdey ıkçam cıydım küçtü.

Öñümdö munu kördüm kirpik serppey,
Sermelep kala berdim aga cetpey.
Körsö bul komuzçunun küçü tura,
Kol çaptık köp nerseni estey-estey.

Komuzu Moldokeni eske saldı,
Ününön Atay közgö kele kaldı.
Elimdin önörünö bali, rahmat,
Ergitip kökkö uçrgan ar bir candı.

Sırasını sağa sundu gülümseyerek.

“Sarmer”den aklında tutup hesabı,
Yerine getirdi eksiksiz sıralamayı.
Çaldı gençlerin gönül telini titretip,
Dalgalandı müsebbibini.

Kopuz çalan yiğit şarkısına girdi,
Oradakiler eksiksiz kulak kesildi,
Muhteşem! sesi hoş, sözleri bal,
Anlatılmaz nağmeleri bülbül misali.

Kopuz çalmayı mı seçmiş gençliğin,
Aşk acısıyla mı ezilmiş yüreğin...
Üç teli dile getirip sesini uzatınca,
Baştan ayağa titredi bedenim.

Damıtır hatırlatıp güzel ümitleri,
“Kök maysanın” göründü hayali.
Derede yazmasını bırakıp güzel kaçtı,
Yetişmek için topladım tüm gücü.

Bunu gördüm aralıksız rüyamda,
Yetişemedim kaldım arkada.
Meğer bu kopuzcunun gücü imiş,
Alkışladık birçok şeyi hatırlayınca.

Kopuzu Moldo akla düşürdü,
Sesiyle Atay’ı göz önüne getirdi.
Halkımın sanatına hürmettarım
Eritip göğe uçurdu her bir canı.

Bütkün beym kırgızımdın cürögünön,
Ayaluu orundu eelep ar bir üydön.
Tukumdan tukum kuup kelgen komuz,
Kazılıp bütküs eken senin düynöñ.

Andıktan komuzçunu urmat kılıp,
El-curtum ezelteden canday süygön.
Oşonun biri bolup men da azır,
Tañdanıp tıñşap turam kızıp büyröm.

Irında sırları bar alban-alban,
Cürökkö çaşılıktın çoğun salgan,
Kolhozdu koyçusu eken suraştırırsak,
Cıldızı körgöndördü tartıp algan.

**Kocoş Musayev – Ak Kalpak,
Komuzuñ Iyık Nerse**

Eliñ menen bir törölgön, al komuz.
Eliñ menen çaşay beret, aynıksız.
El sıymıgı, kadır tutkan, ak kalpak.
Bul eköönü, kanday adam, caratat.
Teñir ata, Umay Ene, Kolu tiygen,
Kırgız üçün, baa cetpegen, iyık nerse!
Tüşüngögö, eger bilse!

Kocoş Musayev – Komuz Küüsü

Komuz küüsü –
Kırgız eldin,
Çaşoodogu küyütü.

Yaratılmış sanki Kırgızımın yüreğinden,
Başköşeyi kapmış her bir evden.
Nesiller boyu yaşayan kopuz,
Ne kadar kazılssa da bitmez dünyan.

Bu yüzden kopuzcuya hürmet gösterdi,
Halkım canı gibi sevdi ezelden beri.
Onlardan biri olarak şimdi ben de,
Huşuyla dinlerim hayret içinde.

Şarkıda sırları var çeşit çeşit,
Yürekte gençlik ateşini yakan.
Kolhoz'un çobanıymış araştırsak,
Yıldızları görenleri çekip alan.

**Kocoş Musayev – Ak Kalpak ve
Kopuzun Kutsal Şeylerdir**

Halkın ile birlikte doğdu bu kopuz.
Halkın ile yaşayıverir, şüphesiz.
Halkın övüncü, değerli, ak kalpak.
Bu ikisini nasıl bir insan yaratmıştır.
Tengri Ata, Umay Ana'nın eli değmiş
Kırgız için paha biçilemez kutsal şeydir!
Anlayana, eğer biliyorsa!

Kocoş Musayev – Kopuz Ezgisi

Kopuz ezgisi;
Kırgız halkının,
Yaşamdaki kederi.

Komuz küüsü –
Kırgız eldin,

Oy-tilegi, ümütü.

Komuz küüsü –

Kırgız eldin,

Can-düynösü, sezimi.

Komuz küüsü –

Kırgız eldin,

Sagınıçı, kaygısı.

Komuz küüsü –

Kırgız eldin,

Akılmamı, carçısı.

Komuz küüsü –

Kırgız eldin,

Ulut cüzü, sıymığı.

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Düşüncesi, dileği, ümidi.

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Can dünyası, duygusu.

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Özlemi, kaygısı.

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Akıllısı, hatibi.

Kopuz ezgisi;

Kırgız halkının,

Ulus yüzü, gururu.

Nasirdin Baytemirov – Kıl Komuz

Kılımdardı kırkıp ötkön kıl komuz,
Özünçö ele düynö emespi bul komuz.
Kılım sırn küügö sala alıñız,
Anık ele siz komuzçu bolsoñuz.

Nasirdin Baytemirov - Kılkopuz

Yüzyılları kırpıp geçen kılkopuz,
Tek başına bir dünya değıl mi bu kopuz.
Yüzyılların sırnını ezgiye salınız,
Gerçek manada siz kopuzcu olsanız.

Nasirdin Baytemirov – Kırgız Eli

Kim bapestep, kim süybösün komuzdu,
Mukam küünü, keremettüü dobuştı.
Kılımdardı komuz menen oozanıp,
Kırgız eli komuz canduu boluştı.

Nasirdin Baytemirov – Kırgız Halkı

Kim okşayıp kim sevmesin kopuzu,
Makamlı ezgiyi, kerametli tınıyı.
Yüzyıllarca kopuz ile gelişti,
Kırgız halkı, kopuz canlı halk oldu.

**Nasirdin Baytemirov – Komuz
Bolçu**

Komuz bolçu, men çerteyin ırgalıp,
Küülönüşüñ mukam-mukam ır kağıp,
Keede cetssem men samagan biyikke,
Keede cetpey çala serpip, kur kalıp.

Komuz bolçu, men kol bolup, oy bolup,
Senin erkiñ menen elpek oynolup.
Men can üröp çertken menen cılıbay,
Sen tursañ ee eribegen toñ bolup.

Sen mistiyseñ arça otunday men canıp,
Aylanaga çaçıp tursam men carık.
Sen küü bolup uçup ketip alıska,
Tıñşay bersem orunumda men kalıp.

Sen taşañ kıldan tolkun aydalıp,
Ömür boyu men ketpesem aylanıp.
Dirildegen nebir nazik ünüñö,
Dilim menen, başım menen baylanıp.

Komuz bolsoñ, men termelsem küü çubap,
Keñ düynögö carık çaçsa küü çubak.
Komuz emey anan emne deysiñer,
Ir sürdögön, küü sürdögön kız ubak.

Komuz bolsoñ, türdüü kayrıp burasam,
Ölböstügüm, önörümdü sınısam.
Cürögümdün nazıktığın kınaptap,
Küülörümdün kanatına sılasam.

Nasirdin Baytemirov – Kopuz Ol Ki

Kopuz ol ki, salınıp çalayım seni,
Makamlara doldurayım kederini,
Bazen erişirim arzuladıgım yüceliğe,
Bazen erişemem, yapamam istediğimi.

Kopuz ol ki; el olayım, fikir olayım,
İstediğın gibi ustaca, hızlıca çalayım.
Ben çalsam acıyla, hiç bıkmadan,
Ah sen de erimeyen don olasın.

Sen bilmezsin, ardıç gibi yanarım,
Etrafıma daima aydınlık saçarım.
Sen ezgi olur uçar gidersin uzağa,
Ben ise dinlerken öylece kalırım.

Sen telden dalgalar olup taşsan
Ömür boyu ben yanında kalsam.
Titreyen benzersiz nazik sesine,
Gönlüm ile, başım ile bağlansam.

Kopuz olsan, ben ezgiler dizsem daima,
Aydınlık yaysa ezgi ışığı koca dünyaya.
Kopuz değil de ne denilebilir ki,
Şiire şaşırın, ezgiyi yadsıyan kızlara.

Kopuz olsan, türlü türlü çalsam,
Ölümsüzlüğümü, sanatımı sınısam.
Yüreğimin nezaketini nakşedip,
Ezgilerimin kanadına sıvasam.

**Nasirdin Baytemirov – Komuz
Çertse**

Komuz bolu papam ıylap catkandır,
Iy aralaş, muñ aralaş ün cürdü.
Komuz bolup atam ıylap catkandır,
Anın ıyın, anın sırn kim bildi.

Komuz çertse too solk etken okşodu,
Too deysiñbi? Mezgil tiñşay toktodu.
Balkim menin zarlap ötkön atakem,
Taş töşöngön şorduu kezın kozgodu...

Komuz çertse bulak ünü uguldu,
Suluu közdön süyüü çaşı sıgıldı.
El almaşıp, cer ogoşup-ögöşüp,
Too birkırap carga aylanıp cıgıldı...

Komuz çertse sen da, men da cuurulduk,
Kılımdardı kırkkan öñdüü tuurulduk.
Zakımdagan sansız ötkön kündördün,
Salaasınan şıpırılıp suurulduk.

Komuz çertse oy oy menen kağıştı,
Eles-bulas eregişe çabıştı.
Ötkön kündün urunt-urunt cerleri,
Ar davanga tura-tura kalıştı.

Komuz çertse bık ettirbey katırdı,
Köñülümdü alıs cakka capırdı.
Mına uşu cöpcönököy komuzga,

Nasirdin Baytemirov – Kopuz Çalınca

Kopuz olup anam ağlamaktaydı,
Ses yayıldı karışık gözyaşıyla, acıyla.
Kopuz olup babam, ağlamaktaydı.
Gözyaşını, sırrını kim anladı acaba?

Kopuz çalınca dağ sallanır gibi oldu,
Tek dağ mı? Zaman dinlemeye koyuldu.
Belki acılarla yaşayan babacığım,
Taş döşeli bedbaht zamanına hayıflandı.

Kopuz çalınca pınar sesi duyuldu,
Güzel gözden aşk damlası döküldü.
Halk karıştı, yeryüzü alt üst olup
Dağ parçalandı uçuruma yıkıldı.

Kopuz çalınca sen de, ben de yoğrulduk,
Yüzyılları devirmiş gibi doğrulduk.
Hızla geçip giden sayısız günlerin,
Nehrinde temizlendik, arındık.

Kopuz çalınca fikirler birbiriyle çarpıştı,
Belli belirsiz bir yarışa girişti.
Geçmiş günlerin zedelenmiş yerleri,
Her divanda ayağa kalkar olmuştu.

Kopuz çalınca gizliden sakladı,
Gönlümü uzak tarafa savurdu.
İşte böylece şu yalın kopuza,

Bir komuzçu balkim kılım batırdı...

Komuz çertti, men çart etip açıldım,
Til aytalgıs ne sırlardı batırdım.
Keleçekke ala barçı dep surap,
Cürögümdü kıl küüsünö çaşırdım.

**Nasirdin Baytemirov – Komuz
Küüsü**

Bir kezdegi apam aytkan muñ comok,
Aktı ee senden ak caan bolup şorgolop.
Komuz küüsü senin epsiz küçüñdöy,
Şömtürödüm dalı tosup korgolop.

Möndür bolup, camgır bolup tögüldü,
Kıyan bolup, deñiz bolup köbürdü.
Ar kayruusu aska bolup arsaygan,
Mancalardıñ serpüüsünö tebildi.

Toolor menen toolor katuu kağıştı,
Cıl artına cıl sürülüp carıştı.
Arık soolup, köl böksörüp ırsıyıp,
Aska urasa taştar calın salıştı.

Too tüzölüp, tüz cer toogo aylanıp,
Çöl kögörüp tokoy kuurap arbayıp.
Kılımdardıñ salaa-salaa suuları.
Kulap cattı cezdey öñü sargayıp.

Kopuzcu belki de bir asrı sığdırdı.

Kopuz çaldı, ben bir anda açıldım,
Sözün yetmediği çok sırlar sığdırdım.
Geleceğe götürmesini isteyip,
Yüreğimi kıldan ezgisine sakladım.

Nasirdin Baytemirov – Kopuz Ezgisi

Bir vakit anamın anlattığı hazin masal,
Sağanak olup sicim gibi aktı senden.
Kopuz ezgisi senin büyük gücün gibi,
Sırılsıklam oldum sırtımı korurken.

Dolu oldu, yağmur oldu döküldü,
Sel oldu, deniz oldu köpürdü.
Zirve olup yüceldi her nakaratı,
Parmakların salınışına dizildi.

Dağlar dağlarla sertçe çarpıştı,
Yıl ardına yıl eklendi yarıştı.
Göl eksildi, sırtı kaldı çekilip,
Kaya yuvarlandı taşlar alev saçtı.

Dağ düzleşti, düz yer dağ oldu,
Çöl yeşerdi, orman yok oldu.
Yüzyılların kol kol dereleri,
Bakır gibi sarardı soldu kurudu.

Külkü menen ıylar ketti camırap,
Ömür öçüp söökkö aylandı şağırap.
Artta kalgan dalay-dalay kılımdar,
Kuu eken ou, çuu eken go kağırap.

Liraday kız boldu beken ötköndö,
Kün törölgön bek kuçaktap öpköndö.
Düynö cüzü kara parda tartıngan,
Kabak çıtıp artın salıp ketkende...

Taşmat Arıkov – Komuz

Ömürüm – komuz, men bolsom
Komuzçumun ışkılıuu.
Süyüü,
Kaygı,
Kubanıç –
Komuzumdun üç kılı.

Başın samap cürböstön
Bu too menen a toonun,
Kele catam talıkpay
Küüsün çertip Caşoonun.

Aman Toktogulov – Kancar cana Komuz

Bir cigit bolgon ilgeri,
Birde aç da, birde tok.
Bir tüp darak, bir kancar,
Mindan başka mülkü cok.

Gülüşler ile ağıtlar yığın yığın gitti,
Ömür tükendi canıma tak etti.
Arkada kaldı nice nice asırlar,
Hain imiş, düşman imiş meğerki.

Lira gibi kız var mıydı geçmişte,
Gün doğardı sıkı sarılıp öpünce.
Yeryüzüne kara perde çekildi,
Kaşlarını çatıp, dönüp gidince...

Taşmat Arıkov – Kopuz

Ömrüm kopuz, bense
Tutkulu bir kopuzcu.
Aşk,
Hüzün,
Sevinç,
Kopuzumun üç teli.

Zirvesini düşünmeden
Bu dağ ile o dağın,
Yorulmadan geliyorum
Türküsunü çalarak yaşamın.

Aman Toktogulov – Hançer ile Kopuz

Bir yiğit varmış önceleri,
Bazen açmış, bazen de tok.
Bir ağacı bir hançeri,
Bundan başka malı da yok.

Canadan calgız eçkisin,
Cayıtkı cayıp barıptır.
Oşentip cürüp bir künü,
Han kızın süyüp kalıptır.

Balban, estüü ekenin,
Başkalar kaydan bilıptır.
Han ugup mınday kabardı,
Katkırıp abdan külüptür.

Calgız zaman eçkiñdi,
Saap alıp cön cat deyt.
Canıña teñ biröönü,
Taap alıp cön cat deyt.

Mına oşentip han kızın,
Çirigen bayga berıptır.
Uy, koyu tolup örüşkö
Ubanın abdan körüptür.

Köödönü küyüp cigittin,
Közünön otu canıptır.
Izasına çıdabay,
Kancarın suurop alıptır.

Capadan calgız daragın,
Calpayta kıyıp salıptır.
Kudayga dep eçkisin,
Kurmandıkka çalıptır.

Kesip algan daraktan,

Her zaman tek keçisini,
Otlatmaya gidermiş.
Yine otlatırken bir gün,
Gönlünü han kızına vermiş.

Cesur ve akıllı olduğunu
Başkaları ne bilirmiş.
Han işitince bu haberi,
Kahkahalarla gülmüş.

Sen sadece tek keçini
Bakıp sağmayla uğraş demiş.
Kendine denk birisini,
Bulmaya çabala, uğraş demiş.

İşte böylece han, kızını,
Zengin Çirigen'e vermiş.
İneği, koyunu dolup otlağa
Yuvayı bolca görmüş.

Yüreği yanan yiğidin,
Gözünden alev fıskırmış.
Yenememiş üzüntüsünü,
Hançerini çekip sıyırmış.

Derdinden tek ağacını,
Kesip paramparça eylemiş.
Allah için deyip keçisini,
Kesip kurban eylemiş.

Parçalarından ağacın,

Keltirip komuz aaptır.
İçegisin ekinin,
İyirip kıldı tağıptır.

Keremet bir ün ıgarıp,
Mancası kılga urunat.
Küü emes, ıyık kurandın,
Sözdörü bolup ugulat.

Küü ertse kelip elesi,
Külüñdöyt carkın koluktu.
Kancar, komuz koş bayık –
Kark kılıp saldı tooluktu.

Biyikte aşayt tooluktar,
Bir körsöñ barıp üyünön:
Dubalda kancar, komuzu,
İlingenil ilingen.

Barktabas Abakirov – Komuz Tañşıyt

Komuz muras tüp atadan balaga,
Komuz tañşıyt deñizderde, talaada.
Uluu Tokom, Kara Moldo, Ataylar,
Uguzuşkan alıs, cakın araga...

Komuz sayrayt toolor cakta, kalaada,
Mukam dobuş uçup-sızat abada.
İ dünyanıñ kökölötöt ergitet,
“İbarattı” ertip atsa kız, bala.

Yakıştırap kopuz yapmış.
Bağırsağını keçinin,
Eğirip tel olarak takmış.

Kerametli bir ses çıkarıp,
Parmakları tele vurmuş.
Ezgi değıl kutsal Kur'an'ın
Sözleri gibi duyulmuş.

Ezgi çalarken gelmiş hayali,
Gülümser ay gibi sevdiğı.
Hançer ile kopuz beraber
Birleştirdi dağılıları.

Yüksekte yaşar dağılılar,
Bir görsen gidip evinde:
Duvarda hançer, kopuzu
Yan yana asılı dururlar.

Barktabas Abakirov – Kopuz Ahenklenir

Kopuz mirastır, ecdattan evlâda
Kopuz duyulur denizlerde, bozkırda.
Ulu Tokom, Kara Moldo, Ataylar,
Duyurmuştur uzaklara yakınlara...

Kopuz yankılanır şehirde, dağıda,
Ahengi yayılır tüm asumanda.
İ dünyanı şâd eder, yükseltir,
Kızlar, oğlanlar “İbarat”ı çaldığında.

Komuz çaştas neçen-neçen kılınga,
Dañkı uzadı cıyırmançı kılımda...
AKŞ, Kıtay, Yapon dordu tañ kaltkan,
Komuzçunun ak emgegi çınında.

El-curt bilet komuzunda kut barın,
Ezelden koştıoyt kubanıçın, muñ-zarın.
Kanat beret, kubat beret ümütkö,
“Miñ kıyaldı” kança colu ukpağın.

Kim cetti ele çaşoo, ümüt uçuna,
Tobo deyli buyruganga – uşuga.
Kırgız eli sıymıktanat ar dayım,
Komuzuna, uulu menen kızına.

Komuz ıyık köp-köp sıymık apkelsin,
Komuzçuga dal komuzday çaş bersin.

Egemberdi Ermatov – Komuz

Sen, adam, aldıñ meni komuz kılıp,
calbıraktuu capçaşıl darak elem.
Süylöttüñ tilimdi abdan kıynap turup,
ukpastan calbargan arzımdı sen.

Beş mancañ tildi ısıq cürögümdü,
ıyladım, kayra sende kumar artıp,
başkalarga körsöttüñ önöründü,
bakubattuu denemdi kıya tartıp...

A menin öküngönüm, ontogonum,
Tuyuldu ne bir nazik kulagıña.

Kopuz yaşıttır eski nice asırlara,
Şöhreti uzandı yirminci asra da...
ABD, Çin, Japon’u hayret ettirdi,
Kopuzcunun temiz emeği aslında.

Bilir kopuzun kutlu olduğunu halkı da,
Ezelden paylaşır gurur, hüznü, acıyı da,
Kanatlandırır, kuvvet olur ümide,
Dinlense de “Miñ Kıyal” defalarca.

Kim erişti ki hayatın, umudun ucuna,
Tövbe diyelim buyurana ve buna.
Kırgız halkı iftihar eder her daim,
Kopuzuna, bir de oğlu ve kızıyla.

Kutsal kopuz çok güzellikler getirsin,
Kopuzcuya tam kopuz gibi yaş versin.

Egemberdi Ermatov – Kopuz

Sen, ey insan, beni kopuz yaptın,
yapraklı yemyeşil bir ağaç idim.
Bin bir azapla dilimi açtın,
Sen yakarışlarımı dinlemedin.

Beş parmağın dildi ılık yüreğimi,
ağladım, tekrar seni isteyerek.
Başkalarına gösterdin hünerini,
Sağlam bedenimi doğrayarak...

Ah benim pişmanlığım, inleyişim,
Nazik kulaklarınca hiç işitilmedi.

Kubangandan üyüñö alıp kettiñ,
büt aalamdı sıydırıp kuçağıña.

Sevinçten evine aldın götürdün,
sığdırıp kuçağına bütün alemi.

Kaygıdan, kubanıçtan çıgıp ketken
közçaşımı içesiñ ulam-ulam.
Oşol küñdön beri men kumarıñdı
kandırıp bütürö albay kele catam.

Kaygıdan, sevinçten fişkırın
gözyaşımı içmektesin her daim.
İlk günden beri ben arzularını
dindirip bitiremeden geliyorum.

Egemberdi Ermatov – Komuzdun

Canı

Komuzdu koluma alsam üydö turgan,
dürt edip çoçup ketti anın canı.
Calbardı ünü menen şıñgırgan:
“Üzbö adam, üzbö menin kıldarımdı.

Üzbö adam, üzbö menin kıldarımdı,
çaşagım kelet menin ertege da.
Koldorunan cetelep ırlarıñdı,
alıp baram toy bolgon astanaga.

Çaştıgıñdı çaçılğan paydası cok,
agıp ketken dayraday cıldarıñdı
alıp kelem özüñö colun torop.
Çarçap kalsañ cumuşta kubat berip,
ezip iyip taş bolgon armanıñdı.
süyüp kalsañ cüröyün bir örtönüp...”

Egemberdi Ermatov – Kopuzun Ruhı

Evde duran kopuzu alınca elime,
korkudan bedenine ruh geldi.
Yalvardı çınlayan güzel sesiyle,
“Kesme, ey insan, kesme tellerimi.

Kesme, ey insan, kesme tellerimi,
ben yaşamak isterim yarınlarda.
Ellerinden kavrayıp şarkılarını,
alır götürürüm toyların meydanına.

Gençliğini, faydasız etrafa dağılan,
akıp giden ırmak misali yıllarını
alır getiririm sana çevirip yolundan.
Yorulursan işlerinde dem olurum,
ezerim, eğerim taşlaşmış arzularını.
aşka düşsen seninle ben de yanarım...”

Anatay Ömürkanov - Komuz

Mezgil cügün cürögünö bekem tüyüp,
ıylasa ıylap, küyçü cerde tütöp, küyüp,
kılım kırkkan bul komuzdun kıldarının
biri Kubanç, biri Kaygı, biri Ümüt.

Kaygıñ cana Kubançıña, Ümütüñö,
tügönbögön azık bolsun uşul düynö.
Kırgız canın uguzam dep kıyırlarga
kılımdardı kıldarınday bura, küülö.

Anatay Ömürkanov - Kopuz

Zamanın yükünü yüreğine yerleştirip,
ağlasa ağlayıp, yandığında tüterek yanıp,
asırları deviren bu kopuzun tellerinin
biri Sevinç, biri Kaygı, biri Ümit.

Kaygına, Sevincine ve Ümidine,
tükenmeyen azık olsun şu dünya.
Kırgız ruhunu bildirmek için uzaklara
asırları tellerin gibi akortla, söyle.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ali Efe

Doğum Yeri: Bornova / İzmir

Doğum Tarihi: 25.01.1992

Medeni Hali: Bekâr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Manisa Akhisar Çağlak Anadolu Lisesi

Lisans : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yabancı Dil: İngilizce